

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2312-2595 (Print)
ISSN 2664-3715 (Online)

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Серія Історія. Спецвипуск

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ISSN 2312-2595 (Print)
ISSN 2664-3715 (Online)

УДК 009+1+4+15+93
Д 75

Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 5 від 30 травня 2024 року)

«Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія» перереєстровано і затверджено в Переліку наукових фахових видань (категорія «Б») рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 17.03.2020 № 409. Збірник індексується у міжнародних базах даних: **Google Scholar, Index Copernicus** (ICV 2018-62.60).

Від 2004 р. виходять за серійним принципом.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року.

Відповідальність за достовірність наведених у публікаціях фактів, дат, найменувань, прізвищ, імен, цифрових даних несуть автори статей. Наукові статті друкуються за авторськими варіантами. Думка редакційної колегії може не збігатися з думкою авторів.

Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор), Василь Ільницький (упорядник і науковий редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Спецвипуск. 180 с. DOI: <https://doi.org/10.24919/2664-3715.spec>.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

History Series. Special issue

«Helvetica»
Publishing House
2024

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

UDC 009+1+4+15+93
D 75

Recommended for printing by Academic Council
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
May 30, 2024, Minutes № 5

«Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History Series» was re-registered and approved in the List of scientific professional editions (category «B») of Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 dated 17.03.2020 and registered in the international scientometric databases **Google Scholar**, **Index Copernicus** (ICV 2018-62.60).

Since 2004 they come out on a serial basis.

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1190 as of 11.04.2024.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the facts, dates, names, surnames, names, and digital data contained in the publications. Scientific articles are published from copyright/author's texts. The opinion of the editorial board may not coincide with the views of the authors.

Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University / Yuriy Stetsyk (Editor-in-Chief), Vasyl Ilnytskyi (Compiler and Scientific Editor) & others. Drohobych : Publishing House «Helvetica», 2024. Special issue. 180 p. DOI: <https://doi.org/10.24919/2664-3715.spec>.

РЕДКОЛЕГІЯ

Стецик Юрій, головний редактор, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Попп Руслана, заступник головного редактора, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Гриценко Галина, відповідальний секретар, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Андрєєв Віталій, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та історіографії, Херсонський державний університет.

Бальбуза Катерина, доктор габілітований з історії, професор, професор кафедри історії античних суспільств, Університет Адама Міцкевича у м. Познань (Польща).

Батюк Тарас, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Галик Володимир, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Галів Микола, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Зашкільняк Леонід, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії країн Центральної та Східної Європи, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Ільницький Василь, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної та кадрової роботи, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Кондратюк Костянтин, доктор історичних наук, професор, професор кафедри новітньої історії України, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Корсак Роман, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Лазурко Лідія, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Луць Іренеуш, доктор габілітований з історії, ад'юнкт з науковим ступенем доктора габілітованого кафедри історії стародавнього світу, Університет Марії Кюрі-Склодовської у м. Люблін (Польща).

Масненко Віталій, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.

Машталір Вадим, доктор історичних наук, доцент, заслужений винахідник України, заступник начальника інформаційно-аналітичного управління Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України.

Медвідь Оксана, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Петречко Олег, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Прохненко Ігор, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків, Ужгородський національний університет.

Ситник Олександр, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та археології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Слапек Даріуш, доктор габілітований з історії, професор, завідувач кафедри стародавньої історії, Університет Марії Кюрі-Склодовської у м. Люблін (Польща).

Ставнюк Віктор, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Тельвак Віталій, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Тимошенко Леонід, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Футала Василь, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Яремчук Віталій, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, Національний університет «Острозька академія».

EDITORIAL BOARD

Stetsyk Yuriy, Editor-in-Chief, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Popp Ruslana, Deputy Editor-in-Chief, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Hrytsenko Halyna, Executive Secretary, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Andreyev Vitaliy, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of World History and Historiography, Kherson State University.

Balbuza Kateryna, Habilitated Doctor in History, Professor, Professor of the History Department of Ancient Societies, Adam Mickiewicz University in Poznan (Poland).

Batiuk Taras, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Futala Vasyl, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Halyk Volodymyr, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Haliv Mykola, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Ilnytskyi Vasyl, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University; Associate Professor of the Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy.

Kondratyuk Kostiantyn, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Modern History of Ukraine, Ivan Franko National University of Lviv.

Korsak Roman, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Tourism Infrastructure and Services Department, Uzhgorod National University.

Lazurko Lidiia, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Luts Ireneush, Habilitated Doctor in History, Adjunct of the Department of Ancient History, Maria Curie-Sklodowska University in Lublin (Poland).

Mashtalir Vadym, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Chief of Department – Deputy Head of Department of the Main Department of Personnel of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine.

Masnenko Vitaliy, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine, B. Khmelnytsky Cherkassy National University.

Medvid Oksana, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Petrechko Oleh, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Prokhnenko Ihor, Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher, Associate Professor of the Department of History of the Ancient and Middle Ages, Uzhgorod National University.

Slapek Dariush, Doctor of History, Professor, Head of the Department of Ancient History, Maria Curie-Sklodowska University in Lublin (Poland).

Stavniuk Viktor, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of the Ancient and Middle Ages, Kyiv National Taras Shevchenko University.

Sytnyk Oleksander, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History and Archeology, Bogdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University.

Telvak Vitaliy, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Tymoshenko Leonid, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Yaremchuk Vitalii, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History, National University of Ostroh Academy.

Zashkilnyak Leonid, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Central and Eastern Europe, Ivan Franko National University of Lviv.

ЗМІСТ

Олександр СИТНИК, Остап ЗУБКОВИЧ Переосмислення витоків російсько-української війни початку XXI століття.....	9
Леся КОЦУР Комеморативний вимір гібридної війни росії проти України: 1991–2022.....	18
Любов ШЕПТИЦЬКА, Олеся РЕМЕНЯК, Наталія ЗАХАРЧИН Досвід інформаційних війн в історії та сучасності як об’єкт досліджень сучасної науки та освіти.....	35
Парасковія ДВОРЯНИН Війна і молодь: молодіжна політика у мас-медійному дискурсі України (2014–2022).....	44
Микола ГАЛІВ, Ореста КАРПЕНКО Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022–2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа.....	62
Оксана МЕДВІДЬ Соціально-гуманітарна проблема на окупованих російськими військами українських територіях (за матеріалами газети «Wyborcza.Pl»).....	77
Віталій ТЕЛЬВАК, Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ, Вікторія ТЕЛЬВАК Гуманітарні аспекти повномасштабного етапу російської агресії: польське бачення.....	84
Оксана МЕДВІДЬ, Андрій КАДИКАЛО Зайнятість українців-переселенців у Польщі в період російсько-української війни.....	96
Руслана ПОПП, Микола-Мирослав БОРОДІЙЧУК Роль місцевого самоврядування у підтримці та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану (досвід Дрогобицької міської територіальної громади).....	102
Володимир ДУМИЧ Волонтерська діяльність Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в умовах повномасштабної агресії Росії проти України.....	113
Галина ГРИЦЕНКО, Єлизавета-Параскевія ЯЦУЛА Українсько-британські відносини в культурно-історичному контексті (2022–2023).....	124
Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ, Віталій ТЕЛЬВАК, Юлія ТАЛАЛАЙ Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022–2024).....	130
Микола ГАЛІВ Освітня політика в Хорватії (кінець XX – початок XXI ст.): стратегія післявоєнної відбудови і європейського розвитку.....	147
Володимир ГАЛИК Тема російсько-українських відносин у творчих візіях Івана Франка: проблеми, пояснення, застереження, майбутнє.....	160

РЕЦЕНЗІЇ

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ, Лілія ГРИНИК Нове дослідження до історії радянської русифікаційної політики.....	168
Микола ГАЛІВ, Михайл ГРАНД «Русский мир» проти України: коротка деконструкція новітньої російської геополітичної доктрини.....	172

CONTENTS

Oleksander SYTNYK, Ostap ZUBKOVYCH	
Rethinking the origins of the Russian-Ukrainian war at the beginning of the XXI century.....	9
Lesia KOTSUR	
Commemorative dimension of russia’s hybrid war against Ukraine: 1991–2022	18
Lubov SHEPTYTSKA, Olesya REMENYAK, Nataliia ZAKHARCHYN	
The experience of information wars in history and modernity as an object of research in modern science and education	35
Paraskoviya DVORIANYN	
War and youth: youth policy in the mass media discourse of Ukraine (2014–2022)	44
Mykola HALIV, Oresta KARPENKO	
Kidnapping of Ukrainian children by Russian occupants (2022–2024): according to the materials of the Ukrainian media	62
Oksana MEDVID’	
The social and humanitarian problem in the Ukrainian territories occupied by Russian troops (according to the materials of the newspaper «Wyborcza.Pl»).....	77
Vitalii TELVAK, Vasyl ILNYTSKYI, Viktoria TELVAK	
Humanitarian aspects of the full-scale stage of Russian aggression: the Polish vision.....	84
Oksana MEDVID’, Andriy KADYKALO	
Employment of Ukrainian immigrants in Poland during the Russian-Ukrainian war	96
Ruslana POPP, Mykola-Myroslav BORODIICHUK	
The role of local government in the support and integration of internally displaced persons under the conditions of marital state (experience of the Drohobych urban territorial community).....	102
Volodymyr DUMYCH	
Volunteer activities at Drohobych Ivan Franko state pedagogical university in the conditions of Russia’s full-scale aggression against Ukraine	113
Halyna HRYTSENKO, Yelyzaveta-Paraskeviia YATSULA	
Ukrainian-British relations in the cultural and historical context (2022–2023).....	124
Vasyl ILNYTSKYI, Vitalii TELVAK, Yuliya TALALAY	
The modern Russo-Ukrainian war in the columns of «The British Army Review» (2022–2024)	130
Mykola HALIV	
Education policy in Croatia (the end of the 20th – the beginning of the 21st century): post-war reconstruction and European development strategy.....	147
Volodymyr HALYK	
The topic of Russian-Ukrainian relations in the creative visions of Ivan Franko: problems, explanations, warnings, the future.....	161

REVIEWS

Vasyl ILNYTSKYI, Liliia HRYNYK	
A new study of the history of soviet russification policy	168
Mykola HALIV, Mykhail GRAND	
«Russian world» against Ukraine: a brief deconstruction of the newest Russian geopolitical doctrine	172

УДК 94:355.48(470:477)«20»
DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.1>

Олександр СИТНИК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та археології, Мелітопольський державний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, Україна, індекс 69000 (oleksander_sytnyk@i.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7743-8148>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/E-7860-2018>

Остап ЗУБКОВИЧ

аспірант кафедри історії та археології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, вул. О. Нижанківського, буд. 34, с. Нежухів, Стрийський район, Львівська область, Україна, індекс 82431 (zubkovytch@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-9540-713X>

Бібліографічний опис статті: Ситник, О., & Зубкович, О. (2024). Переосмислення витоків російсько-української війни початку XXI століття. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 9–17. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.1>

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВИТОКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Анотація. Мета дослідження полягає у спробі переосмислення витоків й причин російсько-української війни початку XXI ст. **Методологія дослідження** ґрунтується насамперед на принципі історизму. Це проявляється, серед іншого, в розгляді історичних явищ і процесів крізь призму динаміки, аналізу їх взаємозв'язків та взаємозумовленості. Завдяки застосуванню цього принципу досліджено гібридну практику ведення війни з боку РФ та її гібридно-інформаційну політику. **Наукова новизна** полягає у тому, що кремлівським режимом всіляко розвивалася й вдосконалювалася гібридно-інформаційна політика. І саме це стало однією з визначальних причин сучасної російсько-української війни. **Висновки.** Встановлено, що гібридну практику ведення війни кремлівський режим застосовував тривалий час. Особливо активно вона використовувалася більшовицькою Росією впродовж 1917–1921 рр., зокрема, під час окупації України. Витоки сучасної російсько-української війни лежать в основі багатовікової експансії Московської (Російської) держави, з її імперськими породженнями: самодержавства, більшовизму й путінізму з неошовінізмом проти України. Відтак для очільників кремлівського режиму сучасна російсько-українська війна є фактично продовженням імперської політики. Саме українці завжди, а особливо під час сучасної російсько-української війни, протистояли російській імперській традиції. І це досягається завдяки руйнуванню: російських великодержавних міфів про «братні народи», «цивілізаційну роль» Російської імперії, «виправданість» російського комунізму тощо. Таким чином, Україна була й залишається головною перешкодою для російського неоімперіалізму.

Ключові слова: сучасна російсько-українська війна, більшовизм, національно-визвольні змагання 1917–1921 рр., тоталітаризм, гібридно-інформаційна політика, ідеологія, «русский мир».

Oleksander SYTNYK

PhD hab. (History), Full Professor, Department of History and Archeology, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State University, St. 59, Naukovo Mischechka, Zaporizhzhia, Zaporizhzhia Region, Ukraine, postal code 69000 (oleksander_sytnyk@i.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7743-8148>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/E-7860-2018>

Ostap ZUBKOVYCH

Postgraduate Student of the Department of History and Archeology, Melitopol State Pedagogical University named after Bogdan Khmelnytsky, st. O. Nizhankovsky, house. 34, p. Nezhuukhov, Stryisky district, Lviv region, Ukraine, postal code 82431 (zubkovytch@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-9540-713X>

To cite this article: Sytnyk, O., & Zubkovych, O. (2024). Pereosmyslennia vytokiv rosiisko-ukrainskoi viiny pochatku XXI stolittia [Rethinking the origins of the Russian-Ukrainian war at the beginning of the 21st century]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 9–17. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.1> [in Ukrainian].

RETHINKING THE ORIGINS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Abstract. *The purpose of the research is to try to rethink the origins and causes of the Russian-Ukrainian war at the beginning of the 21st century. The research methodology is based primarily on the principle of historicism. This is manifested, among other things, in the consideration of historical phenomena and processes through the prism of dynamics, analysis of the relationships between them and their interdependence. Thanks to the application of this principle, the hybrid practice of warfare on the part of the Russian Federation and its hybrid information policy have been studied. The scientific novelty lies in the fact that the Kremlin regime has developed and improved its hybrid information policy in every possible way. This is precisely what became one of the determining reasons for the modern Russian-Ukrainian war. Conclusions. It has been established that the Kremlin regime has been using the hybrid practice of warfare for a long time. It was used especially actively by Bolshevik Russia during 1917–1921, in particular during the occupation of Ukraine. The origins of the modern Russian-Ukrainian war lie at the heart of the centuries-old expansion of the Moscow (Russian) state, with its imperial offspring: autocracy, Bolshevism and Putinism with neo-chauvinism against Ukraine. Consequently, for the leaders of the Kremlin regime, the modern Russian-Ukrainian war is actually a continuation of imperial policy. It was the Ukrainians who always, especially during the modern Russian-Ukrainian war, opposed the Russian imperial tradition. And this is achieved through the destruction of: Russian great-power myths about «brotherly peoples», the «civilizational role» of the Russian Empire, the «justification» of Russian communism, etc. Thus, Ukraine was and remains the main obstacle to Russian neo-imperialism.*

Key words: *modern Russian-Ukrainian war, Bolshevism, national liberation competitions of 1917–1921, totalitarianism, hybrid information policy, ideology, «Russian world».*

Постановка проблеми. Коріння сучасної російсько-української війни початку XXI ст. є складним і багатогранним, включаючи історичні, культурні, політичні та геополітичні чинники. Розуміння передумов і причин цієї війни вимагає ретельного вивчення й переосмислення всього комплексу тенденцій, явищ і подій, що їй передували. Насамперед це стосується неоімперської сутності сучасної російської держави. Російська імперська традиція вже кілька століть є значним чинником геополітики у Європі. Вже з кінця XIX ст. у Росії спостерігалося формування більшовизму як опозиційної партії російському самодержавству. І вже після 1917 р. більшовизм, на відміну від інших партій соціал-демократичного спрямування, поступово набував ознак наступності стосовно російської монархічної деспотії. Російський більшовизм не тільки увібрав у собі гірші тоталітарні риси самодержавної деспотії, а й перетворився на крайню, людиноненависницьку форму тоталітаризму. І в цьому процесі вирішальну роль відіграли ідеологія, пропаганда та всілякі міфи. Останні тісно пов'язані із комуністичною ідеологією. Більшовизм поступово відновив самодержавну політику деспотизму, великодержавного шовінізму, русифікації та низку інших знарядь денационалізації національних меншин. Скориставшись військово-політичною, соціально-економічною та духовною кризою (внищення духовної сутності та формалізованість православної релігії), більшовики все більше розширювали сферу впливу на населення колишньої Російської імперії. Особливо це виявилось в ідеологічному та агітаційно-пропагандистському плані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання тематики переосмислення витоків й причин російсько-української війни початку XXI ст. певною мірою започаткували у своїх працях: О. Баган (Баган, 2021; 2022), В. Гудзь, Л. Полякова, А. Крилова (Гудзь, Полякова, Крилова, 2023), В. Ільницький, В. Старка, М. Галів, (Ільницький, Старка, Галів, 2022), В. Ільницький, М. Глібіщук, В. Старка (Ільницький, Глібіщук, Старка, 2022), О. Ситник (Ситник, 2017a; 2017b; Sytnyk, 2019) та ін. Окремі аспекти теми висвітлено в дослідженнях: І. Андрухива (Андрухив, 2006), В. Андрущенко, Л. Губерського і М. Михальченка (Андрущенко, 2002), М. Галіва, В. Ільницького (Галів, Ільницький, 2023), В. Ільницького, О. Куцької (Ільницький, Куцька, 2023), Р. Іванченко (Іванченко, 2000), М. Поповича (Попович, 2001), М. Сціборського (Сціборський, 2007), О. Ситника та Я. Балановського (Ситник, Балановський, 2022) та ін. Проте важливо наголосити, що загалом проблематика витоків й причин російсько-української війни початку XXI ст. ще потребує більш детального висвітлення в історіографії.

Мета дослідження. У статті зроблена спроба переосмислення витоків й причин російсько-української війни початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок незавершеності українського національно-визвольного руху попередніх епох, й, зокрема, національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр., нині Українська держава знову зіткнулася із системною агресією та експансією кремлівського режиму. Адже російський імперіалізм має системну шовіністичну сутність, а отже, є особливо агресивним щодо інших націй. При цьому під головним ударом російського експансіонізму й шовінізму перебувають українська нація і держава. Адже саме вони несуть головні виклики російській імперській ідеології: «забирають» історичну спадщину й культуру минулого (до XVIII ст.) від росіян, руйнуючи велику кількість російських великодержавних міфів, таких як «братні народи», «цивілізаційна роль» Російської імперії, «виправдання» російського комунізму тощо (Sytnyk, 2019, с. 183–197). Історія учергове показала неготовність української провідної верхівки повести народні маси на боротьбу за свою незалежність і державність у період визвольних змагань 1917–1921 рр. І провина за поразку лежить саме на керівниках Центральної Ради та Директорії, котрі надто довго тишили себе проросійськими та соціалістичними ілюзіями, втративши унікальну можливість зорганізувати значні військові сили, що були у їх підпорядкуванні, на захист України (Ситник, Балановський, 2022, с. 654).

Як свідчив М. Сціборський, події 1917–1920 рр. продемонстрували нездатність українських партій (штучно створених західноєвропейськими доктринами, при цьому зазвичай із тавром «общеросійських» політичних і культурних ідей), за своїм ідеологічним змістом і політичним впливом, бути конструктивним чинником державного унезалежнення й суспільної організації української нації. У цей період всі без винятку українські партії зазнали банкрутства й компрометації (Сціборський, 2007, с. 98). Однією з найважливіших причин падіння УНР була відсутність з'єднаної політичної національно свідомої еліти, яка б змогла повести за собою широкі народні маси. Українська політична еліта була вишколена в російських соціалістичних гуртках, не була самостійною, не опиралась на національну ідею та ідею власної державності, а йшла у фарватері соціалістичної інтернаціонально-централістичної російської ідеї, кидалась від ідеї дружби і братерства з російськими більшовиками-соціалістами та національною автономією (Іванченко, 2000, с. 17). Специфіка українського національного руху, як і низки інших, полягала в наявності провідників, які не лише втілювали настрої, ментальні засади свого народу, а й активно формували їх. Однак курс соціалістичного інтернаціоналізму в Україні призвів до того, що чимало українських соціалістів боялися навіть думати про моделювання майбутньої української державності, оскільки перебували під постійним тиском як внутрішнім, так і зовнішнім.

Згідно з переконанням очевидців, подій національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., провідники українського революційного руху проявляли нехіль щодо ідеї самостійної та незалежної Української держави. Їхня політика, замість цілеспрямованого державного будівництва, вела країну до щораз більшої анархії, що не тільки виключала організацію війська, але й вела Українську державу до неминучої руїни. Постійне озирання на революційні перетво-

рення в Росії, віра в те, що національні проблеми можна розв'язати в межах єдиного загальноросійського революційно-демократичного фронту спричинили упушення того шансу, який давав українцям можливість творення власної самостійної держави. Все це не тільки спричинило поразку національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., але й зумовило подальше тотальне нищення українців протягом всього існування більшовицької влади. І закономірно, сучасна війна стала продовженням багатовікової експансії Московської (Російської) держави, з її імперськими породженнями: самодержавства, більшовизму й путінізму з неошовінізмом проти України.

Більшовизм був спрямований на безперервну боротьбу проти релігії як «шкідливого» світогляду, що суперечив ідеології марксизму-ленінізму, на якому базувалася радянсько-партійна система. Основоположники марксизму вважали, що боротися потрібно не проти релігії взагалі, а лише її критикувати (Андрухів, 2006, с. 73). Однак їхні послідовники – більшовики, пішли значно випередили своїх наставників. Вони жорстоко знищували церкви, храми, священників, монахів, нещадно викоринювали саму віру й кращі духовні почуття серед народу, натомість насаджуючи войовничий атеїзм. Одним із основних завдань і напрямів реалізації більшовицької ідеології було знищення духовності та моральних принципів. Розроблена Леніним антирелігійна доктрина була спрямована проти християнства, а особливо – православної церкви. Одна з головних причин цього полягала в тому, що православ'я рішуче не сприймало політику насилля й терору в суспільних відносинах, як й інші прояви зла стосовно людей, влади та держави.

У такий спосіб формувалася своєрідна атеїстична більшовицька «релігія», що стала катастрофічною деградацією й деформацією того суспільства Російської імперії, що тривалий час наближалось до цієї катастрофи через одержавлену церкву та вихолощення духовності, через насадження імперської ідеології і нищення національних традицій підвладних народів, через підміну суспільної моралі різного роду ерзац-догмами з подвійними стандартами. Сучасна РПЦ цілком підтримує цю традицію (Ситник, Балановський, 2022, с. 656). Саме УПЦ МП у складі РПЦ дуже інтенсивно сприяла просуванню «русского мира» в Україні. При цьому вона використовувала свої впливи й зв'язки у владних інституціях, щоб притіснити проукраїнські церкви: УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ тощо (Баган, 2022, с. 97). Водночас Кремлівський режим використовує цю філію РПЦ як інструмент гібридно-інформаційного впливу Російської Федерації на Україну.

Трагічна історія України періоду першої половини ХХ ст. значною мірою була зумовлена поширенням більшовицької ідеології. Низький рівень національного самоусвідомлення більшості українців Наддніпрянської України, внаслідок слабкого культурно-просвітницького розвитку, брак політичної волі та досвіду державотворення в очільників УНР; велика довіра до соціалістичної пропаганди, критичний стан духовності народу, внаслідок заформалізованості православної віри – усе це та низка інших чинників призвело до утвердження в Україні ідеології більшовизму з всіма негативними наслідками. Причини цього, як і сам процес розвитку більшовицької ідеології, є предметом нагального дослідження з огляду на небезпеку реанімації необільшовизму у вигляді авторитарних тенденцій у сучасній Росії.

Монополія на владу більшовицької партії, зрощування партійного та державного апарату, монополізація політичної влади призвели до утвердження режиму беззаконня й політичного терору. Номенклатурний принцип, запроваджений у цей період, спричинив посилення командно-адміністративної системи управління. Відтак для більшовицького тоталітарного режиму характерним було використання єдиної ідеології. Тоталітарний режим прагнув дати пояснення кожному аспекту соціального життя. Утверджувались єдині соціальні цілі й узгоджені зразки поведінки.

Гранична жорстокість, тотальна влада над кожним громадянином держави стали вираженням цілісної природи комуністичного тоталітаризму; близькість її ідеологічних засад до архаїчних міфологічних структур демонструє справжню сутність цієї системи – спрощення, примітивізацію усіх суспільних механізмів. Насильство мало замінити складні механізми

саморегуляції, що їх виробила людська історія в духовному, політичному й економічному житті (Попович, 2001, с. 624–625). Тоталітарна ідеологія стала об'єктом фанатичної віри, неприступним для критики. Ідеологічна монополія тісно пов'язана з монополією на інформацію. І всі засоби масової інформації, і сам її зміст, і дозування для суспільства беруться під суворий контроль. Однією з характерних рис тоталітаризму (проявом якого і був більшовизм) стає відторгнення людини від власності та приватної справи, що створює основу для знеособлення соціуму й обмеження свободи. У тоталітарному суспільстві особистість втрачає свободу, індивідуальність, а місце витіснених індивідуальних цінностей посідає ідеологія. Витоки тоталітаризму необхідно пов'язувати зі статусом політичної партії, що «прийшла до влади» й одноосібно заволоділа «командними висотами». Саме монопольне право якоїсь партії на політичну діяльність створює сприятливі умови для розвитку тоталітаризму. Вона (партія) бере на озброєння революційну (в розумінні докорінного перетворення світу) ідеологію, якій надає статусу єдиного авторитету, а в подальшому – офіційної державної доктрини. Для поширення останньої партійно-державний апарат привласнює виключні права на силовий вплив і засоби переконання. Державі (а фактично партії, що прийшла до влади) підпорядковуються телебачення, радіо, газети тощо – всі засоби масової інформації, система освіти, наука і культура. Економічна і професійна діяльність більшості людей також контролюється державою або цілковито підпорядковується їй. Оскільки держава нероздільна з ідеологією, то практично всі галузі суспільної діяльності перебувають під впливом її офіційної доктрини – ідеології, яка відображає інтереси вже не стільки певної соціальної групи людей, скільки тієї її частини, яка перебуває при владі. У зв'язку з тим, що будь-яка діяльність стає державною й керується ідеологією, будь-який злочин у господарській або іншій галузі перетворюється на ідеологічний, трактується як «зазіхання на основи», представляється як антинародний. Саме тут у хід подій втручаються репресивні сили – каральні органи. Цілковито зрозуміло, що заключним акордом політизації й ідеологізації життєдіяльності людини є терор, наприклад, поліцейський та ідеологічний здійснювали тоталітарні режими Гітлера, Сталіна, Муссоліні, інших диктаторів (Андрущенко, 2002, с. 169).

Упродовж багатьох десятиліть більшовики та їх послідовники – комуністи й неокомуністи, відучували людей самостійно долати проблеми, думати й брати на себе відповідальність. Натомість привчали, що «мудре» керівництво саме за нас все вирішить. І як результат: маємо те, що нам натворили при нашій бездіяльності чи байдужості. Незважаючи на активну імітацію демократичних реформ в РФ впродовж 1990-х рр., демократичне суспільство там так і не було сформоване. Більше того, російська влада протягом кількох останніх десятиліть зберігала успадковані століттями традиції деспотичного авторитаризму й цинічного та зневажливого ставлення до свого населення. Більшовицькі органи насилля й терору («ЧК»-ДПУ-НКВС-МДБ-КДБ) довели цю традицію до крайніх форм винищення як власного, так і сусідніх народів. Трансформація КДБ у ФСБ призвела лише до більш цинічно вишуканого збереження цієї злочинної системи, а креатура Путіна при заміні Єльцина має всі підстави вважатися не просто невдалою, а згубною і для багатьох тисяч українців та росіян, й зрештою – для самої історичної долі Росії (Ситник, 2017а, с. 78–79). Після розвалу СРСР в 1991 р. Захід з неймовірним ентузіазмом взявся демократизувати насамперед Росію (на інші республіки зверталось зовсім мало уваги) і вкладати багатомільярдні інвестиції в російську економіку, освіту, культуру. Тобто знову потужно спрацював давній міф про Росію як «величній, вирішальній, привабливій» цивілізаційний простір, який є «неодмінним доповненням Заходу». На те, що в тій Росії-Московії завжди визначальними були традиції деспотизму, соціального рабства, ксенофобії, шовінізму, особливо захланного імперіалізму-великодержавництва, якимось не зверталось уваги.

Тоталітарний режим, який свого часу був встановлений більшовиками, контролював усі сфери життя суспільства. Він суворо диктував і нав'язував усім і кожному зокрема, як потрібно жити, мислити, поводити себе. Влада вимагала від народу постійної відданості й підтримки, жорстоко придушувала будь-які прояви інакомислення. Формування суспільної ідеології

страху було чи не найвідповідальнішою ділянкою в роботі радянських і партійних органів. Отже, тоталітарна ідеологія породжує найбільш грубі й примітивні людські інстинкти, завдяки яким переважно і досягає максимального впливу в суспільстві. При цьому, сучасний расизм як тоталітарна доктрина унаслідував від більшовизму неоімперський шовінізм й расизм. Оскільки комуністи встановили тотальний контроль за всіма засобами інформації й наглухо замкнули кордони колючим дротом і військовою охороною, їм вдалося створити на території держави два окремі світи, ізольовані один від одного: офіційний і неофіційний. Близько половини останнього становили українці.

Від середини 1990-х рр. у російському суспільстві та політикумі все більшої популярності набивала ідея «русского мира», що зазіхала не тільки на статус загальнонаціональної об'єднавчої ідеології, але й – дієвого засобу посилення геополітичної ролі РФ. Відтак ця доктрина дала поштовх процесу реінкарнації російського неоімперського проєкту (Ільницький, Старка, Галів, 2022, с. 47). Кремлівський режим ще від Російської імперії успадкувавши низку традиційних засобів гібридної агресії (використання «п'ятої колони»; таємні домовленості; провокації з подальшим звинуваченням жертви нападу в їх вчиненні; розміщення військ на кордоні; ультиматуми, шантаж й погрози; розкол еліт; підкупи; введення військового контингенту; демонтаж державності; встановлення маріонеткових урядів; проведення фіктивних виборів; репресивні заходи тощо) водночас зазвичай позиціонує себе рятівником-миротворцем (Штогрін, 2022, с. 97). Практика гібридно-інформаційних війн існували ще з давніх часів. Однак тільки в наш глобалізований час вона набуває тотального застосування практично у всіх галузях військово-політичного протистояння (Гудзь, Полякова, & Крилова, 2023, с. 174).

Паралельно з процесами демократизації в РФ мали б відбутися кардинальні процеси детоталітаризації цієї країни, процеси видозміни ментальності й свідомості російського народу в напрямі відходу від столітніх звичок насильства, державної корупції, шаленого мілітаризму, тиранії влади тощо. Проте в підсумку десяти років «демократизації» до влади в 2000 р. прийшов Путін зі своїм оточенням неоімперіалістів, олігархів, шовіністів тощо. Відтак РФ відкотилася в історично звичну для неї нішу брутального й рабського суспільства (Баган, 2022, с. 119). І вже на початку ХХІ ст. була очевидна реанімація необільшовизму, насамперед – через відновлення авторитарних тенденцій у сучасній РФ, зокрема, путінським режимом (Ситник, 2017b, с. 119–120). Одночасно, на початку ХХІ ст. розпочалося активне поширення ідеї «русского мира» – новітньої російської неоімперської ідеологічної доктрини. І саме вона була використана кремлівським режимом з метою консолідації проросійського населення України навколо своєї неоімперської геополітичної доктрини. При цьому чільне місце відводилося пропаганді як головному засобу дезінформації, деформації й перекручення історичного минулого, маніпуляції суспільною свідомістю тощо. Спочатку російськими шовіністичними колами активно поширювалась ідея об'єднання українського, білоруського й російського народів в єдиний «загальноросійський народ». А згодом спостерігалось творення різного роду гібридних ідеологічних проєктів на кшталт «Новоросії». При цьому основна декларативна мотивація такого роду проєктів подавалася владою РФ, як: підтримка «співвітчизників» та «захист російського і російськомовного населення». А в цей час в українському суспільстві, значною мірою, домінували ліберальні тенденції, переважно, спрямовані на толерування наступу російської мови та культури. Водночас у своїй більшості, україноцентричне суспільство залишалося й, на жаль, нині залишається у стані невизначеності, роздвоєності щодо проблеми ставлення до російської культури (Баган, 2021, с. 196). Натомість представники кремлівського режиму діяли значно цілеспрямованіше й системніше. Провівши широкомасштабну інформаційно-пропагандистську обробку населення України, а особливо Криму та Донбасу, вони сформували досить потужну «п'яту колону». А відтак було проголошено необхідність захисту «народу Донбасу», тобто – війну з Україною. І на такого роду заклики відгукнулося чимало зомбованих маргіналів Південного-Сходу України. Ці, часто здеградовані й насичені штучно прищепленою ненавистю до всього українського, люди виступили проти своєї держави. Безперечно, вони зазнали й про-

довжують зазнавати цілеспрямованого впливу інформаційно-технологічних засобів керування психикою з боку ЗМІ РФ, стали інструментом, який вмiло використовує кремлівська влада.

Висновки. Загалом треба підсумувати, що впродовж XIX – початку XX ст. Російська імперія зарекомендувала себе як самодержавна та деспотична держава, що ставила собі головне завдання – придушення сусідніх народів. Російський імперіалізм мав шовіністичний характер. Тому був особливо агресивний стосовно націй, які демонстрували інші цінності: демократизм, республіканізм та волелюбність. Не випадково саме українська нація та її державність опинилися під головним ударом російського експансіонізму та шовінізму. Саме українці тоді і навіть під час сучасної російсько-української війни протистояли російській імперській традиції. І це досягається завдяки руйнуванню: російських великодержавних міфів про «братні народи», «цивілізаційну роль» Російської імперії, «виправданість» російського комунізму тощо. Однак Україна була і залишається головною перешкодою для російського неоімперіалізму.

Витоки сучасної російсько-української війни лежать в основі багатовікової експансії Московської (Російської) держави, з її імперськими породженнями: самодержавства, більшовизму й путінізму з неошовінізмом проти України. Відтак для очільників Кремлівського режиму сучасна російсько-українська війна є фактично продовженням імперської політики.

Загалом можна підсумувати, що гібридну практику ведення війни кремлівський режим застосовував тривалий час. Особливо активно вона використовувалася більшовицькою Росією впродовж 1917–1921 рр., зокрема, під час окупації України. А у наступних військово-політичних конфліктах кремлівським режимом всіляко розвивалася й вдосконалювалася гібридно-інформаційна політика. І саме це стало однією з визначальних причин сучасної російсько-української війни.

Джерела та література

- Андрухів, І. (2006). *Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40–80-х роках XX століття. Історико-правовий аналіз*. Івано-Франківськ : Лілея-НВ.
- Андрущенко, В., Губерський, Л., & Михальченко, М. (2002). *Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світогляд. аналіз*. Київ : Знання України.
- Баган, О. (2021). *Історіософські есе* (відп. ред. Ситник О.). Мелітополь – Тернопіль : Науково-дослідний центр імені Дмитра Донцова; Вид-во «Крила».
- Баган, О. (2022). *Rossica: російська цивілізація в історіософських інтерпретаціях : нариси* (відп. ред. Ситник О.). Мелітополь – Тернопіль: Науково-дослідний центр імені Дмитра Донцова, ТОВ «Видавництво Крила».
- Галів, М., Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014–2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 47–73. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164>.
- Гудзь, В., Полякова, Л., Крилова, А. (2023). Шкільні підручники з історії в путінській Росії як засіб інформаційної війни з Україною. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 14(56), 173–184.
- Іванченко, Р.П. (2000). *Українська державність в 20–90-х рр.* Київ : МІЛП.
- Ільницький, В. & Куцька, О. (2023). Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 162–177. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087>
- Ільницький, В., Старка, В., Галів, М. (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. DOI: doi.org/10.15407/uhj2022.05.043
- Ільницький, В., Глібіщук, М., Старка, В. (2022). Як ідеологічні засади білогвардійського руху вплинули на світогляд В. Путіна. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 53 (1), 12–21.
- Попович, М. В. (2001). *Нарис історії культури України*. Київ : АртЕк.
- Ситник, О. М. (2017). Історичні витоки російсько-української війни 2014–2017 років. *Східноєвропейський історичний вісник – Skhidnoievropeiskiy Istorychnyi Visnyk*, 2, 71–81.

- Ситник, О. М.** (2017). Російсько-українська війна 2014–2017 років як наслідок незавершеності національно-визвольної української революції 1917–1921 років. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Історичні науки»*, 2, 117–123.
- Ситник, О., Балановський, Я.** (2022). Ідеологічні витoki російсько-української війни 2014–2022 років. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 654–660.
- Сціборський, М.** (2007). *Націократія*. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика».
- Штогрін, І.** (2020). Кремлівська тактика гібридної агресії: 80 років тому СРСР окупував країни Балтії. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/gibrydna-agresiya-kremlya-okepatsiya-krain-baltii/30675068.html>
- Sytnyk, O. M.** (2019). Russian-ukrainian war 2014–2019 years as the decisive stage of the struggle for the Ukrainian independent state. *Relevant research of historical sciences: collective monograph*. Lviv – Toruń : Liha-Pres, 183–201.

References

- Andrukhiv, I.** (2006). *Polityka radyans'koyi vlady u sferi relihiyi ta konfesyine zhyttya na Prykarpatti v 40–80-kh rokakh XX stolittya. Istoryko-pravovyy analiz* [The policy of the Soviet government in the sphere of religion and religious life in the Carpathian region in the 40s–80s of the 20th century. Historical and legal analysis]. Ivano-Frankivsk: Lileya-NV [in Ukrainian].
- Andrushchenko, V., Hubers'kyi L., & Mykhal'chenko, M.** (2002). *Kul'tura. Ideolohiya. Osobystist': metodoloho-svitohlyad. analiz*. [Culture. Ideology. Personality: methodological outlook. analysis]. Kyiv: Znannya Ukrainy [in Ukrainian].
- Bahan, O.** (vidp. red. Sytnyk O.). (2021). *Istoriiosofs'ki ese*. [Historiosophical essays]. Melitopol'-Ternopil': Naukovo-doslidnyy tsentr imeni Dmytra Dontsova; Vyd-vo «Kryla» [in Ukrainian].
- Bahan, O.** (vidp. red. Sytnyk O.). (2022). *Rossica: rosiys'ka tsyvilizatsiya v istoriosofs'kykh interpretatsiyakh: narysy* [Rossica: Russian civilization in historiosophical interpretations: essays]. Melitopol'-Ternopil': Naukovo-doslidnyy tsentr imeni Dmytra Dontsova; TOV «Vydavnytstvo Kryla» [in Ukrainian].
- Haliv, M. & Pnytskyi, V.** (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2023): vitchyzniani istoriografichniy diskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014–2023): the Ukrainian historiographical discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55*, 47–73. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164> [in Ukrainian].
- Hudz', V., Polyakova, L., & Krylova, A.** (2023). Shkil'ni pidruchnyky z istoriyi v putins'kiy Rosiyi yak zasib informatsiynoyi viyny z Ukrainoyu [School textbooks on history in Putin's Russia as a means of information warfare with Ukraine]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats' Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriya – Problems of the humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobyt'sk State Pedagogical University. History series, 14(56)*, 173–184 [in Ukrainian].
- Ivanchenko, R.** (2000). *Ukrayins'ka derzhavnist' v 20–90-kh rr.* [Ukrainian statehood in the 20s–90s.]. Kyiv: MILP [in Ukrainian].
- Pnytskyi, V., & Kutska, O.** (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022) v ukrainskomu naukovomu diskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014–2022) in the Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55*, 162–177, doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087> [in Ukrainian].
- Pnytskyi, V., Starka, V., & Haliv, M.** (2022). Rosiys'ka propaganda yak element pidhotovky do zbroynoyi agresiyi proty Ukrainy [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against Ukraine]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal – Ukrainian historical magazine, 5*, 43–55 [in Ukrainian].
- Pnytskyi, V., Hlibischuk, M., & Starka, V.** (2022). Yak ideolohichni zasady bilohvardiiskoho rukhu vplynuly na svitohliad V. Putina [How the ideological foundations of the white guard movement influenced the worldview of V. Putin]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences, 53 (1)*, 12–21. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-2> [in Ukrainian].
- Popovych, M.** (2001). *Narys istoriyi kul'tury Ukrainy* [Essay on the history of culture of Ukraine]. Kyiv: ArtEk. [in Ukrainian].

- Sytnyk, O.** (2017a). Istorychni vytoky rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny 2014–2017 rokiv [Historical origins of the Russian-Ukrainian war of 2014–2017.]. *Skhidnoyevropeys'kyi istorychnyy visnyk Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 2, 71–81. [in Ukrainian].
- Sytnyk, O.** (2017b). Rosiys'ko-ukrayins'ka viyna 2014–2017 rokiv yak naslidok nezavershenosti natsional'novyzvol'noyi ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917–1921 rokiv [The Russian-Ukrainian war of 2014–2017 as a consequence of the incompleteness of the national liberation Ukrainian revolution of 1917–1921]. *Visnyk Cherkas'koho natsional'noho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho. Seriya «Istorychni nauky» – Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Series «Historical Sciences»*, 2, 117–123. [in Ukrainian].
- Sytnyk, O., & Balanovs'kyi, Ya.** (2022). Ideolohichni vytoky rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny 2014–2022 rokiv [Ideological origins of the Russian-Ukrainian war of 2014–2022]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 654–660. [in Ukrainian].
- Stsibors'kyi, M.** (2007). *Natsiokratiya* [Nationocracy]. Vinnytsya: DP «Derzhavna kartohrafichna fabryka». [in Ukrainian].
- Shtohrin, I.** (2020). Kremlivs'ka taktyka hibrydnoyi ahresiyi: 80 rokiv tomu SRSR okupuvav krayiny Baltiyi [The Kremlin's tactics of hybrid aggression: 80 years ago, the USSR occupied the Baltic states. 2020]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/gibrydna-agresiya-kremlya-okepatsiya-krain-baltii/30675068.html> [in Ukrainian].
- Sytnyk, O.** (2019). Russian-ukrainian war 2014–2019 years as the decisive stage of the struggle for the Ukrainian independent state. *Relevant research of historical sciences: collective monograph*. Lviv – Toruń: Liha-Pres, 183–201. [in English].

УДК 94:355.48(470:477)«1991/2022»
DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.2>

Леся КОЦУР

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри політології, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., Україна, індекс 08401 (dombrovska_ne@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8996-1606>

Бібліографічний опис статті: Коцур, Л. (2024). Комеморативний вимір гібридної війни Росії проти України: 1991–2022. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 18–34. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.2>

КОМЕМОРАТИВНИЙ ВИМІР ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: 1991–2022

Анотація. *Мета дослідження* – полягає у виявленні та аналізі радянсько-російських комеморативних інструментів ведення гібридної війни Росії проти України упродовж 1991–2022 рр., зокрема, через розлогу характеристику такого комеморативного інструменту, як День перемоги у Другій світовій війні. **Методологія дослідження** спирається на фактологічний, ретроспективний та історико-генетичний методи, які дозволили виявити радянські та нові підходи Росії щодо використання пам'яті про Другу світову війну у гібридній війні проти України. Компаративний аналіз дозволив виявити специфічні механізми нав'язування росією Україні своєї моделі політики пам'яті; здобутки та прорахунки щодо реалізації цих підходів. **Висновки.** Показано, що нездатність Росії своєчасно переосмислити тему Другої світової війни призвела до перетворення Дня перемоги в один з інструментів ведення гібридної війни проти України. Попри намагання України виробити власний підхід до відзначення Дня перемоги, вже до кінця 1990-х рр. вона відзначала цей день за схожим, як у Росії сценарієм, при чому з фізичною присутністю росіян. Ця присутність щороку посилювалася ще й шляхом активності проросійських сил по всій Україні. Зміни у політичній системі Росії на початку 2000-х рр. та повернення до виключно радянських підходів святкування Дня перемоги дуже швидко поширилися й в Україні. Спроба В. Ющенка у 2005–2009 рр., переглянути радянсько-російські традиції святкування Дня перемоги отримала у відповідь шалений опір проросійських сил, які використовуючи історичну пам'ять й надалі створювали підґрунтя для міжнаціональної ворожнечі з метою подальшого розколу України. Поступово прикриваючись цією темою Росія монополізувала одноосібний образ «переможця» у Другій світовій війні. Після приходу до влади в Україні проросійських сил у 2010 р. комеморативні інструменти протистояння навколо Дня перемоги з одного боку, досягнули апогею, з іншого – зазнали тимчасової поразки під час Революції гідності. Проте, вміло прикриваючись населенням, фанатично зараженим ідеологемами «Великої перемоги» росіянам вдалося реалізувати перший етап чергової російсько-української війни. А після 2014 р., використовуючи пам'ять і символи про Другу світову війну, Росія намагалася сформувати негативний образ Києва, як джерела демонтажу історико-меморіальної спадщини радянського періоду, з метою зміцнення й розширення ідейного простору для подальшої агресії проти України.

Ключові слова: гібридна війна, політика пам'яті, День перемоги, «победобесіє», парад, 9 травня, символіка, ідеологія.

Lesia KOTSUR

PhD (History), Associate Professor of the Department of Political Science, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30 Sukhomlynskooho Str., Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine, postal code 08401 (dombrovska_ne@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8996-1606>

To cite this article: Kotsur, L. (2024). Komemoratyvnyi vymir hibrydnoi viiny Rosii proty Ukrainy: 1991–2022 [Commemorative dimension of Russia's hybrid war against Ukraine: 1991–2022]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 18–34. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.2> [in Ukrainian].

COMMEMORATIVE DIMENSION OF RUSSIA'S HYBRID WAR AGAINST UKRAINE: 1991–2022

Abstract. *The purpose of the research is to identify and analyze the Russian-Soviet commemorative tools for waging Russia's hybrid war against Ukraine during 1991–2022, in particular, due to the extensive characteristics of such a commemorative tool as Victory Day in World War II. The research methodology is based on factual, retrospective and historical-genetic methods, which made it possible to reveal the Soviet and new Russian approaches to the use of the memory of the Second World War in the hybrid war against Ukraine. The comparative analysis made it possible to identify the specific mechanisms of Russia's imposition of its memory policy model on Ukraine; achievements and miscalculations regarding the implementation of these approaches. Conclusions. It is shown that Russia's inability to rethink the theme of the Second World War in a timely manner led to the transformation of Victory Day into one of the tools of waging a hybrid war against Ukraine. Although Ukraine tried to develop its own approach to celebrating Victory Day, by the end of the 1990's, it celebrated this day according to a scenario similar to that in Russia, with the physical presence of Russians. This presence increased every year due to the activity of pro-Russian forces throughout Ukraine. Changes in the political system of Russia in the early 2000's and a return to exclusively Soviet approaches to celebrating Victory Day spread very quickly in Ukraine. V. Yushchenko's attempt in 2005 – 2009 to review the Soviet-Russian traditions of celebrating Victory Day was met with fierce resistance from pro-Russian forces, who, using historical memory, continued to create grounds for inter-ethnic enmity with the aim of further dividing Ukraine. Gradually covering up this topic, Russia monopolized the single-person image of the «winner» in the Second World War. After pro-Russian forces came to power in Ukraine in 2010, the commemorative tools of the opposition around Victory Day reached their peak on the one hand, and on the other hand, suffered a temporary defeat during the Revolution of Dignity. However, the Russians managed to implement the first stage of the next Russian-Ukrainian war, skillfully concealing themselves from the population, fanatically infected with the ideologues of the «Great Victory». And after 2014, using the memory and symbols of the Second World War, Russia tried to form a negative image of Kyiv as a center for dismantling the historical and memorial heritage of the Soviet period, with the aim of strengthening and expanding the ideological space for further aggression against Ukraine.*

Key words: hybrid war; politics of memory; Victory Day; «pobedobesie»; parade, May 9, symbolism, ideology.

Постановка проблеми. Практично відразу після проголошення Україною незалежності у 1991 р. Російська Федерація (далі РФ або Росія) розгорнула проти нашої держави потужну гібридну війну, метою якої було уповільнення розвитку України, як самостійної й незалежної держави та унеможливлення її руху в бік Заходу. З-поміж усього набору інструментів, які використовувала Росія останні тридцять років є ряд надзвичайно ефективних гібридних прикладів, які досі не втратили актуальності й потребують подальшого вивчення. Мова йде насамперед про комеморативні практики ведення гібридної війни, які мають надзвичайно специфічні властивості й справляють потужний ефект на зміну суспільної поведінки та свідомості.

Аналіз досліджень. Нині багато істориків, політологів та інших зацікавлених дослідників вже присвятили масштабні дослідження інформаційним, економічним, безпековим, культурним та іншим інструментам ведення гібридної війни росією проти України. Насамперед привертають увагу дослідження В. Горбуліна (Горбулін, 2017), Є. Магди (Магда, 2015), О. Комарчука (Комарчук, 2018), В. Коцура (Коцур, 2022) та інших. В. Яблонський та його колеги з Національного інституту стратегічних досліджень певною мірою розглянули політику історичної пам'яті в контексті національної безпеки, а також фактор «перемоги» у воєнному протистоянні (Яблонський, 2019; Парахонський, Яворська, 2019; Шаповал, 2013). Однак,

стратегії комеморативного виміру, які є надзвичайно специфічними в контексті гібридної війни лишаються малодослідженими. З-поміж усього комплексу комеморативних гібридних інструментів, мабуть, найповніше досліджена ідеологема так званих «братніх народів», яка, на жаль, й досі надійно закріплена не тільки в інформаційному, а й публічному просторі України (Коцур, 2023; Рябчук, 2017; Потапенко, 2023). Водночас такий потужний комеморативний інструмент, як історична пам'ять про перемогу СРСР (та союзників) у Другій світовій війні й маніпуляції довкола неї, майже не досліджені. Можна виокремити хіба що статтю Я. Потапенка «Концепт «Великої перемоги» як антиукраїнська ідеологема кремлівської пропаганди: спроба комплексного міждисциплінарного аналізу» (Потапенко, 2015) та статтю під назвою: «9 травня 2014–2015 рр. в Україні: старі традиції – нові церемонії відзначення*» (Пастушенко, Титаренко, Чебан, 2016), які частково розкривають цю тему в контексті гібридної війни.

Саме тому, **мета** запропонованого дослідження полягає у виявленні та аналізі російсько-радянських комеморативних інструментів ведення гібридної війни Росії проти України упродовж 1991–2022 рр., зокрема, через розлогу характеристику такого комеморативного інструменту, як День перемоги у Другій світовій війні.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи окреслену проблематику відразу слід зауважити, що на процес формування колективної пам'яті суттєво впливають символи й образи, закодовані не тільки в назвах та об'єктах публічного простору (архітектура, пам'ятники, вулиці, природні об'єкти), а й комеморативних заходах, спроможних ретранслювати історичне минуле на поточні ідеологічні сенси. Серед таких, інструментів надзвичайне значення має День перемоги у Другій світовій війні (Кривдик, 2009). Як свого часу влучно зазначав історик Я. Потапенко «Міф «Великої Перемоги» продовжує й надалі виконувати функцію водночас генератора і ретранслятора імпершівністських ідеологем» (Потапенко, 2015).

Здавалося, що у першій половині 1990-х рр., коли на Росії відмовились від масштабних парадів до Дня перемоги з військовою технікою, а 9 травня 1992 р. взагалі провели так званий «Парад Миру» (9 травня 1992 року..., 2022), то росіяни стали на шлях переосмислення історичного минулого. Проте, вже під час святкувань 9 травня 1995 р., коли тема «перемоги» та масштабних військових парадів знову почала щедро експлуатуватися Кремлем стало зрозуміло, що політика попередніх років вочевидь ставила за мету виключно створити «миролюбний образ» Росії на міжнародній арені та згенерувати ілюзію абсолютно «безпечного» сусіда для низки пострадянських республік. Хоча вже й тоді було зрозуміло, що пам'ять про Другу світову і насамперед тема «перемоги» стане «Дамокловим мечем» у російсько-українських відносинах. Про це зокрема свідчить розлога доповідь Л. Кучми, присвячена з нагоди відзначення 50-річчя перемоги у Другій світовій війні 8 травня 1995 р. У ній, коментуючи тему Другої світової війни та стан російсько-українських відносин, Л. Кучма зазначив, що «*Перемога, як і пам'ять про неї, «приватизації» не підлягають!*» і вона є надбанням усіх братніх республік» (Усіма поколіннями..., 1995). Також було помітно, що Л. Кучмі резонує російський стиль святкувань. І хоча у наступні кілька років (1996 – 1998 рр.), святкування «Дня перемоги» в Україні відзначалося переважно на рівні урочистого проходження ветеранів головними вулицями міст і сіл (по всій країні) та мітингами на їхню підтримку (Щоб світ..., 1998; Про відзначення 53-ї річниці..., 1998), вже «9 травня 1999 р. у Севастополі вперше після розпаду СРСР в єдиному парадному строю крокували українські та російські моряки» (1418 днів..., 1999), а після офіційного параду 9 травня 2000 р. у Києві «на Хрещатик вийшло майже 2,5 тисячі демонстрантів, очолюваних керівниками лівих партій» (Шана солдатам..., 2000), що свідчило про різке зростання не тільки проросійських сил в Україні, а й популярності цього свята.

Після приходу до влади В. Путіна у 2000 р. тема «перемоги» у Другій світовій війні набула геть інших сенсів. Зокрема, уже під час параду в Москві 9 травня 2001 р. була скасована «Патріотична пісня» Глінки, як державний гімн й замінена на мелодію А. В. Александрова. На додаток, під час параду путін акцентовано виокремив росію, як «державу переможницю» (9 мая..., 2001). І хоча Україна не була присутня на параді у Москві, у привітанні надісланому Президенту України Л. Кучмі з нагоди річниці перемоги у Другій світовій війні

В. Путін лицемірно зауважив, що *«цей великий день завжди буде символом нашого спільного героїчного минулого, що пов'язує наші народи тенетами міцної багатовікової дружби»*, також *«висловив щирі побажання здоров'я та щастя ветеранам Великої Вітчизняної війни, миру і процвітання братнім народам країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав»* (Путін Привітав Кучму..., 2001). Проте, вже буквально за кілька років 8 травня 2004 р. протеже Росії, перший секретар ЦК Компартії України, Петро Симоненко, вітаючи ветеранів заявив: *«І хоч би як сьогодні знущалися з нашого героїчного минулого, хоч би як намагалися забути його, ми, комуністи, клянемося вам, що Червоний прапор Перемоги гордо майоритиме над рідною Україною!»* (Ми пишаємося..., 2004). І вже 9 травня 2004 р. на Вінниччині представники лівих сил намагалися перетворити мітинг-реквієм з нагоди Дня перемоги на політичну акцію радянського ладу: *«Озброївшись червоними прапорами і гаслами антидержавного спрямування, вони утворили живий щит навколо меморіалу Слави. По обидві сторони барикад опинилися ветерани: частина з них тримала оборону, інші намагалися прорвати її. Протистояння тривало 20-25 хвилин. На щастя, обійшлося без провокацій»*. Така поведінка говорила про лицемірство Росії, особливо на фоні того, що якраз у 2004 р. в багатьох містечках і селах України було відкрито низку пам'ятних знаків загиблим радянським солдатам та вручалися інші відзнаки, а більш як 1200 українських і російських військовослужбовців взяли участь у спільному параді в Севастополі (Козак, 2004; Відгрімилі..., 2004). Фактично такі підходи свідчили, що з 2004 р. Росія ступила на шлях так званого «победобесія». Доповнювало цю лінію й те, що Росія доклала чимало зусиль, спрямованих на візуальну реставрацію воєнних дій періоду Другої світової війни. Тільки у 2004 р. на Росії вийшло близько двадцяти фільмів і серіалів, які стосувалися воєнних дій 1941-1945 рр.: «Диверсант» (2004), «Штрафбат» (2004), «Курсанти» (2004), «Вам – заданіє» (2004), «Второй фронт» (2004), «Господа офіцери» (2004), «Красная капела» (2004), «На безмянной висоте» (2004) та ін. (Российские фильмы..., 2004). Ба більше, ними масово була охоплена й українська глядацька аудиторія.

У 2005 р., коли минало 60 років від Дня перемоги у Другій світовій війні на РФ почав мовити ще й пропагандистський телеканал «Звезда» створений Міністерством оборони РФ під приводом 60-ї річниці перемоги у Другій світовій війні. До медіагрупи тоді також увійшли кілька інтернет-сайтів та радіо канал. Головна мета ресурсів полягала у пропаганді мілітаристського контенту з акцентом на ремінісценції флешбеків щодо «Великої перемоги». Аналізуючи сам парад 2005 р. у Москві, привертає увагу те, що в ньому взяли участь ветерани, які цього разу не йшли пішки, а їхали біля Кремля на бортових вантажівках, стилізованих під тритонки військових років ЗіС-5. На додаток, саме у 2005 р. в РФ стартувала «акція Георгіївська стрічка», яка набула нового ідеологічного значення та стала «ключовим символом» Дня перемоги (Шеметов, 2022). Як і у попередні роки, путін виокремив росію, як державу переможницю й завершив виступ словами «Слава Росії!», а не типовим «Ура!» (Тимошенко, 2005). Примітно, що цього дня в урочистостях брав участь й Президент України Віктор Ющенко, який напередодні прибув до Росії з метою урегулювання спірних двосторонніх відносин (у підсумку була навіть створена двостороння комісія «Путін-Ющенко») (Україна-Росія..., 2005). Водночас візит В. Ющенко до Росії вплинув й на те, що заходи присвячені 60-річчю перемоги у Другій світовій війні у Києві почалися тільки після 14.00 (Пам'ятати..., 2005). Ба більше, запрошені для участі в заходах з нагоди святкування 60-річчя перемоги більш як 300 моряків з корабля ВМС США «Carny» у відповідь отримали Антинатовські пікети в Севастополі, які організувало проросійське громадське об'єднання «Держава» (Фотофакт, 2005). Хоча, ще вранці того ж дня Путін у Кремлі заявляв *«Ми ніколи не ділили перемогу на свою та чужу. І завжди пам'ятатимемо допомогу союзників: Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Франції, інших держав антигітлерівської коаліції, німецьких та італійських антифашистів. Сьогодні ми віддаємо данину мужності всіх європейців, які чинили опір нацизму»* (Шеметов, 2022).

У 2006 р., святкування 61-ї річниці перемоги над нацистською Німеччиною у Другій світовій війні в Україні офіційно пройшло під знаком збереження історичної пам'яті й примирення та закликами до українців єднатися з метою пошанування усіх, хто будь-коли боровся

за Українську державу (Правда і пам'ять..., 2006), що концептуально виходило за межі російського бачення. У Росії ж навпаки, на Червоній площі у Москві пройшов помпезний парад щедро оздоблений радянською та російською символікою. Мета параду полягала у відродженні величчя «Великої перемоги» та звеличення Росії – як «держави переможниці», а росіян, як «народу переможця» (9 мая..., 2006).

Проте, бачачи, що у 2007 р. Україна знову розгорнула святкування Дня перемоги під знаком збереження історичної пам'яті, у промові Путіна під час військового параду в Москві 9 травня 2007 р. різко ожили ідеологічні конструкти-антитези В. Ющенку, щодо внеску «братніх народів» у перемогу та заклики їх щодо подальшого «єднання» під прапорами й звитягами «перемоги». Далі, вочевидь натякаючи на Україну, він зазначив: *«А ті, хто сьогодні намагаються принизити цей неоціненний досвід, хто опоганює пам'ятники героям війни – ображають свій народ, сіють протиріччя і нову недовіру між державами і людьми»* (9 мая..., 2007). Ба більше, невдоволення рівнем святкування Дня перемоги у Києві висловив навіть другий Президент України Л. Кучма, заявивши, що *«у Києві святкування Дня Перемоги зараз не витримує ніякого порівняння з тим, як це свято відзначається в Росії»* (Кучма вчить..., 2007). Також можемо бачити, що під час святкувань Дня перемоги у 2007 р. в Києві, В. Ющенко «освистали» за заклик українців до єднання й пошанування усіх, хто будь-коли боровся за Українську державу (Ветерани освистали..., 2007). А під час спільного українсько-російського параду у Севастополі, поряд з військовими пройшла демонстрація низки проросійських організацій: «Севастополь-Крим-Росія», «Російський молодіжний союз», Севастопольська міська організація партії «Російський блок» і «Російська громада Севастополя». Окрім Севастополя, масові мітинги пройшли в Луганську – понад 8 тис. осіб, в Одесі та Херсоні – близько 5 тисяч. Цікаво, що у Херсоні під час урочистого параду представники Партії регіонів влаштували провокації, а саме: під час урочистої ходи, у якій активісти «Нашої України» йшли останні, «регіонали» вклинилися в колону і почали штовхатися та витісняти «нашоукраїнців». В Івано-Франківську на місці, де проходило віче-реквієм з нагоди 62-ї річниці Перемоги також відбулися незначні сутички між комуністами та прихильниками ОУН-УПА («Регіонали» образили..., 2007). Ба більше, у Києві Хрещатиком також пройшла колона з понад 800 осіб, які несли прапори Партії регіонів, Соціалістичної партії та Компартії України (Коаліція й опозиція..., 2007). Таким чином, ми бачимо, що починаючи з 2007 р. почалася жорстка боротьба між російським та європейським підходами щодо відзначення Дня перемоги у Києві. І, на превеликий жаль, під час демонстрацій у Києві було чітко помітно, що в Україні сформувалася потужна відносно молода політична сила (Партія регіонів), готова й надалі утверджувати радянсько-російські традиції про увічнення пам'яті про перемогу у Другій світовій війні.

Це підтвердив і наступний 2008 р., коли під час параду у Києві (й Севастополі), комуністи, проросійські сили та «регіонали» проводили свої демонстрації кількома фронтами й робили усе для того, щоб знівельювати заклики В. Ющенка шанобливо ставитися до всіх, хто будь-коли боровся за Українську державу (День Перемоги святкують..., 2008). Спроба надати ході на Хрещатику лібералізму все ж прогнала російській традиції, адже повсюдно лунала радянська й російська музика – «Катюша» та «День перемоги», «Офіцери, росіяне!» (у тому числі під час «Караоке на Майдані» – «Первим делом самолюбти», «Смуглянка», «Темная ночь», «Землянка...») (День Перемоги з «Караоке...», 2008) також «невідомо хто» масово роздавав «георгіївські стрічки» (9 травня – день..., 2008).

Взагалі треба сказати, що після обрання у 2008 р. в Росії нового «президента» (Д. Медведєва), «побєдобєсія» вийшло на новий рівень. Так, під час відзначення 63-ї річниці «Великої перемоги» Червоною площею вперше з часів незалежності проїхала важка військова техніка – Ракетний комплекс «Тополь-М». На критику того, що парад може бути сприйнятий як загроза Заходу, глава уряду В. Путін відповів, що це лише *«демонстрація наших можливостей у сфері оборони»* (Шеметов, 2022). Більше того, 2008 р. запам'ятався непрямыми територіальними претензіями щодо України з боку РФ. Адже нагадаємо, що 11 травня 2008 р. під час

святкування 225-річчя Чорноморського флоту мер Москви Юрій Лужков заявив, що питання про належність Севастополя не вирішене, і висловився за скасування договору про дружбу між Україною і Росією. Унаслідок чого, СБУ заборонила йому в'їзд до України (Юрій Луценко..., 2008).

Звісно, що перелік цих провокацій не є вичерпним. Однак, повертаючись до Дня перемоги, слід звернути увагу, що у 2009 р. Росія суттєво посилила інформаційний супровід воєнної тематики через канал «Звезда», який у 2009 р. отримав статус федерального (Перше інтерв'ю..., 2005). З цього часу військова тематика – фільми та передачі про події Другої світової війни масово транслювалися різними мовниками з метою посилення радянської ідентичності в суспільствах. Загальний відсоток мілітарного контенту почав складати 6-8% всього ефірного часу щодня і різко збільшувався у періоди ювілейних меморіальних заходів, насамперед з нагоди святкування Дня перемоги (Распад ССРСР...). Звісно, що ці та інші заходи наклали відбиток і на українське суспільство. Зокрема вже під час відзначення Дня перемоги в Україні у 2009 р. деякі місцеві ради на сході та півдні країни (насамперед в Запорізькій області) ухвалили рішення про те, щоб вивісити поруч із державним синьо-жовтим прапором червоний радянський прапор, а у Криму громадян взагалі закликали відзначити 9 травня акцією «У кожному вікні – російський прапор», щоб підкреслити «російську ідентичність» Криму (Піднімуть..., 2009; Шурхало, 2009). На додаток, 9 травня 2009 р. під час параду на Червоній площі окрім того, що російський президент Д. Медведєв у дусі свого попередника славив «російський народ-победитель», він підкреслено наголосив, що «вже у наш час народилася ще одна нова традиція – акція Георгіївська стрічка» (Парад..., 2009), яка мала вдихнути нове життя в радянську ідентичність на пострадянському просторі. Цікаво, що ця теза була виголошена неспроста, адже для популяризації цієї так званої «акції» до 2009 р. було поширено вже понад 50 мільйонів «Георгіївських стрічок» по всьому світу і Україна була однією з найактивніших учасниць цієї «акції» (Історія акції..., 2009).

Обрання нового президента України у 2010 р. якраз збіглося з 65-ю річницею перемоги у Другій світовій війні. Прихід до влади «свого» президента, свідчив про цілковитий триумф в лавах проросійських та лівих сил. З одного боку, фанати Росії практично відразу після інавгурації В. Януковича почали «благати» президента скасувати заборону на в'їзд до України Ю. Лужкову (Севастополь..., 2010; Северськонецьк..., 2010; Лужкова просять..., 2010)¹, комуністи, тріумфуючи намагалися збільшити в Україні кількість радянських символічних рудиментів (наприклад, через перейменування вулиць, на кшталт «Визволителя Луганська») й максимально демонізувати політику історичної пам'яті періоду В. Ющенка, пов'язану з введенням в історичний дискурс теми про ОУН-УПА, як борців за незалежність (Подвиг народу..., 2010) (у тому числі й через тему так званої «Волинської різни» 1943 р., яка системно мусувалася упродовж 2010-2013 рр.). Можна сказати, що у 2010 р. «победобесія» і в Росії, і в Україні вийшло на новий рівень. По-перше, про це свідчать опитування, які показують, що у 2010 р. День перемоги було одним із найважливіших свят вже для 58% громадян України (Як змінювалося..., 2023). По-друге, у неділю 9 травня, у Києві на Хрещатику, в радянському стилі «відгримів» парад до Дня перемоги (День Перемоги..., 2010), у якому, до речі, взяли участь російські та білоруські солдати: «75 російських парашутистів-десантників та 130 білоруських кадетів та офіцерів крокували разом з близько 2000 українських вояків на знак солідарності між трьома колишніми радянськими республіками» (Іноземні війська..., 2010). На додаток, за рішенням президентів Росії та України паради та святкові проходження моряків ВМС України й Чорноморського флоту Росії пройшли не тільки у Севастополі, а й Одесі, Миколаєві та Керчі (Притула, 2010).

І хоча у 2011 р. День перемоги не був таким помпезним, як у 2010 р. у нього ще більше проникав радянсько-російський стиль. Сприяло цьому те, що 21 квітня 2011 р. Верховна Рада

¹ Ремарка: у червні 2010 р. Лужкову дозволили в'їзд в Україну, при цьому його позиція щодо Севастополя лишилася незмінною, адже на прес-конференції в Москві від 19 липня 2010 р. він підтвердив: «Я свої заяви щодо Севастополя зробив осмислено та обґрунтовано – ніяких змін моєї позиції щодо статусу Севастополя немає і не буде» (Лужков тепер..., 2010; Лужков не змінює..., 2010).

прийняла Закон «Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років», у якому було передбачено використання копій радянського «Прапора Перемоги» (Червоний прапор..., 2011). Попри те, що Закон перебував на розгляді у Конституційному суді й не був підписаний президентом можна було побачити, що під час святкувань 9 травня публічний простір ряснів забороненою тоталітарною символікою (портрети Сталіна, комуністичні прапори, значки) та «георгіївськими стрічками» (Лашенко, 2011). На додаток, В. Янукович виголосив лицемірну російську репліку, що: *«Турбота про добробут ветеранів має бути серед пріоритетів роботи влади і критерієм її оцінки. Ми їхні боржники. Вдячність і опіка над ветеранами – наш священний обов'язок»* (Солонина, 2011). До того ж у Севастополі знову пройшов парад, але вже «російсько-український» чи скоріше «радянський», адже війська одягнені були у форму одного зразка (Антонов, Волосатов, 2011).

Звісно, що у наступні два роки традиції святкування, що у Києві, що у Севастополі ставали все більш подібними до російських. У 2012 р., наприклад, помпезність святкування й театралізація образів «Великої перемоги» (Випуск ТСН..., 2012) затьмарили навіть святкування Дня незалежності 24 серпня. А у 2013 р. «победобесіє» у Києві сягнуло свого апогею – парад на Хрещатику з військовою технікою, концерт на майдані Незалежності з ранку й до ночі, мітинги лівих політичних сил та Партії регіонів (половина йшла з червоними прапорами й радянською символікою, половина – з російським триколом, плакатами з зображенням білого ведмеда та написом «Русский блок»). Як наслідок через посилення радянзації свята у 2013 р. суттєво зросло нагнітання істерії про так званих «бандерівців» (Солонина, 2013), а через те, що у деяких містах (Тернопіль) комуністи отримали карт-бланш на використання радянської символіки, помітні були сутички між мітингувальниками (Міліція..., 2013). У Львові геть заборонили проводити пам'ятні заходи (8 травня проукраїнських сил) й 9 травня (комуністів) (Суд Львова..., 2013). В Україні, у м. Києві, навіть з'явився торгово-розважальний центр з промовистою назвою «Більшовик» (2013 р.), який нині зветься Cosmo Multimall (Cosmo Multimall, 2024).

Зрозуміло, що така ідеологічна конфронтація рано чи пізно мала досягти свого апогею і це сталося восени 2013 р. з початком Революції Гідності. Тоді, упродовж осені-зими 2013–2014 рр., у протистоянні з національно орієнтованим населенням частина українського суспільства «заражена» радянською та проросійською пропагандою гуртувалася переважно навколо радянських символів (пам'ятники й площі Леніна, монументи Слави тощо), а молодики з «Георгіївськими стрічками» й так звані «активісти» вигукуючи радянські пропагандистські й патріотичні гасла часів Другої світової війни допомагали російським диверсантам захоплювати обласні та міські державні установи на півдні й сході України, навесні-влітку 2014 рр. (Носков, 2014; У Донецьку..., 2013; На мітингу, 2013).

Усе це сприяло тому, що докорінні зміни в державній політиці України щодо Другої світової війни розпочалися вже у березні 2014 р., коли головою Українського інституту національної пам'яті (УІНП) було призначено історика й політика Володимира В'ятровича. Першочерговим завданням істориків УІНП було переосмислити наративи й символи, пов'язані з тією війною – відірвати Україну від радянсько-російської традиції святкування. У підсумку, в Україні був започаткований процес декомунізації та європейський підхід відзначення свята «перемоги» – 8 травня День пам'яті та примирення і 9 травня – День перемоги над нацизмом. На противагу агресивному російському вигуку «можем повторить» гаслом відзначення перемоги над нацизмом стало загальноєвропейське «ніколи знову». Пізніше, у 2015 р. було заборонено пропаганду нацистської й комуністичної тоталітарної символіки та ідеології (Шамайда, 2023). Проте це не означає, що проросійські та прорадянські сили це зупинило. По-перше, ми бачимо, що у 2014 р. на параді до Дня перемоги було чимало комуністичної символіки й пропагандистських гасел (Савицький, 2014). У 2015 р. з нагоди святкувань 70-ї річниці від Дня перемоги у Києві взагалі відбувся масштабний (понад 7 тис. осіб) проросійський мітинг (Екс-соратники..., 2015), зафіксовані сутички між проросійськими й проукраїнськими активістами у Харкові, Маріуполі (У Харкові..., 2015; У Маріуполі..., 2015) та ряд провокацій з гранатами

й диверсантами на Сумщині, у Дніпрі, Одесі та Миколаєві (Українська правда..., 2015), у Мелітополі чоловік із «георгіївською стрічкою» побив волонтерку (У Мелітополі..., 2015), в Одесі біля могили Невідомого матроса на Алеї Слави проросійські мітингарі з червоними прапорами, георгіївськими стрічками і портретами Сталіна та символікою терористичних організацій вигукували гасла: «Хунту геть!» та «Вон із Одеси – Бандеровські беси!» (В Одесі КПУ..., 2015). Після декомунізації Дня перемоги у 2015 р. проросійські й комуністичні сили (на чолі з Н. Шуфричем, В. Новинським, В. Медведчуком та ін. учасниками ОПЗЖ) змінили тактику. З 2016 й по 2021 рр. щороку на 9 травня вони організували у Києві, Харкові, Одесі та інших містах України масові «акції победобесія» – «Безсмертний полк», левову частку активістів яких складали представники УПЦ МП (Рудоманов, 2016; Вуєць, Груздев, 2017; «Безсмертний полк» і орки..., 2018; У Києві проходить..., 2019; «Безсмертний полк» Бойка..., 2020; Заборонена символіка..., 2021; Козова, 2021). Попри те, що з кожним роком кількість учасників «акції» зменшувалася, іронічним було те, що у 2021 р. до цієї «акції» позитивно ставилися 27 % громадян України (40% українців..., 2021). І також слід визнати, що ці «акції», на жаль, створювали хибні ілюзії, про прихильність більшості українського суспільства до цих ідей. По-друге, найбільше Москву дратував практичний вимір декомунізації. Уважно відстежуючи те, як Україна позбавляється тоталітарних символів, кремлівські пропагандисти намагалися зупинити цей процес прикриваючись «пам'яттю радянських солдатів» та «героїзацією» окремих радянських полководців. Наприклад, під цим кутом зору російські пропагандисти намагалися зобразити демонтаж пам'ятника радянському полководцю Георгію Жукову у 2019 р. (На Україні..., 2023), під керівництвом якого восени 1943 р. його полководці загубили життя від 447 тис. до 1 млн майже не озброєних, або озброєних тільки цеглою солдатів (Шурхало, 2019; Кузнецова, 2013). Примітно, що «героїзуючи» Жукова російська пропаганда чомусь не говорила іншу сторону подій, пов'язаних з ним – трагічність й антигуманність операції «Битва за Дніпро» 1943 р., яка забрала тисячі життів, про долю яких часто не відомо й досі.

Саме тому, справедливою видається думка філософа Сергія Дацюка, який ще у 2015 р. відзначив, що *«Актуалізуючи риторичну Перемоги та війни, Росія по суті готується до нової війни»* (Дацюк, 2015). І власне, це й сталося, коли озброївшись неоімпершівіністичними та радянськими гаслами 24 лютого 2022 р. РФ почала широкомасштабне вторгнення в Україну...

Висновки. Отже, ми бачимо, що одним із з найпотужніших комеморативних гібридних інструментів, після розпаду СРСР виявилось урочисте відзначення Дня перемоги. Нездатність Росії своєчасно переосмислити цю подію під новим кутом зору призвела до того, що з 1995 р. на Росії почали проводити помпезні військові паради, режисовані виключно за російським сценарієм, з російською термінологією, наративами, прославленням російського народу, як «переможця» тощо. Україна хоч і пробувала виробити власний стиль, вже до кінця 1990-х рр. відзначала цей день за схожим, як у Росії сценарієм, при чому з фізичною присутністю росіян. І ця присутність щороку посилювалася ще й шляхом активності проросійських сил по всій Україні.

Зміни у політичній системі РФ на початку 2000-х рр. та повернення до виключно радянських підходів святкування Дня перемоги дуже швидко поширилися й в Україні. Спроба В. Ющенка у 2005–2009 рр., переглянути ці радянсько-російські традиції отримала у відповідь шалений опір проросійських сил, які використовуючи Дні перемоги й надалі створювали підґрунтя для міжнародної ворожнечі з метою подальшого розколу України. Саме з цього часу у російсько-українській гібридній війні пам'ятей будуть вміло використані такі ідеологічні конструкції та поняття як «Велика перемога», «Велика вітчизняна війна», «георгіївська стрічка», традиція святкування події (9, а не 8 травня) тощо. Поступово прикриваючись цією темою Росія монополізує одноосібний образ «переможця» у Другій світовій війні.

Після приходу до влади в Україні проросійських сил у 2010 р. комеморативні інструменти протистояння навколо Дня перемоги досягнуть апогею, і водночас зазнають поразки під час Революції гідності. Проте, вміло прикриваючись населенням, фанатично зараженим ідеологемами «Великої перемоги» росіянам вдасться реалізувати перший етап чергової російсько-української війни. А після 2014 р., використовуючи пам'ять і символи про Другу світову

війну, Росія почне формувати негативний образ Києва, як осередка демонтажу історико-меморіальної спадщини радянського періоду, і мета цього тільки одна – зміцнення й розширення ідейного простору для подальшої агресії проти України.

Джерела та література

- «Безсмертний полк» Бойка, радянська пілотка і дезінфектори: як у Києві відзначали День перемоги. *Новинарня*, 9 травня 2020. URL: <https://novynarnia.com/2020/05/09/9-may/>
- «Безсмертний полк» і орки: як відзначили День Перемоги в Києві. *Gazeta.ua*, 9 травня 2018. URL: https://gazeta.ua/articles/kiev-life/_bezsmertnij-polk-i-orki-yak-vidznachili-den-peremogi-v-kiyevi/836054
- «Регіонали» образили «нашоукраїнців», а націоналісти – комуністів. *Українська правда*, 9 травня 2007. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2007/05/9/3237188/>
- 1418 днів подвигу. *Голос України*, 12 травня 1999, 84 (2086), 1.
- 40% українців не чули про акцію «Безсмертний полк» – дослідження. *Детектор медіа*, 7 травня 2021. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/184319/2021-05-07-40-ukraintsiv-ne-chuly-pro-aktsiyu-bezsmertnyu-polk-doslidzhennya/>
- 9 мая 2001 г. Москва. Красная площадь. Военный парад. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zcLMKzFHeIM>
- 9 мая 2006 г. Москва. Красная площадь. Военный парад. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D5b1rGE2s9c>
- 9 мая 2007 г. Москва. Красная площадь. Военный парад. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vCwknM0FtWk>
- 9 травня – день, коли згадують війну. *Радіо Свобода*, 9 травня 2008. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1115501.html>
- 9 травня 1992 року в Москві відбувся незвичайний парад – «Перемоги Миру» Маршем містом пройшли ветерани війни з Росії, Франції, США і навіть Німеччини. Ось як виглядав цей день. Джерело: *Meduza*, 8 травня 2022. URL: <https://meduza.io/feature/2022/05/08/9-maya-1992-goda-v-moskve-proshel-samuy-neobychnyy-parad-pobedy-mira>
- Антонов, О., Волосатов, П.** (2011). Російсько-український парад Перемоги пройшов у Севастополі. *LB.ua*, 9 травня. URL: https://lb.ua/society/2011/05/09/95354_rossiyskoukrainskiy_parad_pobedi.html
- В Одесі КПУ та проросійські активісти влаштували ходу до Куликового поля. *Українська правда*, 9 травня 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/9/7067325/>
- Ветерани освистали Ющенка. *Українська правда*, 9 травня 2007. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2007/05/9/3237176/>
- Випуск ТСН за 9 травня 2012 року. URL: <https://tsn.ua/vyusky/tsn/vipusk-tsn-za-9-travnnya-2012-roku.html>
- Відгрімилі переможні салюти. *Голос України*, 12 травня 2004, 85, (3335), 1.
- Вуць, П., Груздев, С.** (2017). Хто пустив «Безсмертний полк» у Київ. Фоторепортаж. *Главком*, 9 травня. URL: <https://glavcom.ua/photo/hto-pustiv-bezsmertnij-polk-u-kijiv-fotoreportazh-413929.html>
- Горбулін, В.** (2017). Світова гібридна війна: український фронт. К.: НІСД, 496.
- Дацюк, С.** (2015). Відмови світу у моральному праві Росії на перемогу у Другій світовій війні. *Українська правда*, 8 травня. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/554c5704d8268/>
- День Перемоги з «Караоке на Майдані» і «Хроніками Нарнії». *Голос України*, 8 травня 2008, 88 (4338), 9.
- День Перемоги святкують по-різному. *BBC Україна*, 9 травня 2008. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2008/05/080509_vday_ukr_parade
- День Перемоги. Парад у Києві 9 травня 2010. *5 Канал*, 2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=InL7Ftjlr4U>
- Екс-соратники Януковича зібрали свою акцію в центрі Києва. *Українська правда*, 9 травня 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/9/7067279/>
- Заборонена символіка, російська з помилками, «победоносіє» й голуби від ОПЗЖ: як в Україні відзначали День перемоги. *Новинарня*, 9 травня 2021. URL: <https://novynarnia.com/2021/05/09/may-9-2021/>
- Іноземні війська вперше на параді в Києві. *BBC Україна*, 9 травня 2010. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/05/100509_sunday_kiev_parade_ak

- Історія акції. Архівна копія від 2 травня 2009 року на Wayback Machine. *Офіційний сайт акції «Георгі-ївська стрічка»*. URL: https://web.archive.org/web/20090502141049/http://gl.9may.ru/action_history/
- Коаліція й опозиція розділилися навіть на параді. *Українська правда*, 9 травня 2007. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2007/05/9/3237175/>
- Козак, І.** (2004). Пам'ять – у пам'ятниках. *Голос України*, 8 травня, 84 (3334), 2.
- Козова, Л.** (2021). «Це російське місто!»: в Одесі на Алеї Слави відбулися сутички між учасниками «Безсмертного полку» і поліцейськими (відео). *УНІАН*, 9 травня. URL: <https://www.unian.ua/incidents/ce-rosiyske-misto-v-odesi-na-aleji-slavi-vidbulisya-sutichki-mizh-uchasnikami-bezsmernogo-polku-i-policeyskimi-video-novini-odesi-11414431.html>
- Комарчук, О.** (2018). Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 1 (3), 48–54.
- Коцур, В.** (2022). Українська ідентичність в умовах «гібридної» війни російської федерації проти України. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*, 1(13), 83–105.
- Коцур, Л.** (2023). Ідеологеми «братніх народів» та «возз'єднання» у світлі компаративної соціології: трансформації XXI століття. *Монографія: Соціокультурні передумови російсько-української війни: еволюція рашизму. Переяслав*, 137–174.
- Коцур, Л.** (2023). Очищення публічного простору України від російських ідеологем «братнього народу» та «возз'єднання» після 24 лютого 2022 року. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Креативний потенціал економіки культури у повоєнній відбудові України», 15 червня 2023. Київ*, 101–106.
- Кривдик, О.** (2009). Ідентичність радянського націоналіста в сучасній Україні. *Українська правда*, 9 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/05/9/3930250/>
- Кузнецова, І.** (2013). Усі хошли – зрадники, чим більше у Дніпрі потопимо, тим краще – історик про тактику Жукова. *Радіо Свобода*, 6 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25160168.html>
- Кучма вчить Ющенка проводити День перемоги. *Українська правда*, 9 травня 2007. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2007/05/9/3237183/>
- Лашенко, О.** (2011). Червоний прапор – не державний символ України – Конституційний Суд. *Радіо Свобода*, 17 червня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24238607.html>
- Лужков не змінює своєї позиції щодо Севастополя. *Інтерфакс-Україна*, 26 липня 2010. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/44501.html>
- Лужков тепер в Україні бажаний гість. *24 Канал*, 4 червня 2010. URL: https://24tv.ua/luzhkov_teper_v_ukrayini_bazhaniy_gist_n31005
- Лужкова просять пустити до Криму. *УНІАН*, 26 лютого 2010. URL: <https://www.unian.ua/crimea/329613-lujkova-prosyat-pustiti-do-krimu.html>
- Магда, Є.** (2015). Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 304.
- Ми пишаємося вами. *Голос України*, 8 травня 2004, 84 (3334), 2.
- Міліція затримала 6 учасників тернопільської бійки. *Українська правда*, 9 травня 2013. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/05/9/6989578/>
- На мітингу комуністів у Луганську ухвалили резолюцію до уряду. *Радіо Свобода*, 7 листопада 2013. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25161289.html>
- На Україне внонь сносят пам'ятники. Почему стране так важно избавиться от бронзовых Пушкина и Суворова? *Лента.ру*, 19 января 2023. URL: https://lenta.ru/articles/2023/01/19/pamyatniki_ua/
- Носков, В.** (2014). Російський прапор в українському Харкові. *Радіо Свобода*, 26 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25278471.html>
- Пам'ятати завжди! *Голос України*, 11 травня 2005, 84 (3584), 1.
- Парад Перемоги 9 мая 2009 (с логотипом «Россия»). URL: https://www.youtube.com/watch?v=n8_Q2aB3WhM
- Парахонський, Б., Яворська, Г.** (2019). Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ, НІСД, 560.
- Пастушенко, Т., Титаренко, Д., Чебан, О.** (2016). 9 травня 2014–2015 рр. в Україні: старі традиції – нові церемонії відзначення. *Український історичний журнал*, 3, 106–124.
- Перше інтерв'ю генерального продюсера телерадіоканалу «Зірка» Сергія Савушкіна для «Нової Газети» 07.04.2005. URL: <http://2005.novayagazeta.ru/nomer/2005/25n/n25n-s37.shtml>
- Піднімуть червоний прапор. *Голос України*, 8 травня 2009, 84 (4584), 6.
- Подвиг народу – безсмертний! *Голос України*, 8 травня 2010, 84 (4834), 4–6.

- Потапенко, Р.** (2023). Російські міфи у квазіідеології «рашизму»: антиукраїнський вимір. *Монографія: Соціокультурні передумови російсько-української війни: еволюція рашизму*. Переяслав, 175–207.
- Потапенко, Я.** (2015). Концепт «Великої перемоги» як антиукраїнська ідеологема кремлівської пропаганди: спроба комплексного міждисциплінарного аналізу. *Наукові записки з української історії*, 36, 112–120.
- Правда і пам'ять без поділу на фронти. *Голос України*, 11 травня 2006, 84 (3834), 6.
- Пригула, В.** (2010). Українських військових моряків не запросили на святкування Дня Перемоги до Росії. *Радіо Свобода*, 7 травня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2035031.html>
- Про відзначення 53-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років. *Розпорядження Президента України*, 22 квітня 1998 року, N 94/98-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/98-%D1%80%D0%BF#Text>
- Путін Привітав Кучму з річницею Перемоги. *Голос України*, 81 (2581), 11 травня 2001. С. 1.
- Распад СССР привёл к утрате чувства уверенности в завтрашнем дне. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2361740.html>
- Російські й українські моряки святкують Перемогу разом. *LB.ua*, 9 травня 2012. URL: https://lb.ua/society/2012/05/09/150048_rossiyskie_ukrainskie_moryaki.html
- Российские фильмы и сериалы, 2004. URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/y2004/g6/>.
- Рудоманов, О.** (2016). У Києві кілька сотень людей вийшли на акцію «Безсмертний полк». *LB.ua*, 9 травня. URL: https://lb.ua/society/2016/05/09/334751_kieve_neskolko_soten_chelovek_vishli.html
- Рябчук, М.** (2017). «Майже один народ». Особливості використання пропагандистської міфологеми в умовах неоголошеної війни. *Наукові записки*, 5-6 (91-92), *ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*, 213–231.
- Савицький, О.** (2014). 9 травня в Києві. *Deutsche Welle*, 9 травня. URL: <http://surl.li/surkm>
- Севастополь просить Януковича пустити Лужкова до України. *ВНІАН*, 31.03. 2010. URL: <https://www.unian.ua/crimea/341986-u-terakti-v-moskvi-zaginvu-kapitan-chornomorskogo-flotu.html>
- Северодонецьк просить Януковича пустити Лужкова в Україну. *Українська правда*, 14 травня 2010. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/05/14/5039593/>
- Солонина, Є.** (2013). 9 травня в Києві: танки на Хрещатику і мітинги за гроші. *Радіо Свобода*, 9 травня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24981665.html>
- Солонина, Є.** (2011). Тоталітарні символи на святі перемоги над нацизмом. *Радіо Свобода*, 9 травня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24096159.html>
- Суд Львова заборонив мітинги на День Перемоги. *Українська правда*, 9 травня 2013. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/05/9/6989554/>
- Тимошенко, В.** (2005). Ювілейний саміт у Москві. *Голос України*, 11 травня. № 84 (3584). С. 4.
- У Донецьку близько ста комуністів мітингували проти фашизму. *Радіо Свобода*, 14 жовтня 2013. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25136303.html>
- У Києві проходить акція «Безсмертний полк». *Українська правда*, 9 травня 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/05/9/7214567/>
- У Маріуполі між проросійськими активістами та патріотами виник конфлікт. *Українська правда*, 9 травня 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/9/7067340/>
- У Мелітополі чоловік із «георгіївською стрічкою» побив волонтерку. *Українська правда*, 9 травня 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/9/7067341/>
- У Харкові на день Перемоги сталося кілька сутичок. Обійшлося без бійок. *Українська правда*, 9 травня 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/9/7067342/>
- Україна-Росія: пріоритети визначено. *Голос України*, 11 травня 2005. № 84 (3584). С. 1.
- Українська правда. Архів, 9 травня 2015. URL: https://www.pravda.com.ua/archives/date_09052015/
- Усіма поколіннями буде проклято того, хто хоче посварити український і російський народи. *Голос України*, ° 11 травня 1995, 84 (1084), 1, 3.
- Фотофакт. *Голос України*, 11 травня 2005, 84 (3584), 1.
- Червоний прапор над майданом Незалежності. *BBC Україна*, 21 квітня 2011. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/04/110421_flag_ok
- Шамайда, Т.** (2023). Європи: як Україна звільнялася від «победобесія». Хронологія від 2014 року. *Texty.org.ua*, 09 травня. URL: <https://texty.org.ua/articles/109603/vid-dnya-pobyedy-do-dnya-uevropy-yak-ukrayina-zvilnyalasya-vid-pobyedobesiya-hronolohiya-z-2014-roku/>
- Шана солдатам Перемоги. *Голос України*, 11 травня 2000, 81 (2328), 2.

- Шаповал, Ю.** (2013). *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід*. Київ: ПП-ЕНД.
- Шеметов, М.** (2022). Як проходили Паради Перемоги у новітній історії Росії. *ТАРС*, 09 травня. URL: <https://rtvi.com/news/glavnokomanduyushchiy-i-gosti-kto-nablyudal-za-paradami-pobedy-v-noveyshey-istorii-rossii/>
- Шурхало, Д.** (2019). «Маршал Перемоги» чи «Маршал-м'ясник»: Георгій Жуков і його місце в українській історії. *Радіо Свобода*, 20 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30066539.html>
- Шурхало, Д.** (2009). Український День Перемоги – з регіональними відмінностями. *Радіо Свобода*, 9 травня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1624535.html>
- Щоб світ в огні не палав... *Голос України*, 12 травня 1998, 87 (1837), 9.
- Юрій Луценко: Заяви Юрія Лужкова про Севастополь варті порушення кримінальної справ. *Радіо Свобода*, 12 травня 2008. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1115580.html>
- Яблонський, В. та ін.** (2019). *Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналіт. доповідь* / [Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валецький О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін.], Київ, НІСД.
- Як змінювалося ставлення українців до святкування Дня перемоги. *Слово і Діло*, 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/02/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalosya-stavlennya-ukrayincziv-svyatkuvannya-dnya-peremohy>
- Cosmo Multimall, 2024. URL: <https://cosmo-multimall.com/>

References

- «Bezsmertnyy polk» Boyka, radyans'ka pilotka i dezinfektory: yak u Kyievi vidznachaly Den' peremohy. (2020) [«Immortal Regiment» Boyka, Soviet pilot and disinfectants: how Victory Day was celebrated in Kyiv]. *Novynarnya – Newsroom*. URL: <https://novynarnia.com/2020/05/09/9-may/> [in Ukrainian].
- «Bezsmertnyy polk» i orky: yak vidznachyly Den' Peremohy v Kyievi. (2018). [«Immortal regiment» and orcs: how Victory Day was celebrated in Kyiv]. *Gazeta.ua – Gazeta.ua*. URL: https://gazeta.ua/articles/kiev-life/_bezsmertnij-polk-i-orke-yak-vidznachyli-den-peremogi-v-kyievi/836054 [in Ukrainian].
- «Rehionaly» obrazlyu «nashoukrayintsiv», a natsionalisty – komunistiv. (2007). [«Regionals» offended «our Ukrainians», and nationalists – communists]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pavda.com.ua/news/2007/05/9/3237188/> [in Ukrainian].
- 1418 dniv podvyhu. (1999). [1418 days of feat]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (2086), 1. [in Ukrainian].
- 40% ukrayintsiv ne chuly pro aktsiyu «Bezsmertnyy polk» – doslidzhennya. (2021). [40% of Ukrainians have not heard about the «Immortal Regiment» action – research]. *Detektor media – Media detector*. URL: <https://cs.detektor.media/community/texts/184319/2021-05-07-40-ukrainsiv-ne-chuly-pro-aktsiyu-bezsmertnyy-polk-doslidzhennya/> [in Ukrainian].
- 9 maya 2001 h. Moskva. Krasnaya ploshchad'. Voennyi parad. (2001). [May 9, 2001 Moscow. Red Square. Military parade]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zcLMKzFHeIM> [in Russian].
- 9 maya 2006 h. Moskva. Krasnaya ploshchad'. Voennyi parad. (2006). [May 9, 2006 Moscow. Red Square. Military parade]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D5b1rGE2s9c> [in Russian].
- 9 maya 2007 h. Moskva. Krasnaya ploshchad'. Voennyi parad. (2007). [May 9, 2007 Moscow. Red Square. Military parade]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vCwknM0FtWk> [in Russian].
- 9 travnya – den', koly zhaduyut' viynu. (2008). [May 9 is the day when the war is remembered]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1115501.html> [in Ukrainian].
- 9 travnya 1992 roku v Moskvi vidbuvsya nezvychnyy parad – «Peremohy Myru» Marshem mistom proyshly veterany viyny z Rosiyi, Frantsiyi, SShA i navit' Nimechchyny. Os' yak vyhlyadav tsey den'. (2022). [On May 9, 1992, an unusual parade took place in Moscow – «Victory of Peace.» War veterans from Russia, France, the USA, and even Germany marched through the city. This is what the day looked like]. *Meduza*. URL: <https://meduza.io/feature/2022/05/08/9-maya-1992-goda-v-moskve-proshel-samyu-neobychnyy-parad-pobedy-mira> [in Ukrainian].
- Antonov, O., & Volosatov, P.** (2011). Rosiys'ko-ukrayins'kyu parad Peremohy proyshov u Sevastopoli [The Russian-Ukrainian Victory Parade was held in Sevastopol]. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/society/2011/05/09/95354_rossiyskoukrainskiy_parad_pobedi.html [in Ukrainian].
- V Odesi KPU ta prorosiys'ki aktyvisty vlashtuvaly khodu do Kulykovoho polya. (2015). [In Odesa, the Communist Party of Ukraine and pro-Russian activists staged a march to Kulikovo field].

- Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/9/7067325/> [in Ukrainian].
- Veterany osvystaly Yushchenka. (2007). [Veterans booed Yushchenko]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2007/05/9/3237176/> [in Ukrainian].
- Vypusk TSN za 9 travnya 2012 roku*. (2012). [Issue of TSN for May 9, 2012]. URL: <https://tsn.ua/vypusky/tsn/vipusk-tsn-za-9-travnya-2012-roku.html> [in Ukrainian].
- Vidhrymily peremozhni salyuty. (2004). [Victory salutes rang out]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 85, (3335), 1. [in Ukrainian].
- Vuyets', P., & Hruzdyev, S.** (2017). Khto pustyv «Bezsmertnyy polk» u Kyiv. Fotoreportazh [Who launched the «Immortal Regiment» in Kyiv. Photo report]. *Hlavkom*. URL: <https://glavcom.ua/photo/hto-pustiv-bezsmertnyy-polk-u-kijiv-fotoreportazh-413929.html> [in Ukrainian].
- Horbulin, V.** (2017). *Svitova hibrydna viyna: ukrayins'ky front* [Global hybrid war: the Ukrainian front]. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].
- Datsyuk, S.** (2015). Vidmovy svitu u moral'nomu pravi Rosiyi na peremohu u Druhiy svitoviy viyni [The world's denial of Russia's moral right to victory in World War II]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/554c5704d8268/> [in Ukrainian].
- Den' Peremohy z «Karaoke na Maydani» i «Khronikamy Narniyi». (2008). [Victory Day with «Karaoke on the Maidan» and «The Chronicles of Narnia»]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 88 (4338), 9. [in Ukrainian].
- Den' Peremohy svyatkuyut' po-riznomu. (2008). [Victory Day is celebrated in different ways]. *BBC Ukrayina – BBC Ukraine*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2008/05/080509_vday_ukr_parade [in Ukrainian].
- Den' Peremohy. Parad u Kyievi 9 travnya 2010. (2024) [Victory Day. Parade in Kyiv on May 9, 2010]. *5 Kanal – Channel*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=InL7Ftjlr4U> [in Ukrainian].
- Eks-soratnyky Yanukovycha zibraly svoyu aktsiyu v tsestri Kyieva. (2015). [Ex-associates of Yanukovich gathered their action in the center of Kyiv]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/9/7067279/> [in Ukrainian].
- Zaboronena symbolika, rosiys'ka z pomylkamy, «pobyedonosiyе» y holuby vid OPZZh: yak v Ukrayini vidznachaly Den' peremohy. (2021). [Prohibited symbols, Russian with errors, «pobyedonosiyе» and doves from OPZZH: how Ukraine celebrated Victory Day]. *Novynarnya – Newsroom*. URL: <https://novynarnia.com/2021/05/09/may-9-2021/> [in Ukrainian].
- Inozemni viys'ka vpershe na paradi v Kyievi. (2010). [Foreign troops parade for the first time in Kyiv]. *BBC Ukrayina – BBC Ukraine*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/05/100509_sunday_kiev_parade_ak [in Ukrainian].
- Istoriya aktsiyi. Arkhivna kopiya vid 2 travnya 2009 roku na Wayback Machine. (2009). [History of the promotion. Archived from the original on May 2, 2009 at the Wayback Machine]. *Ofitsiyyny sayt aktsiyi «Heorhiyiv's'ka strichka» – The official site of the «Georgiivska tape» campaign*. URL: https://web.archive.org/web/20090502141049/http://gl.9may.ru/action_history/ [in Ukrainian].
- Koalitsiya y opozytsiya rozdilylysy navit' na parade. (2007). [The coalition and the opposition split even at the parade]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2007/05/9/3237175/> [in Ukrainian].
- Kozak, I.** (2004). Pam'yat' – u pam'yatnykakh [Memory is in monuments]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (3334), 2. [in Ukrainian].
- Kozova, L.** (2021). «Tse rosiys'ke misto!»: v Odesi na Aleyi Slavy vidbulysya sutyckhy mizh uchasnykamy «Bezsmertnoho polku» i politseys'kymy (video) [«This is a Russian city!»: Clashes took place between members of the «Immortal Regiment» and the police on the Alley of Glory in Odessa (video)]. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/incidents/ce-rosiyske-misto-v-odesi-na-aleji-slavi-vidbulysya-sutichki-mizh-uchasnykamy-bezsmertnogo-polku-i-policeyskimi-video-novini-odesi-11414431.html> [in Ukrainian].
- Komarchuk, O.** (2018). Hibrydna viyna: sutnist' ta struktura fenomenu [Hybrid war: the essence and structure of the phenomenon]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspil'ni komunikatsiyi ta rehional'ni studiyi – International relations, public communications and regional studies*, 1 (3), 48–54. [in Ukrainian].
- Kotsur, V.** (2022). Ukrayins'ka identychnist' v umovakh «hibrydnoyi» viyny rosiys'koyi federatsiyi proty Ukrayiny [Ukrainian identity in the conditions of the «hybrid» war of the Russian Federation against Ukraine]. *Society. Document. Communication. Sotsium. Dokument. Komunikatsiya – Society. Document. Communication. Society. Document. Communication*, 1(13), 83–105. [in Ukrainian].

- Kotsur, L.** (2023). Ideolohemy «bratnikh narodiv» ta «vozz'yednannya» u svitli komparatyvnoyi sotsiolohiyi: transformatsiyi XXI stolittya [Ideologemes of «fraternal nations» and «reunification» in the light of comparative sociology: transformations of the 21st century]. *Monohrafiya: Sotsiokul'turni peredumovy rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny: evolyutsiya rashyzmu. Pereyaslav – Монографія: Соціокультурні передумови російсько-української війни: еволюція рашизму. Переяслав*, 137–174. [in Ukrainian].
- Kotsur, L.** (2023). Ochyshchennya publicnogo prostoru Ukrayiny vid rosiys'kykh ideolohem «bratn'oho narodu» ta «vozz'yednannya» pislya 24 lyutoho 2022 roku [Purification of the public space of Ukraine from the Russian ideologues of «brotherly people» and «reunification» after February 24, 2022]. *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi «Kreatyvnyy potentsial ekonomiky kul'tury u povoyenni vidbudovi Ukrayiny» – Collection of materials of the International scientific and practical conference «Creative potential of the economy of culture in the post-war reconstruction of Ukraine», 15 chervnya 2023*, (pp. 101–106). Kyiv. [in Ukrainian].
- Kryvdyk, O.** (2009). Identychnist' radyans'koho natsionalista v suchasniy Ukrayini [The identity of the Soviet nationalist in modern Ukraine]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/05/9/3930250/> [in Ukrainian].
- Kuznetsova, I.** (2013). Usi khokhly – zradnyky, chym bil'she u Dnipri potopymo, tym krashche – istoryk pro taktyku Zhukova [All Khokhly are traitors, the more we drown in the Dnieper, the better – historian on Zhukov's tactics]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25160168.html> [in Ukrainian].
- Kuchma vchyt' Yushchenka provodyty Den' peremohy. (2007). [Kuchma teaches Yushchenko to celebrate Victory Day]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2007/05/9/3237183/> [in Ukrainian].
- Lashchenko, O.** (2011). Chervonyy prapor – ne derzhavnyy symvol Ukrayiny – Konstytutsiynyy Sud [The red flag is not a state symbol of Ukraine – the Constitutional Court]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24238607.html> [in Ukrainian].
- Luzhkov ne zminyuye svoeyi pozytsiyi shchodo Sevastopolya. (2010). [Luzhkov does not change his position regarding Sevastopol]. *Interfaks-Ukrayina – Interfax-Ukraine*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/44501.html> [in Ukrainian].
- Luzhkov teper v Ukrayini bazhanyy hist'. (2010). [Luzhkov is now a welcome guest in Ukraine]. *24 Kanal – Channel*. URL: https://24tv.ua/luzhkov_teper_v_ukrayini_bazhanyy_gist_n31005 [in Ukrainian].
- Luzhkova prosyat' pustyty do Krymu. (2010). [Luzhkova is asked to go to Crimea]. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/crimea/329613-luzhkova-prosyat-pustiti-do-krimu.html> [in Ukrainian].
- Mahda, Ye.** (2015). *Hibrydna viyna: vyzhyti i peremohty* [Hybrid warfare: survive and win]. Kharkiv: Vivat. [in Ukrainian].
- My pyshayemosya vamy. (2004). [We are proud of you]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (3334), 2. [in Ukrainian].
- Militsiya zatrymala 6 uchasykiv ternopil's'koyi biyky. (2013). [The police detained 6 participants of the Ternopil fight]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/05/9/6989578/> [in Ukrainian].
- Na mitynhu komunistiv u Luhans'ku ukhvalyly rezolyutsiyu do uryadu. (2013). [At a communist rally in Luhansk, a resolution to the government was adopted]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25161289.html> [in Ukrainian].
- Na Ukrayne vnov' snosyat pamyatnyky. Pochemu strane tak vazhno yzbavyt'sya ot bronzovykh Pushkina y Suvorova? (2023). [In Ukraine, monuments are being demolished again. Why is it so important for the country to get rid of bronze Pushkin and Suvorov?]. *Lenta.ru*. URL: https://lenta.ru/articles/2023/01/19/pamyatniki_ua/ [in Russian].
- Noskov, V.** (2014). Rosiys'kyy prapor v ukrayins'komu Kharkovi [The Russian flag in Kharkiv, Ukraine]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25278471.html> [in Ukrainian].
- Pam'yataty zavzhdly! (2005). [Always remember!]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (3584), 1. [in Ukrainian].
- Parad Pobedy 9 maya 2009 (s lohotipom «Rossiya»). (2009). [Victory Parade May 9, 2009 (with the «Russia» logo)]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=n8_Q2aB3WhM [in Russian].
- Parakhons'kyi, B., & Yavors'ka, H.** (2019). *Ontolohiya viyny i myru: bezpeka, stratehiya, smysl* [Ontology of war and peace: security, strategy, meaning]: monohrafiya. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].

- Pastushenko, T., Tytarenko, D., & Cheban, O.** (2016). 9 travnya 2014–2015 rr. v Ukrayini: stari tradytsiyi – novi tseremoniyi vidznachennya [May 9, 2014–2015 in Ukraine: old traditions – new commemoration ceremonies]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal – Ukrainian historical journal*, 3, 106–124. [in Ukrainian].
- Pershe interv'yu heneral'noho prodyusera teleradiokanalu «Zirka» Serhiya Savushkina dlya «Novoyi Hazety».* (2005). [The first interview of Sergey Savushkin, the general producer of the TV and radio channel «Zirka» for «Novaya Gazeta»]. URL: <http://2005.novayagazeta.ru/nomer/2005/25n/n25n-s37.shtml> [in Ukrainian].
- Pidnimut' chervonyy prapor. (2009). [They will raise a red flag]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (4584), 6. [in Ukrainian].
- Podvyh narodu – bezsmertnyy! (2010). [The feat of the people is immortal!]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (4834), 4–6. [in Ukrainian].
- Potapenko, R.** (2023). Rosiys'ki mify u kvaziideolohiyi «rashyzmu»: antyukrayins'kyi vymir [Russian myths in the quasi-ideology of «rashyzmu»: the anti-Ukrainian dimension]. *Sotsiokul'turni peredumovy rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny: evolyutsiya rashyzmu. Pereyaslav – Sociocultural prerequisites of the Russian-Ukrainian war: the evolution of racism*, (pp. 175–207). Pereyaslav. [in Ukrainian].
- Potapenko, Ya.** (2015). Kontsept «Velykoyi peremohy» yak antyukrayins'ka ideolohema kremlivs'koyi propahandy: sprobа kompleksnoho mizhdystyplinarnoho analizu [The concept of «Great Victory» as an anti-Ukrainian ideology of Kremlin propaganda: an attempt at a complex interdisciplinary analysis]. *Naukovi zapysky z ukrayins'koyi istoriyi – Scientific notes on Ukrainian history*, 36, 112–120. [in Ukrainian].
- Pravda i pam'yat' bez podilu na fronty. (2006). [Truth and memory without division into fronts]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (3834), 6. [in Ukrainian].
- Prytula, V.** (2010). Ukrayins'kykh viys'kovykh moryakiv ne zaprosyly na svyatkuvannya Dnya Peremohy do Rosiyi [Ukrainian military sailors were not invited to the Victory Day celebration in Russia]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2035031.html> [in Ukrainian].
- Pro vidznachennya 53-yi richnytsi Peremohy u Velykiy Vitchyznyaniy viyni 1941–1945 rokiv. (1998). [About the commemoration of the 53rd anniversary of the Victory in the Great Patriotic War of 1941–1945]. *Rozporyadzhennya Prezidenta Ukrayiny – Decree of the President of Ukraine*, April 22, 1998, № 94/98-pp. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/98-%D1%80%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Putin Pryvitav Kuchmu z richnytseyu Peremohy. (2001). [Putin congratulated Kuchma on the anniversary of Victory]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 81 (2581), 1. [in Ukrainian].
- Raspad SSSR pryvel k utrate chuvstva uverennosti v zavtrashnem dne. [The collapse of the USSR led to a loss of confidence in the future]. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2361740.html> [in Russian].
- Rosiys'ki i ukrayins'ki moryaky svyatkuyut' Peremohu razom. (2012). [Russian and Ukrainian sailors celebrate Victory together]. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/society/2012/05/09/150048_rossiyskie_ukrainskie_moryaki.html [in Ukrainian].
- Rosyyskiye fyl'my y seryaly.* (2004). [Russian films and TV series]. URL: <https://www.kino-teatr.ru/kino/movie/ros/y2004/g6/>.
- Rudomanov, O.** (2016). U Kyievi kil'ka soten' lyudey vyyshly na aktsiyu «Bezsmertnyy polk» [In Kyiv, several hundred people took part in the «Immortal Regiment» campaign]. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/society/2016/05/09/334751_kieve_neskolko_soten_chelovek_vishli.html [in Ukrainian].
- Ryabchuk, M.** (2017). «Mayzhe odyń narod». Osoblyvosti vykorystannya propagandysts'koyi mifolohemy v umovakh neholoshenoyi viyny [«Almost one nation.» Peculiarities of the use of propaganda mythologeme in conditions of undeclared war]. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 5–6 (91–92), IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny, 213–231. [in Ukrainian].
- Savyts'kyi, O.** (2014). 9 travnya v Kyievi [May 9 in Kyiv]. *Deutsche Welle*. URL: <http://surl.li/surkm> [in Ukrainian].
- Sevastopol' prosyt' Yanukovycha pustyty Luzhkova do Ukrayiny. (2010). [Sevastopol asks Yanukovich to let Luzhkov to Ukraine]. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/crimea/341986-u-terakti-v-moskvi-zagynuv-kapitan-chornomorskogo-flotu.html> [in Ukrainian].
- Syevyerodonets'k prosyt' Yanukovycha pustyty Luzhkova v Ukrayinu. (2010). [Severodonetsk asks Yanukovich to let Luzhkov into Ukraine]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2010/05/14/5039593/> [in Ukrainian].
- Solonyna, Ye.** (2013). 9 travnya v Kyievi: tanky na Khreshchatyku i mitynhy za hroshi [May 9 in Kyiv: tanks on Khreshchatyk and rallies for money]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24981665.html> [in Ukrainian].

- Solonyna, Ye.** (2011). Totalitarni symvoly na svyati peremohy nad natsyzmom [Totalitarian symbols on the day of victory over Nazism]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24096159.html> [in Ukrainian].
- Sud L'vova zaboronyv mitynhy na Den' Peremohy. (2013). [The court of Lviv banned rallies on Victory Day]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/05/9/6989554/> [in Ukrainian].
- Tymoshenko, V.** (2005). Yuvileynyy samit u Moskvi [Jubilee summit in Moscow]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (3584), 4. [in Ukrainian].
- U Donets'ku blyz'ko sta komunistiv mitynhuvaly proty fashyzmu. (2013). [In Donetsk, about a hundred communists rallied against fascism]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25136303.html> [in Ukrainian].
- U Kyievi prokhodyt' aktsiya «Bezsmertnyy polk». (2019). [The «Immortal Regiment» action is taking place in Kyiv]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/05/9/7214567/> [in Ukrainian].
- U Mariupoli mizh prorosiys'kymy aktivistamy ta patriotamy vynyk konflikt. (2012). [In Mariupol, a conflict arose between pro-Russian activists and patriots]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/9/7067340/> [in Ukrainian].
- U Melitopoli cholovik iz «heorhiyivs'koyu strichkoyu» pobyv volonterku. (2015). [In Melitopol, a man with a «Georgian ribbon» beat a volunteer]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/9/7067341/> [in Ukrainian].
- U Kharkovi na den' Peremohy stalosya kil'ka sutychok. Obiyshlosya bez biyok. (2015). [Several skirmishes took place in Kharkiv on Victory Day. There were no fights]. *Ukrayins'ka pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/9/7067342/> [in Ukrainian].
- Ukrayina-Rosiya: priority vyznacheno. (2005). [Ukraine-Russia: priorities are defined]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (3584), 1. [in Ukrainian].
- Ukrayins'ka pravda* [Ukrainian Pravda]. Archive, May 9, 2015. URL: https://www.pravda.com.ua/archives/date_09052015/ [in Ukrainian].
- Usima pokolinnyamy bude proklyato toho, khto khoche posvaryty ukrayins'kyy i rosiys'kyy narody. (1995). [All generations will curse the one who wants to quarrel between the Ukrainian and Russian peoples]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (1084), 1, 3. [in Ukrainian].
- Fotofakt. (2005). [Photo fact]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 84 (3584), 1.
- Chervonyy prapor nad maydanom Nezalezhnosti. (2011). [The red flag over Independence Square]. *BBC Ukrayina – BBC Ukraine*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/04/110421_flag_ok [in Ukrainian].
- Shamayda, T.** (2023). Yevropy: yak Ukrayina zvil'nyalasya vid «pobyedyesiya». Khronolohiya vid 2014 roku [Europe: how Ukraine freed itself from «victory». Chronology from 2014]. *Texty.org.ua*. URL: <https://texty.org.ua/articles/109603/vid-dnya-pobyedy-do-dnya-yevropy-yak-ukrayina-zvilnyalasya-vid-pobyedyesiya-hronolohiya-z-2014-roku/> [in Ukrainian].
- Shana soldatam Peremohy. (2000). [Homage to the soldiers of the Victory]. *J. Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 81 (2328), 2. [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu.** (2013). *Kul'tura istorychnoyi pam'yati: yevropeys'kyy ta ukrayins'kyy dosvid* [he culture of historical memory: European and Ukrainian experience]. Kyiv: IPIEND. [in Ukrainian].
- Shemetov, M.** (2022). Yak prokhodyly Parady Peremohy u novitniy istoriyi Rosiyi [How the Victory Parades took place in the modern history of Russia]. *TARS, May 9*. URL: <https://rtvi.com/news/glavnokomanduyushchiy-i-gosti-kto-nablyudal-za-paradami-pobedy-v-noveyshey-istorii-rossii/> [in Ukrainian].
- Shurkhalo, D.** (2019). «Marshal Peremohy» chy «Marshal-m'yasnyk»: Heorhiy Zhukov i yoho mistse v ukrayins'kiy istoriyi [«Marshal of Victory» or «Marshal-butcher»: Georgy Zhukov and his place in Ukrainian history]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30066539.html> [in Ukrainian].
- Shurkhalo, D.** (2009). Ukrayins'kyy Den' Peremohy – z rehional'nymy vidminnostyamy [Ukrainian Victory Day – with regional differences]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1624535.html> [in Ukrainian].
- Shchob svit v ohni ne palav... (1998). [So that the world does not burn in the fire...]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, 87 (1837), 9. [in Ukrainian].

- Yuriy Lutsenko: Zayavy Yuriya Luzhkova pro Sevastopol' varti porushennya kryminal'noyi sprav. (2008). [Yuriy Lutsenko: Yuriy Luzhkov's statements about Sevastopol are worth initiating criminal proceedings]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1115580.html> [in Ukrainian].
- Yablons'kyy, V. etc.** (2019). *Polityka istorychnoyi pam'yati v konteksti natsional'noyi bezpeky Ukrayiny* [Policy of historical memory in the context of national security of Ukraine] : analit. dopovid' / [Yablons'kyy, V. M., Lozovy, V. S., Valevs'kyy, O. L., Zdioruk, S. I., Zubchenko, S. O. ta in.]. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].
- Yak zminyuvalosya stavlennya ukrayintsiv do svyatkuvannya Dnya peremohy. (2023). [How the attitude of Ukrainians to the celebration of Victory Day changed]. *Slovo i Dilo – Word and Deed*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/02/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalosya-stavlennya-ukrayincziv-svyatkuvannya-dnya-peremohy> [in Ukrainian].
- Cosmo Multimall*. (2024). URL: <https://cosmo-multimall.com/> [in English].

Любов ШЕПТИЦЬКА

кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка кафедри права та суспільних дисциплін Національного лісотехнічного університету України, вул. ген. Чупринки, 103, м. Львів, Україна, індекс 79057 (sheptytska@nltu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3070-0131>

Олеся РЕМЕНЯК

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри права та суспільних дисциплін Національного лісотехнічного університету України вул. ген. Чупринки, 103, м. Львів, Україна, індекс 79057 (remenyak@nltu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5175-1280>

Наталія ЗАХАРЧИН

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри права та суспільних дисциплін Національного лісотехнічного університету України вул. ген. Чупринки, 103, м. Львів, Україна, індекс 79057 (zakharchyn@nltu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3000-2595>

Бібліографічний опис статті: Шептицька, Л., Ременяк, О., & Захарчин, Н. (2024). Досвід інформаційних війн в історії та сучасності як об'єкт досліджень сучасної науки та освіти. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 35–43. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.3>

ДОСВІД ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН В ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ

Анотація. Мета дослідження: на основі опрацювання та вивчення низки наукових досліджень та праць, які стосуються питань інформаційної війни, проаналізувати основні етапи та форми ведення інформаційних воєн як глобалізаційного явища, основні методи ведення інформаційної війни. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні принципів науковості, об'єктивності та історизму при дослідженні запропонованої теми. **Наукова новизна** полягає у тому, що у статті розкрито основні поняття та суть інформаційної війни як глобалізаційного явища, проведено періодизацію його еволюції та виділено характерні особливості різних історичних періодів. Встановлено основні методи та способи ведення інформаційних воєн і їх вплив на формування суспільної думки. З'ясовано, що інформаційна війна є багатоплановим і складним феноменом, який має глибокі історичні корені та ведеться у різних вимірах. **Висновки.** Для вироблення національної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки передовсім необхідна твереза оцінка сьогоденного стану, особливостей і перспектив розвитку інформаційної зброї та засобів її застосування. Така оцінка є базовою передумовою для вироблення зовнішньої і внутрішньої політики держави, військові і військово-технічні компоненти якої могли б запобігати виникненню загроз і надійно забезпечили б безпеку країни. При цьому важливо зрозуміти, що загроза інформаційної війни та інформаційної злочинності в широкому контексті є фактором прихованого воєнно-політичного тиску і залякування, фактором, що здатен порушити світову і регіональну стабільність та безпеку. Саме тому в широкому плані повинен здійснюватися моніторинг загроз застосування інформаційної зброї та перманентна оцінка ефективності функціонування систем протидії їй. Розв'язання проблеми інформаційних загроз країні дасть змогу забезпечити захист інтересів суспільства і держави, гарантуватиме право громадян на отримання якісної й об'єктивної інформації.

Ключові слова: інформаційна війна, інформаційна зброя, суспільна свідомість, безпека.

Lubov SHEPTYTSKA

PhD (History), Associate Professor Department of Law and Social Sciences, National Forestry University of Ukraine, 103, Gen. Chuprynyk Str., Lviv, Ukraine, postal code 79057 (sheptytska@nltu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3070-0131>

Olesya REMENYAK

PhD (Legal), Associate Professor Department of Law and Social Sciences, National Forestry University of Ukraine, 103, Gen. Chuprynyk Str., Lviv, Ukraine, postal code 79057 (remenyak@nltu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5175-1280>

Nataliia ZAKHARCHYN

PhD (History), Associate Professor Department of Law and Social Sciences, National Forestry University of Ukraine, 103, Gen. Chuprynyk Str., Lviv, Ukraine, postal code 79057 (zakharchyn@nltu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3000-2595>

To cite this article: Sheptytska, L., Remenyak, O., & Zakharchyn, N., (2024). Dosvid informatsijnykh vijn v istoriyi ta suchasnosti yak ob'jekt doslidzhen' suchasnoy nauky ta osvity [The experience of information wars in history and modernity as an object of research in modern science and education]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 35–43.* doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.3> [in Ukrainian].

THE EXPERIENCE OF INFORMATION WARS IN HISTORY AND MODERNITY AS AN OBJECT OF RESEARCH IN MODERN SCIENCE AND EDUCATION

Summary. *The purpose of the study is to analyze the main stages and forms of information warfare as a globalization phenomenon based on the processing and study of a number of scientific studies and works related to information warfare; to analyze the main methods of conducting an information war. The research methodology is based on a combination of the principles of scientificity, objectivity and historicism in the study of the proposed topic. The scientific novelty is that the article defines the main terms and the concept of information war as a globalization phenomenon, periodizes the evolution of this phenomenon and highlights the characteristic features of different historical periods. The article defines main methods and ways of conducting the information wars and their impact on the formation of public opinion. It is shown in the study that the information war is a multifaceted and complex phenomenon that has deep historical roots and is conducted in different dimensions. Conclusions.* In order to develop a national policy in the field of information security, a sensible assessment of the current state, features and prospects of development of information weapons and means of their use is first of all necessary. Such an assessment is a basic prerequisite for the development of foreign and domestic policy of the state, the military and military-technical components of which could prevent threats and reliably ensure the security of the country. At the same time, it is important to understand that the threat of information warfare and information crime in a broader context is a factor of hidden military and political pressure and intimidation, a factor that can disrupt global and regional stability and security. That is why the threats of using information weapons should be monitored and the effectiveness of countermeasures against these weapons should be continuously assessed widely. Solving the problem of information threats to the country will help to protect the interests of society and the state, and will guarantee the right of citizens to receive quality and objective information.

Key words: information war, information weapons, public consciousness, security.

Постановка проблеми. Глобальна діджиталізація суспільного життя вивела на новий рівень засоби впливу та маніпуляції людською свідомістю. Інформаційна революція охопила кожен куточок світу і стала плацдармом для вирощення потужного інструментарію впливу на народи та владу будь-якої країни. Процес глобалізації телекомунікаційних мереж має колосальні позитивні моменти, але водночас несе серйозну загрозу людству, якщо ця інформаційна революція поверне в бік агресії. Сьогодні ми спостерігаємо як інформаційні війни створюють особливі виклики для сучасної системи цінностей. Зокрема, для України, яка веде асиме-

тричну війну з ядерною державою з переважальним військовим потенціалом, інформаційна війна є одним із ключових факторів перемоги.

Аналіз досліджень. В основу написання праці взято низку досліджень науковців з питань інформаційної війни. До значних доробків у цій сфері належать праці В. Кротюка (Кротюк, 2021), О. Горбаня (Горбань, 2015), У. Коруци (Коруц, 2020), І. Патлашинської (Патлашинська, 2022) та інших. Підготовлені і видані навчальні посібники (Жадько, 2018; Курбан, 2016; Почепцов, 2008), підручники (Скулиш, 2012) та монографії (Любовець Г., Король В., 2021), у яких комплексно досліджена проблема інформаційних війн. І. Жаровська і Н. Ортинська досліджували інформаційні війни як сучасне глобалізаційне явище (Жаровська, Ортинська, 2020). О. Горбань зупинився на характеристиці засобів ведення інформаційних війн (Горбань, 2015). У. Коруц вивчала правові підстави протидії інформаційній війні (Коруц, 2020). А. Нагірняк, цікавлячись статтю Богдана Хмельницького – видатного стратега і полководця, показав на його прикладі використання деяких елементів інформаційної війни ще у XVII ст. (Нагірняк, 2009).

Мета статті – на основі аналізу низки досліджень і робіт вітчизняних та зарубіжних науковців проаналізувати основні етапи, форми, ознаки та методи інформаційної війни.

Виклад основного матеріалу. Ми живемо в епоху мегашвидкісного інформаційного розвитку. Одними з перших концепцію «інформаційної війни» створили у США на початку 90-х рр. (зокрема, Дороті Деннінг та Мартін С. Лібіцкі). Виокреслимо декілька варіантів трактувань термін «інформаційна війна». Науковці Оксфордського та Хартфордширського університетів визначають інформаційну війну як процес «використання інформаційно-комунікаційних технологій з наступальною або оборонною метою для негайного вторгнення, підриву або контролю над ресурсами опонента» (Taddeo, 2020, p. 461).

Американські автори – Крістофер Вайт, Тревор Тралл та Брайан М. Мазанець дещо по-іншому визначають інформаційні війни – як «навмисне маніпулювання або використання інформації однією стороною щодо супротивника для впливу на вибір і рішення, які він приймає з метою отримання військової або стратегічної вигоди, порівнюючи цю дефініцію із визначенням Міністерства оборони США (Whyte, Thrall, & Mazanec, 2020).

Інформаційно-довідкові видання України, зокрема, Велика Українська енциклопедія під інформаційною війною вбачають форму протиборства між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними або іншими структурами), яка передбачає проведення комплексу заходів із завдання шкоди інформаційній сфері протилежної сторони та захисту власної безпеки інформаційної (Велика Українська енциклопедія, 2023).

Інформаційну війну як «форму ведення інформаційного протистояння між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними та іншими структурами), яка передбачає проведення комплексу з нанесення шкоди інформаційній сфері конкуруючої сторони і захисту власної інформаційної сфери, конкуруючої сторони і захисту власної інформаційної безпеки» розглядає Я. Малик (Малик, 2015, с. 15).

Як «цілеспрямований вплив на суспільну свідомість противника для досягнення інформаційної переваги, політичних чи військових цілей (у разі інформаційної війни між окремими державами) шляхом заподіяння шкоди інформації та інформаційним системам супротивника» трактують інформаційну війну О. Данильян та О. Дзьобань (Данильян, Дзьобань, 2022).

Щодо становлення та розвитку такого явища, як інформаційна війна, то більшість дослідників чітко виділяють три основні віхи еволюційного поступу, впродовж яких яскраво прослідковувався вплив на людство різноманітних комунікаційних засобів, їх вдосконалення й адаптація до вимог свого часу.

Перший етап інформаційного протиборства охоплює античні часи, епоху Середньовіччя і частково Новий час до XVIII ст. включно. Упродовж цього етапу форми й методи інформаційно-пропагандистської діяльності залишалися незмінними, зазнаючи лише незначних модифікацій і проявлялися в психологічному впливі на свідомість людей.

Більшість науковців вважають, що неперевершеним стратегом ведення інформаційних війн у давні часи став китайський полководець VI століття до н. е. Сунь-Цзи. Він запропо-

нував фактично психологічні й інформаційні засоби загарбання. Сунь-Цзи радив по-перше, ослаблювати військову потугу ворога шляхом перешкоджання нормальному постачанню і підтриманню порядку. По-друге, ослаблювати країну-ворога шляхом дискредитації її традицій, віри, лідерів, позитивних процесів, а також розбещення населення, провокування внутрішніх конфліктів. Найефективнішим методом ведення війни полководець вважав дезінформацію: «Війна – це шлях омани, – писав він. – Якщо ти можеш що-небудь, показуй противнику, що не можеш; якщо ти користуєшся чим-небудь, показуй йому, нібито ти цим не користуєшся; хоч ти й близько від нього, показуй, нібито ти далеко; хоч ти й далеко від нього, показуй, що ти близько...» (Скулиш, 2012, с. 46)

Використання методу дезінформації спостерігаємо і на політичній арені нашої країни у минулому. Так, Гетьман Війська Запорозького Богдан Хмельницький використовував дезінформацію під час проведення військових операцій. Одним із його прийомів було засилання до ворожого табору козака-смертника, який під тортурами видавав не «чисту правду», а заздалегідь підготовлений текст про чисельну значну перевагу козацьких полків чи надходження підкріплення (Нагірняк, 2009, с. 141).

Другий період історії розвитку інформаційних війн пов'язаний насамперед зі зростанням ролі інформації у життєдіяльності держав (поява друкарського верстата, газети, радіо, телебачення тощо). Цей період характеризується серйозними зрушеннями в організації інформаційної війни та пропаганди, розвитку її методів і форм (Скулиш, 2012, с. 53). Він починається від середини XVIII ст. і закінчується Другою світовою війною включно.

Справжнім іміджмейкером другого періоду інформаційної війни можна вважати Наполеона Бонапарта. Він чітко розумів інформаційно-комунікаційний потенціал дипломатії, книгодрукування, театру і вмів це використав у своїх війнах. Штаб армії Наполеона майже у всіх військових походах супроводжувала друкарня, яка видавала одночасно більше п'яти газет. Преса давала можливість оперативно і для широкої аудиторії поширювати інформацію, яка виправдовувала вторгнення і перетворювали французів із ворогів на визволителів. Практикував Наполеон і випуск фейкових газет, зокрема в Парижі видавав псевдоанглійську газету, яку сам і контролював (Почепцов, 2008, с. 574). Наполеон настільки увійшов в роль інформаційного полководця, що зумів для поширення дезінформації, використовувати й газети інших держав. Зокрема, під час італійської та австрійської кампаній 1804–1807 років на швейцарському кордоні «постійно втрачалися таємні документи» (Скулиш, 2012, с. 67), а іноземні кореспонденти, поширювали неправдиву інформацію, що містилася в них.

XX ст. характеризується наявністю декількох «інформаційних майданчиків» для ведення пропаганди – це передусім перша та друга світові війни.

Сьогодні можна чітко стверджувати, що у період Першої світової війни були сформульовані окремі теоретичні положення, що стосуються принципів ведення пропаганди, серед яких: успіх пропаганди значною мірою залежить від її масового застосування, що більша географія, то краще; пропаганда має вестися на зрозумілій народу мові, зокрема з вживанням відповідних діалектів; пропаганда має здійснюватися так, щоб її об'єкт не підозрював, що інформаційно-пропагандистський документ спеціально призначений для нього; найкраща пропаганда та, за якої об'єкт впливу не відчуває, що на нього впливають; люди зазвичай охоче вірять тому, чому їм хочеться вірити; наполовину інформовані особи завжди жадають дізнатися все, а це знахідка для пропагандиста; дискредитації не підлягають особи, які мають авторитет у певній групі населення або особового складу збройних сил (Скулиш, 2012, с. 69).

Як зазначає Ю. Горбань, інформаційні війни «перестають бути додатком до збройних і перетворюються у самостійне явище, як-от: німецько-австрійська радіовійна 1933–34 рр. з приводу приєднання Австрії до Третього рейху. Саме тоді з'явилося і набуло поширення поняття «інформаційний агресор» (Горбань, 2015, с. 138).

Другий період історії розвитку інформаційних війн досягнув піку розвитку в роки Другої світової війни. Адже воюючі сторони чітко розуміли значення інформації для своєї перемоги.

Третій етап в історії інформаційних воєн розпочався з періоду жорсткого протистояння в світі, яке отримало назву «холодної війни». Абсолютними лідерами у сфері інформаційного протистояння були американці. Ключовими елементами у справі досягнення цілей національної інформаційної стратегії стало управління цільовою аудиторією та формування «громадської думки» шляхом маніпулювання інформацією (Скулиш, 2012, с. 115).

Третє тисячоліття розпочалося стрімким розвитком комп'ютерних інформаційних технологій. Швидкі темпи комп'ютеризації та інформатизації суспільств ведуть до створення єдиного світового інформаційного простору, в якому накопичуються всі засоби збирання, оброблення, обміну та зберігання інформації. Інформаційний простір потихеньку перетворюється на театр воєнних дій, де кожна сторона протистояння прагне отримати перевагу.

Інформаційна війна потребує зброї. За визначенням науковця Всеволода Зеленіна, «інформаційна зброя – це сукупність засобів, методів, способів та технологій інформаційно-психологічного впливу, спеціально створених для прихованого та явного управління інформаційним середовищем противника, процесами й системами, що функціонують на основі інформації, а також для нанесення їм невикривної шкоди» (Зеленін, 2015). Особливістю інформаційної зброї є її унікальність. Зазвичай для цього використовується сукупність спеціалізованих: фізичних, інформаційних, програмних, радіоелектронних методів, різноманітних засобів які застосовують для виводу з ладу цілісних інформаційних інфраструктур чи їх окремих елементів. Основне завдання інформаційної зброї спрямоване на спотворення інформаційних потоків та вплив на прийняття рішень супротивником. Сучасна інформаційна зброя надзвичайно різноманітна, це і ЗМІ, глобальні комп'ютерні мережі, засоби створення віртуальної реальності, чутки, засоби психосемантичного впливу, засоби впливу на акустичні й електромагнітні поля.

Інформаційна зброя, як і інформаційна війна, з розвитком інформаційних технологій постійно вдосконалюється. Створення штучного інтелекту сприяє появі нової «інтелектуальної» інформаційно-технічної зброї. Саме за її допомогою ведуться неоголошені і невидимі війни, а об'єктами впливу є особистості, громадські інститути суспільства та держави.

Сучасна наука за територією поширення поділяє інформаційні війни (ІВ) на глобальні та місцевого значення. Крім того, інформаційні війни наділяють певними ознаками, серед яких :

- монополізація ЗМІ: газет, журналів, радіо і телебачення;
- пряме підпорядкування ЗМІ олігархічним колам;
- заборона та (або) обмеження свободи слова;
- публікація матеріалів, спрямованих на дискредитування певної політичної партії, заходу та створення негативного іміджу державного діяча, певного заходу в країні тощо (Жаровська, Ортинська, 2020, с. 59).

Сучасна наука за територією поширення поділяє інформаційні війни (ІВ) на глобальні та місцевого значення. Крім того, інформаційні війни наділяють певними ознаками, серед яких :

Існує декілька форм ведення інформаційної війни. Серед них: інформаційний вплив – використання різноманітних видів інформаційної зброї для завоювання інформаційної переваги над ворогом; інформаційна атака – вплив активних засобів і способів інформаційних підрозділів на окремий елемент чи групу елементів сторони-противника з метою забезпечення виконання окремих завдань інформаційної війни; інформаційна битва – об'єднані інформаційні впливи й атаки, які проводяться спеціально створеними підрозділами та спрямовані на виконання одного важливого завдання інформаційної війни; інформаційна операція – сукупність завдань інформаційної боротьби, узгоджених за місцем, метою, завданням, часом та планом проведення на чітко визначеному оперативному і стратегічному напрямку (Жадько, 2018, с. 88).

Інформаційні війни постійно трансформуються, зазнають змін їх форми та способи ведення, основні знаряддя та методи впливу. Сучасні інформаційні війни досягають успіху при використанні певних засобів – приховування та спотворення інформації; кількісне припущення повідомлень певного типу і важлива складова – відволікання уваги від чогось важливого – несуттєвим (Жадько, 2018, с. 84).

Одним із засобів інформаційної боротьби є «фейки». Слово «фейк» в перекладі означає «неправдива інформація», воно настільки часто зустрічається в повсякденному вжитку, що

його сприймають як українське. Фейки є найменшою одиницею інформаційної війни, тобто солдатами інформаційного війська. Вони мають чітке завдання, їх доволі багато в порівнянні, наприклад, із технікою (Ілюк, 2022). Отже, вони є ефективною зброєю у сучасній інформаційній епосі. Американські дослідники Р.Е. Гуаданьо, К. Гуттієрі припускають, що існують соціальні, контекстуальні й індивідуальні фактори, які активно сприяють поширенню та впливу фейкових новин у реальному світі (Guadagno, & Guttieri, 2021, p. 218).

У Стратегії інформаційної безпеки України сформульовано визначення інформаційної безпеки, як «складової частини національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом» (Указ Президента України, 2012).

Забезпечення національної інформаційної безпеки в країні регламентується Конституцією України, де в ст. 17 вказано, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (Конституція України, 1996, ст. 17). Також ключовим в українському законодавстві у сфері інформаційної безпеки, є Закон України «Про інформацію», в якому врегульовані найголовніші суспільні відносини в сфері інформаційних прав і свобод та захисту інформаційної безпеки (Закон України «Про інформацію», 1992).

Найбільшу загрозу для інформаційної безпеки становлять: дезінформація в умовах воєнного стану, інформаційна політика країни-агресора, маніпулювання у соціальних мережах та, на нашу думку, особливо небезпечна і водночас актуальна загроза – недостатній рівень медійної культури, медіа- та інформаційної грамотності українців.

У воєнний час, на чому наголошують фахівці з кібербезпеки, потрібно передовсім: перевіряти отриману інформацію; довіряти інформації з офіційних джерел; не переходити за посиланнями від незнайомих. Ми постійно перебуваємо під впливом медіа та інфопотоків, які глобально впливають на нашу свідомість. Цифрові технології сьогодні проникають у всі сфери нашого життя – це безперечний плюс, але є й зворотний бік медалі. Згідно із дослідженням Громадського об'єднання «Детектор медіа» (Дослідження Громадського об'єднання «Детектор медіа», 2023), третина українців визначають правдивість інформації інтуїтивно, а кожен четвертий довіряє новині, якщо та не суперечить його світогляду». Саме тому медіаграмотність – одна з найважливіших навичок сьогодення. Перед нами стоїть глобальне завдання: вміти відрізнити правду від фейків.

Вміння знаходити і критично аналізувати інформацію, оперувати нею – це навичка, яка сьогодні потрібна усім громадянам демократичних держав. Її можна прирівняти з навичкою читання чи рахування. Для цього кіберзахисники пропонують нам широкий спектр освітніх програм, які допоможуть кожному підвищити рівень медіаграмотності, поліпшити цифрові навички та особисту кібербезпеку, навчитися розмежовувати фейки і правдиву інформацію та ін.

Один із останніх проєктів, який пропонується Департаментом кіберполіції України з метою захисту правових та інформаційних життєво важливих інтересів у кіберпросторі України, є Платформа MRIYA (Платформа MRIYA, 2023) – дієва ініціатива протидії дезінформації та російській пропаганді у мережі Інтернет. Багато важливої і корисної інформації можна отримати на офіційному сайті Кіберполіції України.

У сучасному цифровому світі ми вже не уявляємо своє життя без постійного доступу до Інтернету, спілкування у соціальних мережах, можливості розраховуватися у магазинах та використовувати Е-документи на смартфоні. Але в цьому швидкому цифровому розвитку

є й інша сторона – інформаційна безпека, яка в контексті ведення інформаційних війн має пріоритетне значення. І кожен громадянин України, який користується Інтернет-ресурсами, може стати справжнім воїном і наблизити Перемогу України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інформаційні війни в сучасному світі стали обов'язковим елементом глобального військового протистояння між ворогами. Основними завданнями, російської пропаганди є: дискредитація української влади, ЗСУ та загалом суспільства через розповсюдження фейків; піддрив української економіки через блокування роботи важливих підрозділів; виведення з ладу критичної інфраструктури через хакерські атаки їхніх систем та піддрив міжнародного іміджу України через розповсюдження неправдивої інформації та ін. Тому найважливішим завданням України в умовах війни та інформаційного протистояння є забезпечення національної інформаційної безпеки. Інформаційна війна є багатоплановим і достатньо складним феноменом, що ведеться у різних вимірах. Для вироблення національної політики в сфері забезпечення інформаційної безпеки передовсім необхідна твереза оцінка сьогоденного стану, особливостей і перспектив розвитку інформаційної зброї і засобів її застосування. Така оцінка є базовою передумовою для вироблення зовнішньої і внутрішньої політики держави, військові і військово-технічні компоненти якої могли б запобігти виникненню загроз та надійно забезпечили б безпеку країни. При цьому важливо зрозуміти, що загроза інформаційної війни й інформаційної злочинності в широкому контексті є фактором прихованого воєнно-політичного тиску і залякування, фактором, що здатен порушити світову і регіональну стабільність і безпеку. Саме тому в широкому плані повинен здійснюватися моніторинг загроз застосування інформаційної зброї та перманентна оцінка ефективності функціонування систем протидії цієї зброї. Розв'язання проблеми інформаційних загроз країні дасть змогу забезпечити захист інтересів суспільства і держави, гарантуватиме право громадян на отримання якісної та об'єктивної інформації.

Джерела та література

- Велика Українська енциклопедія.* URL: https://vue.gov.ua/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0
- Горбань, О.** (2015). Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України, 1*, 136–141.
- Данильян, О., Дзьобань, О.** (2022). Інформаційна війна у медіапросторі сучасного суспільства. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 3(54)*. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.54.265589>
- Дослідження Громадського об'єднання «Детектор медіа».* (2020). URL: <https://detector.media/infospace/article/210209/2023-04-18-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-2020-2022-kоротка-prezentatsiya/>
- Жадько, В.** (Ред.) (2018). *Гібридна війна і журналістика проблеми інформаційної безпеки: навчальний посібник.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Жаровська, І., Ортинська, Н.** (2020). Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки», 7(2)*, 56–61.
- Закон України «Про інформацію».** (1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
- Закон України «Про основи національної безпеки України».** (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>
- Зеленін В.** (2015). *По той бік правди. Нейролінгвістичне програмування як зброя інформаційно-пропагандистської війни. Том 1. НЛП ХХ століття.* Київ : Вид-во «НіланЛТД».
- Ілюк К.** (2023). Інформаційна війна – це не тільки фейки. *Інтернет-видання «MEDIASAPIENS».* URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/29264/2022-03-31-informatsiy-na-viyna-tse-nelilky-feyky/>
- Конституція України.** (1996). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Tex>
- Коруц У.** (2020) Інформаційна війна як інструмент пропаганди війни: правові підстави протидії. *Підприємництво, господарство, право: Збірник наукових праць. Міжнародне право, 8*, 334–339.
- Кротюк, В.** (Ред.) (2021). *Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія.* Харків : ФОП Федорко М. Ю.

- Курбан, О.** (2016) *Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі: навч. посібник*. Київ : ВІКНУ.
- Любовець, Г., Король, В.** (2021). *Контент негативу. Як захистити себе та країну в умовах тотального інформаційного протистояння: монографія*. К: Києво-Могилянська академія.
- Малик, Я.** (2015). Інформаційна війна і Україна. *Демократичне врядування*, 15.
- Нагірняк, А.** (2009). Богдан Хмельницький – видатний стратег і полководець. *Військово-науковий вісник*, 11, 139–141.
- Патлашинська, І.** (2022). Сучасна російсько-українська інформаційна війна: завдання, методи та особливості використання. *Регіональні студії*, 28, 84–87.
- Платформа MRIYA*, 2023. URL: <https://mriya.social/>
- Почепцов, Г.** (2008). *Інформаційна політика. навч. посібник*. 2-ге вид., Київ: Знання.
- Скулиш, Є.** (Ред.) (2012). *Історія інформаційно-психологічного протиборства*. Київ.
- Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про стратегію інформаційної безпеки України»*. (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
- Guadagno, R. E., & Guttieri, K.** (2021). Fake news and information warfare: An examination of the political and psychological processes from the digital sphere to the real world. In *Research anthology on fake news, political warfare, and combatting the spread of misinformation*, 218–242.
- Taddeo, M.** (2020). Information warfare: A philosophical perspective. In *The Ethics of Information Technologies*, 461–476
- Whyte, C., Thrall, A. T., & Mazanec, B. M.** (Eds.). (2020). *Information Warfare in the Age of Cyber Conflict*. London: Routledge and CRC.

References

- Velyka Ukrain's'ka entsyklopediia. [The Great Ukrainian Encyclopedia]*. URL: https://vue.gov.ua/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0 [in Ukrainian].
- Horban', O.** (2015). Informatsijna vijna proty Ukrainy ta zasoby ii vedennia. [Information warfare against Ukraine and the means of its conduct]. *Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 1, 136–141. [in Ukrainian].
- Danyl'ian, O., & Dz'oban', O.** (2022). Informatsijna vijna u mediaprostori suchasnoho suspil'stva. [Information war in the media space of modern society]. *Visnyk NYU imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin of Yaroslav Mudry NYU. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 3(54). URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.54.265589> [in Ukrainian].
- Doslidzhennia Hromads'koho ob'iednannia «Detektor media» «Indeks mediahramotnosti ukraintsiv: 2020–2022 [Media literacy index of Ukrainians: 2020–2022]*. URL: <https://detector.media/infospace/article/210209/2023-04-18-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-2020-2022-kоротка-prezentatsiya/> [in Ukrainian].
- Zhad'ko, V.** (Ed.) (2018). *Hibrydna vijna i zhurnalistyka problemy informatsijnoi bezpeky: navchal'nyj posibnyk [Hybrid Warfare and Journalism of Information Security Problems: A Study Guide]*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Zharovs'ka, I., & Ortyns'ka, N.** (2020). Informatsijna vijna iak suchasne hlobalizatsijne iavysche. [The information war as a modern globalization phenomenon]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika». Seriia: «Yurydychni nauky» – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: «Legal Sciences»*, 7 (2), 56–61. [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu».** (1992). [Law of Ukraine «On Information»] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsional'noi bezpeky Ukrainy».** (2020). [Law of Ukraine «On the Fundamentals of National Security of Ukraine»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> [in Ukrainian].
- Zelenin, V.** (2015). Po toj bik pravdy. Nejrolinhvistychnе prohramuvannia iak zbroia informatsijno-propahandysts'koi vijny. [On the other Side of Truth: NeuroLinguistic Programming as a Weapon of Information and Propaganda War]. Tom 1. NLP XX stolittia. Kyiv: Vyd-vo «NilanLTD». [in Ukrainian].

- Iliuk, K.** (2023). Informatsijna vijna – tse ne til'ky fejky. [Information warfare is not just about fakes]. *Internet-vydannia «MEDIASAPIENS»*. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/29264/2022-03-31-informatsiy-na-viyna-tse-ne-tilky-fejky/> [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy.** (1996). [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Tex> [in Ukrainian].
- Koruts, U.** (2020) Informatsijna vijna iak instrument propahandy vijny: pravovi pidstavy protydiv. [Information war as an instrument for war propaganda: legal grounds for controversy]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo, pravo: Zbirnyk naukovykh prats'. Mizhnarodne pravo – Entrepreneurship, economy, law: Collection of scientific papers. International law*, 8, 334–339. [in Ukrainian].
- Krotiuk, V.** (Ed.) (2021). *Vijny informatsijnoi epokhy: mizhdystyplinarnyj dyskurs: monohrafiia* [Wars of the Information Age: Interdisciplinary Discourse: A Monograph]. Kharkiv: FOP Fedorko M. Yu. [in Ukrainian].
- Kurban, O.** (2016) *Suchasni informatsijni vijny v merezhevomu on-lajn prostori: navch. posibnyk* [Modern cyberwarfare: textbook]. Kyiv: VIKNU. [in Ukraine].
- Liubovets', H., & Korol', V.** (2021). *Kontent nehatyvu. Yak zakhystyty sebe ta krainu v umovakh total'noho informatsijnoho protystoiannia: monohrafiia* [Negative content. How to protect yourself and the country in the face of total information confrontation: a monograph]. Kyiv: Kyievo-Mohylians'ka akademiia. [in Ukraine].
- Malyk, Ya.** (2015). Informatsijna vijna i Ukraina [Information war and Ukraine]. *Demokratychni vriaduvannia – Democratic governance*, 15. [in Ukraine].
- Nahirniak, A.** (2009). Bohdan Khmel'nyts'kyj – vydatnyj strateh i polkovodets' [Bohdan Khmelnytsky – an outstanding strategist and commander]. *Vijs'kovo-naukovyj visnyk – Military-scientific bulletin*, 11, 139–149. [in Ukraine].
- Patlasyhyn'ska, I.** (2022). Suchasna rosij's'ko-ukrains'ka informatsijna vijna: zavdannia, metody ta osoblyvosti vykorystannia [Modern russian-ukrainian information war: tasks, methods and features of use]. *Rehional'ni studii – Regional studios*, 28, 84–87. [in Ukraine].
- Platforma MRIYA.* (2023). URL: <https://mriya.social/> [in Ukraine].
- Pochepstov, H.** (2002). *Informatsijna polityka. navch.posibnyk* [Information policy]. Kyiv: Znannia. [in Ukraine].
- Skulysh, Ye.** (Ed.) (2012). *Istoriia informatsijno-psykholohichnoho protyborstva* [History of information and psychological confrontation]. Kyiv. [in Ukrainian].
- Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsional'noi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro stratehiiu informatsijnoi bezpeky Ukrainy».* (2021). [Decree of the President of Ukraine «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of October 15, 2021 «On the Information Security Strategy of Ukraine»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian].
- Guadagno, R. E., & Guttieri, K.** (2021). Fake news and information warfare: An examination of the political and psychological processes from the digital sphere to the real world. In *Research anthology on fake news, political warfare, and combatting the spread of misinformation*, 218–242. [in English].
- Taddeo, M.** (2020). Information warfare: A philosophical perspective. In *The Ethics of Information Technologies*. 461-476. [in English].
- Whyte, C., Thrall, A. T., & Mazanec, B. M.** (Eds.). (2020). *Information Warfare in the Age of Cyber Conflict*. London: Routledge and CRC. [in English].

Парасковія ДВОРЯНИН

кандидатка наук з соціальних комунікацій, доцентка кафедри радіомовлення і телебачення, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, індекс 79000 (paraskadvoryanyn@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7858-3563>

Бібліографічний опис статті: Дворянин, П. (2024). Війна і молодь: молодіжна політика у мас-медійному дискурсі України (2014–2022). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 44–61. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.4>

ВІЙНА І МОЛОДЬ: МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА У МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ (2014–2022)

Анотація. *Мета статті* – розкрити напрями і змістові аспекти проблематики молодіжної політики у мас-медійному дискурсі України від початку війни у лютому 2014 р. до повномасштабного нападу Росії проти України у лютому 2022 р. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах науковості, системності, а також використанні дискурс-аналізу як міждисциплінарного підходу до студіювання мас-медійного простору. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше розкрито напрями і змістові аспекти проблематики молодіжної політики в українському мас-медійному дискурсі впродовж 2014–2022 рр. **Висновки.** Отже, молодіжна політика України у роки російсько-української війни була і залишається резонансною складовою суспільно-політичного і культурно-гуманітарного дискурсів у вітчизняних мас-медіа. У ЗМІ питання молоді та її запитів особливо актуалізувалося під час виборів (парламентських, президентських, місцевих). Українські медіа публікували міркування щодо залученості молоді до виборів як одного із ключових політичних процесів. Особливо занепокоєння викликала втрата інтересу української молоді до політики, що активно обговорювали ЗМІ. Висловлювалися й критичні думки з приводу інструменталізації молоді з боку різних політичних сил, які прагнули збільшити свої рейтинги і отримати більше голосів під час виборів. З'ясовано, що значну увагу українські ЗМІ присвячували правовому забезпеченню молодіжної політики в Україні. Встановлено, що з приводу цього питання у медіа висловлювалися політики та молодіжні лідери, які розробляли проєкт Закону України «Про основні засади молодіжної політики». Особливо впродовж 2020–2021 рр. у ЗМІ з'явилося багато публікацій, в яких оцінювався цей законопроєкт, відзначалися його позитивні і негативні сторони. На жаль, незначну увагу мас-медіа привертала Стратегія розвитку молодіжної політики до 2030 р. Наголошується, що завдяки українським медіа у суспільстві досліджуваного періоду формувалася образ патріотичної молоді людини, яка може і вміє впливати на владу та відстоювати свої права. Важливо, що деякі молодіжні лідери України (зокрема, Юрій Юзич) намагалися осмислити проблемні аспекти молодіжної політики, засади діяльності громадських молодіжних організацій молоді та водночас підкреслити перспективи розвитку окремих із них.

Ключові слова: молодіжна політика, засоби масової інформації (мас-медіа), російсько-українська війна, молодіжні громадські організації.

Paraskoviya DVORIANYN

PhD. (Social Communications), Associate Professor, Department of broadcast and television, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska Street, Lviv, Ukraine, postal code 79000 (paraskadvoryanyn@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7858-3563>

To cite this article: Dvorianyn P. (2024). Viina i molod: molodizhna polityka u mas-mediinomu dyskursi Ukrainy (2014–2022) [War and youth: youth policy in the mass media discourse of Ukraine (2014–2022)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 44–61. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.4> [in Ukraine].

WAR AND YOUTH: YOUTH POLICY IN THE MASS MEDIA DISCOURSE OF UKRAINE (2014–2022)

Abstract. *The purpose of the article is to reveal the directions and substantive aspects of youth policy issues in the mass media discourse of Ukraine from the beginning of the war in February 2014 to the full-scale attack of Russia against Ukraine in February 2022. The research methodology is based on the principles of scientificity, systematicity, as well as the use of discourse analysis as an interdisciplinary approach to the study of mass media space. The Scientific novelty. For the first time in science, the directions and content aspects of the description of youth policy in the Ukrainian mass media discourse during 2014–2022 were investigated. The Conclusions. Therefore, the youth policy of Ukraine during the years of the Russian-Ukrainian war was and remains a resonant component of socio-political and cultural-humanitarian discourses in the domestic mass media. In the mass media, the issue of youth and their requests was especially relevant during the elections (parliamentary, presidential, local). Ukrainian media published considerations regarding youth involvement in elections as one of the key political processes. The loss of interest of Ukrainian youth in politics, which was actively discussed by the mass media, caused particular concern. Critical opinions were also expressed about the instrumentalization of youth by various political forces that sought to increase their ratings and get more votes during the elections. It was found that the Ukrainian mass media devoted a lot of attention to the legal provision of youth policy in Ukraine. It was established that politicians and youth leaders who were developing the draft Law of Ukraine «On the Basic Principles of Youth Policy» spoke about this issue in the media. Especially during 2020–2021, many publications appeared in the mass media, in which an assessment of this draft law was given, its positive and negative sides were noted. Unfortunately, the mass media drew little attention to the Strategy for the Development of Youth Policy until 2030. It is emphasized that, thanks to the Ukrainian media, the image of a patriotic young person who can and knows how to influence the authorities and defend their rights was formed in the society during the researched period. It is important that some youth leaders of Ukraine (in particular, Yuriy Yuzych) tried to understand the problematic aspects of youth policy, the principles of activity of public youth organizations of young people and at the same time emphasize the development prospects of some of them.*

Key words: youth policy, mass media, Russian-Ukrainian war, youth public organizations.

Постановка проблеми. Українські засоби масової інформації (далі – ЗМІ) є чи не найбільшим об’ємним на сьогодні джерелом інформації про різні аспекти молодіжної політики, передусім у роки сучасної російсько-української війни. Проте мас-медійна інформація має свої особливості, оскільки доволі часто є відгуком на злободенні події й відбитком поглядів не лише журналістів, але й різних суспільних чинників (органів влади, громадських організацій, експертного середовища тощо). Відтак медійний дискурс щодо питань молоді і молодіжної політики в Україні доволі еkleктичний, неоднорідний, полісемантичний, однак потребує осмислення й відповідного наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення головних напрямів, змісту, проблем і результатів молодіжної політики в Україні здійснено у посібнику Є. Бородіна (Бородін, 2019), колективній праці П. Горінова, Р. Драпушка, Н. Драпушко, О. Ільюка (Горінов, Драпушко, Драпушко, Ільюк, 2023). Головні етапи молодіжної політики за роки незалежності України виокремила М. Лубкова (Лубкова, 2023). Євроінтеграційні аспекти молодіжної політики висвітлено у низці праць українських вчених (Кормич, Краснополська, 2019; Жужа, 2019; Драпушко, Горінов, Захаренко, Міненко, 2022). Роль мас-медіа у молодіжній політиці висвітлювали іноземні вчені Д. Оуен (Owen, 2008), Б. Льюїс (Lewis, 2010), Н. Наз (Naz, 2014), С. Махмуд та А. І. Аван (Mahmood, & Awan, 2019) та ін. Окремі аспекти проблеми молоді в умовах російсько-української війни відображені у праці В. Тельвака та В. Ільницького (Telvak, & Ilnytskyi,

2023), М. Галіва, М. Гранда та Р. Бойчина (Галів, Гранд, Бойчин, 2024). З'ясування питання про представленість проблематики молодіжної політики у мас-медійному дискурсі України, передусім під час російсько-української війни, потребує окремого наукового опрацювання.

Мета статті – розкрити напрями і змістові аспекти проблематики молодіжної політики у мас-медійному дискурсі України від початку війни у лютому 2014 р. до повномасштабного нападу Росії проти України у лютому 2022 р.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи матеріали українських мас-медіа, виокремимо декілька основних дискурсивних блоків, які були ключовим для розкриття проблематики молоді та молодіжної політики в Україні впродовж 2014–2022 рр.

Насамперед відзначимо, те, що *питання молоді та її запитів особливо актуалізувалося під час виборів* (парламентських, президентських, місцевих). Українські медіа публікували міркування щодо залученості молоді до виборів як одного з ключових політичних процесів, причому і як виборців, і як тих, що обираються до представницьких органів. У травні 2014 р. відбулися президентські вибори, однак ЗМІ не особливо зосереджувалися на ролі молоді у цій кампанії. Цікавою публікацією став матеріал журналістки Дар'ї Бунякіної для «Радіо Свобода», в якій розповідалося про діяльність Коаліції молодіжних громадських організацій «Молода Черкащина», що провела акцію для молодих виборців «Галасуй». Активістки організували автомобільний тур селами і містами Черкаської області, де роздавали листівки із закликом взяти активну участь у виборах (Бунякіна, 2014).

Напередодні парламентських виборів у жовтні 2014 р. політичні партії і блоки намагалися активізувати молодіжний «електорат», проводячи різноманітні заходи, які висвітлювалися (інколи доволі кон'юнктурно) у ЗМІ. Так, народний депутат Іван Крулько в інтернет-виданні «Лівий берег» піднесено описував Форум молоді «Схід і захід разом», проведений у Львові з ініціативи партії «Батьківщина» Юлії Тимошенко. На ньому навіть ухвалили російськомовне звернення до Владіміра Путіна щодо негайного припинення війни проти України (Крулько, 2014). Однак такі заходи мали характер піар-кампаній, а їхній вплив на політичні уподобання молоді був мінімальний, що підкреслювалося у ЗМІ.

З нагоди парламентських виборів 2014 р. журналістка Марічка Набока опублікувала інформацію експерта Олександра Санченка, який представив результати соціологічного опитування молоді. Він зазначив, що політики усе більше уваги звертають на молодь, пропонують різноманітні проєкти. За результатами соціопитування, 58 % молодих людей віком від 18 до 29 років візьмуть участь у виборах власне як виборці, а ще 23 % радше так, ніж ні. Але лише 22 % опитаних сказали, що їхній голос важливий. Тобто помітною була деяка зневіра у впливі молоді на результативність політичних процесів. Експерт також повідомив, що понад 20 % опитаних зізналися, що колись продавали свій голос за гроші – від 50 до 300 грн. З іншого боку, стверджувалося, що молодь стала більш політично освіченою, цікавиться біографіями кандидатів, хоча є й ті, які обрали позицію «пофігізму» і вважають, що їх не стосується ні революція, ні війна (Набока, 2014).

У такому ж річищі висвітлювала питання участі молоді у парламентських виборах 2014 р. журналістка Ірина Стельмах. Вона також збрала думки експертів, зокрема і вже згаданого О. Санченка, який зауважив, що молодь – це велика електоральна група (23 % всіх виборців), але непостійна в уподобаннях. Тому політики активізували свої зусилля, щоб створити молодіжні секції своїх партій, проте такі партійні молодіжні лідери, яких в народі називають «покемонами», не викликають ентузіазму в молоді. Директор соціологічної служби Центру Разумкова Михайло Міщенко зауважив, що впродовж останніх п'яти років молодь не демонструє великої активності під час виборів, навіть у президентських виборах 2014 р. взяли участь лише 44 % молодих виборців. З іншого боку, на думку експерта, молодь виявляє не так електоральну, як громадянську активність, а тому зростає її роль не лише у виборах влади, але в громадському контролі за обраними політиками і сформованими ними владними органами (Стельмах, 2014а). Цю ж думку вже у 2015 р. продовжив Руслан Кермач – аналітик фонду «Демократичні ініціативи», який в інтерв'ю журналістці М. Набоці запевняв: для змін на

краще в країні, потрібно, щоб у партіях і державних органах а критична маса молоді становила 30–60 % (Набока, 2015а).

Втрату інтересу української молоді до політики у цей час активно обговорювали деякі українські ЗМІ. Так, на сайті «Дзеркала тижня» у листопаді 2017 р. на основі опитування, проведеного Центром «Нова Європа» та Фондом ім. Фрідріха Еберта, зазначалося, що політикою загальнонаціонального рівня цікавить лише близько 13 % осіб віком 14–29 років. Політично активу позицію декларують лише близько 20 % молодих українців. Відтак йшлося про рекордні показники недовіри та апатії української молоді до політики (Політикою цікавляться, 2017). Схожі акценти з'явилися і в матеріалі порталу «Укрінформ» у квітні 2018 р., де підкреслювалося небажання молоді йти в політику, відзначалося її прагнення до самореалізації за кордоном (Українська молодь, 2018).

Аналізуючи участь молоді у президентських виборах 2019 р., журналісти намагалися зібрати думки політологів і соціологів щодо ролі її у цій кампанії. У січні 2019 р. журналістка Мар'яна Кушнір збрала міркування фахівців з цього приводу, які опублікувала в окремій статті на сайті «Радіо Свобода». Відзначалося зменшення кількості політично активної молоді в Україні під час виборів. При цьому фахівці вказували на світові тенденції самоусунення молоді від політики, а також наголошували на низькому рівні обізнаності української молоді у виборчому праві та своїх громадянських можливостях (Кушнір, 2019). Дмитро Кузін у статті на сайті «Української правди» (березень 2019 р.) взагалі припустив, що молоді виборці можуть «пропустити вибори». Він наводив результати одного з опитувань, в яких молоді громадяни скаржилися на неможливість щось змінити (14 %), складність голосувати не за місцем реєстрації (20 %) та відсутність гідних кандидатів (19 %). Відтак вказував на низький рівень знань молоді про свої виборчі права (Кузін, 2019). Схожі висновки зробила журналістка Лілія Ржеутська (Ржеутська, 2019а).

Експерти у своїх дописах на шпальтах ЗМІ наголошували на її ставленні до виборів і політичних уподобаннях. Так, історик Юрій Юзич наголосив, що на виборчі дільниці під час першого туру голосування прийшли лише 40 % молодих осіб, що це на 4 % менше, ніж на вибори президента у 2014 р. Він зауважив, що в Україні налічується близько 5,7 млн. міленіалів (молоді віком 18–29 років, які народилися на межі другого і третього тисячоліття), а це приблизно третина виборців. Однак 3,4 млн. проігнорували вибори, що дисонує з позицією молодих виборців у Франції, Німеччині, скандинавських країнах та державах Африки. Таку позицію української молоді Ю. Юзич трактує доволі спрощено («молоді й надалі немає за кого голосувати») і закликає активізувати громадянську освіту в школах та університетах (Юзич, 2019b).

З приводу участі молоді у парламентських виборах у липні 2019 р. журналісти знову наводили результати опитувань, думки експертів. Звісно, були й спроби самих «представників четвертої влади» з'ясувати уподобання молоді. Так, Лілія Ржеутська у статті за десять днів до виборів вказала на активну боротьбу партій за голоси молоді, потребу врахувати «фактор літніх відпусток», під час яких молодь не піде на виборчі дільниці, а також відзначила «карнавалізацію» виборчого процесу, оскільки політичні сили використовують концерти та шоу як дієву технологію впливу на електоральні уподобання (Ржеутська, 2019b). Журналістка Надія Суха у серпні 2019 р. опитала учасників молодіжного фестивалю «Zaxidfest» і з'ясувала, що більшість з них виступають за закінчення війни і подолання корупції (Суха, 2019).

Важливе питання залученості молоді до політики проаналізувала експертки Центру «Ейдос» Ольга Будник та Олена Подолянко у січні 2021 р. У статті з красномовною назвою «Виключена більшість або занадто молоді для політики» вони вказали на небажання молодих людей брати участь у політичних процесах, оскільки вважають політику «брудною справою». Водночас навели статистику зменшення за останні п'ять років у великих містах України кількості місцевих депутатів віком 18–34 роки. Услід за політологом Девідом Йоші авторки назвали молодь «виключеною більшістю», оскільки одна п'ята частина населення України зовсім непропорційно представлена в органах влади різного рівня. Для того, щоб змінити ситу-

ацію, О. Будник та О. Подоляню пропонують збільшити участь молоді у молодіжних радах при органах місцевого самоврядування, у різноманітних заходах (консультаціях, слуханнях), де можна заявити свою позицію, а також у молодіжних осередках політичних партій. Щодо останнього чинника авторки відзначають таке: переважна більшість молодіжних організацій політичних партій діють формально, а головна їхня проблема полягає у відсутності залучення молоді до формування політичних рішень, партійного діалогу. Важливо, що експертки навели декілька прикладів успішних молодих чиновників, управлінців, урядовців (наприклад, Олега Вольського, який став мером м. Жовква на Львівщині у 25 років). Ще однією позитивною стороною згаданої статті є аналіз міжнародного досвіду роботи з молоддю. Так, авторка говорить про: практику встановлення обов'язкових або добровільних квот для молодих осіб у партійних списках, резервування для них певної кількості місць у радах, органах влади; виділення партіями частини свого фінансування саме на розвиток молодіжного представництва; поширення політичної освіти серед шкільної молоді (зокрема, у Німеччині). О. Будник та О. Подоляню також назвали ті українські організації, які сприяють політичній освіті молоді, її залученню до громадсько-політичного життя. Авторки пропонували стратегію маленьких кроків участі молоді в політичному житті (Будник & Подоляню, 2021).

У цьому ж контексті відзначимо, що ЗМІ неодноразово публікували думки відомих політиків з приводу ролі молоді в українських суспільно-політичних процесах (Порошенко привітав, 2014; Порошенко закликав, 2018; Тимошенко виступила, 2016; Ляшко, 2014; Яценюк закликав, 2019; Зеленський привітав, 2021; Зеленський закликав, 2019; Зеленський запропонував, 2020). Повідомляли і про спільні проєкти влади та молодіжних громадських організацій, зокрема проєкт «Публічне адміністрування у сфері молодіжної політики» (березень 2018 р.), який мав на меті удосконалити різні аспекти молодіжної політики в місцевих громадах (Презентація, 2018). ЗМІ цитували думку міністра КМУ Дмитра Дубілета (лютий 2020 р.), що запровадження електронних виборів в Україні поверне увагу молоді до політики, зробить її електорально активнішою (Дубілет вважає, 2020).

Водночас у ЗМІ висловлювалися й критичні думки з приводу інструменталізації молоді як виборців. Так, журналіст Дмитро Бобрицький розповів про ініціативу партії «Слуга народу», яка влітку 2021 р. організувала в Скадовську молодіжний табір для 300 хлопців і дівчат. Цей захід обійшовся партійній скарбниці в 1 млн. грн. На думку автора, партією рухає прагматична мета: прихилити підростаюче покоління, яке на президентських і парламентських виборах у 2024 р. вже матиме право голосу, на свій бік (Бобрицький, 2021).

Українські ЗМІ присвячували увагу й *правовому забезпеченню молодіжної політики в Україні*. Щоправда, це питання неодноразово використовували політики. Так, у червні 2015 р. народний депутат Іван Крулько (фракція «Батьківщина») говорив про недостатньо дієве і «захарчене молодіжне законодавство» і початок напрацювання нового закону про молодіжну політику в Україні. За словами депутата, закон буде побудовано на принципі «Жодних рішень про молоді без молоді», закладеному у Європейській хартії участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні. Він також наголошував, що до законопроєкту увійдуть нові поняття «молодіжний центр», «молодіжний працівник», «молодіжна робота», а його розділи концентруватимуться на важливих для молоді напрямках (освіта, культура, здоров'я, житло, правових захист тощо). І. Крулько відзначив проблему слабкої молодіжної інфраструктури (пропонував утворити Національну волонтерську службу), недофінансування молодіжних проєктів (вів мову про створення спеціального фонду підтримки молодіжних ініціатив) (Крулько, 2015). Оскільки розроблення нового закону загальмувалося, то на наступні декілька років він зник з об'єкту уваги українських ЗМІ.

Питання «молодіжного законодавства» знову актуалізувалося після парламентських виборів 2019 р. і формування у ВРУ монобільшості під проводом «Слуги народу». Народний депутат від цієї партії Василь Мокан у червні 2020 р. опублікував статтю, в якій підкреслив застарілість нормативно-правової бази молодіжної політики, яка формувалася в Україні ще у 1990-х рр. Оскільки часи змінилися, з'явилися нові виклики і завдання, то він актуалізував

потребу модернізувати законодавство про молодіжну політику. При цьому зіслався на декілька чинників: а) Україна стає частиною європейської спільноти; б) за останні десятиліття молодь стала значно освіченішою, мобільнішою, інтегрованішою в сучасний світ. Відтак В. Мокан розповів про розробку законопроекту «Про основні засади молодіжної політики», який містить такі новації: 1) зниження офіційної верхньої межі віку молоді з 35 до 29 років, з огляду на наближення до стандартів Євросоюзу; 2) створення нових інституцій для реалізації молодіжної політики (Національну раду з питань молоді як консультативно-дорадчий орган при КМУ, молодіжні ради в регіонах); 3) деталізація суб'єктів та змісту молодіжної роботи, з огляду на потребу збільшити кількість молодіжних центрів, готувати працівників для роботи з молоддю; 4) створення Українського молодіжного фонду як бюджетної установи під егідою Міністерства молоді та спорту України; 5) забезпечення можливості для молоді отримувати освіту за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів; 6) надання державою першого робочого місця молодій людині після завершення здобуття освіти на строк не менше двох років; 7) вирішення житлового питання шляхом налагодження механізму оплати пайових внесків за умови вступу молоді до молодіжних житлових кооперативів, надання пільгових кредитів на будівництво і придбання житла тощо (Мокан, 2020а). Крім того, В. Мокан на сайті видання «Лівий берег» (липень 2020 р.) окремо проаналізував питання забезпечення молоді житлом, відзначив потребу продовжити дію Державної програми щодо пільгового кредитування молодіжного житла. Чи не визначальним механізмом розв'язання житлових проблем молоді він знову ж бачив ухвалення законопроекту «Про основні засади молодіжної політики» (Мокан, 2020б).

Тоді ж (червень 2020 р.) ще один народний депутат від партії «Слуга народу» Олександр Санченко на порталі «Українська правда» виступив з обґрунтуванням необхідності змін у молодіжній політиці України. Він вказав на недостатню увагу політичних сил до молоді, оскільки вона не виявляє особливої політичної активності на виборах, відзначив відсутність якісної молодіжної інфраструктури (молодіжних центрів) та кваліфікованих молодіжних працівників. На відміну від інших політиків, він проаналізував нормативну базу, якою в Україні регулювалася молодіжна політика, вказав на потребу прийняття нового закону. Загалом він підкреслив такі ж новації законопроекту, що і його колега В. Мокан, додатково наголосивши на необхідності після ухвалення закону розробити ще й Національну молодіжну стратегію, документ, який має стати основою для довгострокового планування у сфері молодіжної політики в Україні (Санченко, 2020а). Проект закону про молодіжну політику було схвалено ВРУ у першому читанні у липні 2020 р. Журналістка Оксана Лебедина («Дзеркало тижня») позитивно охарактеризувала документ, зокрема й зниження вікових рамок для молоді (Лебедина, 2020).

У листопаді 2020 р. О. Санченко знову виступив із роз'яснювальною статтею з щодо позитивних сторін законопроекту «Про основні засади молодіжної політики», насамперед описавши завдання і механізм роботи Українського молодіжного фонду, створення якого передбачалося законодавцями. Він наголосив на тому, що разом з колегами подав пропозицію закласти у державний бюджет 100 млн. грн. на діяльність фонду (Санченко, 2020б). У грудні 2020 р. народний депутат та экс-чемпіон світу з плавання Денис Силантьєв у своєму блозі на «Українській правді» також вів мову про потребу модернізації молодіжної політики, удосконалення відповідної інфраструктури для молоді (Силантьєв, 2020). Тож політичні сили, передовсім представники партії «Слуга народу», через ЗМІ провели широку інформаційну кампанію щодо законопроекту.

Новий законопроект підтримали і представники молодіжних громадських організацій, які свою позицію оприлюднили на різних медійних ресурсах. Експерт групи Реанімаційного пакету реформ «Молодіжна політика» Юрій Юзич у статті на сайті «Дзеркало тижня» (20 вересня 2020 р.) підкреслив позитивне значення запропонованої в законопроекті «Про основні засади молодіжної політики» норми про верхню межу молодого віку на рівні 29 років. Він вказав на досвід європейських країн, де офіційний вік молоді – 15–29 років. Він також спростував аргументацію двох міністерств (МОН і Мінсоцполітики), які виступили проти зниження офіційної верхньої межі віку молоді. Експерт схвально поставився до відокремлення

віку молоді (до 29 років) від віку молоді сім'ї (до 35 років), однак уважав ефективнішим досвід Естонії, де молоді сім'ї вважаються та родина, яка має неповнолітніх дітей. Відтак політика молодіжного кредитування (а це переважно кредити на житло) спрямована саме на підтримку таких сімей. З приводу «молодих науковців», Ю. Юзич запропонував використати європейську систему кваліфікацій (рівні R1 та R2), яка бере до уваги не паспортний вік, а кількість років після захисту дисертації (Юзич, 2020а). Відзначимо, що Ю. Юзич ще у червні 2019 р. радив використати саме досвід Естонії як модель для побудови молодіжної політики в Україні (Юзич, 2019с). У листопаді 2020 р. експерт знову писав про необхідність створення і розвитку молодіжних рад в Україні (Юзич, 2020b).

Членкині громадської організації «Центр молоді для Чернівців» Анастасія Головченко та Марія Городенко у квітні 2021 р. (напередодні прийняття нового закону) виділили п'ять найбільших «факапів» (проколів, недоліків) української молодіжної політики: 1) недоліки у фінансуванні, оскільки, для прикладу, у 2020 р. з бюджету Міністерства молоді та спорту на фінансування молодіжних програм було виділено менше 0,5 %; 2) патерналістський характер взаємин влади і молоді, за умов якого влада хоче контролювати молодь, не залучаючи її до формування молодіжної політики; 3) відсутність чіткої цільової аудиторії, бо в Україні молоддю вважаються люди від 14 до 35 років, тобто і підлітки, і достатньо зрілі особистості, з різними інтересами (через це державні органи поєднують фінансування молодіжних програм і програм підтримки молодих сімей); 4) слабка регіональна взаємодія між владою і молоддю, бо в Україні немає чіткої структури молодіжних організацій; 5) ігнорування «звичайної» молоді, бо в Україні молодіжна політика спрямована переважно на окремі групи (правопорушники, інваліди, обдарована молодь тощо), натомість поза увагою залишається найбільш широка група молоді, переважно у селах. Авторки підкреслили, що розроблений законопроект «Про основи молодіжної політики» покликаний розв'язати ці проблеми, але уже першим недоліком є те, що початкова пропозиція зменшити верхню межу молодіжного віку з 35 до 29 років зазнала невдачі (Головченко, Городенко, 2021). Звісно, за своїм характером цей матеріал мав виконати роль додаткової підтримки законопроекту не так для його проходження у ВРУ, як для створення позитивної громадської думки щодо нього в суспільстві.

На жаль, майже не з'явилися аналітичні матеріали у ЗМІ з приводу Стратегії розвитку молодіжної політики до 2030 р., проект якої підготувало Міністерство молоді та спорту України. Лише Ю. Юзич виступив зі статтею (травень 2020 р.), в якій розкритикував цей документ. Він зауважив, що Стратегія передбачає «безпеку для молоді», але її прописано не у форматі готовності захищати себе і Україну від агресора. Вона не дає відповіді на питання як зупинити відтік молоді з України за кордон. Водночас підкреслює і соціальні проблеми: 95 % молодих людей не включені в жодні демократичні організації, більшість громадських організацій діють «на папері». Відтак більшість молоді (а це 10 млн. осіб) виростають соціальними егоїстами й не бажають брати участь в суспільних процесах, витратити свій час і гроші на громадські ініціативи. Тож наголошував на потребі вибудувати у найближчі роки загальнонаціональні громадянські мережі та рух (Юзич, 2020с).

Мас-медіа також обмежилися тільки короткими повідомленнями щодо законопроекту «Про економічний паспорт українця» (січень 2020 р.), який, зокрема, передбачав виплату 18-річним українцям певної суми коштів з «Фонду майбутнього» (У Раді хочуть, 2020). Подібно відреагували і на урядову Програму мобільності молоді, яку було затверджено ще у вересні 2019 р., але вступала в дію у квітні наступного року (У квітні, 2020). Агенція УНІАН у жовтні 2019 р. коротко поінформувала про законодавчу ініціативу народного депутата Олексія Кучера, який пропонував скасувати оподаткування зарплат працівників, які не досягли 27-річного віку. При цьому відзначалося, що у Польщі запроваджену таку практику щодо молоді до 26-річного віку. Наголошувалося, що це призупинить відтік молодих працівників за кордон (Депутат, 2019).

Значну увагу ЗМІ приділяли діяльності органів влади, відповідальних за реалізацію молодіжної політики. Відомо, що під прицілом українських медіа у 2014 р. опинився міністр молоді

та спорту Дмитро Булатов, один із активних учасників Революції Гідності. У своїй роботі одним із пріоритетів, як повідомляли ЗМІ, він поставив забезпечення молоді житлом та подолання корупції при реалізації програм молодіжного житлового будівництва. Д. Булатов повідомив про роботу його команди над двома програмами: «Мій Дім» – для сімей з досить високими доходами, та експериментальним проектом організації Habitat for Humanity International (Булатов, 2014а). 29 липня 2014 р. він представив концепцію державної цільової програми молодіжної політики на період до 2020 р., в якій пріоритетне значення надавалося неформальній освіті, працевлаштованості, житловому питанню і здоровому способу життя молоді. Цікаво, що фінансування на втілення концепції Д. Булатов хотів залучити від проведення лотерей (Булатов, 2014b). В одній з телепередач 1 серпня 2014 р. він розповів про відкати у конкурсі молодіжних проєктів, окреслив стратегію молодіжної політики, а також про прагнення деяких молодіжних організацій усунути його з посади (Стельмах, 2014b). Відзначимо, що у той же день під будівлею Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) відбувся мітинг молодіжних активістів, студентів і учасників Автомайдану, які вимагали відставки міністра. Йому закидали те, що з 7 млн. грн., призначених на молодіжні проєкти, було розподілено лише 2 млн. (Під Кабміном, 2014).

Час від час в ЗМІ публікувалися інтерв'ю з людьми, які займалися реалізацією молодіжної політики. Так, у червні 2015 р. журналістка Інна Кузнецова запросила на розмову заступника міністра молоді та спорту Сергія Митрофанського та голову громадської організації «Студентська республіка» Павла Вікнянського. Під час розмови, обидва відзначили, що певна частина молоді хоче емігрувати з України. Журналістка акцентувала увагу чиновника на національно-патріотичному вихованні молоді, дорікнувши йому тим, що на сайті Міністерства досі розміщено інформацію за 2012 р. Обговорювалися й питання працевлаштування молоді, допомогу держави у забезпеченні її житлом, впровадження в життя неформальної освіти для неї. Заступник міністра змушений був відповідати на непрості питання про відсутність державного кредитування житла для молоді, відсутність нового номартивно-правового забезпечення для молодіжної політики (Кузнецова, 2015). Тоді ж (26 червня 2015 р.) в радіоефірі «Радіо Свободи» виступила голова проєкту молодіжного розвитку Програми Розвитку ООН в Україні Віра Профазі, яка вказала на потребу модернізувати молодіжну політику і давала владним органам конкретні рекомендації щодо найбільш важливих аспектів (Набока, 2015b).

Наприкінці президентського терміну П. Порошенка у пресі з'являлися матеріали, які критикували, урядову політику щодо молоді. Так, С. Митрофанський, покинувши уряд і повернувшись до громадської діяльності, на початку січня 2019 р. у своєму блозі на порталі ресурсу «Лівий берег» критикував владу за недостатню увагу до молодіжних питань, відтік української молоді за кордон, низький рівень фінансування молодіжної політики (в Україні – 3 грн. на особу, тоді як в країнах Європи, зокрема Естонії, – 14 тис. грн.). С. Митрофанський особливо різко розкритикував президентську ініціативу щодо створення «Фонду Президента України з підтримки освітніх та наукових програм для молоді» з бюджетом 1 млрд. грн. На його думку, це лише передвиборча гра, бо забезпечити грантовий розподіл таких коштів навряд чи вдасться. Негативно охарактеризував і недофінансування Національного фонду досліджень, якому обіцяли 1 млрд., а надали 25 % від необхідної суми, а також відсутність поступу у ВРУ щодо прийняття законопроєкту «Про молодь», вказував на передовий досвід інших країн у сфері молодіжної політики, пропонував запровадити в Україні грантову підтримку інституційного розвитку молодіжних організацій та молодіжних проєктів (Митрофанський, 2019).

З приходом до влади Президента В. Зеленського і його політичної партії «Слуга народу», помітнішими стали спроби активізувати молодіжну політику. На початку 2020 р. було зроблено спробу розробити механізми мотивації молоді з ТОТ зберегти українське громадянство (Зеленський вирішив, 2020). У березні 2021 р. на з'їзді «Слуги народу» було заявлено про створення молодіжного крила цієї партії – «Зе!молодіжки», що стало медіа-подією і повідомлялося ТСН (Курило, 2021; У Слуги народу, 2021). 27 квітня того ж року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про основні засади державної молодіжної політики» (Рада ухвалила, 2021; Рада

лишила, 2021). У вересні 2021 р. ЗМІ повідомили про утворення В. Зеленським нового консультативно-дорадчого органу при Президентові України – Ради з молодіжних питань. При цьому, онлайн-ресурс «Лівий берег» (LB) нагадував читачам, що молодь – основний електорат В. Зеленського (Водяний, 2021).

Відзначимо, що такі кроки владної політичної сили викликали занепокоєння не лише в політичних опонентів, але і в експертів, які на різних інформаційних ресурсах України оприлюднювали свої позиції щодо означеної проблеми. Так, керівник експертної групи Бюро аналізу політики Віктор Бобиренко вже наступного дня після прийняття Закону «Про основні засади державної молодіжної політики» на сайті «Української правди» опублікував статтю, в якій порівняв новий політичний проєкт «Слуг народу» з радянським комсомолом, й загалом негативно висловився про всі «молодіжні проєкти» партій – від Соціалістичної партії Олександра Мороза до «Партії регіонів» Віктора Януковича, а також про практику уведення до парламенту дітей політиків (наприклад, згадав про синів В. Януковича і П. Порошенка – народних депутатів). Кроки партії В. Зеленського експерту видаються зрозумілими, бо найбільше прихильників чинний Президент мав саме серед виборців 18–29 років. У створенні «Зe!молодіжки» В. Бобиренко вбачає спробу збільшити свій вплив у радах різного рівня, причому він критикує відсутність ідеологічного підходу до прийняття членів у цю організацію. Зрештою, дорікнув В. Зеленському і «Слугам народу» за те, що за два роки при владі вони не змогли сформувати ідеологічну позицію (хоча б євроінтеграційну), а також звинуватив їх у використанні молоді як інструменту для того, щоб «осідлати молодіжну політику» (Бобиренко, 2021).

Доволі схвально В. Бобиренко висловився про Закон «Про основні засади державної молодіжної політики», наголосивши, що головні його засади почали формуватися ще в часи президентства Віктора Ющенка. Водночас експерт виділив три найважливіші «новели» нового Закону: 1) створення Українського молодіжного фонду, який розподілятиме державні кошти у формі грантів молодіжним і дитячим організаціям; 2) створення Всеукраїнського молодіжного центру та регіональних центрів; 3) впровадження принципу «нічого для молоді без молоді». У перших двох тезах експерт побачив корупційні ризики, а у всіх трьох – прагнення «Слуги народу» за допомогою своєї «молодіжки» контролювати усю систему молодіжної політики. На думку, В. Бобиренка, «...молодіжна політика в Україні для усіх колишніх і нинішніх влад – це не про вирішення молодіжних проблем. Це не про зростання молоді. Це про впливи і рейтинги» (Бобиренко, 2021).

Не в останню чергу завдяки українським медіа у суспільстві в досліджуваній період формувався образ патріотичної молодої людини, яка може і вмє впливати на владу та відстоювати свої права. У цьому ключі відзначимо публікацію комунікаційної менеджери Міжнародного республіканського інституту в Україні Марії Довбенко, яка з нагоди міжнародного дня студента 17 листопада 2021 р. опублікувала статтю, де розкрила роль молоді під час Революції Гідності. Нагадавши історію свята, біля витоків якого стоїть сумна подія (розстріл нацистами дев'яти чеських студентів у 1939 р.), вона також навела приклади діяльності кількох молодих громадських активістів із сіл і міст України, які реалізують важливі і суспільно значущі проєкти (Довбенко, 2021).

Важливо, що деякі молодіжні лідери України намагалися осмислити проблемні засади діяльності громадських молодіжних організацій молоді та водночас підкреслити перспективи розвитку окремих із них. Особливо активно у ЗМІ виступав з цього приводу вже згадуваний історик Ю. Юзич, який був ще й головою наглядової ради «Пласту». У травні і липні 2019 р. Ю. Юзич опублікував статті, в яких виклав масштаби скаутського руху в Україні і світі, а також охарактеризував законопроєкт «Про державне визнання і підтримку Пласту – національної скаутської організації», який у той час обговорювався у ВРУ. Автор відзначив, що завдяки національному вихованню «Пласт» є одним зі «стрижнів національної безпеки України», вказав на деяку допомогу від держави (до 50 % коштів організації надходять з державного бюджету, але цього не вистачає на інституційний розвиток), а також наголосив, що новий закон дасть змогу утворити пластову курені в кожній громаді (Юзич, 2019d; Юзич, 2019e).

У серпні того ж року Ю. Юзич повідомив про подію, яка відбулася у Пластовому вишкільному центрі в Бучі, де відбулися установчі збори Національного українського молодіжного об'єднання (НУМО), до якого увійшло вісім молодіжних організацій. Перелічивши їх, автор наголосив, що новостворена структура матиме прямий контакт з 2–3 млн. молодих людей через приблизно 500 осередків організацій засновників НУМО. Наголосивши, що нове об'єднання молоді базується на Європейській хартії про участь молоді в громадському житті на місцевому та регіональному рівнях, Ю. Юзич вказав мету спілки – «забезпечення представництва та участі молоді в суспільному житті України та світу задля формування ефективної відкритої молодіжної політики», а також говорив про боротьбу з фейковими молодіжними радами, які діють лише формально (Юзич, 2019a). Наголосимо, що активність скаутських організацій, а також активна позиція їхніх представників у ЗМІ сприяли тому, що в грудні 2019 р. було ухвалено Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» (Закон України, 2019).

На сайті «Дзеркала тижня» у червні 2020 р. Ю. Юзич виступив зі статтею про військове виховання юнацтва, навівши приклади провідних країн світу, де воно будується, зокрема, на державній підтримці скаутських організацій, а також на основі молодіжних кадетських організацій, осередки яких діють у закладах освіти. Як експерт у цій сфері, він пропонував конкретні шляхи налагодження військової підготовки юнаків в Україні (Юзич, 2020d). У листопаді 2021 р. Ю. Юзич опублікував статтю з нагоди 110-ї річниці зародження скаутського руху в Україні, водночас проаналізувавши виклики перед молоддю України. Особливо критики зазнала система «відсторонення молоді» від процесу ухвалення рішень у тих справах, які її стосуються. Ю. Юзич побачив у цьому спадок радянської доби і вказав на відсутність дитячих кімнат у дошкільних закладах, середніх школах (де піонерські кімнати так і не стали просторами для молоді та реального, не фіктивного учнівського самоврядування), професійних і вищих закладах освіти. При цьому, історик накинувся на 37 статтю Конституції України, яка, за його словами, продовжувала традицію заборони (ще від 1905 р.) на будь-яку політичну активність студентів в межах університету (Юзич, 2021). Відзначимо, що Ю. Юзич дещо неправильно потрактував зазначену статтю Основного Закону України, в якій ідеться про заборону утворення осередків будь-яких партій у державних установах та закладах освіти, а не про заборону на політичну активність студентів.

Констатувавши відсутність у багатьох територіальних громадах будь-яких молодіжних організацій, Ю. Юзич описав роль «Пласту» у вихованні молоді, окреслив його завдання і наголосив на потребі розвивати інфраструктуру організації, зокрема і при підтримці держави. Зауваживши, що «Пласт» підтримав новий закон про молодіжну політику (ухвалений 21 квітня 2021 р.) та брав участь у його розробці, автор статті відзначив, що саме пластуни відстоювали ідеї створення в громадах молодіжних рад, започаткували ще в 2014 р. програму «Молодіжний працівник», виступали за утворення Українського молодіжного фонду. Роль вихованців «Пласту» у громадсько-політичному житті сучасної України підкреслювала і їхня участь в багатьох волонтерських організаціях, культурних проектах тощо (Юзич, 2021).

Висновки. Отже, молодіжна політика України у роки російсько-української війни була і залишається резонансною складовою суспільно-політичного дискурсу у вітчизняних мас-медіа. У ЗМІ питання молоді та її запитів особливо актуалізувалося під час виборів (парламентських, президентських, місцевих). Українські медіа публікували міркування щодо залученості молоді до виборів як одного з ключових політичних процесів. Особливо занепокоєння викликала втрата інтересу української молоді до політики, що активно обговорювали ЗМІ. Висловлювалися й критичні думки з приводу інструменталізації молоді з боку різних політичних сил, які прагнули збільшити свої рейтинги і отримати більше голосів під час виборів. З'ясовано, що значну увагу українські ЗМІ присвячували правовому забезпеченню молодіжної політики в Україні. Встановлено, що до цього питання привертати увагу політики та молодіжні лідери, які розробляли проєкт Закону України «Про основні засади молодіжної політики». Особливо впродовж 2020–2021 рр. у ЗМІ з'явилося багато публікацій, в яких давалася оцінка цьому зако-

нопроєкту, відзначалися його позитивні і негативні сторони. На жаль, незначну увагу мас-медіа привертала Стратегія розвитку молодіжної політики до 2030 р. Наголошується, що завдяки українським медіа у суспільстві в досліджуваній період формувалася образ патріотичної молоді людини, яка може і вміє впливати на владу та відстоювати свої права. Важливо, що деякі молодіжні лідери України (зокрема, Юрій Юзич) намагалися осмислити проблемні аспекти молодіжної політики, засади діяльності громадських молодіжних організацій молоді та водночас підкреслити перспективи розвитку окремих із них.

Фінансування. Статтю підготовлено у рамках проєкту фундаментального дослідження «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України» (номер державної реєстрації 0124U000787).

Джерела та література

- Бобиренко, В.** (2021). Зе!Комсомол і молодіжна політика. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/04/28/7291879/>
- Бобрицький, Д.** (2021). Виборці на виріст. Слуга народу взялася виховувати старшокласників – майбутній електорат – під президентські вибори-2024. *New Voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/sluga-narodu-vihovuye-starshoklasnikiv-yak-elektorat-dlya-prezidentskih-viboriv-novini-ukrajini-50184253.html>
- Бородін, Є. І.** (2019). Державна молодіжна політика в Україні: механізм формування та реалізації в контексті розвитку: навчальний посібник. 2-ге видання, доповнене. Дніпро: Грані.
- Будник, О., & Подоляк, О.** (2021). Виключена більшість або занадто молоді для політики. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/01/26/7281147/>
- Булатов.** (2014а). Булатов хоче забезпечити молодь житлом. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25468768.html>
- Булатов.** (2014б). Булатов: гроші на концепцію молодіжної політики залучать від проведення лотерей. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25474266.html>
- Бунякіна, Д.** (2014). Активісти закликають молодь «галасувати» і йти голосувати на вибори. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25388007.html>
- Водяний, А.** (2021). Зеленський створив Раду з молодіжних питань. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/news/2021/09/13/493822_zelenskiy_stvoriv_radu_z_molodizhnih.html
- Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р.** (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 72(1)*, 52–60. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7>
- Горінов, П., Драпушко, Р., Драпушко, Н., & Глюк, О.** (2023). Молодіжна політика в Україні: навчальний посібник. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова.
- Горденко, М., & Головченко, А.** (2021). 5 фактів молодіжної політики в Україні. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/04/8/244482/>
- Депутат.** (2019). Депутат пропонує звільнити від податків людей молодших за 27 років. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10716612-deputat-proponuye-zvilniti-vid-podatkov-lyudey-molodshih-za-27-rokiv.html>
- Довбенко, М.** (2021). Міжнародний день студентів: святкують вони, дякуємо ми. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mizhnarodnyy-den%CA%B9-studentiv-uspishni-proyekty/31564655.html>
- Драпушко, Р. Г., Горінов, П. В., Захаренко, К. В., & Міненко, Є. С.** (2022). Державна молодіжна політика України в умовах європейської інтеграції: виклики та можливості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування, 33 (72), (4)*, 7–12.
- Дубілет вважає.** (2020). Дубілет вважає, що електронні вибори повернуть молодь на дільниці. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/news/2020/02/04/448940_dubilet_schitaet_elektronnie.html
- Жужа, Л. О.** (2019). Молодіжна політика в Україні: сучасний стан і шляхи реформування. *Регіональні студії, 19*, 41–46.
- Закон України.** (2019). Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text>

- Зеленський вирішив.** (2020). Зеленський вирішив мотивувати молодь з окупованих територій зберегти українське громадянство. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/news/2020/02/11/449646_zelenskiy_reshil_motivirovat.html
- Зеленський закликав.** (2019). Зеленський закликав молодь повертатися в Україну «піднімати країну». *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/news/2019/10/29/440940_zelenskiy_prizval_molodezh.html
- Зеленський запропонував.** (2010). Зеленський запропонував молоді розповісти про любов до України та ініціював флешмоб. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/news/2020/11/21/471177_zelenskiy_zaproponuvav_molodi.html
- Зеленський привітав.** (2021). Зеленський привітав українську молодь зі святом. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/society/2021/06/27/488005_zelenskiy_privitav_ukrainsku.html
- Кормич, Л. І., & Краснопольська, Т. М.** (2019). Пріоритети молодіжної політики України в світлі євроінтеграційних процесів. *Актуальні проблеми політики*, 64, 78–92.
- Крулько, І.** (2014). Як молодь зі Сходу та Заходу «зшивала» Україну. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/blog/ivan_krulko/265446_yak_molod_zi_shodu_zahodu_zshivala.html
- Крулько, І.** (2015). Жодних рішень про молодь без молоді. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/27/7072573/>
- Кузін, Д.** (2019). Чому молодь може пропустити вибори. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/03/28/7210391/>
- Кузнєцова, І.** (2015). Нам потрібне національно-патріотичне виховання – заступник міністра *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27095724.html>
- Курило, А.** (2021). «Зе!Молодіжка»: «Слуга народу» має намір створити організацію для юнацтва. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/politika/ze-molodizhka-sluga-narodu-maye-namir-stvoriti-organizaciyu-dlya-yunactva-1736623.html>
- Кушнір, М.** (2019). Молодь і вибори. Право голосу – це також обов’язок, особливо в час війни. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29689814.html>
- Лебедина, О.** (2020). В Україні планують знизити офіційний вік молоді. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/v-ukrajini-planujut-zniziti-ofitsijnij-vik-molodi.html>
- Лубкова, М.** (2023). Хронологія. Молодіжна політика в незалежній Україні. URL: <https://auyc.org.ua/blog/strong-khronolohiia-molodizhna-polityka-v-nezalezhniy-ukraini-strong/>
- Ляшко, О.** (2014). Тільки молодь може захистити Україну від окупантів і підняти її з колін! *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/blog/oleg_lyashko/271427_tilki_molod_mozhe_zahistiti_ukrainu.html
- Митрофанський, С.** (2019). Українське покоління для інших країн. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/blog/sergiy_mytروفanskiy/417155_ukrainske_pokolinnya_inshih_krain.html
- Мокан, В.** (2020a). Вудка замість риби: що запропонує Україна молодим громадянам до 30 років? *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/06/28/7257298/>
- Мокан, В.** (2020b). Кредит чи пільга: як держава планує вирішувати житлові проблеми молоді. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/blog/vasyl_mokan/461804_kredit_chi_pilga_yak_derzhava_planuie.html
- Набока, М.** (2014). «Молодь має показати цього разу гарну явку» – експерт. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26654819.html>
- Набока, М.** (2015a). Кермач: зміни в країні можливі, якщо до влади прийде критична маса молоді – від 30 до 60%. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27260187.html>
- Набока, М.** (2015b). Зміни в молодіжній політиці країни (Гість: Віра Профазі). *Радіо Свобода. Радіоефір*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27096963.html>
- Під Кабміном.** (2014). Під Кабміном вимагали відставки Булатова. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25477754.html>
- Політикою цікавляться.** (2017). Політикою цікавляться 13% молодих людей в Україні. *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/politikoyu-cikavlyatsya-13-molodih-lyudey-v-ukrayini-261543_.html
- Порошенко закликав.** (2018). Порошенко закликав молодь повертатись в Україну після навчання за кордоном. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/politics/10253784-poroshenko-zaklikav-molod-povertatis-v-ukrajinu-pislya-navchannya-za-kordonom.html>
- Порошенко привітав.** (2014). Порошенко привітав українську молодь зі святом. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/politika/poroshenko-privitav-ukrayinsku-molod-zi-svyatom-356837.html>
- Презентація.** (2018). Презентація програми з молодіжної політики. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2414163-prezentacia-programi-z-molodiznoi-politiki.html>

- Рада лишила.** (2021). Рада лишила вік молоді на рівні 35 років. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/news/2021/04/27/483385_rada_lichila_vik_molodi_rivni_35.html
- Рада ухвалила.** (2021). Рада ухвалила закон про молодіжну політику – що він передбачає. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3236153-rada-uhvalila-zakon-pro-molodiznu-politiku.html>
- Ржеутська, Л.** (2019). Уперше на вибори. URL: <https://www.dw.com/uk/a-48078340>
- Ржеутська, Л.** (2019). Вибори в Україні: як партії борються за молодих виборців. URL: <https://www.dw.com/uk/a-49543138>
- Санченко, О.** (2020a). Чи бути змінам в молодіжній політиці в Україні? *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/06/30/7257614/>
- Санченко, О.** (2020b). 100 мільйонів гривень на молодіжні проекти. Як їх отримати? *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/11/26/7274912/>
- Силантьєв, Д.** (2020). Молодіжна політика України: час змінюватися. *Українська правда*. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/sylantjev/5feb3a28ec0bf/>
- Стельмах, І.** (2014a). Молодь йде на вибори чи на пиво? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26651567.html>
- Стельмах, І.** (2014b). Булатов про відкати у конкурсі молодіжних проектів. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25478284.html>
- Суша, Н.** (2019). Закінчити війну і подолати корупцію: чого чекає молодь на «Zaxidfest» від політиків? *Українська правда*. <https://vybory.pravda.com/articles/2019/08/21/7150062/>
- Тимошенко виступила.** (2016). Тимошенко виступила за ухвалення закону про молодь. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/news/2016/11/09/350299_timoshenko_vistupila_prinyatie.html
- У квітні.** (2020). У квітні цього року в Україні стартує програма мобільності молоді – Гончарук. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/politics/10818020-u-kvitni-cogo-roku-v-ukrajini-startuye-programa-mobilnosti-molodi-goncharuk.html>
- У Раді хочуть.** (2020). У Раді хочуть виплачувати «підйомні» українцям, які досягли повноліття. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10844492-u-radi-hochut-viplachuvati-pidyomni-ukrajincyam-yaki-dosyagli-povnolittya.html>
- У Слуги народу.** (2021). У Слуги народу з'явиться молодіжне крило – Корнієнко. *New Voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/sluga-narodu-stvoryuye-molodizhne-krilo-novini-ukrajini-50145148.html>
- Українська молодь.** (2018). Українська молодь не хоче йти в політику. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2442756-ukrainska-molod-ne-hoce-jti-v-politiku.html>
- Юзич, Ю.** (2019a). Хто матиме вплив на три мільйони молодих українців? *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/08/10/237830/>
- Юзич, Ю.** (2019b). Як проголосували міленіали? *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/04/24/7213450/>
- Юзич, Ю.** (2019c). Молодіжна політика Естонії як практичний досвід для України. *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/molodizhna-politika-estoniyi-yak-praktichnij-dosvid-dlya-ukrayini-314533_.html
- Юзич, Ю.** (2019d). «Пласт» – доступний для кожної дитини. Що за закон ухвалив парламент. *Українська правда*. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2019/05/31/237075/_.html
- Юзич, Ю.** (2019e). Чому Пласт? *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/chomu-plast-317248_.html
- Юзич, Ю.** (2020a). Молодь помолодшає? *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/social_secutity/molod-pomolodshaje.html
- Юзич, Ю.** (2020b). Взаємодіяти з громадами, а не бути додатком до спорту чи освіти. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/vzajemodijati-z-hromadami-a-ne-buti-dodatkom-do-sportu-chi-osviti.html>
- Юзич, Ю.** (2020c). Чому втеча молоді з України посилиться? *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/chomu-vtecha-molodi-z-ukrayini-posilitsya-kadrovu-katastrofu-sche-mozhna-zupiniti-349451_.html
- Юзич, Ю.** (2020d). Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/international/viyskove-vihovannya-yunactva-u-krayinah-nato-a-scho-v-ukrayini-351684_.html
- Юзич, Ю.** (2021). До річниці Пласту: які виклики стоять перед молоддю та що може змінити організація. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/11/1/246349/>

- Яценюк закликав.** (2019). Яценюк закликав молодь не чекати на «доброго царя» і діяти самостійно. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/news/2019/02/21/420333_yatsenyuk_prizval_molodezh_zhdat.html
- Lewis, B. K.** (2010). Social Media and Strategic Communication: Attitudes and Perceptions Among College Students. *Public Relations Journal*, 4 (3). URL: <http://www.dl.edi-info.ir/Social%20Media%20and%20Strategic,Communication%20Attitudes%20and%20Perceptions%20Among%20College%20Students.pdf>
- Mahmood S., & Awan A. G.** (2019). Role of social media in activation of youth in politics. *Global Journal of Management, Social Sciences and Humanities*, 5, 718–742.
- Naz, N.** (2014). Role of Talk Shows Raising Political Awareness among Youth (Study Conducted in District Toba Tak Singh). *Academic Journal of Interdisciplinary Studies MCSEER Publishing*, 3 (1), 223–231.
- Owen, D.** (2008/2009). Election Media and Youth Political Engagement. *Journal of Social Science Education*, 7/8 (2/1), 14–24.
- Telvak, V. & Plynyskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 27, 249–258. [in English]. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552

References

- Bobyrenko, V.** (2021). Ze!Komsomol i molodizhna polityka [Ze!Komsomol and youth politics]. *Ukrainska Pravda Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/04/28/7291879/> [in Ukrainian].
- Bobrytskyi, D.** (2021). Vybortsi na vyrist. Sluha narodu vzialasia vykhovuvaty starshoklasnykiv – maibutnii elektorat – pid prezidentski vybory-2024 [Voters for height. «The Servant of the People» undertook to educate high school students – the future electorate – for the 2024 presidential elections]. *New Voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/sluga-narodu-vihovuye-starshoklasnykiv-yak-elektorat-dlya-prezidentskih-viboriv-novini-ukrajini-50184253.html> [in Ukrainian].
- Borodin, Ye. I.** (2019). *Derzhavna molodizhna polityka v Ukraini: mekhanizm formuvannia ta realizatsii v konteksti rozvytku: navchalnyi posibnyk* [State youth policy in Ukraine: mechanism of formation and implementation in the context of development: study guide]. 2-he vydannia, dopovnene. Dnipro: Hrani, 176 s. [in Ukrainian].
- Budnyk, O., & Podolianko, O.** (2021). Vykliuchena bilshist abo zanadto molodi dlia polityky [Excluded majority or too young for politics.]. *Ukrainska Pravda –Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/01/26/7281147/> [in Ukrainian].
- Bulatov.** (2014a). Bulatov khoche zabezpechyty molod zhytлом [Bulatov wants to provide housing for young people]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25468768.html> [in Ukrainian].
- Bulatov.** (2014b). Bulatov: hroshi na kontseptsiuu molodizhnoi polityky zaluchat vid provedennia loterei [Bulatov: money for the concept of youth policy will be attracted from holding lotteries]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25474266.html> [in Ukrainian].
- Buniakina, D.** (2014). Aktyvisty zaklykaiut molod «halasuvaty» i yty holosuvaty na vybory [Activists call on young people to «noise» and vote in the elections]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25388007.html> [in Ukrainian].
- Vodiani, A.** (2021). Zelenskyi stvoriv Radu z molodizhnykh pytan [Zelensky created the Council on Youth Affairs.]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/news/2021/09/13/493822_zelenskiy_stvoriv_radu_z_molodizhnykh.html [in Ukrainian].
- Haliv, M., Grand, M., & Boichyn, R.** (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal «Nowa Europa Wschodnia» (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 72(1), 52–60. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7> [in Ukrainian].
- Horinov, P., Drapushko, R., Drapushko, N., & Iliuk, O.** (2023). Molodizhna polityka v Ukraini: navchalnyi posibnyk [Youth policy in Ukraine: study guide]. Kyiv: Ukrainskyi derzhavnyi universytet imeni Mykhaila Drahomanova [in Ukrainian].
- Horodenko, M., & Holovchenko, A.** (2021). 5 fakapiv molodizhnoi polityky v Ukraini [5 mistakes of youth policy in Ukraine]. *Ukrainska Pravda –Ukrainian Pravda*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/04/8/244482/> [in Ukrainian].

- Deputat.** (2019). Deputat proponuie zvilnyty vid podatkov liudei molodshykh za 27 rokiv [The deputy proposes to exempt people younger than 27 years from taxes]. *UNIAN – UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10716612-deputat-proponuye-zvilniti-vid-podatkov-lyudey-molodshih-za-27-rokiv.html> [in Ukrainian].
- Dovbenko, M.** (2021). Mizhnarodnyi den studentiv: sviatkuiut vony, diakuiemo my [International Students' Day: they celebrate, we thank]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mizhnarodnyy-den%CA%B9-studentiv-uspishni-proyekty/31564655.html> [in Ukrainian].
- Drapushko, R. H., Horinov, P. V., Zakharenko, K. V., & Minenko, Ye. S.** (2022). Derzhavna molodizhna polityka Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii: vyklyky ta mozhlyvosti [State youth policy of Ukraine in the context of European integration: challenges and opportunities]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia – Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi*, 33 (72), (4), 7–12. [in Ukrainian].
- Dubilet vvazhaie.** (2020). Dubilet vvazhaie, shcho elektronni vybory povernut molod na dilnytsi [Dubilet believes that electronic elections will bring young people back to polling stations]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/news/2020/02/04/448940_dubilet_schitaet_elektronnie.html [in Ukrainian].
- Zhuzha, L. O.** (2019). Molodizhna polityka v Ukraini: suchasnyi stan i shliakhy reformuvannia [Youth policy in Ukraine: current state and ways of reform]. *Rehionalni studii – Regional Studies*, 19, 41–46. [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy.** (2019). Zakon Ukrainy «Pro vyznannia plastovoho rukhu ta osoblyvosti derzhavnoi pidtrymky plastovoho, skautskoho rukhu» [The Law of Ukraine «On recognition of shale movement and features of state support of shale and scout movement»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text> [in Ukrainian].
- Zelenskyi vyrishyv.** (2020). Zelenskyi vyrishyv motyvuvaty molod z okupovanykh terytorii zberehty ukrainske hromadianstvo [Zelenskyi decided to motivate young people from the occupied territories to preserve Ukrainian citizenship]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/news/2020/02/11/449646_zelenskiy_reshil_motivirovat.html [in Ukrainian].
- Zelenskyi zaklykav.** (2019). Zelenskyi zaklykav molod povertatysia v Ukrainu «pidnimaty krainu» [Zelensky called on young people to return to Ukraine to «uplift the country»]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/news/2019/10/29/440940_zelenskiy_prizval_molodezh.html [in Ukrainian].
- Zelenskyi zaproponuvav.** (2010). Zelenskyi zaproponuvav molodi rozpovisty pro liubov do Ukrainy ta initsiiuvav fleshmob [Zelenskyi invited young people to talk about their love for Ukraine and initiated a flash mob]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/news/2020/11/21/471177_zelenskiy_zaproponuvav_molodi.htm [in Ukrainian].
- Zelenskyi pryvitav.** (2021). Zelenskyi pryvitav ukrainsku molod zi sviatom [Zelensky congratulated Ukrainian youth on the holiday]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/society/2021/06/27/488005_zelenskiy_privitav_ukrainsku.html [in Ukrainian].
- Kormych, L. I., & Krasnopolska, T. M.** (2019). Priorytety molodizhnoi polityky Ukrainy v svitli yevrointehratsiinykh protsesiv [Priorities of Ukraine's youth policy in the light of European integration processes]. *Aktualni problemy polityky – Current Policy Issues*, 64, 78–92. [in Ukrainian].
- Krulko, I.** (2014). Yak molod zi Skhodu ta Zakhodu «zshyvala» Ukrainu [How the youth from the East and the West «stitched» Ukraine]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/blog/ivan_krulko/265446_yak_molod_zi_shodu_zahodu_zshivala.html [in Ukrainian].
- Krulko, I.** (2015). Zhodnykh rishen pro molod bez molodi [No decisions about youth without youth]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/27/7072573/> [in Ukrainian].
- Kuzin, D.** (2019). Chomu molod mozhe propustyty vybory [Why young people can miss elections]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/03/28/7210391/> [in Ukrainian].
- Kuznietsova, I.** (2015). Nam potribne natsionalno-patriotychne vykhovannia – zastupnyk ministra [We need national and patriotic education – Deputy Minister]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27095724.html> [in Ukrainian].
- Kurylo, A.** (2021). «Ze!Molodizhka»: «Sluha narodu» maie namir stvoryty orhanizatsiiu dlia yunatstva [«Ze!Molodizhka»: «Servant of the People» intends to create an organization for youth]. *TSN – TSN*. URL: <https://tsn.ua/politika/ze-molodizhka-sluga-narodu-maye-namir-stvoriti-organizaciyu-dlya-yunactva-1736623.html> [in Ukrainian].

- Kushnir, M.** (2019). Molod i vybory. Pravo holosu – tse takozh oboviazok, osoblyvo v chas viiny [Youth and elections. The right to vote is also a duty, especially in times of war]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29689814.html>
- Lebedyna, O.** (2020). V Ukraini planuiut znyzyty ofitsiyni vik molodi [Ukraine plans to lower the official age of youth.]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/v-ukrajini-planujut-zniziti-ofitsijnij-vik-molodi.html> [in Ukrainian].
- Lubkova, M.** (2023). Khronolohiia. Molodizhna polityka v nezalezhnii Ukraini [Chronology. Youth policy in independent Ukraine]. URL: <https://auyc.org.ua/blog/strong-khronolohiia-molodizhna-polityka-v-nezalezhniy-ukraini-strong/> [in Ukrainian].
- Liashko, O.** (2014). Tilky molod mozhe zakhystyty Ukrainu vid okupantiv i pidniaty yii z kolin! [Only the youth can protect Ukraine from the invaders and raise it from its knees!]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/blog/oleg_lyashko/271427_tilki_molod_mozhe_zahistiti_ukrainu.html [in Ukrainian].
- Mytروفanskiy, S.** (2019). Ukrainske pokolinnya dlia inshykh krain [Ukrainian generation for other countries]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/blog/sergiy_mytروفanskiy/417155_ukrainske_pokolinnya_inshih_krain.html [in Ukrainian].
- Mokan, V.** (2020a). Vudka zamist ryby: shcho zaproponuie Ukraina molodym hromadianam do 30 rokiv? [Fishing rod instead of fish: what will Ukraine offer to young citizens under 30?]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/06/28/7257298/> [in Ukrainian].
- Mokan, V.** (2020b). Kredyt chy pilha: yak derzhava planuie vyrishuvaty zhytlovi problemy molodi [Credit or benefit: how the state plans to solve the housing problems of young people]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/blog/vasyl_mokan/461804_kredit_chi_pilga_yak_derzhava_planuie.html [in Ukrainian].
- Naboka, M.** (2014). «Molod maie pokazaty tsoho razu harnu yavku» – ekspert [«Youth should show a good turnout this time», – the expert said]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26654819.html> [in Ukrainian].
- Naboka, M.** (2015a). Kermach: zminy v kraini mozhyvi, yakshcho do vlady pryide krytychna masa molodi – vid 30 do 60% [Kermach: changes in the country are possible if a critical mass of youth – from 30 to 60% – comes to power]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27260187.html> [in Ukrainian].
- Naboka, M.** (2015b). Zminy v molodizhnii politytsi krainy (Hist: Vira Profazi) [Changes in the country's youth policy (Guest: Vira Profazi)]. *Radio Svoboda. Radioefir – Radio Svoboda. Radio broadcast*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27096963.html> [in Ukrainian].
- Pid Kabminom.** (2014). Pid Kabminom vymahaly vidstavky Bulatova [Bulatov's resignation was demanded under the Cabinet of Ministers]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25477754.html> [in Ukrainian].
- Politykoiu tsikavliatsia.** (2017). Politykoiu tsikavliatsia 13% molodykh liudei v Ukraini [13% of young people in Ukraine are interested in politics]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/politikoyu-cikavlyatsya-13-molodih-lyudey-v-ukrayini-261543_.html [in Ukrainian].
- Poroshenko zaklykav.** (2018). Poroshenko zaklykav molod povertatys v Ukrainu pislia navchannia za kordonom [Poroshenko called on young people to return to Ukraine after studying abroad]. *UNIAN – UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/politics/10253784-poroshenko-zaklykav-molod-povertatis-v-ukrajinu-pislya-navchannya-za-kordonom.html> [in Ukrainian].
- Poroshenko pryvitav.** (2014). Poroshenko pryvitav ukrainsku molod zi sviatom [Poroshenko congratulated Ukrainian youth on the holiday]. *TSN – TSN*. URL: <https://tsn.ua/politika/poroshenko-pryvitav-ukrayinsku-molod-zi-svyatom-356837.html> [in Ukrainian].
- Prezentatsiia.** (2018). Prezentatsiia prohramy z molodizhnoi polityky [Presentation of the youth policy program]. *Ukrinform – Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2414163-prezentacia-programi-z-molodiznoi-politiki.html> [in Ukrainian].
- Rada lyshyla.** (2021). Rada lyshyla vik molodi na rivni 35 rokiv [The Verhovna Rada left the youth age at 35 years]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/news/2021/04/27/483385_rada_lyshyla_vik_molodi_rivni_35.html [in Ukrainian].
- Rada ukhvalyla.** (2021). Rada ukhvalyla zakon pro molodizhnu polityku – shcho vin peredbachaie [The Verhovna Rada adopted the law on youth policy – what it provides]. *Ukrinform – Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3236153-rada-uhvalila-zakon-pro-molodiznu-politiku.html> [in Ukrainian].

- Rzheutska, L.** (2019). Upershe na vybory [For the first time in elections]. URL: <https://www.dw.com/uk/a-48078340> [in Ukrainian].
- Rzheutska, L.** (2019). Vybory v Ukraini: yak partii boriutsia za molodykh vybortsiv [Elections in Ukraine: how parties fight for young voters]. URL: <https://www.dw.com/uk/a-49543138> [in Ukrainian].
- Sanchenko, O.** (2020a). Chy buty zminam v molodizhnii politytsi v Ukraini? [Will there be changes in youth policy in Ukraine?]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/06/30/7257614/> [in Ukrainian].
- Sanchenko, O.** (2020b). 100 milioniv hryven na molodizhni proiekty. Yak yikh otrymaty? [100 million hryvnias for youth projects. How to get them?]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/11/26/7274912/> [in Ukrainian].
- Sylantiev, D.** (2020). Molodizhna polityka Ukrainy: chas zmiuvatysia [Youth policy of Ukraine: time to change]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/sylantiev/5feb3a28ec0bf/> [in Ukrainian].
- Stelmakh, I.** (2014a). Molod yde na vybory chy na pyvo? [Do young people go for elections or for beer?]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26651567.html> [in Ukrainian].
- Stelmakh, I.** (2014b). Bulatov pro vidkаты u konkursi molodizhnykh proektiv [Bulatov about setbacks in the competition of youth projects]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25478284.html> [in Ukrainian].
- Sukha, N.** (2019). Zakinchyty viinu i podolaty koruptsiuu: choho chekaie molod na «Zaxidfest» vid politykiv? [End the war and overcome corruption: what do young people expect from politicians at Zaxidfest?]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. <https://vybory.pravda.com/articles/2019/08/21/7150062/> [in Ukrainian].
- Tymoshenko vystupyla.** (2016). Tymoshenko vystupyla za ukhvalennia zakonu pro molod [Tymoshenko advocated the adoption of the law on youth]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/news/2016/11/09/350299_tymoshenko_vistupila_pryniate.html [in Ukrainian].
- U kvitni.** (2020). U kvitni tsoho roku v Ukraini startuie prohrama mobilnosti molodi – Honcharuk [In April of this year, the youth mobility program will start in Ukraine, – Honcharuk]. *UNIAN – UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/politics/10818020-u-kvitni-cogo-roku-v-ukrajini-startuye-programa-mobilnosti-molodi-goncharuk.html> [in Ukrainian].
- U Radi khochut.** (2020). U Radi khochut vyplachuvaty «pidiomni» ukraintsiam, yaki dosiahly povnolittia [The The Verhovna Rada wants to pay «raising allowances» to Ukrainians who have reached the age of majority]. *UNIAN – UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10844492-u-radi-hochut-viplachuvati-pidyomni-ukrajincyam-yaki-dosyagli-povnolittya.html> [in Ukrainian].
- U Sluhy narodu.** (2021). U Sluhy narodu zavytsia molodizhne krylo – Korniienko [«The Servant of the People» will have a youth wing, – Korniienko]. *New Voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/sluha-narodu-stvoryuye-molodizhne-krylo-novini-ukrajini-50145148.html> [in Ukrainian].
- Ukrainska molod.** (2018). Ukrainska molod ne khoche yty v polityku [Ukrainian youth do not want to enter politics]. *Ukrinform – Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2442756-ukrainska-molod-ne-hoce-jti-v-politiku.html> [in Ukrainian].
- Yuzych, Yu.** (2019a). Khto matyme vplyv na try miliony molodykh ukraintsiv? [Who will influence three million young Ukrainians?]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/08/10/237830/> [in Ukrainian].
- Yuzych, Yu.** (2019b). Yak proholosuvaly milenialy? [How did millennials vote?]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/04/24/7213450/> [in Ukrainian].
- Yuzych, Yu.** (2019c). Molodizhna polityka Estonii yak praktychnyi dosvid dlia Ukrainy [Estonia's youth policy as a practical experience for Ukraine]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/molodizhna-politika-estoniya-yak-praktichnyy-dosvid-dlya-ukrayini-314533_.html [in Ukrainian].
- Yuzych, Yu.** (2019d). «Plast» – dostupnyi dlia kozhnoi dytyny. Shcho za zakon ukhvalyv parlament [«Plast» is available to every child. What kind of law did the parliament pass?]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/05/31/237075/> [in Ukrainian].
- Yuzych, Yu.** (2019e). Chomu Plast? [Why Plast?]. *Mirror of the week*. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/chomu-plast-317248_.html [in Ukrainian].
- Yuzych, Yu.** (2020a). Molod pomolodshaie? [Is the youth getting younger?]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. URL: https://zn.ua/ukr/social_secutity/molod-pomolodshaje.html [in Ukrainian].

- Yuzych, Yu.** (2020b). Vzaiemodiiaty z hromadamy, a ne buty dodatkom do sportu chy osvity [Engage with communities, not be an adjunct to sports or education]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/vzajemodijati-z-hromadami-a-ne-buti-dodatkom-do-sportu-chi-osviti.html> [in Ukrainian].
- Yuzych, Yu.** (2020c). Chomu vtecha molodi z Ukrainy posylytsia? [Why will the flight of young people from Ukraine increase?]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/chomu-vtecha-molodi-z-krayini-posilytsya-kadrovu-katastrofu-sche-mozhna-zupiniti-349451_.html [in Ukrainian].
- Yuzych, Yu.** (2020d). Viiskove vykhovannia yunatstva u krainakh NATO. A shcho v Ukraini? [Military education of youth in NATO countries. What about Ukraine?]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*. URL: https://zn.ua/ukr/international/viiskove-vihovannya-yunactva-u-krayinah-nato-a-scho-v-ukrayini-351684_.html [in Ukrainian].
- Yuzych, Yu.** (2021). Do richnytsi Plastu: yaki vyklyky stoiat pered moloddu ta shcho mozhe zminyty orhanizatsiia [To the anniversary of Plast: what are the challenges facing young people and what can the organization change]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. URL: <https://life.ppravda.com.ua/columns/2021/11/1/246349/> [in Ukrainian].
- Yatseniuk zaklykav.** (2019). Yatseniuk zaklykav molod ne chekaty na «dobroho tsaria» i diiaty samostino [Yatsenyuk urged the youth not to wait for a «good king» and to act independently]. *Livyi bereh – Left bank*. URL: https://lb.ua/news/2019/02/21/420333_yatsenyuk_prizval_molodezh_zhdat.html [in Ukrainian].
- Lewis, B. K.** (2010). Social Media and Strategic Communication: Attitudes and Perceptions Among College Students. *Public Relations Journal*, 4 (3). URL: <http://www.dl.edi-info.ir/Social%20Media%20and%20Strategic,Communication%20Attitudes%20and%20Perceptions%20Among%20College%20Students.pdf> [in English].
- Mahmood S., & Awan A. G.** (2019). Role of social media in activation of youth in politics. *Global Journal of Management, Social Sciences and Humanities*, 5, 718–742. [in English].
- Naz, N.** (2014). Role of Talk Shows Raising Political Awareness among Youth (Study Conducted in District Toba Tak Singh). *Academic Journal of Interdisciplinary Studies MCSER Publishing*, 3 (1), 223–231. [in English].
- Owen, D.** (2008/2009). Election Media and Youth Political Engagement. *Journal of Social Science Education*, 7/8 (2/1), 14–24. [in English].
- Telvak, V. & Ilytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. [in English]. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English].

УДК 355.01-053.2(470:477)«2022/2024»:070(477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.5>

Микола ГАЛІВ

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-3855-2018>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212151942>

Ореста КАРПЕНКО

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (okarpenko@dspu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1841-882X>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/2354981/oresta-karpenko/>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57211455561>

Бібліографічний опис статті: Галів, М., & Карпенко, О. (2024). Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022–2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 62–76. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.5>

ВИКРАДЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ РОСІЙСЬКИМИ ОКУПАНТАМИ (2022–2024): ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІТЧИЗНЯНИХ МАС-МЕДІА

Анотація. *Мета статті* на основі аналізу матеріалів українських засобів масової інформації (ЗМІ) розкрити масштаби, способи, наслідки викрадення росіянами українських дітей в умовах повномасштабної війни РФ проти України. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, об'єктивності, а також на методи критики історичних джерел, контент-аналізу медійних матеріалів. **Наукова новизна** – вперше в історичній науці здійснено дослідження проблематики викрадення російськими окупантами дітей з тимчасово окупованих територій України на основі матеріалів українських ЗМІ (2022–2024). **Висновки.** З'ясовано, що в умовах повномасштабної війни Росії проти України активізувалася діяльність окупантів, спрямована на викрадення (вивезення, депортацію) українських дітей. Українські ЗМІ зосередили увагу на цій проблемі з березня 2022 р., коли Міністерство закордонних справ України повідомило про незаконне вивезення понад 2,3 тис. дітей з окупованої території України. Надалі мас-медіа регулярно подавали інформацію про кількість викрадених дітей, наводячи як дані офіційних українських органів, так і твердження російської сторони. У статті виокремлено головні проблемно-тематичні напрями висвітлення проблематики викрадення дітей в українських ЗМІ (2022–2024): 1) кількість і причини викрадення росіянами українських дітей; 2) сценарії (способи і механізми) викрадення дітей (спочатку велася мова про п'ять, згодом про шість таких сценаріїв); 3) геноцидний характер викрадення дітей в Україні російськими окупантами; 4) денационалізація, асиміляція українських дітей шляхом примусового «перевиховання» у російських дитячих таборах; 5) розкриття життєвих історій про окремих українських дітей і підлітків, яких вдалося повернути до України; 6) обговорення проблем, шляхів і механізмів повернення українських дітей з Росії, Білорусі, ТОТ.

Ключові слова: сучасна російсько-українська війна, викрадення дітей, депортації, асиміляція, геноцид, ЗМІ.

Mykola HALIV

PhD hab. (Education), Full Professor, Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-3855-2018>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212151942>

Oresta KARPENKO

PhD hab. (Education), Full Professor, Department of General Pedagogy and Preschool Education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (okarpenko@dspu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1841-882X>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/2354981/oresta-karpenko/>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57211455561>

To cite this article: Haliv, M. & Karpenko, O. (2024). Vykradennia ukrainskykh ditei rosiiskymy okupantamy (2022–2024): za materialamy vitchyznianskykh mas-media [Kidnapping of Ukrainian children by Russian occupants (2022–2024): according to the materials of the Ukrainian media]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 62–76.* doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.5> [in Ukrainian].

KIDNAPPING OF UKRAINIAN CHILDREN BY RUSSIAN OCCUPANTS (2022–2024): ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE UKRAINIAN MEDIA

Abstract. *The purpose of the article is to reveal the scope, methods, and consequences of the abduction of Ukrainian children by the Russians in the conditions of a full-scale war of the Russian Federation against Ukraine, based on the analysis of the materials of the Ukrainian mass media. The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, objectivity, as well as methods of criticism of historical sources, content analysis of media materials. Scientific novelty – for the first time in historical sciences, a study of the problem of the abduction of children by the Russian occupiers from the temporarily occupied territories of Ukraine was carried out based on the materials of the Ukrainian mass media (2022–2024). The Conclusions.* It was found out that in the conditions of a full-scale war of Russia against Ukraine, the activity of the occupiers, aimed at the kidnapping (removal, deportation) of Ukrainian children, intensified. Ukrainian mass media have focused attention on this problem since March 2022, when the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine reported the illegal removal of more than 2,300 people from the occupied territory of Ukraine. After that, the mass media regularly provided information on the number of kidnapped children, citing both the data of official Ukrainian authorities and the statements of the Russian side. The article singles out the main problem-thematic areas of coverage of the issue of child abduction in the Ukrainian mass media (2022–2024): 1) the number and reasons for the abduction of Ukrainian children by the Russians; 2) scenarios (methods and mechanisms) of child abduction (initially five, later six such scenarios were discussed); 3) the genocidal nature of the abduction of children in Ukraine by the Russian occupiers; 4) denationalization, assimilation of Ukrainian children through forced «re-education» in Russian children's camps; 5) revealing the life stories of individual Ukrainian children and teenagers who were successfully returned to Ukraine; 6) discussion of problems, ways and mechanisms of return of Ukrainian children from Russia, Belarus, TOT.

Key words: modern Russian-Ukrainian war, abduction of children, deportations, assimilation, genocide, mass media.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної російської-української війни, яка почалася 24 лютого 2022 р., в українських ЗМІ щораз частіше вміщуються повідомлення про воєнні злочини і злочини проти людяності, здійснені російськими окупантами та їхніми колаборантами на території України. Серед них одне з ключових місць займають новини про викрадення українських дітей. Насьогодні саме мас-медіа є одним із найбільш доступних для дослідників (істориків, педагогів, психологів, соціологів) джерел, за допомогою яких можна

окреслити й охарактеризувати масштаби здійснення злочинної діяльності військ, політиків і чиновників Російської Федерації (далі – РФ) та колаборантів щодо викрадення українських дітей задля їх подальшої асиміляції і перетворення на представників російської етнічної групи. Вважаємо необхідним проаналізувати матеріали вітчизняних мас-медіа щодо викрадення українських дітей упродовж 2022–2024 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Насьогодні опубліковано низку досліджень злочинної діяльності російських окупантів в Україні за час повномасштабної РФ агресії проти нашої держави (Андрусишин & Токарчук, 2022; Толкач, 2023; Ругало, 2023). У березні-травні 2022 р. публікувалися звіти «Діти і війна» в Україні, в яких зафіксовано злочини щодо дітей. Систему «перевиховання» депортованих українських дітей у російських дитячих таборах розкрито у праці О. Пашкової (Пашкова, 2023). Деякі дослідники відзначають характер російсько-української війни, згадуючи про викрадення дітей з України (Лисенко, 2022; Галів, Ільницький, 2023; Якубова, 2023). Окремі аспекти цього питання висвітлені у працях В. Тельвака, В. Ільницького, О. Куцької (Telvak, & Pnytskyi, 2023; Ільницький, Кутська, 2023). Однак наразі відсутні дослідження матеріалів українських ЗМІ щодо викрадення російськими окупантами дітей з тимчасово окупованих територій України (далі – ТОТ).

Мета статті – на основі аналізу матеріалів українських ЗМІ розкрити масштаби, способи, наслідки і характер викрадення росіянами українських дітей в умовах повномасштабної війни РФ проти України.

Виклад основного матеріалу. Уперше повідомлення про викрадення росіянами українських дітей під час повномасштабної війни почали з'являтися у вітчизняному медійному просторі у березні 2022 р. з ініціативи Міністерства закордонних справ України. 21 березня воно подало інформацію про незаконне вивезення російськими окупаційними військами з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей до Росії 2389 українських дітей, що відбулося 19 березня. При цьому наголошувалося, що примусове переміщення цивільного населення на територію держави-агресора має ознаки викрадення, що є порушенням міжнародного права. Відтак МЗС закликала світову спільноту негайно відреагувати на незаконне вивезення українських дітей з України (Романенко, 2022; Окупанти, 2022).

Уже наступного місяця ЗМІ поширили повідомлення уповноваженої Верховної Ради України з прав людини Людмили Денісової про те, що росіяни влаштовують у свої сім'ї вивезених із України дітей. При цьому наводився конкретний приклад, запозичений з російських пропагандистських медіа-ресурсів: до містечка Апрелівка поблизу Москви привезли 27 дітей-сиріт з України, яких передали на тимчасову опіку до десяти місцевих сімей. Українські журналісти підкреслили слова Л. Денісової, що окупанти порушують статтю 38 Конвенції ООН про права дитини та норми статті 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, які забороняють здійснювати примусове переселення або депортацію осіб з окупованої території (Хмельницька, 2022).

На початку травня 2022 р. на сайті «Spravdi», який представляє Центр стратегічних комунікацій, з'явилася аналітична стаття про практику викрадення росіянами українських дітей. Наголошувалося, що держава-агресор незаконно вивозить українських дітей з ТОТ до «ЛНР» та «ДНР», а згодом – до Росії. Стверджувалося, що лише з Маріуполя до села Безіменне Новоазовського району щодня в середньому вивозиться по 80 дітей. У статті наводилася доволі велика кількість примусово вивзених українських дітей до Росії, «ЛНР» та «ДНР» – 181 тис. осіб, з яких понад 1,2 тис. – сироти. Дітей вивозили до Володимирської, Омської, Ростовської, Челябінської, Саратовської, Московської, Санкт-Петербурзької областей Росії та на Сахалін. Автори статті також розкривали «юридичні» механізми країни-окупанта щодо налагодження процедури всиновлення українських дітей, кроки російського парламенту і партії «Єдина Росія» у цьому напрямі, надання «соціальної підтримки» дітям та російським сім'ям, які приймають дітей тощо. «Такими «добрими жєстами» Кремль прикриває жорстоку реальність – російські солдати знищили домівки українських дітей, силоміць вивезли їх до Росії і зараз подає це під виглядом «гуманітарної допомоги»» (Викрадені сироти, 2022), – зазначалося у статті. Вка-

завши на конкретні статті міжнародних документів, які порушили російські окупанти своїми діями щодо українських дітей, автори публікації, що особливо цікаво, навели перелік осіб та інституцій, причетних до викрадення дітей. У цьому списку були прізвища депутатів Госдуми РФ, регіональних і міських управлінських структур, голів фондів, чиновників різних рівнів, такі організації як Інститут уповноважених з прав людини в РФ та Російський Червоний Хрест (Викрадені сироти, 2022).

Ще більш вражаючу інформацію оприлюднила уповноважена Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'я Герасимчук на початку червня 2022 р. За її словами, від початку повномасштабного нападу Росії на Україну до країни-агресора, а також до Білорусі та ТОТ було вивезено понад 234 тис. українських дітей. Крім того, вона наголосила на спланованості таких дій, а також вказала на ознаки геноциду у діях РФ щодо українських дітей (Понад 234 тисячі, 2022). Вочевидь, йшлося про дітей, яких було депортовано разом з батьками, а не лише про дітей-сиріт зі спеціальних дитячих установ чи викрадених дітей у родичів. Саме тому у заявах українських офіційних осіб були разючі відмінності. Так, представники України в ООН Сергій Кислиця у липні 2022 р. заявив про понад три тисячі вивезених до Білорусі українських дітей під виглядом «оздоровлення» (Окупанти вивезли, 2022).

Викраденням українських дітей як воєнним злочином зацікавилися іноземні фахівці і гуманітарні організації. У червні 2022 р. «The Washington Post» опублікувала аналітичну статтю старшої викладачки Австралійського національного університету Світлани Черних та викладачки Оксфордського університету Франчески Лесса, які наголосили на складності перевірки тверджень українських офіційних осіб щодо кількості викрадених дітей, але зіслалися на слова російської уповноваженої з прав дітей Марії Львової-Белової, яка у квітні 2022 р. підтвердила, що 1560 дітей з України прибули до Росії без батьків, а деякі з них можуть бути усиновлені російськими родинами. Наводилися слова російської сенаторки Лілії Гумерової, яка відкрито розповіла про незнання російської мови українськими дітьми зі «звільнених територій» і заявила про організацію спеціальних таборів для їх мовної інтеграції. Авторки навели декілька історичних прикладів викрадення дітей різними політичними режимами, а також вказали на можливість притягнути винних за такі злочини (Chernykh, & Lessa, 2022). Стаття С. Черних та Ф. Лесса стала відома в Україні через ресурс «Foreign Ukraine» (Тиравський, 2022).

На деякий час українські ЗМІ, зосередившись на висвітленні ситуації на фронті та перебігу міжнародних процесів, дещо випустили питання викрадених українських дітей з фокусу своєї уваги. Щоправда, у серпні 2022 р. було опубліковано статтю журналіста ТСН Ігоря Бережанського, в якій наведено російські дані про вивезення з України 448 тис. дітей, а також слова Д. Герасимчук про депортацію 5097 українських дітей (Бережанський, 2022). На жаль, автор не пояснив таких кількісних розбіжностей у твердженнях російської та української сторін, але, вочевидь, у першому випадку йшлося про кількість вивезених дітей від початку війни у лютому 2014 р., а у другому – від початку повномасштабного вторгнення російських окупантів у лютому 2022 р. Зауважимо, що в матеріалі журналіста наведено декілька історій українських дітей, яких вивезли до Росії. Зокрема, йдеться про 10-річного Іллю (прізвище не вказано), якого з Маріуполя вивезли до Донецька, а далі планували відправити до Москви. Однак хлопчика врятувала бабуся, яка змогла вивести його на підконтрольну українському уряду територію України (Бережанський, 2022). У статті зроблено яскраві порівняння дій Кремля з політикою нацистів у роки Другої світової війни (зокрема «юнармії» з гітлерюгендом).

Упродовж серпня-вересня 2022 р. в Україні почав функціонувати єдиний державний інформаційний портал «Діти війни», який має на меті інформування українську та міжнароду спільноту про злочини РФ щодо дітей (Діти війни, 2022). На ньому щодня оновлюється інформація про загиблих, поранених, зниклих безвісти та депортованих / викрадених українських дітей під час повномасштабної російсько-української війни. У жовтні 2022 р. у ЗМІ з'явилися повідомлення про вивезення з окупованого на той час Херсона до Сімферополя 46 вихованців Херсонського обласного будинку дитини – дошкільників віком до п'яти років (Пономаренко, 2022). Відзначимо, що команда журналістів «Слідство.Інфо» на початку 2023 р. відвідали вже

звільнений від окупації Херсон і встановила факти незаконного вивезення дітей із Херсонської обласної дитячої лікарні, назвавши прізвиська колаборантів, причетних до цього злочину (Відбирали немовлят, 2023).

Крім того, 26 жовтня 2022 р. на інформаційно-аналітичному ресурсі «Zahid.net» з'явилася стаття Олександри Бодняк «Викрадачі душ», в якій передусім наголошено на депортаціях дітей із Херсонської області. Повідомлялося про вивезення 1200 школярів до Криму, а також наводилася заява кримських чиновників про готовність прийняти 5 тис. українських дітей. Відзначалося, що упродовж жовтня росіяни знову вивозили дітей-сиріт із окупованих територій Донецької і Луганської областей до РФ, де їх мали «розподілити» між чотирма регіонами, а також йшлося про те, що Росія крала дітей з усіх окупованих українських територій. На 26 жовтня 2022 р. Україна мала інформацію про 9441 депортовану дитину, й водночас стежила за заявами російських офіційних осіб, які вже на той час говорили про 690 тис. вивезених дітей із захоплених українських територій. У статті наводилися окремі приклади викрадення дітей (зокрема після вбивства батьків), описувалися деякі випадки повернення дітей з Росії в Україну та роль у цьому міжнародних організацій, передусім Міжнародного комітету «Червоного Хреста». Знову ж цитувалися слова Д. Герасимчук про викрадення українських дітей як одну з ознак геноциду. Доречним видалося залучення авторкою статті до обговорення проблеми й соціального психолога Олега Покальчука, який окреслив причини і цілі викрадення дітей окупантами: 1) розв'язати демографічні проблеми РФ; 2) призупинити скорочення росіян як етнічної спільноти, яка вже на сьогодні в РФ перебуває у меншості; 3) створити пропагандивний ефект для російського суспільства, якому подають інформацію начебто про «порятунок дітей від нацистів». Психолог також сформулював питання про «втрачене покоління», зауваживши, що «Росія – майстер масового одурення людей, тому українські діти, які залишаються там, за кілька років українцями в ментальному плані вже не будуть» (Бодняк, 2022).

Справа викрадення українських дітей набувала все більшого міжнародного резонансу. Ресурс «Радіо Свобода» у лютому 2023 р. опублікував інтерв'ю з послом США в ОБСЄ Майклом Карпентером, який назвав викрадення українських дітей одним із «наймерзенніших і варварських злочинів із багатьох різних злочинів, які Росія вчиняє в Україні» (Викрадення і русифікація, 2023). 17 березня 2023 р. Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав ордери на арешт президента РФ Владіміра Путіна та російської уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової за підозрою у незаконному і примусовому переміщенні українських дітей (Судді МКС, 2023). Це послужило черговим поштовхом для українських ЗМІ широко висвітлювати тему депортації українських дітей.

Головним ньюз-мейкером стала уповноважена Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Д. Герасимчук, яка, даючи інтерв'ю, коментарі та відповіді на запитання журналістів, назвала п'ять сценаріїв викрадення українських дітей. За її словами, перший полягає у тому, що росіяни спочатку вбивають батьків, потім забирають, а також викрадають дітей без батьків; другий – окупанти розлучають дітей з батьками під час так званої фільтрації, затримуючи батьків з різних причин, часто не визначених, відтак вивозять дітей; третій – дітей забирають безпосередньо від батьків чи від інших родичів, від старших братів, сестер; четвертий росіяни викрадають дітей із закладів інституційного догляду, не даючи Україні їх забрати, не погоджуючись жодним чином на гуманітарні коридори; п'ятий (найбільш масовий) – росіяни спочатку створюють на окупованих територіях непридатні для проживання дітей умови, відтак пропонують батькам нібито добровільно віддати дитину на так зване «оздоровлення» чи «відпочинок» у російські табори, звідки її не повертають. На той час Росія викрала понад 19 тис. українських дітей, з яких вдалося повернути лише 327 осіб (Бабінець, 2023; Сценарії, 2023).

У серпні 2023 р. стало відомо про ще один спосіб викрасти дітей у батьків на ТОТ. На батьків, які відмовлялися віддавати дітей до російських закладів освіти, працівники відділів освіти у супроводі офіцерів ФСБ складали протоколи про «неналежне виконання батьківських обов'язків» (Поляковська, 2023). На той час Д. Герасимчук виокремила вже не п'ять, а шість сценаріїв викрадення українських дітей Росією. Власне шостим вона назвала вивезення дітей

на територію Білорусі і Росії після встановлення якогось фейкового діагнозу, якого насправді немає у дитини, але, за твердженням окупантів, «цей діагноз потребує лікування чи реабілітації не вдома» (Самохвалов, 2023; Як Росія викрадає, 2024b; Бура, 2024). Відзначимо, що українські ЗМІ писали про вивезення до Росії приблизно 2400 українських дітей через територію Білорусі (Квасневська, 2023). Медіа поширили скандальну інформацію про всиновлення депутатом Госдуми РФ Сергеем Мироновим і його дружиною 10-річної дівчинки з Херсона, яку викрали під час окупації міста російськими військами (Депутат, 2023).

Щораз частіше у ЗМІ лунали оцінки про геноцидний характер викрадення дітей в Україні російськими окупантами. Наголосимо, що ще у серпні 2022 р. юрист і заступник Генерального прокурора України Гюндуз Мамедов, спираючись на затверджену ООН Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948), доводив, що геноцидом є «насильницька передача дітей з однієї людської групи до іншої» (Мамедов, 2022). 27 квітня 2023 р. Парламентська Асамблея Ради Європи визнала, що депортація українських дітей має ознаки геноциду (ПАРЄ визнала, 2023). У червні того ж року Комітет з питань міжнародних відносин Сенату США підтримав проект резолюції, яка засуджує незаконну депортації українських дітей до Росії та називає такі дії геноцидом щодо українського народу (Викрадення дітей з України, 2023).

У червні 2023 р. Ірина Семенюта у статті «Викрадені Росією з України діти: геноцид під прикриттям турботи» зазначила, що практика викрадення українських дітей російськими окупантами триває ще від 2014 р. Зіславшись на дані порталу «Діти війни», вона вказала на підтверджені факти депортації 19 484 дітей з України, а також на інформацію російських ЗМІ про 744 тис. депортованих дітей, підрахунки українських фахівців про можливе викрадення 200–300 тисяч українських дітей із ТОТ. Відтак у статті було описано випадок дівчинки з Маріуполя Анни Науменко, яку використали російські пропагандисти, змусивши під час масового заходу на стадіоні «Лужніки» привселюдно дякувати російським військовим «за порятунк». Зазначалося, що матір дівчинки загинула в Маріуполі під час російського обстрілу, тож дівчинку, по суті, змусили дякувати вбивцям її мами. Надалі авторка навела думку представниці Української Гельсінської спілки з прав людини Аксани Філіпішонової про геноцидний характер депортації українських дітей. Правозахисниця вела мову про передачу українських дітей в російські сім'ї, їх вивезення у віддалені регіони РФ (до Ямало-Ненецького автономного округу, Хабаровського і Красноярського країв тощо), зросійщення юних українців. «Такі дії, можливо, будуть кваліфіковані як геноцид, оскільки мають на меті передачу дітей з української етнічної групи до російської» (Семенюта, 2023).

Відзначимо, що українська влада зайняла послідовну позицію щодо оцінки викрадення росіянами українських дітей саме як акту геноциду. Тож ЗМІ неодноразово публікували заяви Офісу Президента України (Музиченко, 2023), представників уряду (Скаврон, 2023), Українського інституту національної пам'яті (Дробович, 2023). На початку 2024 р. головний спеціаліст відділу дослідження тоталітарних режимів Українського інституту національної пам'яті Віталій Огієнко опублікував у «Дзеркалі тижня» історико-аналітичну статтю, в якій вказав на тривалу традицію російської геноцидної практики викрадення та асиміляції дітей з України. Зокрема, навів приклад Голодомору, під час якого тисячі осиротілих українських дітей російська комуністична влада «перевиховувала» або знищувала на власних розсуд у спеціальних дитячих притулках. Дослідник зауважив, що окупанти «вивозять українських дітей, бо не впевнені, що переможуть» (Огієнко, 2024).

Крім того, увагу ЗМІ привертала тема російських дитячих таборів для українських дітей. У лютому 2023 р. лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я оприлюднила звіт «Російська систематична програма перевиховання та всиновлення дітей з України». У ньому йшлося про діяльність 43 таких закладів для близько 6 тис. українських дітей як у Росії (причому деякі з них розміщувалися біля узбережжя Тихого океану), так і на ТОТ (Каве, Реймонд & Говарт, 2023). У квітні 2023 р. українські ЗМІ оперували інформацією про існування понад 70 таких таборів як у Росії, так і на ТОТ (Прищепа & Матвії-

шина, 2023). Улітку того ж року мас-медіа повідомили про діяльність таборів для українських хлопців і дівчат у Білорусі (Щоб Байден, 2023). У жовтні 2023 р. уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець в ефірі телемарафону вів мову про денационалізаційну й актиукраїнську практику «перевиховання» українських дітей у російських дитячих таборах і назвав це «яничарством сучасного світу» (Головчак, 2023). У листопаді 2023 р. українські медіа знову використали матеріали дослідження Єльської школи громадського здоров'я та інформацію британської розвідки, відповідно до яких у російських таборах перебували 11 тис. дітей з України (Капустянська, 2023). Журналісти, спираючись, на матеріали експертів, висвітлювали й проблему залучення українських дітей до «юнарії» (Як Росія руйнує, 2023), а науковці аналізували систему «перевиховання» депортованих українських дітей, публікуючи свої матеріали у мас-медіа (Саєнко & Гаврилов, 2023).

Ще одним напрямом діяльності ЗМІ щодо розкриття проблематики викрадених дітей були розповіді про окремих маленьких українців, яких вдалося повернути. У липні 2023 р. онлайн-медіа «Главком» розповіла історію українки Оксани Стеценко, яка подолала 3 тис. км і російські бюрократичні процедури, та повернула свого сина Микиту з Росії (Майєр, Бріттон & Талмазан, та ін., 2023). Того ж місяця журналісти агенції «ВВС Україна» опублікували матеріал про 15 депортованих до Росії дітей (Куришко, Хінкулова, Аракелян, Таккіб 2023). У листопаді 2023 р. мас-медіа розповіли історію українського підлітка Богдана Єрмохіна, якого ще у 2022 р. росіяни незаконно вивезли з Маріуполя. Він через адвоката звернувся до Президента України В. Зеленського з проханням допомогти повернутися до України і, зрештою, його бажання вдалося здійснити (Сітнікова, 2023). На початку 202 р. агентство Reuters опублікувало масштабне розслідування про участь російських чиновників та колаборантів у викраденні дітей з ТОТ. У цьому матеріалі також розповідалися життєві історії українських дітей, які републікували українські ЗМІ (Як Росія викрадає, 2024а). До переговорного процесу Україна залучила уряди арабських країн, зокрема Катару, завдяки яким у лютому 2024 р. вдалося повернути до України ще 11 дітей (В Україну повернули, 2024).

Наприкінці 2023 – на початку 2024 р. в українських ЗМІ усе частіше обговорювалися проблематичність та певні алгоритми повернення українських дітей. Журналістка «Главком» Аліна Євич у грудні 2023 р. опублікували широке інтерв'ю з правозахисницею Дар'єю Касьяною, яка представляє благодійну громадську організацію «СОС Дитячі Містечка України» та експертний орган «Українська мережа за права дітей». Вона допомагає батькам та опікунам забрати дітей з Росії, куди їх було депортовано у незаконний спосіб, і змогла повернути десятки маленьких українських громадян додому (зокрема 38 дітей з Харківщини). Д. Касьянова детально розповіла про механізми і значні труднощі повернення українських дітей з Росії до України (Євич, 2023).

Серед публікацій експертів та аналітиків, які з'явилися останнім часом в ЗМІ, на нашу думку, доцільно викоремити щонайменше дві. Авторами першої були 10 українських фахівців, які 30 жовтня 2023 р. на сайті «Детектор медіа» опублікували своє дослідження російської пропаганди щодо викрадення дітей. Ними було проаналізовано більш як 50 тис. повідомлень і виокремлено основні наративи, за допомогою яких російський «агітпроп» спекулює на темі українських дітей (Вкрадене дитинство, 2023). Автором другої статті «Чому і як Росія викрадає українських дітей» є аналітик Стокгольмського центру східноєвропейських досліджень Андреас Умланд. Він оприлюднив її на сайті «Української правди» 26 лютого 2024 р. Скориставшись сайтом «Діти війни», він зазначив: за два останні роки війни окупанти змогли незаконно перемістити або депортувати до РФ щонайменше 19 546 несупроводжуваних українських дітей і підлітків з окупованих територій України. Серед цієї кількості він виокремив чотири категорії: 1) неповнолітні, які з різних причин залишилися без даху над головою і опіки під час російського наступу (цих дітей російські державні органи забирали на окупованих українських територіях і не повертали їх українським родичам або Українській державі); 2) діти, які зі згоди українських батьків або родичів (наданої під впливом російських агентів – чиновників, активістів, колаборантів та ін.), були відправлені до російських літніх таборів

або інших центрів відпочинку, де утримувалися тривалі терміни і переводилися в інші місця; 3) неповнолітні, які утримуються в дитячих будинках і будинках дитини (у цьому випадку експерт наводив дані Регіонального центру з прав людини (РЦПЛ), згідно з якими до вересня 2023 р. було переміщено приблизно 3855 неповнолітніх, які мешкали в українських установах); 4) деякі українські діти були розлучені зі своїми батьками або іншими родичами у «фільтраційних таборах» уздовж лінії фронту (Умланд, 2024).

Надалі А. Умланд окреслив російське законодавство та нормативні акти, прийняті у 2022–2023 рр. і спрямовані на асиміляцію українських дітей. Він зауважив, що згідно із Сімейним кодексом РФ, усиновлені діти прирівнюються до біологічних дітей своїх батьків. А тому усиновлювачі можуть змінити ім'я, дату і місце народження дитини, що ускладнює встановлення місця перебування українських дітей, викрадених Росією, та особи їхніх родичів в Україні. Експерт також назвав найважливіші міжнародні та українські організації, які займаються поверненням українських дітей, однак вказав на їхні недостатні спроможності, а інколи й сприяння Росії (він навів випадок Білоруського товариства Червоного Хреста). А. Умланд описав позицію міжнародного співториства щодо викрадення українських дітей, наголосив на потребі більш інтенсивних дій. Він підтримав пропозиції РЦПЛ для міжнародних інституцій, зокрема ухвалити й опублікувати більш вузькоспеціалізовані спеціальні документи, в яких головною темою буде повернення українських дітей (Умланд, 2024).

Отже, з початком повномасштабного нападу Росії проти України активізувалася діяльність окупантів, спрямована на викрадення (вивезення, депортацію) українських дітей. Українські ЗМІ зосередили увагу на цій проблемі з березня 2022 р., коли Міністерство закордонних справ України повідомило про незаконне вивезення понад 2,3 тис. юних українських громадян з окупованої території. Надалі мас-медіа регулярно подавали інформацію про кількість викрадених дітей, наводячи як дані офіційних українських органів, так і твердження російської сторони. Важливо, що на вересень 2022 р. в Україні почав функціонувати державний інформаційний портал «Діти війни», який щоденно інформує українську громадськість та міжнародну спільноту про злочини РФ щодо українських дітей. Проаналізувавши численні матеріали українських ЗМІ щодо викрадення дітей, виокремимо головні проблемно-тематичні напрями окресленого наративу: 1) кількість і причини викрадення росіянами українських дітей; 2) сценарії (способи і механізми) викрадення дітей (спочатку велася мова про п'ять, згодом про шість таких сценаріїв); 3) геноцидний характер викрадення дітей в Україні російськими окупантами; 4) денационалізація, асиміляція українських дітей шляхом примусового «перевиховання» у російських дитячих таборах; 5) розкриття життєвих історій про окремих українських дітей і підлітків, яких вдалося повернути до України; 6) обговорення проблем, шляхів і механізмів повернення українських дітей з Росії, Білорусі, ТОТ.

Джерела та література

- Андрусишин, Б. & Токарчук, О.** (2022). Воєнні злочини Росії проти України і спроби їх приховати (1939–2022 рр.): порівняльний аналіз. *Альманах права*, 13, 39–48.
- Бабінець, А.** (2023). Росія використовує п'ять сценаріїв для викрадення українських дітей, – уповноважена з прав дитини Герасимчук. *Слідство.Інфо*. URL: <https://www.slidstvo.info/news/rosiia-vykorystovuie-p-iat-stsenariiiv-dlia-vykradennia-ukrainskykh-ditey-upovnovazhena-z-prav-dytny-herasymchuk/>
- Бережанський, І.** (2022). Росіяни викрадають дітей з окупованих територій: яка доля очікує маленьких українців під впливом країни-терориста. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/ato/rosiyani-vikradayut-ditey-z-okupovanih-teritoriy-ogoloshuyut-sirotami-i-vchat-nenaviditi-ukrayinu-2128318.html>
- Бодняк, О.** (2024). Викрадачі душ. *Захід.нет*. URL: https://zaxid.net/rosiya_vikradaye_ukrayinskih_ditey_masshtabi_naslidki_n1551501
- Бура, І.** (2024). Росія застосовує шість сценаріїв викрадення українських дітей – уповноважена. *Українська правда*. URL: <https://life.prawda.com.ua/society/2024/02/1/259201/>
- В Україну повернули.** (2024). В Україну повернули 11 дітей з Росії та окупованих територій. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3829819-v-ukrainu-povernuli-11-ditej-z-rosiia-okupovanih-teritorij.html>

- Викрадені сироти.** (2022). Викрадені сироти. Куди та навіщо росія вивозить українських дітей. *Центр стратегічних комунікацій*. URL: <https://spravdi.gov.ua/dopomoga-vykradenym-syrotam-yak-rosiyavsynovlyuye-ditej-z-ukrayiny-2/>
- Викрадення дітей з України.** (2023). Викрадення дітей з України. Комітет Сенату США підтримав проєкт резолюції: дії РФ названо геноцидом. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/deportatsiya-ditey-henotsyd/32453541.html>
- Викрадення і русифікація.** (2023). Викрадення і русифікація дітей із окупованих територій: як ОБСЄ реагує на воєнні злочини Росії. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vykradennya-ditey-rusyifikatsiya-viyna-rosiya-obsye/32257247.html>
- Відбирали немовлят.** (2023). «Відбирали немовлят, щоб вивезти у Москву»: хто допомагав викрадати дітей-сиріт у Херсоні. *Слідство.Інфо*. URL: <https://www.slidstvo.info/warnews/vidbyraly-nemovliat-shchob-vyvezty-u-moskvu-khto-dopomahav-vykradaty-ditey-syrit-u-khersoni/>
- Вкрадене дитинство.** (2023). «Вкрадене дитинство». Як російська пропаганда виправдовує депортацію дітей у Росію та звинувачує Україну у злочинах проти них. *Детектор.Медіа*. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/218689/2023-10-30-vkradene-dytynstvo-yak-rosiyska-propaganda-vypravdovuiе-deportatsiyu-ditey-u-rosiyu-ta-zvynuvachuie-ukrainu-u-zlochynakh-proty-nukh/
- Галів, М., & Ільницький, В.** (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014–2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 47–73.
- Головчак, Х.** (2023). «Яничарство сучасного світу»: Лубінець розповів, як росіяни розміщують українських дітей у табори. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/ato/yanicharstvo-suchasnogo-svitu-lubinec-rozpoviv-yak-rosiyani-rozmischayut-ukrayinskih-ditey-u-tabori-2423566.html>
- Депутат.** (2023). Депутат Госдуми РФ та його дружина викрали та всиновили дівчинку із Херсона – розслідування. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/deputat-hosdumi-rf-ta-joho-druzhina-vikrali-ta-vsinovili-divchinku-iz-khersona-rozsliduvannja.html>
- Діти війни.** (2023). Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/>
- Дробович, А.** (2023). Російський асимілятивний геноцид. *Українська правда*. URL: <https://www.prawda.com.ua/columns/2023/10/10/7423459/>
- Євич, А.** (2023). Правозахисниця, яка повертає вкрадених Росією дітей: Ми переоцінили можливості міжнародних організацій. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/longreads/pravozakhisnitsja-jakapovertaje-vkradenikh-rosijeju-ditej-mi-pereotsinili-mozhливosti-mizhnarodnikh-orhanizatsij-973860.html>
- Ільницький, В., Куцька, О.** (2023). Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 162–177. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087>
- Каве, Х., Реймонд, Н. А., & Говарт К. Н. та ін.** (2023). Російська систематична програма перевиховання та всиновлення дітей з України. 14 лютого 2023 р. Лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я: Нью-Хейвен. URL: <https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/b375d161d062486fb2267ad7522f3441/data>
- Капустянська, І.** (2023). Щонайменше 11 тисяч українських дітей утримують у російських «таборах перевиховання», – розвідка. *LB*. URL: https://lb.ua/society/2023/11/20/585204_shchonaymenshe_11_tisyach_ukrayinskih.html
- Квасневська, Д.** (2023). Росія використовує Білорусь для викрадення українських дітей: Лубінець. *Канал 24*. URL: https://24tv.ua/rosiya-vikoristovuye-bilorus-dlya-vikradennya-ukrayinskih-ditey_n2461120
- Куришко, Д., Хінкулова, К., Аракелян, В., & Таккі, Дж.** (2023). «Навіщо вони зробили це з нами?»: історія 15 депортованих до Росії дітей. *ВВС. Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-66207578>
- Лисенко, О. Є.** (2022). Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 25 травня 2022 р.). *Вісник Національної академії наук України*, 7, 85–98.
- Майер, Д., Бріттон, Б., Талмазан, Ю., Хантер, М., Фланеган, Е., & Гункевич, О.** (2023). Росіяни викрали дитину. Історія українки, яка подолала 3 тис. миль, аби визволити свого сина. *Главком*.

- URL: <https://glavcom.ua/publications/rosijani-vkrali-jiji-sina-tomu-vona-projikhala-3-tis-mil-shchobipovernuti-joho-938235.html>
- Мамедов, Г.** (2022). Чому вивезення українських дітей до РФ – геноцид. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361527/>
- Музиченко, А.** (2023). Геноцид через викрадення дітей: Єрмак пояснив, чому Україна майже нічого не знає про їхню долю. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/genocid-cherez-vikradennya-ditey-yermak-roayasniv-chomu-ukrayina-mayzhe-nichogo-ne-znaue-pro-yihnyu-dolyu-2468065.html>
- Огієнко, В.** (2024). Як пояснити викрадення українських дітей? *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/jak-pojasniti-vikradennja-ukrajinskikh-ditej.html>
- Окупанти вивезли.** (2022). Окупанти вивезли до Білорусі понад 3 тисячі українських дітей – Кислиця. *NV новини*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/okupanti-vivezli-do-bilorusi-ponad-3-tisyachi-ukrajinskih-ditey-kislicya-50341965.html>
- Окупанти.** (2022). Окупанти за один день незаконно вивезли до Росії понад 2 тис. українських дітей. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/okupanti-za-odin-den-nezakonno-vivezli-do-rosiyi-ponad-2-tis-ukrayinskiyi-ditey-2015551.html>
- ПАРС визнала.** (2023). ПАРС визнала, що депортація українських дітей до Росії має ознаки геноциду. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pare-deportacija-ditej-genocyd/32382455.html>
- Пашкова, О.** (2023). Воєнізовані табори для неповнолітніх на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей: організаційний і змістовий аспекти роботи. *Український історичний журнал*, 1, 20–35. Doi: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.020>
- Поляковська, Т.** (2023). Росіяни на Донеччині придумали чергову причину для викрадення дітей у родин. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/war/rosiyani-na-donechchini-pridumali-chergovu-prichinu-dlya-vikradennya-ditey-u-rodin-12379434.html>
- Понад 234 тисячі.** (2022). Понад 234 тисячі дітей примусово вивезли у росію та ОРДЛО. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3497283-ponad-234-tisaci-ditej-primusovo-vivezli-u-rosiu-ta-ordlo.html>
- Пономаренко, М.** (2022). Назвали «евакуацією»: окупанти незаконно вивезли дітей з Херсонського дитбудинку. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ato/nazvali-evakuaciyeyu-okupanti-nezakonno-vivezli-ditey-z-hersonskogo-ditbudinku-2185111.html>
- Прищепа, Я., & Матвіїшина, Г.** (2023). У Росії існують понад 70 таборів для «перевиховання» українських дітей – радниця президента. *Суспільне. Новини*. URL: <https://suspilne.media/453555-u-rosii-isnuut-ponad-70-taboriv-dla-perevihovanna-ukrainskih-ditej-radnica-prezidenta/>
- Романенко, В.** (2022). Окупанти викрали в Росію 2389 українських дітей – МЗС. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/21/7333317/>
- Ругало, Ю.** (2023). Злочини проти людяності в Україні з 2014 року і по сьогодні. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/164.pdf
- Саснко, А. & Гаврилов, В.** (2023). Миколай не прийшов. Як перевиховують українських депортованих дітей у Росії. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/12/23/7434260/>
- Самохвалов, В.** (2023). Росія викрадає українських дітей: як їх повернути? Чому рашисти вивозять наших дітей, де вони перебувають, чи світ змусить РФ відповісти за геноцид – у розмові з експертами Дарією Герасимчук та Катериною Рашевською. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3750020-rosia-vikradae-ukrainskih-ditej-ak-ih-povernuti.html>
- Семенюта, І.** (2023). Викрадені Росією з України діти: геноцид під прикриттям турботи. *Детектор. Медіа*. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/32097/2023-06-02-vykradeni-rosiieyu-z-ukrainy-dity-genotsyd-pid-prykryttyam-turboty/>
- Сітнікова, І.** (2023). Депортований до РФ підліток, який просив Зеленського про допомогу, скоро буде в Україні – омбудсмен. *Громадське. Новини*. URL: <https://hromadske.ua/posts/ukrayina-prasuyue-nad-povernennyam-deportovanogo-do-rf-pidlitka-yakij-prosiv-zelenskogo-pro-dopomogu-ombudsmen>
- Скаврон, Б.** (2023). Ознаки геноциду: Верещук приголомшила ймовірною кількістю викрадених Росією дітей. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/oznaki-genocidu-vereschuk-prigolomshila-yimovirnoyu-kilkistyu-vikradenih-rosiyeyu-ditey-2463670.html>
- Судді МКС.** (2023). Судді МКС видали ордер на арешт президента Росії Путіна. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-putin-aresht-mks/32323084.html>
- Сценарії.** (2023). Сценарії, як Росія викрадає дітей з України? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/stsenariyi-yak-rosiya-vykradaye-ditey-z-ukrayiny/32362597.html>

- Тиравський, В.** (2022). Як Україні притягнути Росію до відповідальності за викрадення дітей. *Foreign Ukraine*. URL: <https://foreignukraines.com/2022/07/10/how-ukraine-can-hold-russia-accountable-for-child-abduction/>
- Толкач, А. М.** (2023). Кримінологічна характеристика воєнних злочинів, вчинених російською армією проти цивільного населення у Чернігівській області з 24 лютого по 02 квітня 2022 р. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 4, 413–417.
- Умланд, А.** (2024). Чому і як Росія викрадає українських дітей. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/02/26/7442967/>
- Хмельницька, В.** (2022). Росіяни незаконно влаштовують у свої сім'ї примусово вивезених з України дітей – Денісова. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/ato/rosiyani-nezakonno-vlashtovuyut-u-svoiyi-sim-yi-primusovo-vivezenih-z-ukrayini-ditey-denisova-2044237.html>
- Щоб Байден.** (2023). «Щоб Байден і Зеленський здохли» – тисячі депортованих українських дітей «перевиховують» у Білорусі. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/war/shchob-bajden-i-zelenskij-zdokhli-tisjachi-deportovanih-ukrajinskikh-ditej-perevikhovujut-u-bilorusi.html>
- Як Росія викрадає.** (2024a). Як Росія викрадає українських дітей – Reuters провело розслідування. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3813276-ak-rosia-vikradae-ukrainskih-ditej-reuters-provelo-rozsliduvanna.html>
- Як Росія викрадає.** (2024b). Як Росія викрадає українських дітей: на конференції в Ризі назвали шість сценаріїв. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3821263-ak-rosia-vikradae-ukrainskih-ditej-na-konferencii-v-rizi-nazvali-sist-scenariiv.html>
- Як Росія руйнує.** (2023). Як Росія руйнує українське дитинство: дослідники розповіли про воєнні злочини щодо дітей. *ХІСД*. URL: <https://khisr.kharkov.ua/yak-rosiia-ruynuie-ukrains-ke-dytynstvo-doslidnyku-rozpovily-pro-voenni-zlochyny-shchodo-ditey/>
- Якубова, Л.** (2023). *До свободи кризь вогонь: Україна проти рашизму*. Київ: ТОВ Видавництво «Кліо».
- Chernykh, S., & Lessa, F.** (2022). Why Russia may be taking Ukrainian children. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/06/14/ukraine-kidnaped-children-russia/>
- Telvak, V. & Pnytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskiy Istorychniy Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 27, 249–258. [in English]. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552

References

- Andrusyshyn, B., & Tokarchuk, O.** (2022). Voienni zlochyny Rosii proty Ukrainy i sproby yikh prykhovaty (1939–2022 rr.): porivnialnyi analiz [Russia's war crimes against Ukraine and attempts to cover them up (1939–2022): a comparative analysis]. *Almanakh prava – Law Almanac*, 13, 39–48. [in Ukrainian].
- Babinets, A.** (2023). Rosiia vykorystovuie piat stsenariiv dlia vykradennia ukrainskykh ditei, – upovnovazhena z prav dytyny Herasymchuk [Russia uses five scenarios to abduct Ukrainian children, said Gerasimchuk, Commissioner for Children's Rights]. *Slidstvo. Info*. URL: <https://www.slidstvo.info/news/rosiia-vykorystovuie-p-iat-stsenariiv-dlia-vykradennia-ukrainskykh-ditey-upovnovazhena-z-prav-dytyny-herasymchuk/> [in Ukrainian].
- Berezhanskiy, I.** (2022). Rosiiany vykradaiut ditei z okupovanykh terytorii: yaka dolia ochikuie malenkykh ukrainsiv pid vplyvom krainy-terorysta [Russians kidnap children from the occupied territories: what fate awaits young Ukrainians under the influence of a terrorist country]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/ato/rosiyani-vikradayut-ditey-z-okupovanih-teritoriy-ogoloshuyut-sirotami-i-vchat-nenaviditi-ukrayinu-2128318.html> [in Ukrainian].
- Bodniak, O.** (2024). Vykradachi dush [Soul stealers]. *Zakhid.net*. URL: https://zaxid.net/rosiya_vikradaye_ukrayinskih_ditey_mashtabi_naslidki_n1551501 [in Ukrainian].
- Bura, I.** (2024). Rosiia zastosoivuie shist stsenariiv vykradennia ukrainskykh ditei – upovnovazhena [Russia uses six scenarios for the abduction of Ukrainian children, – Commissioner for Children's Rights]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2024/02/1/259201/> [in Ukrainian].
- V Ukrainu povernuly.** (2024). V Ukrainu povernuly 11 ditei z Rosii ta okupovanykh terytorii [11 children from Russia and the occupied territories were returned to Ukraine]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3829819-v-ukrainu-povernuli-11-ditej-z-rosii-ta-okupovanih-teritorij.html> [in Ukrainian].
- Vykradeni syroty.** (2022). Vykradeni syroty. Kudy ta navishcho rosiia vyvozyt ukrainskykh ditei [Kidnapped orphans. Where and why does Russia take Ukrainian children?]. *Tsentr stratehichnykh komunikatsii –*

Center for Strategic Communications. URL: <https://spravdi.gov.ua/dopomoga-vykradenym-syrotam-yak-rosiya-vsnyovlyuye-ditej-z-ukrayiny-2/> [in Ukrainian].

- Vykradennia ditei z Ukrainy.** (2023). Vykradennia ditei z Ukrainy. Komitet Senatu SShA pidtrymav proiekt rezoliutsii: dii RF nazvano henotsydom [Abduction of children from Ukraine. The US Senate committee supported the draft resolution: the actions of the Russian Federation were called genocide]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/deportatsiya-ditey-henotsydom/32453541.html> [in Ukrainian].
- Vykradennia i rusyfikatsiia.** (2023). Vykradennia i rusyfikatsiia ditei iz okupovanykh terytorii: yak OBSiE reahuie na voieni zlochyny Rosii [Kidnapping and Russification of children from the occupied territories: how the OSCE responds to Russia's war crimes]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vykradennya-ditey-rusyfikatsiya-viyna-rosiya-obsye/32257247.html> [in Ukrainian].
- Vidbyraly nemovliat.** (2023). «Vidbyraly nemovliat, shchob vyvezty u Moskvu»: khto dopomahav vykradaty ditei-syrit u Khersoni [«Babies were selected to take to Moscow»: who helped kidnap orphans in Kherson]. *Slidstvo.Info*. URL: <https://www.slidstvo.info/warnews/vidbyraly-nemovliat-shchob-vyvezty-u-moskvu-khto-dopomahav-vykradaty-ditey-syrit-u-khersoni/> [in Ukrainian].
- Vkradene dytynstvo.** (2023). «Vkradene dytynstvo». Yak rosiiska propahanda vypravdovuie deportatsiiu ditei u Rosiiu ta zynuvachuie Ukrainu u zlochynakh proty nykh [«Stolen childhood». How Russian propaganda justifies the deportation of children to Russia and accuses Ukraine of crimes against them]. *Detektor.Media*. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/218689/2023-10-30-vkradene-dytynstvo-yak-rosiyska-propaganda-vypravdovuie-deportatsiyu-ditey-u-rosiyu-ta-zynuvachuie-ukrainu-u-zlochynakh-proty-nykh/ [in Ukrainian].
- Haliv, M., & Ilnytskyi, V.** (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2023): vitchyzniani istoriografichni dyskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014 – 2023): the Ukrainian historiographical discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55*, 47–73. [in Ukrainian].
- Holovchak, Kh.** (2023). «Janicharstvo suchasnoho svitu»: Lubinets rozpoviv, yak rosiiany rozmishchali ukrainytskykh ditei u tabory [«Janissary of the modern world»: Lubinets told how the Russians place Ukrainian children in camps]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/ato/yanicharstvo-suchasnogo-svitu-lubinets-rozpoviv-yak-rosiyani-rozmischayut-ukrayinskih-ditey-u-tabori-2423566.html> [in Ukrainian].
- Deputat.** (2023). Deputat Hosdumy RF ta yoho druzhyna vykraly ta vsynovyly divchynku iz Khersona – rozsliduvannia [A deputy of the State Duma of the Russian Federation and his wife kidnapped and adopted a girl from Kherson – investigation]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the Week*. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/deputat-hosdumi-rf-ta-joho-druzhyzna-vykraly-ta-vsinyvili-divchynku-iz-khersona-rozsliduvannja.html> [in Ukrainian].
- Dity viiny.** (2023). Dity viiny [Children of war]. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/> [in Ukrainian and English].
- Drobovyh, A.** (2023). Rosiiskyi asimiliatyvnyi henotsyd [Russian assimilative genocide]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/10/10/7423459/> [in Ukrainian].
- Yevych, A.** (2023). Pravozakhysnytsia, yaka povertaie vkradenykh Rosiieiu ditei: My pereotsynily mozhyvosti mizhnarodnykh orhanizatsii [Human rights defender who returns children stolen by Russia: We overestimated the capabilities of international organizations]. *Glavkom*. URL: <https://glavkom.ua/longreads/pravozakhysnytsja-jaka-povertaje-vkradenikh-rosiijeju-ditej-mi-pereotsynili-mozhlyvosti-mizhnarodnykh-orhanizatsij-973860.html> [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, V. & Kutska, O.** (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014–2022) in the Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55*, 162–177. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087> [in Ukrainian].
- Kave, Kh., Reimond, N. A., & Hovart, K. N. et al.** (2023). *Rosiiska systematychna prohrama perevykhovannia ta vsynovlennia ditei z Ukrainy. 14 liutoho 2023 r. Laboratoriia humanitarnykh doslidzhen Yelskoi shkoly hromadskoho zdorovia* [Russian systematic program of re-education and adoption of children

- from Ukraine. February 14, 2023. Humanities Research Laboratory, Yale School of Public Health]. Niu-Kheiven. [in Ukrainian]. URL: <https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/b375d161d062486fb2267ad7522f3441/data> [in Ukrainian].
- Kapustianska, I.** (2023). Shchonaimenshe 11 tysiach ukrainskykh ditei utrymuit u rosiiskykh «taborakh perevykhovannia», – rozvidka [At least 11,000 Ukrainian children are kept in Russian «re-education camps», according to intelligence]. *LB*. URL: https://lb.ua/society/2023/11/20/585204_shchonaymenshe_11_tisyach_ukrainskih.html [in Ukrainian].
- Kvasnevska, D.** (2023). Rosiia vykorystovuie Bilorus dlia vykradennia ukrainskykh ditei: Lubinets [Russia uses Belarus to kidnap Ukrainian children: Lubinets]. *Kanal 24 – Channel 24*. URL: https://24tv.ua/rosiya-vikoristovuye-bilorus-dlya-vikradennya-ukrayinskih-ditey_n2461120 [in Ukrainian].
- Kuryshko, D., Khinkulova, K., Arakelian, V., & Takki, J.** (2023). «Navishcho vony zrobyly tse z namy?»: istoriia 15 deportovanykh do Rosii ditei [«Why did they do this to us?»: the story of 15 children deported to Russia.]. *BBC. Ukraina – BBC. Ukraine*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-66207578> [in Ukrainian].
- Lysenko, O. Ye.** (2022). Fenomenolohiia viiny Rosii proty Ukrainy yak obiekt humanitarnykh doslidzhen (za materialamy dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 25 travnia 2022 r.) [Phenomenology of Russia's war against Ukraine as an object of humanitarian research (based on the materials of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on May 25, 2022)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7, 85–98. [in Ukrainian].
- Majer, D., Britton, B., Talmazan, Yu., Hanter, M., Flanagan, E., & Hunkevych, O.** (2023). Rosiiany vkraly dytynu. Istoriia ukrainky, yaka podolala 3 tys. myl, aby vyzvolity svoho syna [The Russians stole the child. The story of a Ukrainian woman who traveled 3,000 miles to free her son]. *Glavkom*. URL: <https://glavcom.ua/publications/rosijani-vkrali-jiji-sina-tomu-vona-projikhala-3-tis-mil-shchobipovernuti-joho-938235.html> [in Ukrainian].
- Mamedov, H.** (2022). Chomu vyvezennia ukrainskykh ditei do RF – henotsyd [Why the deportation of Ukrainian children to the Russian Federation is genocide]. *Ukrainska pravda- Ukrainian Truth*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361527/>
- Muzychenko, A.** (2023). Henotsyd cherez vykradennia ditei: Yermak poiasnyv, chomu Ukraina maizhe nichoho ne znaie pro yikhniu doliu [Genocide due to abduction of children: Yermak explained why Ukraine knows almost nothing about their fate]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/genocid-cherez-vikradennya-ditey-yermak-poyasniv-chomu-ukrayina-mayzhe-nichogo-ne-znaye-pro-yihnyudolyu-2468065.html> [in Ukrainian].
- Ohienko, V.** (2024). Yak poiasnyty vykradennia ukrainskykh ditei? [How to explain the kidnapping of Ukrainian children?]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the Week*. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/jak-pojasniti-vikradennja-ukrajinskih-ditej.html> [in Ukrainian].
- Okupanty vyvezly.** (2022). Okupanty vyvezly do Bilorusi ponad 3 tysiachi ukrainskykh ditei – Kyslytsia [The occupiers took over 3,000 Ukrainian children to Belarus – Kyslytsia]. *NV*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/okupanti-vivezli-do-bilorusi-ponad-3-tisyachi-ukrajinskih-ditey-kislyciya-50341965.html> [in Ukrainian].
- Okupanty.** (2022). Okupanty za ody den nezakonno vyvezly do Rosii ponad 2 tys. ukrainskykh ditei [The occupiers illegally took over 2,000 Ukrainian children to Russia in one day]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/okupanti-za-odin-den-nezakonno-vivezli-do-rosiyi-ponad-2-tis-ukrayinskiyi-ditey-2015551.html> [in Ukrainian].
- PARIe vyznala.** (2023). PARIe vyznala, shcho deportatsiia ukrainskykh ditei do Rosii maie oznaky henotsydu [The PACE recognized that the deportation of Ukrainian children to Russia has signs of genocide]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pare-deportacija-ditej-genocyd/32382455.html> [in Ukrainian].
- Pashkova, O.** (2023). Voienizovani tabory dlia nepovnolitnikh na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Donetskoi i Luhanskoi oblasti: orhanizatsiinyi i zmistovyi aspekty roboty [Paramilitary camps for minors in the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk regions: organizational and substantive aspects of work]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 1, 20–35. Doi: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.020> [in Ukrainian].
- Poliakovska, T.** (2023). Rosiiany na Donechchyni pryдумaly chervovu prychnu dlia vykradennia ditei u rodyn [The Russians in Donetsk came up with another reason for abducting children from their fami-

lies]. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/war/rosiyani-na-donechchini-pridumali-chergovu-prichinudlya-vikradennya-ditey-u-rodin-12379434.html> [in Ukrainian].

- Ponad 234 tysiachi.** (2022). Ponad 234 tysiachi ditei prymusovo vyvezly u rosiiu ta ORDLO [More than 234,000 children were forcibly taken to Russia and ORDLO]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3497283-ponad-234-tisaci-ditej-primusovo-vivezli-u-rosiu-ta-ordlo.html> [in Ukrainian].
- Ponomarenko, M.** (2022). Nazvaly «evakuatsiieiu»: okupanty nezakonno vyvezly ditei z Khersonskoho dytbudynku [They called it an «evacuation»: the occupiers illegally removed children from the Kherson orphanage]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/ato/nazvali-evakuaciyeyu-okupanti-nezakonno-vivezli-ditey-z-hersonskogo-ditbudinku-2185111.html> [in Ukrainian].
- Pryshchepa, Ya., & Matviishyna, H.** (2023). U Rosii isnuut ponad 70 taboriv dlia «perevykhovannia» ukraïnskykh ditei – radnytsia prezydenta [In Russia, there are more than 70 camps for the «re-education» of Ukrainian children – adviser to the President]. *Suspilne. Novyny – Public. News*. URL: <https://suspilne.media/453555-u-rosii-isnuut-ponad-70-taboriv-dlia-perevihovanna-ukraïnskih-ditej-radnica-prezydenta/> [in Ukrainian].
- Romanenko, V.** (2022). Okupanty vykraly v Rosii 2389 ukraïnskykh ditei – MZS [The occupiers abducted 2,389 Ukrainian children to Russia, – the Ministry of Foreign Affairs]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/21/7333317/> [in Ukrainian].
- Ruhalo, Yu.** (2023). Zlochyny proty liudianosti v Ukraini z 2014 roku i po sohodni [Crimes against humanity in Ukraine from 2014 to today]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/164.pdf [in Ukrainian].
- Saienko, A. & Havrylov, V.** (2023). Mykolai ne pryishov. Yak perevykhovuiut ukraïnskykh deportovanykh ditei u Rosii [St. Nicholas did not come. How Ukrainian deported children are re-educated in Russia]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/12/23/7434260/> [in Ukrainian].
- Samokhvalov, V.** (2023). Rosiia vykradaie ukraïnskykh ditei: yak yikh povernuty? Chomu rashysty vyvoziat nashykh ditei, de vony perebuvaiut, chy svit zmusyt RF vidpovisty za henotsyd – u rozmovi z ekspertamy Dariieiu Herasymchuk ta Katerynoiu Rashevskoiu [Russia kidnaps Ukrainian children: how to return them? Why are the Russians taking our children away, where are they, will the world force the Russian Federation to answer for the genocide, – in a conversation with experts Daria Gerasimchuk and Kateryna Rashevskia]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3750020-rosiia-vykradaie-ukraïnskih-ditej-ak-ih-povernuti.html> [in Ukrainian].
- Semeniuta, I.** (2023). Vykradeni Rosiieiu z Ukrainy dity: henotsyd pid prykryttiam turboty [Children kidnapped by Russia from Ukraine: genocide under the guise of care]. *Detektor.Media*. URL: <https://ms.detektor.media/trendi/post/32097/2023-06-02-vykradeni-rosiieiu-z-ukrainy-dity-genotsyd-pid-prykryttyam-turboty/> [in Ukrainian].
- Sitnikova, I.** (2023). Deportovanyi do RF pidlitok, yakyi prosyv Zelenskoho pro dopomohu, skoro bude v Ukraini – ombudsmen [The teenager deported to the Russian Federation, who asked Zelensky for help, will soon be in Ukraine, – an ombudsman]. *Hromadske. Novyny – Public. News*. URL: <https://hromadske.ua/posts/ukrayina-pracyuye-nad-povernennyam-deportovanogo-do-rf-pidlitka-yakij-prosiv-zelenskogo-pro-dopomogu-ombudsmen> [in Ukrainian].
- Skavron, B.** (2023). Oznaky henotsydu: Vereshchuk pryholomshyla ymovirnoiu kilkistiu vykradenykh Rosiieiu ditei [Signs of genocide: Vereshchuk was stunned by the probable number of children kidnapped by Russia]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/oznaki-genocidu-vereschuk-prigolomshilaymovirnoyu-kilkistyu-vikradenih-rosiieiu-ditey-2463670.html> [in Ukrainian].
- Suddi MKS.** (2023). Suddi MKS vydaly order na aresht prezydenta Rosii Putina [ICC judges have issued an arrest warrant for Russian President Putin]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-putin-aresht-mks/32323084.html> [in Ukrainian].
- Stsenarii.** (2023). Stsenarii, yak Rosiia vykradaie ditei z Ukrainy? [Scenarios of how Russia kidnaps children from Ukraine?]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/stsenariyi-yak-rosiya-vykradaye-ditey-z-ukrayiny/32362597.html> [in Ukrainian].
- Tyravskiy, V.** (2022). Yak Ukraini prytiahnuty Rosiiu do vidpovidalnosti za vykradennia ditei [How Ukraine can hold Russia accountable for child abduction]. *Foreign Ukraine*. URL: <https://foreignukrains.com/2022/07/10/how-ukraine-can-hold-russia-accountable-for-child-abduction/> [in Ukrainian].
- Tolkach, A. M.** (2023). Kryminolohichna kharakterystyka voïennykh zlochyniv, vchynenykh rosiiskoiu armiieiu proty tsyvilnoho naseleñnia u Chernihivskii oblasti z 24 liutoho po 02 kvitnia 2022 r.

- [Criminological characteristics of war crimes committed by the Russian army against the civilian population in the Chernihiv region from February 24 to April 2, 2022.]. *Analitychno-porivnialne pravoznnavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4, 413–417. [in Ukrainian].
- Umland, A.** (2024). Chomu i yak Rosiia vykradaie ukrainskykh ditei? [Why and how Russia kidnaps Ukrainian children?]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/02/26/7442967/> [in Ukrainian].
- Khmelnyska, V.** (2022). Rosiiany nezakonno vlashtovuiut u svoi simi prymusovo vyvezenykh z Ukrainy ditei – Denisova [Russians illegally place children forcibly removed from Ukraine into their families, – Denisova]. *TSN*. URL: <https://tsn.ua/ato/rosiyani-nezakonno-vlashtovuyut-u-svoyi-sim-yi-primusovo-vivezenih-z-ukrayini-ditey-denisova-2044237.html> [in Ukrainian].
- Shchob Baiden.** (2023). «Shchob Baiden i Zelenskyi zdokhly» – tysiachi deportovanykh ukrainskykh ditei «perevykhovuiut» u Bilorusi [«So that Biden and Zelensky die» – thousands of deported Ukrainian children are «re-educated» in Belarus]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the Week*. URL: <https://zn.ua/ukr/war/shchob-bajden-i-zelenskij-zdokhli-tisjachi-deportovanikh-ukrajinskikh-ditej-perevikhovujut-u-bilorusi.html> [in Ukrainian].
- Yak Rosiia vykradaie.** (2024a). Yak Rosiia vykradaie ukrainskykh ditei – Reuters provelo rozsliduvannia [How Russia kidnaps Ukrainian children, – Reuters conducted an investigation]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3813276-ak-rosia-vikradae-ukrainskih-ditej-reuters-provelo-rozsliduvanna.html> [in Ukrainian].
- Yak Rosiia vykradaie.** (2024b). Yak Rosiia vykradaie ukrainskykh ditei: na konferentsii v Ryzi nazvaly shist stsenariiv [How Russia kidnaps Ukrainian children: six scenarios were named at the conference in Riga]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3821263-ak-rosia-vikradae-ukrainskih-ditej-na-konferencii-v-rizi-nazvali-sist-scenariiv.html> [in Ukrainian].
- Yak Rosiia ruiniue.** (2023). Yak Rosiia ruiniue ukrainske dytynstvo: doslidnyky rozpovily pro voienni zlochyny shchodo ditei [How Russia destroys Ukrainian childhood: researchers talked about war crimes against children]. *KhISD*. URL: <https://khisr.kharkov.ua/yak-rosiia-ruyniue-ukrains-ke-dytynstvo-doslidnyky-rozpovily-pro-voienni-zlochyny-shchodo-ditey/> [in Ukrainian].
- Yakubova, L.** (2023). *Do svobody kriz vohon: Ukraina proty rashyzmu* [To Freedom through Fire: Ukraine against Rashism (Russian fascism)]. Kyiv: TOV Vydavnytstvo «Klio» [in Ukrainian].
- Chernykh, S., & Lessa, F.** (2022). Why Russia may be taking Ukrainian children. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/06/14/ukraine-kidnaped-children-russia/> [in English].
- Telvak, V. & Ilytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. [in English]. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English].

Оксана МЕДВІДЬ

кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100, Україна вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (oksana-medvid@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8777-976>

Бібліографічний опис статті: Медвідь, О. (2024). Соціально-гуманітарна проблема на окупованих російськими військами українських територіях (за матеріалами газети «Wyborcza.pl»). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 77–83. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.6>

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА НА ОКУПОВАНИХ
РОСІЙСЬКИМИ ВІЙСЬКАМИ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «WYBORCZA.PL»)**

Анотація. *Мета дослідження* – на основі аналізу статей оглядачів газети «Wyborcza.pl» показати бачення польськими журналістами та політичною елітою соціально-гуманітарної проблеми на окупованих російськими військами українських територіях в перші місяці повномасштабного російського вторгнення. **Методологія дослідження** спирається на загальновизначених принципах системності, науковості, авторської об'єктивності, а також на методи історіографічного аналізу і синтезу. **Наукова новизна** полягає у дослідженні поглядів польських журналістів та політиків на соціально-гуманітарну проблему на окупованих українських територіях на сторінках газети «Wyborcza.pl». **Висновки.** Огляд статей на сторінках газети «Wyborcza.pl» показав, що польська преса значну увагу приділяє російсько-українській війні з перших днів її розв'язання, а особливо – з початком повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. У публікаціях журналісти намагаються об'єктивно подавати не лише хронологію подій на полі бою, але й аналізували соціально-гуманітарну проблему на тимчасово окупованих українських територіях. На сторінках газети «Wyborcza.pl» висвітлено гуманітарну ситуацію у тимчасово окупованому Маріуполі, Херсоні, Ізюмі та інших українських містах. Польські журналісти та політологи піднімали питання не лише про мародерство в українських містах, а також і проблему крадіжки сільськогосподарської продукції, депортацію українського населення в Росію. У публікаціях газети «Wyborcza.pl» вказано, що на окупованих територіях росіяни перенаправляють телекомунікаційний та інтернет-трафік на Росію, що дозволяє їм контролювати, цензурувати та стежити за українцями, які повністю відрізані від світових новин.

Ключові слова: російсько-українська війна, тимчасово окуповані території, соціально-гуманітарна проблема, окупаційна адміністрація, газета «Wyborcza.pl».

Oksana MEDVID'

PhD (History), Associate Professor of Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (oksana-medvid@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8777-976>

To cite this article: Medvid', O. (2024). Sotsialno-humanitarna problema na okupovanykh rosiiskymy viiskamy Ukrainykh Terytoriiakh (za materialamy hazety «Wyborcza.pl») [The social and humanitarian problem in the Ukrainian territories occupied by Russian troops (according to the materials of the newspaper «Wyborcza.pl»)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 77–83. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.6> [in Ukrainian].

THE SOCIAL AND HUMANITARIAN PROBLEM IN THE UKRAINIAN TERRITORIES OCCUPIED BY RUSSIAN TROOPS (ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE NEWSPAPER «WYBORCZA.PL»)

Abstract. *The purpose of the research is to show the vision of Polish journalists and the political elite of the socio-humanitarian problem in the occupied Russian by Russian troops in Ukrainian territories in the first months of the full-scale Russian invasion. The research methodology is based on generally recognized principles of systematicity, scientificity, authorial objectivity and also on methods historiographical analysis and synthesis. The scientific novelty consists in the study of the views of Polish journalists and politicians on the socio-humanitarian problem in the occupied Ukrainian territories on the pages of the newspaper «Wyborcza.pl». Conclusions.* A review of the articles on the pages of the newspaper «Wyborcza.pl» showed that the Polish press paid considerable attention to the Russian-Ukrainian war from the first days of its outbreak, and especially with the beginning of the full-scale Russian invasion on February 24, 2022. In the publications, journalists try to be objective presented not only the chronology of events on the battlefield, but also analyzed the social and humanitarian problem in the temporarily occupied Ukrainian territories. The pages of the newspaper «Wyborcza.pl» covered the humanitarian situation in the temporarily occupied Mariupol, Kherson, Izyum and other Ukrainian cities. Polish journalists and political scientists raised questions not only about looting in Ukrainian cities, but also the problem of theft of agricultural products and the deportation of the Ukrainian population to Russia. In the publications of the newspaper «Wyborcza.pl» it is indicated that in the occupied territories, the Russians redirect telecommunication and Internet traffic to Russia, which allows them to control, censor and monitor Ukrainians, who are completely cut off from world news.

Key words: Russian-Ukrainian war, temporarily occupied territories, social and humanitarian problem, occupation administration, newspaper «Wyborcza.pl».

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, повномасштабне російське вторгнення, військова ситуація на лінії фронту, соціально-гуманітарна та ін. проблеми активно висвітлюються не лише українською пресою, а й усіма світовими медіа. Зрозуміло, що ці питання піднімаються також на сторінках популярної польської щоденної газети «Wyborcza.pl», Щоденна газети «Wyborcza.pl», яка заснована у 1989 р. і швидко стала найпопулярнішим політичним друкованим органом Польщі. Публікації журналістів газети «Wyborcza.pl» сприяють розкриттю суспільно-політичних подій у світі. Зрозуміло, що польські журналісти активно висвітлюють події російсько-української війни, поряд з іншим, аналізують соціально-гуманітарну ситуацію на окупованих Росією українських територіях.

Аналіз останніх досліджень. Російсько-українська війна, її періодизація, характер, реакція світової спільноти викликають науковий інтерес українських істориків, соціологів, психологів. Погляди українських істориків на характер сучасної російсько-української війни проаналізовано в дослідженні М. Галіва та В. Ільницького (Галів, Ільницький, 2023). Міркування українських вчених щодо періодизації російсько-української війни аналізують В. Ільницький та О. Куцька (Ільницький, Куцька, 2023). Світоглядні уявлення президента РФ про «єдність українського та російського народів» з'ясували науковці В. Ільницький, М. Глібіщук, В. Старка (Ільницький, Глібіщук, Старка, 2022). Вплив російської пропаганди на підготовку до збройної агресії Росії проти України висвітлили дослідники В. Ільницький, М. Галів, В. Старка (Ільницький, Старка, Галів, 2022). Вивчення російсько-української війни варшавським Центру східних досліджень охарактеризували В. Тельвак та В. Ільницький (Тельвак, Ільницький, 2023). У статті М. Галіва, М. Гранда, Р. Бойчина окреслено висвітлення польськими експертами, письменниками та журналістами на інформаційному порталі «Nowa Europa Wschodnia» початкового етапу повномасштабної російсько-української війни (Галів, Гранд, Бойчин, 2024).

Мета статті – на основі аналізу статей оглядачів газети «Wyborcza.pl» показати бачення польськими журналістами та політичною елітою соціально-гуманітарної проблеми на окупованих російськими військами українських територіях в перші місяці повномасштабного російського вторгнення.

Виклад основного матеріалу. На сторінках газети «Wyborcza.pl» щодня висвітлюються різні аспекти російсько-української війни. Зрозуміло, що соціально-гуманітарна проблема

не оминула увагу польських політичних оглядачів. Давид Дрождж у статті «Війна в Україні. Сепаратисти з «ДНР» як окупанти на вулицях Маріуполя. Україна, 16 квітня 2022 р.» вказує, що російські окупанти обманом затягнули музикантів Донецької обласної філармонії у т.зв. сепаратистської армії ДНР. Музиканти думали, що будуть записуватися для телебачення. Опилившись там, вони дізналися, що їдуть на фронт під оточений росіянами Маріуполь. За ними окупанти мали визначити місце розташування української оборони, а саме бійців воєнізованого добровольчого батальйону полку «Азов». Росіяни використовували їх як гарматне м'ясо (Дрождж, 2022).

Д. Дрождж зауважує, що на території Донецької області окупанти продовжують вербувати «добровольців» з різних установ. Таким же чином вони мобілізували артистів Донецької опери, студентів і викладачів вищих навчальних закладів.

У цьому ж номері газети Єва Вільчинська публікує інтерв'ю з мешканцями Бучі про гуманітарну проблему в час окупації. Журналістка наголошує, що через кілька днів після захоплення цього населеного пункту не було електрики, довелося економити батареї телефонів, а ще росіяни заблокували доступ до Інтернету. Населенню вдалося отримати прийом лише в одному місці, між першим і другим поверхом будівлі. Саме цей брак інформації був найгіршим. Увесь час чуто вибухи та постріли.

Як і в інших містах, тут росіяни шукали ветеранів, які воювали на Донбасі. Мешканці кажуть, що мали список і вірять, що їм допомогли місцеві. Росіяни стріляли по деяких будинках. Вони застрелили двох жінок, двох чоловіків і вбили 10-річну дівчинку. Коли російські колони рушили далі на південь, у селі ще залишилися солдати. Вони поставили транспортери поблизу будинків, іноді у своїх дворах, мабуть, боячись українського вогню. На деяких будинках можна побачити великі літери «V», у деяких мешканців забрали автомобілі, на дорогах можна побачити багато розбитих легковиків із символікою «V». При цьому люди наголошують, що їм пощастило порівняно з Бородянкою, яку обстрілювали артилерією та бомбили літаки. Пояснюють це тим, що росіяни розмістили свій штаб у місцевій школі (Вільчинська, 2022).

Польська журналістика піднімала питання не лише про мародерство в українських містах, а також і проблему крадіжки сільськогосподарської продукції. Рафал Болановський у статті «Зростання цін на пшеницю неминуче. Російські шахти на українських полях» вказує, що «майже 30 відсотків поставки пшениці на світовий експорт досі надходили з Росії та України. Також майже 20 відсотків світового експорту кукурудзи та 80 відсотків становив світовий експорт соняшникової олії походить із цих країн. Наразі немає сенсу говорити про можливий голод у нашій країні, але якщо матимемо ще один рік неврожаю, може виникнути проблема» (Болановський, 2022). Він також наголошує, що Російські солдати конфіскують зерно, бомблять зерносховища, крадуть сільгосптехніку, а люди не працюють на полях, бо бояться бомб і пожеж. Українці попереджають, що Росія після майже ста років знову намагається заморити Україну голодом Є численні повідомлення про бомбардування зерносховищ і зерносховищ по всій країні. Під Києвом росіяни знищили розподільні центри та склади, намагаючись навмисно перешкодити доставці продовольства до столиці.

У квітні росіяни розбомбили великий комплекс у Луганській області, знищили будівлі, обладнання та кілька тисяч тонн пшениці, яких вистачило б на рік для 300 тисяч людей. Губернатор області Сергій Гайдай у соцмережах попередив, що Москва намагається «влаштувати Голодомор у Луганську, це не викликає сумнівів» (Болановський, 2022).

Бомбардування та конфіскація зерна в районах, контрольованих російськими військами, повертає сумні спогади про 1930-ті роки, коли радянська влада, в рамках примусової колективізації сільського господарства, конфіскувала зерно та врожай, в результаті чого кілька мільйонів українців померли від голоду.

Галина Чалімонік аналізує ситуацію в окупованому Херсоні. Вона вказує, що «окупаційний ранок починався о 6 год., коли закінчується комендантська година» (Чалімонік, 2022). Авторка наголошує, що ціни на продукти харчування зросли в 3-4 рази. Цукор, який до війни коштував 25 гривень (4 злотих), зараз на окупованих територіях коштує 120 гривень (18 зло-

тих). Яйця, які до війни можна було купити за 41 гривню (6 злотих), тепер коштують 100 (15 злотих). Продукти для традиційного борщу купити неможливо, і хоча Херсонщина ґрунтується на сільському господарстві, овочі зникли з магазинів і ринків. Люди їдять в основному каші та макарони. У перші дні окупації з магазинів зникло і м'ясо, але згодом воно повернулося на прилавки. Селекціонерам не було як годувати худобу, тому її почали масово винищувати. Існувала також проблема з оплатою. Спочатку машини з грошиками все ж приїжджали в місто, а супроводжуючі могли поповнювати банкомати, хоча для отримання готівки в черзі все одно доводилося стояти не менше 4–5 годин. Однак незабаром банкомати припинили роботу через відсутність готівки.

На окупованій Херсонщині, як і на всіх інших тимчасово окупованих територіях, є проблема забезпечення ліками. Найгірше доводиться людям із хронічними захворюваннями. До війни держава забезпечувала їх безкоштовно, а тепер населення не має до них доступу. В аптеках і магазинах взагалі немає дитячого харчування. Це трагедія для матерів, які не можуть годувати грудьми. Їхні діти голодують.

Росіяни перетворили місто на територію страху. Вони викрадають людей з домівок, вивозять на допити, катують. Ніхто не може почуватися в безпеці. З міста виїхало багато людей, за останньою інформацією понад 400 тисяч.

Журналістка зауважує, що незважаючи на терор, наприкінці квітня херсонці організували масові протести та мирні мітинги під гаслами: «Херсон – це Україна», «Окупанти, геть додому». Росіяни відповіли пострілами в повітря та сльозогінним газом. Найактивніших учасників протесту відвезли на допити. Їх шантажують тим, що життя їхніх близьких може опинитися під загрозою. Росіяни використовують електронні тортури. Новини про жорстоке поводження з повстанцями фактично відлякують інших жителів від демонстрацій. Але в місті починає зароджуватися партизанський опір. Кожен мирний житель Херсонської області є російським заручником (Чалімонік, 2022).

Войцех Чухновський та Роман Імельський в статті «Жебрацтво свічки в зруйнованому Ізюмі» характеризують гуманітарну ситуацію в Ізюмі. Вони зауважують, що вздовж асфальтової дороги снаряди і бомби, спалені танки і БТри. І три села повністю зруйновані, без сліду життя. А ще тягнуться кілометри з простим написом: «Стоп. Міни!» Багатоповерхові панельні блоки не дають спокою обгорілими віконними розетками, деякі з них перетворилися на руїни. Два мости через Донець підірвані, північні околиці з'єднує з центром міста, розташованим у вигині річки, лише імпровізована понтонна переправа. На вулицях немає світла, вітрини магазинів і кафе забиті дошками. Чоловіків молодого чи середнього віку майже немає. В основному жінки з дітьми та люди похилого віку, яких росіяни не змогли примусово вивезти. Журналістів вразило те, що «люди питають про свічки, це для них сьогодні одна з найважливіших речей. Це третє десятиліття XXI століття, 1200 км від кордону з Польщею. Ось тут кремлівський злочинець Володимир Путін вирішив показати, як виглядає російський «Мир» (Чухновський, Імельський, 2022).

Адам Сатаріан у статті «Інформаційна війна Росії» показує методи інформаційної окупації. Зокрема він вказав, що на окупованих територіях росіяни перенаправляють телекомунікаційний та інтернет-трафік на Росію, що дозволяє їм контролювати, цензурувати та стежити за українцями. Мешканці засуджені на російську пропаганду та повністю відрізані від світових новин.

Через кілька тижнів після захоплення Херсона російські військові увійшли в офіси місцевих інтернет-провайдерів і наказали їм відмовитися від контролю над своїми мережами. Потім росіяни перенаправляли мобільні та інтернет-дані з Херсона на російські мережі. Вони заблокували доступ до Facebook, Instagram і Twitter, а також до українських новинних сайтів та інших незалежних джерел інформації. Тоді вони відключили українські мобільні мережі, змушуючи мешканців Херсона та околиць користуватися послугами російських операторів мобільного зв'язку. Автор зауважив: те, що сталося в Херсоні, відбувається в кожному куточку окупованої Росією України. Після півроку війни Росія контролює значні частини східної та

південної частин країни. Бомбардування зруйнували міста й села, мирних жителів катують і вбивають, запаси продовольства та медикаментів закінчуються. Тим часом українці в цих регіонах мають доступ лише до російського державного телебачення та радіо.

Щоб ще більше впливати на українців, Росія також почала окупувати кіберпростір. Таким чином жителі окупованих Херсона, Мелітополя та Маріуполя виявилися відрізнаними від решти країни – вони втратили доступ до інформації про хід війни та зв'язку з близькими. Подекуди повністю відключили інтернет і мобільні мережі. Обмеження доступу до інтернету є частиною стратегії Росії (Сатаріан, 2022).

Проблему депортації українців та гуманітарну проблему їх перебування у фільтраційних таборах піднімає журналіст Міхал Кокот у публікації «Понад мільйон українців депортовано до Росії. Частина з них мала відправитися на Далекий Схід». Він вказує, що росіяни часто не залишають українцям вибору щодо цих евакуацій і змушують їх їхати до Росії. Це в принципі єдиний спосіб виїхати з Маріуполя. Самостійно залишати місто ризиковано або майже неможливо. Мешканці спочатку йдуть до фільтраційних таборів, які росіяни створили в трьох містах приблизно за 20 км на захід від обложеного Маріуполя: у Нікольському, Мангуші та Ялті (не плутати з однойменним містом у Криму). Найгірші умови у фільтраційному таборі в Нікольському. До будівлі сільської школи привезли близько тисячі осіб. Люди похилого віку часто лежать у коридорах на голій землі, іноді лише з ковдрою. Кожному дозволили лише один туалет і одну раковину. У нас на другий день закінчилися мило та дезінфекційні засоби. Незабаром у них закінчився туалетний папір. У таборі почала поширюватися дизентерія (Кокот, 2022).

У наступній статті «Хаос, помилки і пропаганда. Як Росія вела перші тижні війни з Україною» М. Кокот характеризує гуманітарну кризу на окупованих територіях в перші тижні широкомасштабного вторгнення, та вказує на її причини: «Військова пропаганда була в розпалі в перші тижні вторгнення. Пропаганда намагалася не відставати від пояснення війни, що було для всіх несподіванкою. Однак це не завадило росіянам повторювати погані новини з фронту. Особливе занепокоєння викликало те, що на війну відправляли призовників, деякі з яких ледь пройшли базову підготовку. Призовників відправили на навчання до Білорусі, де вони дислокувалися кілька тижнів. Коли почалося вторгнення, у них закінчилася їжа. Спочатку вони просили їжу в місцевих жителів України, потім грабували, що бачили. Навіть собак їли» (Кокот, 2022).

Висновки. Огляд статей на сторінках газети «Wyborcza.pl» показав, що польська преса значну увагу приділяє російсько-українській війні з перших днів її розв'язання, а особливо – з початком повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. У публікаціях журналісти намагаються об'єктивно подавати не лише хронологію подій на полі бою, але й аналізували соціально-гуманітарну проблему на тимчасово окупованих українських територіях. На сторінках газети «Wyborcza.pl» висвітлено гуманітарну ситуацію у тимчасово окупованому Маріуполі, Херсоні, Ізюмі та інших українських містах. Польські журналісти та політологи піднімали питання не лише про мародерство в українських містах, а також і проблему крадіжки сільськогосподарської продукції, депортацію українського населення в Росію. У публікаціях газети «Wyborcza.pl» вказано, що на окупованих територіях росіяни перенаправляють телекомунікаційний та інтернет-трафік на Росію, що дозволяє їм контролювати, цензурувати та стежити за українцями, які повністю відрізані від світових новин.

Джерела та література

- Bolanowski, R.** (2022). Podwyżki cen pszenicy nieuniknione. Rosyjskie miny na ukraińskich polach. *Wyborcza.pl*. 25 maja. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukrainie&str=21>
- Галів, М., Ільницький, В.** (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014–2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 47–73. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164>.

- Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р.** (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 72(1), 52–60. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7>
- Drózdź, D.** (2022). Wojna w Ukrainie. Separatyści z ‘Donieckiej Republiki Ludowej’, jako najeźdźcy na ulicach Mariupola. *Wyborcza.pl*. 16 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukraine&str=21>
- Льницький, В., Куцька, О.** (2023). Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 162–177. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087>
- Льницький, В., Глібіщук, М., Старка, В.** (2022). Як ідеологічні засади білогвардійського руху вплинули на світогляд В. Путіна. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 53 (1), 12–21.
- Льницький, В., Старка, В., Галів, М.** (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5, 43–55. doi: doi.org/10.15407/uhj2022.05.043
- Kokot, M.** (2022). Ponad milion Ukraińców wywiezionych do Rosji. Część z nich miała trafić na Daleki Wschód. *Wyborcza.pl*. 30 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukraine&str=21>
- Kokot, M.** (2022). Chaos, błędy i propaganda. Jak Rosja prowadziła pierwsze tygodnie wojny z Ukrainą. *Wyborcza.pl*. 5 maja. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukraine&str=21>
- Telvak, V., & Pnytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropejskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. doi: [10.24919/2519-058X.27.281552](https://doi.org/10.24919/2519-058X.27.281552)
- Czuchnowski, W., & Imielski, R.** (2022). Błaganie o świeczkę w zniszczonym Iziumie. Byliśmy z pomocą humanitarną na wschodzie Ukrainy. *Wyborcza.pl*. 21 października. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukraine&str=21>
- Chalimonik, H.** (2022). Ukrainki z Chersonia opowiadają o życiu pod rosyjską okupacją. «Každy mieszkaniec jest tam zakładnikiem». *Wyborcza.pl*. 25 maja. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukraine&str=21>
- Urzędowska, M.** (2022). Życie w okupowanym Chersoniu. «Zostaliśmy i nagrywaliśmy». *Wyborcza.pl*. 21 października. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukraine&str=21>
- Wilczyńska, E.** (2022). Chciałam wam opowiedzieć, co tu przeżyliśmy, bo rosyjska propaganda rozgłasza, że to są fejki. *Wyborcza.pl*. 16 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukraine&str=21>

References

- Bolanowski, R.** (2022). Podwyżki cen pszenicy nieuniknione. Rosyjskie miny na ukraińskich polach [Wheat price increases inevitable. Russian mines in Ukrainian fields]. *Wyborcza.pl*. 25 maja. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukraine&str=21> [in Polish].
- Haliv, W., & Pnytskyi, V.** (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriografichniy diskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014 – 2023): the Ukrainian historiographical discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 47–73. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164> [in Ukrainian].
- Drózdź, D.** (2022). Wojna w Ukrainie. Separatyści z ‘Donieckiej Republiki Ludowej’, jako najeźdźcy na ulicach Mariupola [War in Ukraine. Separatists from the ‘Donetsk People’s Republic’ as invaders on the streets of Mariupol]. *Wyborcza.pl*. 16 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukraine&str=21> [in Polish].
- Pnytskyi, V., & Kutska, O.** (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022) v ukrainskomu naukovomu diskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014–2022) in the Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 162–177. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087> [in Ukrainian].

- Ilnytskiy, V., Hlibischuk, M., & Starka, V.** (2022). Yak ideolohichni zasady bilohvardiiskoho rukhu vplynuly na svitohliad V. Putina [How the ideological foundations of the white guard movement influenced the worldview of V. Putin]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 53 (1), 12–21. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-2> [in Ukrainian].
- Ilnytskiy, V., Starka, V., & Haliv, M.** (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian Propaganda as an Element of Preparation for Armed Aggression Against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 43–55. doi: 10.15407/uhj2022.05.043 [in Ukrainian].
- Kokot, M.** (2022). Ponad milion Ukraїnców wywiezionych do Rosji. Część z nich miała trafić na Daleki Wschód [Over a million Ukrainians deported to Russia. Some of them were supposed to go to the Far East]. *Wyborcza.pl*. 30 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukrainie&str=21> [in Polish].
- Kokot, M.** (2022). Chaos, błędy i propaganda. Jak Rosja prowadziła pierwsze tygodnie wojny z Ukrainą [Chaos, mistakes and propaganda. How Russia conducted the first weeks of the war with Ukraine]. *Wyborcza.pl*. 5 maja. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukrainie&str=21> [in Polish].
- Telvak, V., & Ilnytskiy, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 249–258. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English].
- Czuchnowski, W., & Imielski, R.** (2022). Błaganie o świeczkę w zniszczonym Iziumie. Byliśmy z pomocą humanitarną na wschodzie Ukrainy [Begging for a candle in the destroyed Izium. We provided humanitarian aid in eastern Ukraine]. *Wyborcza.pl*. 21 października. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukrainie&str=21> [in Polish].
- Chalimonik, H.** (2022). Ukrainki z Chersonia opowiadają o życiu pod rosyjską okupacją. «Każdy mieszkaniec jest tam zakładnikiem» [Ukrainian women from Kherson talk about life under Russian occupation. «Every resident there is a hostage»]. *Wyborcza.pl*. 25 maja. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukrainie&str=21> [in Polish].
- Urzędowska, M.** (2022) Życie w okupowanym Chersoniu. «Zostaliśmy i nagrywaliśmy» [Life in occupied Kherson. «We stayed and recorded»]. *Wyborcza.pl*. 21 października. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukrainie&str=21> [in Polish].
- Wilczyńska, E.** (2022). Chciałam wam opowiedzieć, co tu przeżyliśmy, bo rosyjska propaganda rozgłasza, że to są fejki [I wanted to tell you what we experienced here, because Russian propaganda says it's fake]. *Wyborcza.pl*. 16 kwietnia. URL: <https://wyborcza.pl/0,128956.html?tag=wojna+w+Ukrainie&str=21> [in Polish].

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри *всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін*, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/X-5320-2018>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри *історії України та правознавства*, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; доцент кафедри *мобілізаційної, організаційно-штатної та кадрової роботи Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Вікторія ТЕЛЬВАК

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри *всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін*, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (vikoriatelvak75@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4671-743X>

Researcher ID: 3026747/viktoria-telvak/

Бібліографічний опис статті: Тельвак, В., Ільницький, В., & Тельвак, В. (2024). Гуманітарні аспекти повномасштабного етапу російської агресії: польське бачення. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 84–95. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.7>

ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ПОВНОМАСШТАБНОГО ЕТАПУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: ПОЛЬСЬКЕ БАЧЕННЯ

Метою статті є з'ясування особливостей осмислення польськими оглядачами гуманітарних аспектів повномасштабного етапу російсько-української війни. **Методологічне підґрунтя** роботи становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності та історизму. **Наукова новизна** статті полягає у спробі з'ясування особливостей презентації сучасного етапу російської агресії проти України в польських мас-медіа. **Висновки.** Проведене дослідження показало, що представники польської експертної спільноти чималу увагу присвятили гуманітарним аспектам повномасштабного етапу російсько-української війни. При цьому особливо рефлексивно вони обговорювали соціально-економічні, освітні, культурні, релігійні й інформаційно-безпекові проблеми. Цілість реконструйованого аналітичного образу доповнюють тексти про терористичну політику Кремля на окупованих землях та вплив військових дій на навколишнє природне середовище. Зрештою, окрема група дописів відведена обговоренню контраверсійної на Заході проблеми дистанціювання від російської культури. Завдяки такій прискіпливій увазі зацікавлений польський читач отримав можливість скласти стереоскопічне уявлення про гуманітарні виміри екзистенційної війни. Висвітлюючи їх, польські оглядачі багато в чому наслідували риторичку українських мас-медіа, утверджуючи в свідомості свого читача геноцидну оптику російської агресії. Це вирішальною мірою вплинуло на формування прихильної до українців суспільної думки як у самій Польщі, так і в багатьох країнах Євросоюзу, громадяни якого нерідко дивляться на нашу державу крізь польські окуляри.

У підсумку це уможливило нейтралізувати в інформаційному просторі союзницьких країн путінську пропаганду. Завдяки цьому Україна надалі зберігає життєво необхідну підтримку партнерів, попри динамічні зміни західноєвропейського політичного ландшафту. А це є ключовою передумовою того, що український народ не тільки вистійть, але й переможе у своїй найважливішій війні.

Ключові слова: російсько-українська війна, гуманітарні аспекти, «Gazeta Wyborcza», «Tygodnik Powszechny», «Komentarze OSW», рецензія.

Vitalii TELVAK

PhD hab. (History), Professor at Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/X-5320-2018>

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Full Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Associate Professor, Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy, 32 Heroyiv Maidana Street, Lviv, Ukraine, postal code 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Viktoria TELVAK

PhD (History), Assistant Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (viktoriateltvak75@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4671-743X>

Researcher ID: 3026747/viktoria-teltvak/

To cite this article: Teltvak, V., Ilnytskyi, V., & Teltvak, V. (2024). Humanitarni aspekty povnomasshtabnoho etapu rosiiskoi ahresii: polske bachennia [Humanitarian aspects of the full-scale stage of Russian aggression: the Polish vision]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 84–95. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.7> [in Ukrainian].

HUMANITARIAN ASPECTS OF THE FULL-SCALE STAGE OF RUSSIAN AGGRESSION: THE POLISH VISION

The purpose of the article is to analyse Polish commentators' interpretation of the humanitarian aspects of the full-scale stage of the Ukrainian-Russian war. **The methodological basis** of the work is an interdisciplinary approach with particular emphasis on the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method, based on the principles of objectivity and historicism. **The scientific novelty** of the article is an attempt to find out the features of the presentation of the current stage of Russian aggression against Ukraine in the Polish mass media. **Conclusions.** The conducted research showed that representatives of the Polish expert community paid considerable attention to the humanitarian aspects of the full-scale stage of the Ukrainian-Russian war. At the same time, they discussed socio-economic, educational, cultural, religious and information security problems in a particularly reflective way. The integrity of the reconstructed analytical image is complemented by texts about the terrorist policy of the Kremlin in the occupied lands and the impact of military operations on the surrounding natural environment. After all, a separate group of posts is devoted to the discussion of the controversial problem of distancing from Russian culture in the West. Thanks to such meticulous attention, the interested Polish reader was able to create a stereoscopic view of the humanitarian dimensions of the existential war. Covering them, Polish commentators in many respects imitated the rhetoric of the Ukrainian mass media, confirming in the minds of their readers the genocidal optics of Russian aggression. This had a decisive influence on the formation of public opinion

favourable to Ukrainians both in Poland itself and in many countries of the European Union, whose citizens, by inertia, look at our state through Polish glasses. As a result, it allows neutralizing Putin's propaganda in the information space of allied countries. Thanks to this, Ukraine will continue to maintain the vital support of its partners, despite the dynamic changes in the Western European political landscape. This is a key prerequisite for the fact that the Ukrainian people will not only endure, but also win in their most important war.

Key words: *Russian-Ukrainian war, humanitarian aspects, «Gazeta Wyborcza», «Tygodnik Powszechny», «Komentarze OSW», reception.*

Постановка проблеми. Майже два роки повномасштабної російської агресії породили значну кількість наукової та публіцистичної літератури, в якій осмислюються різноманітні аспекти найбільш жорстокого в повоєнній історії Європи збройного протистояння. Зрозуміло, що більша її частина створена українськими оглядачами, які намагаються досягнути феномен рашистського режиму з метою прогнозування хоча б найближчого майбутнього. Втім, представникам українського аналітичного середовища вочевидь бракує необхідного для академічної рефлексії психоемоційного відсторонення, адже військові дії надалі демонструють чималу інтенсивність, а кремлівський режим невтомно піднімає ставки у своїй злочинній агресії, що вимагає оперативної реакції на події життя. У цій ситуації ми звертаємося до інтелектуального досвіду західних колег у пошуках потрібної для нас виваженої аналітичної рефлексії. Серед таких оглядачів особливо зацікавленими є наші сусіди поляки, які від перших днів агресії важливим словом підтримки і багатьма жертвовними справами довели історичне братерство сусідніх народів. З огляду на це необхідним постає узагальнення польської рецепції російсько-української війни, в якій нерідко містяться важливі для нас спостереження. При цьому ми сфокусуємося на широкому спектрі піднятих польськими колегами гуманітарних проблем.

Мета дослідження. Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей осмислення польськими оглядачами гуманітарних аспектів повномасштабного етапу російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх років польська рецепція російсько-української війни неодноразово ставала об'єктом історіографічного осмислення (Masnenko, Telvak, Yanyshyn, & Telvak, 2021). Так, на основі публікацій у газеті «Wyborcza.pl» О. Медвідь показала бачення початку російсько-українського воєнного конфлікту польськими журналістами та політичною елітою (Медвідь, 2022). Зі свого боку, В. Тельвак та В. Ільницький з'ясували особливості осмислення повномасштабного етапу путінської агресії співробітниками однієї з найбільш авторитетних європейських аналітичних інституцій – варшавського Центру східних студій імені Марека Карпа (Telvak, & Ilnytskyi, 2023). У статті М. Галіва, М. Гранда та Р. Бойчина з'ясовано рецепцію початкового етапу повномасштабної російсько-української війни на польському інформаційному порталі «Nowa Europa Wschodnia» (Галів, Гранд, Бойчин, 2024). Натомість, цілісний аналіз польської медійної рецепції сучасного періоду путінської агресії на сьогодні відсутній. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження. Спроби вивчення періодизації російсько-української війни (2014–2022) та її характеру здійснили Василь Ільницький, Олеся Куцька (Ільницький, Куцька, 2023) і Микола Галів та Василь Ільницький (Галів, Ільницький, 2023).

Виклад основного матеріалу. Як уже неодноразово йшлося в історіографічній літературі, польське суспільство загалом, та польські мас-медіа зокрема, надзвичайно рефлексивно й з чималою емпатією до українців сприйняли факт російської агресії проти сусідньої країни, особливо її повномасштабну фазу. Проявом цього стало те, що 24 лютого більшість польських часописів вийшли з обкладинками у кольорах українського прапора та містили редакційні статті зі словами обурення на адресу агресора та підтримки для його жертви. Прикладом може бути найбільш впливове польське опозиційне видання «Gazeta Wyborcza», що вийшла з редакційною статтею польською та українською мовами «Ми всі – українці» авторства культового публічного інтелектуала Адама Міхніка (Michnik, 2022).

Заскочені, подібно до більшості наших сучасників, самим фактом можливості розгортання повномасштабної війни у Європі в XXI ст., польські оглядачі чимало уваги приділили

феномену злочинного путінського режиму. Простежуючи політичну метаморфозу московського очільника від псевдодемократа ранніх 2000-х рр. через автократа кінця другої каденції до відвертого диктатора останнього періоду правління, аналітики намагаються дати пояснення такій еволюції. На їхнє солідарне переконання, воно міститься у кдб-істському минулому В. Путіна, який лише грав роль симпатика європейських цінностей на зорі політичної кар'єри і, зрозумівши незначну політичну капіталізацію цієї ролі, повернувся до органічного для себе образу диктатора за прикладом пізнього Сталіна. В цій ролі він визначив власним покликанням взяти реванш за програш СРСР у «холодній війні» (який співробітники радянської спецслужби сприйняли як ляпас від Заходу), взявши курс на реставрацію радянської імперії.

Відповідно до цього завдання була сконструйована ідеологія, яку аналітики назвали путінізмом. На думку А. Лабушевської, остання побудована на тезах про «скрепи», «можемо повторити», «другу армію світу», «святи Росію», «загниваючий Захід» тощо (Łabuszewska, 2022d). Відготовуючи винятково еkleктичний характер російської державної ідеології, знана перекладачка з російської літератури А.Л. Пьотровська зауважила: «Путін з гаслом «вставання з колін» апелює до традиції – радянської і царської, сталінської і православної, аби презентована ним та його ідеологами нарація була когерентною» (Piotrowska, 2022, s. 16–17). В останні роки ця ідеологія набула відверто фашистських рис. Звертаючись до цієї проблеми, А. де Лазарі услід за російським опозиційним письменником Д. Биковим твердить, що есенцією сучасного російського фашизму є три ідеї: національної винятковості, невтомного шукання (і віднаходження) ворога та героїзації спецслужб, які діють поза законом. Фашизм, твердить лодзинський культуролог, вписаний в саму російську культуру, а суспільство поділене на тих, кому все можна і тих, стосовно кого все можна (Lazari, 2022).

Конкретним проявом тотальної фашизації сучасного російського суспільства польські аналітики вважають зростаючу популярність таких праворадикальних об'єднань, як Національно-патріотична партія Олександра Іванова-Сухаревського, Російська національна єдність Олександра Баркашова та Чорна сотня Олександра Штільмарка. Саме їхні активісти відзначилися особливо жорстоким поводженням з українськими полоненими та цивільними громадянами, що має всі ознаки злочинів проти людяності. У цьому контексті А. Мірський вказує на парадокс заявленої Путіним «денацифікації», яку провадять російські неонацисти батальйону «Русич» і Російського царського легіону, що відверто глорифікують Гітлера (Mirskij, 2022). З огляду на сказане польські колеги дедалі частіше поділяють визначення українськими аналітиками сучасної російської державної ідеології як рашистської.

Стежачи за перебігом російської агресії й українського опору мало не в режимі реального часу, польські оглядачі вперше звернули увагу на багатоаспектність цієї найбільшої у повенній Європі війни. На їхнє переконання, поза найважливішим сюжетом, яким, безперечно, є події на полі бою, варто відстежувати динаміку змін у багатьох секторах, пов'язаних із життям українського народу, що відважно бореться за своє право на існування. Так, В. Конончук у статті «Різні фронти однієї війни» підніс важливість аналітичного осмислення проблем, які відбуваються в енергетичному, господарському, культурному (церковний, історичний, освітній та ін.), інформаційному та інших секторах (Konończuk, 2022b).

Справи в українській енергетиці польські журналісти змальовували винятково темними барвами, адже взимку 2022–2023 рр. росіяни цілеспрямовано обстрілювали ракетами нашу інфраструктуру, намагаючись занурити населення у темряву та холод. Осмислюючи причини такого відвертого варварства, Б. Хлебович підкреслив, що росіяни не можуть рівносильно протистояти українській армії на полі бою, тому концентруються на знищенні енергобезпеки держави, щоби підірвати волю її населення до опору (Hlebowicz, 2022). Однак, як ми знаємо, ці плани зазнали краху, адже дружні країни, передовсім Польща, підставили братнє плече допомоги. Польські часописи уможливають відтворити чималий масштаб багатьох ініціатив з порятунку українців від холоду внаслідок тривалих відключень електроенергії. Що цікаво, деякі з цих ініціатив належали редакційним колегіям польських пресодруків. Приміром, згадувана «Gazeta Wyborcza» ініціювала волонтерські акції «Тепло для України» і «Гуманітарний

конвой «Wyborczej» «в рамках яких доставлялися предмети першої необхідності, втім генератори й акумулятори, для мешканців знищених росіянами територій (Czuchowski, 2022).

Не набагато кращою, відготовують польські аналітики, є ситуація з українською господаркою. Йдеться про те, що економічно найбільш потужні східні регіони стали ареною військового протистояння високої інтенсивності, сформовані десятиліттями господарські зв'язки зруйновано чи суттєво порушено, логістичні шляхи загрожені російськими ракетами тощо. В цьому плані, твердять польські журналісти, найбільш трагічною виглядає справа із транспортуванням української сільськогосподарської продукції, особливо збіжжя, на традиційні ринки, якими головно є африканські країни. Так, А. Кажмерска та В. Бжезінський у статті під промовистою назвою «Росія бере світ голодом» на багатьох прикладах переконливо доводять, що агресор цілеспрямовано краде і знищує українські продукти рільництва. Тим самим держава-терорист штучно створює світову продовольчу кризу, що загрожує голодом 1,7 млрд. людей на світі (Kaźmierska, & Brzeziński, 2022a, s. 6–7). Однак така поведінка Росії, звертають увагу згадані автори, не є чимось новим для цієї країни, яка в новітній історії вже намагалася упокорити цим нелюдським інструментом свого західного сусіда (Kaźmierska, & Brzeziński, 2022b, s. 54–57).

Щойно змальовані проблеми створили чималі загрози культурного плану. В цьому аспекті польські оглядачі чи не найбільше пишуть про виклики для української освіти, адже йдеться про підростаюче покоління, на долю якого випаде відбудова держави. Змальовуючи трагічність ситуації, в якій опинилося українське шкільництво всіх рівнів, Г. Юзьвяк у статті «Уроки під бомбами» інформує свого читача, що лише протягом першого року війни було пошкоджено 3750 закладів освіти, з яких 361 – цілковито знищено (Józwiak, 2023). Ознакою російського варварства журналісти називають небачену у повоєнній Європі практику створення українцями підземних шкіл, де б учні могли навчатися у відносній безпеці.

Не кращою, твердять польські аналітики, є ситуація з об'єктами української культурної спадщини. П. Косевський у статті «Українські музеї під російським прицілом» оприлюднює численні факти навмисного знищення окупантами об'єктів української культури з метою стирання історичної пам'яті. Серед найбільш голосних актів вандалізму він називає знищення музеїв Марії Приймаченко та Григорія Сковороди, обстріл Бабиного Яру, руйнування прямим потраплянням ракети будинку харківського Держпрому (1928) і старих будівель Харківського університету та ін. Злочинний характер московського режиму, твердить журналіст, доводить той факт, що росіян у їхніх злочинах проти української культури не зупинило навіть засудження з боку Міжнародної ради музеїв (ICOM) та Міжнародного комітету музеїв і збірок сучасного мистецтва (СІМАМ) (Kosiewski, 2022).

На слушне переконання польських оглядачів, важливим фронтом розв'язаної Росією війни є інформаційний. Відповідно до їхнього аргументованого спостереження, агресор протягом тривалого часу створив цілу «імперію брехні», нав'язуючи через створені чи підконтрольні культурні інституції та мас-медіа по всьому світу свою тоталітарну версію минулого і сучасності. В цьому плані ключовою, звертають увагу польські аналітики, виступає путінська політика пам'яті. Її ключовим механізмом, твердить А. Лабушевська, є тотальне «перейнакшення дійсності», коли факти минулого довільно підбираються під задалегідь сформовану інтерпретаційну модель (Łabuszewska, 2022a). Путін, пояснює журналістка, трактує історію як вигідний інструмент, «який можна вигинати в кожний бік, аби він якнайліпше служив поточним політичним цілям» (Łabuszewska, 2022b). Дію щойно згаданого інструменту В. Пенцак відтворив на прикладі викривлення Росією історичної пам'яті про Другу світову війну (Рієсак, 2022).

Однак, незважаючи на інвестовані мільярди в інформаційну війну, як зауважили польські оглядачі, на цьому фронті Україна в багатьох важливих битвах перемагає ворога. Першочергово їй це вдається завдяки принциповій демократичності інформаційної політики, коли сотні тисяч людей за власним бажанням стають спікерами та комунікують із представниками цивілізованої спільноти, інформуючи про злочини російського режиму. В цій боротьбі, йдеться у поль-

ській пресі, українці демонструють дива кмітливості та дотепності. Створені ними анекдоти, гумористичні пісні, символи та особливо мему у нищівний спосіб висміюють ворога, вкотре доводячи слушність спостережень Вацлава Гавела, викладених у його знаному політичному есе «Сила безсильних». «Війна в Україні, – твердить О. Дренда, – вчить нас того наскільки важливою є *soft power*, міцності якої часом недооцінюють мілітарні яструби» (Drenda, 2022, s. 95). Цю тезу цілком поділяє Я. Спенсер, вказавши, що «Україна дала Росії школу майстерності в тому, що називається інформаційною війною» (Spencer, 2022, s. 50).

Специфікою польської рецепції перебігу російсько-української війни є чимала увага до її церковно-релігійного чинника. Особливо багато на цю тему пише авторитетний серед польських читачів краківський римо-католицький пресодрук «Tygodnik Powszechny», що фокусується на соціальних і культурних питаннях. Його автори послідовно доводять дедалі більшу залежність церковної влади від світської у путінській Росії. Так, А. Лабушевська у статті під промовистою назвою «Не-Божий помазанець» наводить численні факти того, як Кіріл слухняно благословляє будь-які злочинні наміри Кремля, а з Путіним у нього склалися чудові взаємини за моделлю беззаперечного визнання молодшим (тут міститься натяк на кдб-істське минуле Гундяєва) авторитету старшого за званням офіцера (Łabuszewska, 2022). В таких умовах російська церква стала не тільки стороною, але й інструментом імперської війни.

При цьому особливо брутальної інструментальності в арсеналі релігійної війни Путіна-Кіріла, за спостереженням М. Мельника, набули ікони. Він на низці прикладів показав те, як російські попи спрофанували ікони до рівня фетишів. «Можна віддавати іконам формально релігійну честь, а насправді ігнорувати Декалог: вбивати, брехати, красти, гвалтувати, торгувати, – наголошує польський автор. – Культ ікон таким чином був відділений від заповіді любові Бога і людини. Російські солдати віддають честь всіляким фетишам, а не Богові. Ікони зредуковані до ідолів, що замінюють досвід живого дійсного Бога. Це є деградацією християнства, адже зло проникає й укривається у просторі *sacrum*» (Melnyk, 2023, s. 40). Метою такої профанації ікон, висновує М. Мельник, є прагнення РПЦ разом з автократією Путіна перетворити російське суспільство з аполітичної, апатичної маси консументів – байдужою до діяльності еліти – на жертвних патріотів, готових віддати життя за «веру и царя».

Утім, така постава московських попів на чолі з їхнім зверхником, наголошують польські оглядачі, мала й позитивні наслідки у вигляді дистанціювання дедалі більшої кількості українців від РПЦ. Цей процес, розпочатий наданням Томосу і постановням Православної церкви в Україні в 2018 р., став для М. Клінгера та багатьох його колег-журналістів черговим проявом тотальної поразки «русского мира» (Klinger, 2022). Він аргументовано доводить, що війна оголила обскурантизм і кризу російської церкви, створивши шанс на подальше об'єднання християнських церков в Україні. «Московський патріархат вже програв, і то безповоротно, війну за володіння душами в Україні, оперту на анахронічній ідеї «триєдності Великої, Малої та Білої Русі» (читай: відповідно народів України, Росії та Білорусі)», – висновує М. Клінгер.

Прикметно, що релігійний фронт російсько-української війни польські оглядачі схильні розглядати у широкому контексті дискусій у світовому християнстві. Так, чимало уваги аналітики відводять нерідко провокаційній поставі папи Франциска, який тривалий час не наважується називати речі своїми іменами, апелюючи до примарної надії стати ефективним посередником між агресором і його жертвою. На марність таких його сподівань неодноразово звертали увагу польські журналісти, нарікаючи, що духовний лідер їхньої церкви став інструментом у руках путінських пропагандистів. На цю ситуацію у статті під промовистим титулом «Той, що помиляється» звернув увагу А. Августин (Augustyn, 2022). Він відверто атестував політику папи Франциска стосовно розв'язаної Росією війни хибною. Антиамериканізм і перманентна критика Заходу, твердить автор, дезорієнтували папу Франциска. Як наслідок, висновує А. Августин, «Франциск розгубився у сучасній політиці і залишився самотнім».

Доволі зацікавлено польські аналітики висвітлюють гуманітарні аспекти життя українців на окупованих територіях. На багатьох прикладах вони доводять цілеспрямованість здійснюваних росіянами численних воєнних злочинів. Так, М. Ужендовська на сторінках часопису

«Gazeta Wyborcza» наводить звіт Human Rights Watch від 22 липня 2022 р., в якому доказово наведено численні факти катувань, беззаконних ув'язнень, полювань на журналістів, держслужбовців та учасників протестів, фатальне трактування військовополонених, викрадення людей тощо. Так, станом на початок липня 2022 р. співробітники Human Rights Watch зафіксували безповоротне зникнення понад 600 осіб. Все це дало відставу авторці назвати загарбані Росією українські терени «безоднею постійного жаху». Створюючи її, твердить журналістка, окупанти мають на меті застрашити українське населення і зламати його опір окупації (Urzędowska, 2022).

Вдалі контрнаступальні дії української армії та звільнення від окупантів значних за розмірами теренів відкрили вражаючі уяву факти масового фізичного винищення цивільної людності. На сторінках польської періодики надзвичайно докладно висвітлювалися трагедії, що відбулися в Бучі, Ірпені, Мотижині та багатьох інших українських містах і селах. Наголосивши, що масові злочини росіян стосовно цивільної людності мають спланований і систематичний характер, В. Кононьчук спробував з'ясувати мотивацію злочинців. «Російські солдати вбивають, бо мстяться і хочуть настрашити, – твердить він. – Інакше не потраплять. Їм говорили, що ідуть воювати з «бандерівцями», а звичайні українці приймуть їх з відкритими обіймами».

Фокусуючись на військових злочинах росіян, польські оглядачі особливу увагу приділяють фактам насильної зміни агресором громадянства підбитої людності. Йдеться про нав'язування російських паспортів під загрозою депортацій, позбавлення права власності, обмеження доступу до ліків і медичного обслуговування та інших репресій, які нагадують етнічні чистки найгірших часів сталінізму. Втім, вказують польські оглядачі, набуття українцями нового громадянства стає для них початком нових поважних проблем. Особливо під загрозу потрапила чоловіча частина окупованої людності, адже від початку вторгнення Росія намагається компенсувати втрати особового складу, понесені під час бойових дій, шляхом примусової мобілізації мешканців окупованих територій України. Таким чином, як пише співробітник люблінського Інституту Центральної Європи А. Шабацюк, десятки тисяч «нових громадян», серед яких особливу велику групу становлять кримські татари, були мобілізовані, часто під примусом, до армії. При цьому аналітик пригадує, що примусова мобілізація мешканців окупованих територій є порушенням статті 51 Женевської конвенції 1949 р. про захист цивільного населення під час війни. А в поєднанні з масовими арештами або навіть депортаціями осіб, які були вивезені «гуманітарними коридорами» на територію Росії, зосібна числі українських дітей-сиріт, ці дії мають всі ознаки воєнних злочинів або навіть етнічних чисток (Szabaciuk, 2023).

В економічному житті підбитих теренів, вказують польські аналітики, панує грабіжницька господарка, метою якої є тотальний визиск місцевих матеріальних ресурсів. Окуповані регіони для нових господарів є банальним джерелом багатства лояльних до Кремля людей, які силою заволодівають українським майном і розпродують його іншим власникам, що погіршує місцеву економіку. Колонізаційний характер мають також заплановані окупантами інфраструктурні проекти. Йдеться насамперед про будівництво залізничної лінії, що має з'єднати Ростовську область з Кримом (через Таганрог, Маріуполь, Бердянськ і Мелітополь), а також будівництво нової двосмугової швидкісної автомагістралі, що будується поряд із залізничною колією. Окрім військового значення, наголошують польські оглядачі, нові інфраструктурні проекти мають і пропагандистське значення. У такий спосіб Росія хоче зміцнити серед місцевого населення переконання, що окуповані території не будуть звільнені Україною. Населення, яке проживає на них, окрім постійного нагляду, зомбування пропагандою та різних форм переслідувань, перебуває у вкрай складній гуманітарній ситуації. Хронічною проблемою є відсутність газо-, електро- та водопостачання. Завищені ціни в місцевих магазинах, які продають переважно російські товари, також є серйозною проблемою. Натомість окуповані українські земля відрізані від міжнародної допомоги і їх мешканці можуть покладатися лише на російські «гуманітарні конвої», які не в змозі поліпшити ситуацію.

Крім того, окупанти послідовно проводять політику стирання української ідентичності місцевого населення. Її хочуть звести до політично нешкідливого фольклору. З цією метою

знищуються українські бібліотеки, а шкільні програми базуються на російських підручниках та інструкціях, що мають за завдання індоктринацію дітей та молоді в дусі зневаги до української культури, мови і державності й ідолопоклонства перед Росією. Українська мова безпечно використовується зі шкіл, а офіційною стає російська. Історична пропаганда окупантів, як з'ясували М. Доманська, І. Вішневська та П. Жоховський, поєднує в собі – часто досить безсистемно – елементи радянського «братерства народів» (що виражається у ресоветизації публічного простору), великоруського шовінізму та квазіідеології путінізму («русский мир») (Domańska, Wiśniewska, & Żochowski, 2023).

Обговорені вище проблеми, з якими зіткнулися українська держава і її населення протягом майже двох років війни, принесли поважні демографічні виклики. Їхній масштаб на сторінках варшавського пресодруку «Komentarze OSW» відтворила Я. Рогожа (Rogoża, 2023). Вона аргументована відзначила, що російська агресія проти України загострила і без того кризову демографічну ситуацію в країні, поставивши її перед перспективою катастрофи. Йдеться про те, що протягом трьох десятиліть незалежності спостерігається дедалі більший спад населення внаслідок негативного природного приросту і високої міграційної динаміки. Так, Україна вступила в незалежність з 51,5 мільйонами жителів, але в 2019 р. їх кількість становила лише 37 мільйонів. Війна, що триває, призводить до чималої кількості жертв серед військовослужбовців та цивільних осіб – переважно чоловіків у розквіті сил, а також мільйонів біженців із неясними перспективами повернення. Ще одним негативним фактором є те, що вторгнення погіршило фізичне та психічне здоров'я громадян і зменшило їхнє бажання мати дітей через невизначеність умов життя у найближчі роки. Прогнози щодо чисельності населення України після закінчення бойових дій розходяться, твердить аналітик, проте всі вони є надзвичайно песимістичними, коливаючись у межах від 24 до 35 мільйонів. Згідно з такими прогнозами передбачається, що в 2030 р. населення нашої країни може бути одним із найстаріших у Європі, до того ж воно буде обтяжене високим відсотком хворих, інвалідів та людей, які страждають на посттравматичний стресовий розлад або депресію. Таким чином, з держави, яка 30 років тому була одним із європейських лідерів за чисельністю населення, Україна перетворилася на країну із загрозливим демографічним розривом, масштаби якого гальмуватимуть динаміку її розвитку і післявоєнну відбудову.

Важливим цивілізаційним підсумком путінської війни на знищення, вказують польські аналітики, стало остаточне культурне дистанціювання українців від Росії, метафорично назване М. Пьотровським «кінцем токсичного братерства». Цей процес оглядач розглядає в контексті подій кінця ХХ – початку ХХІ ст., називаючи останнім актом драми, яка розпочалася з Чорнобильської трагедії та перейшла через два Майдани (Piotrowski, 2022). Поділяючи такі висновки, інший польський оглядач З. Рокіта наголосив, що підставовою помилкою Путіна стало ірраціональне заперечення існування України. Називаючи кремлівського вбивцю «українським агностиком», журналіст спрогнозував, що цей ірраціоналізм у підсумку погубить його самого. Натомість породжена ним ненависть дала зворотний очікуваному результат – сконсолідувала українство мірою, ніколи небаченою перед тим. «Путін, – висновує З. Рокіта, – з'єднав українців і є, за перепошенням, одним із батьків сучасної української державності» (Rokita, 2022, s. 19).

Чималий вплив, вказують польські оглядачі, злочинна агресія росіян проти сусіднього народу мала і на ментальну еволюцію західного обсерватора. На переконання щойно згаданого З. Рокіти, розв'язана Путіним повномасштабна війна вперше мобілізувала колективний Захід, який почав бачити Україну не частиною сфери російського впливу, а культурно і ментально близьким краєм. Аналітик твердить: «Це один із найбільших успіхів України після 1991 р. – розуміння частиною західно- та східноєвропейських еліт та суспільств, що атака на Україну є нападом на західний устрій, а відтак долі українців пов'язуються з долями німців чи американців. Українці емансипувалися духовно, тепер емансипуються у західних головах» (Rokita, 2022, s. 21).

Наслідком культурного дистанціювання цивілізованого світу від російської культури став феномен Cancel Russia. Аналізуючи його, польські журналісти відзначають зростання

кола прибічників відмови від російського культурного продукту. Особливо багато симпатиків у цього руху серед інтелектуалів сусідніх з агресором народів, які мають важкий історичний досвід взаємин з російськими режимами різних кольорів і тому злочини путінізму в Україні викликають у їхній історичній пам'яті стійкий ефект *déjà vu* і культурне відторгнення (Otoski, 2023). Водночас неодноразово піднімається чутлива для українського читача проблема ставлення до російської класики й опозиційних режимів російських інтелектуалів. Польські діячі культури, насамперед перекладачі з російської, закликають не ототожнювати все і всіх із путінізмом (Lis, 2022).

Польські оглядачі також чимало пишуть про те, що напад Росії на Україну в лютому 2022 р. не лише спричинив смерть і страждання тисяч людей, але й завдав величезної шкоди навколишньому середовищу. Найбільшій актуальності ця тема набула після варварського руйнування загарбниками Каховської ГЕС на початку червня 2023 р., що стало черговим промовистим свідченням здійснюваного росіянами екоциду. Польські аналітики наголошують, що агресія першочергово загострила гігантські екологічні проблеми Донбасу і звела до нуля перспективи їх розв'язання в осяжному майбутньому. Мовиться про те, що бойові дії велися або ведуться на промислових підприємствах (наприклад, Маріупольський металургійний комбінат або коксохімічний завод в Авдіївці), які вважаються найбільшими забруднювачами довкілля у регіоні. Позиційна війна перетворила сотні квадратних кілометрів полів на випалені чи заміновані пустелі із забрудненими ґрунтом та водами. На межі зникнення опинилися унікальні степові та водно-болотні екосистеми на півдні та сході України – середовище існування зникаючих видів рослин і тварин. Щойно згадуваний підриг росіянами дамби в Новій Каховці спричинив найбільшу за багато десятиліть екологічну катастрофу в Європі, що мала наслідком велику повінь у пониззі Дніпра й забруднення вод ріки та Чорного моря. Однак, наголошують польські оглядачі, війна може стати також каталізатором позитивних екологічних змін у довгостроковій перспективі. Я. Бер, приміром, вважає, що відновлення України може змінити деструктивну пострадянську модель експлуатації природних ресурсів на півдні та сході нашої держави, засновану на важкій промисловості та великомасштабному сільському господарстві. Зокрема, вказує він, відновлення природними силами колишніх заплав Дніпра (Великого Лугу) дає можливість відтворити біорізноманіття в цьому найбільш сильно трансформованому людиною регіоні країни (Ber, 2023).

Насамкінець згадаємо, що майже два роки війни поставили перед польськими аналітиками виклик її дефініювання. Підходячи до цієї проблеми, вони солідарно вказують, що російська агресія є найбільшою загрозою не тільки для новітньої української держави, але й для української культури й нації загалом. З огляду на це в аналітичній літературі почала домінувати дефінітивна пропозиція співробітників варшавського Центру східних студій імені Марека Карпа називати повномасштабний етап путінської агресії «екзистенційною війною» (Telvak, & Pnytskyi, 2023). Натомість у польській публіцистиці частіше вживається запропоноване українським істориком Ярославом Грицаком означення «Українська вітчизняна війна» (Rokita, 2022).

Висновки. Проведене дослідження показало, що представники польської експертної спільноти чималу увагу присвятили гуманітарним аспектам повномасштабного етапу російсько-української війни. При цьому особливо рефлексивно вони обговорювали соціально-економічні, освітні, культурні, релігійні й інформаційно-безпекові проблеми. Цілість реконструйованого аналітичного образу доповнюють тексти про терористичну політику Кремля на окупованих землях та вплив військових дій на навколишнє природне середовище. Зрештою, окрема група дописів відведена обговоренню контраверсійної на Заході проблеми дистанціювання від російської культури. Завдяки такій прискіпливій увазі зацікавлений польський читач отримав можливість скласти стереоскопічне уявлення про гуманітарні виміри екзистенційної війни. Висвітлюючи їх, польські оглядачі багато в чому наслідували риторіку українських мас-медіа, утверджуючи в свідомості свого читача геноцидну оптику російської агресії. Це вирішальною мірою вплинуло на формування прихильної до українців суспільної думки як у самій Польщі, так і в багатьох країнах Євросоюзу, громадяни якого нерідко дивляться на

нашу державу кризь польські окуляри. У підсумку це дає змогу нейтралізувати в інформаційному просторі союзницьких країн путінську пропаганду. Завдяки цьому Україна надалі зберігає життєво необхідну підтримку партнерів, попри динамічні зміни західноєвропейського політичного ландшафту. А це є ключовою передумовою того, що український народ не тільки вистоїть, але й переможе у своїй найважливішій війні.

Фінансування. Статтю підготовлено згідно з держбюджетними темами «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (номер державної реєстрації 0123U101598), «Російсько-українська війна: історичні витоки, виклики для національної безпеки, формування засад політики пам'яті» (номер державної реєстрації 0123U100588) і «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України» (номер державної реєстрації 0124U000787).

Джерела та література

- Медвідь, О.** (2022). Польська преса про початок українсько-російської війни: за матеріалами газети «Wyborcza.pl» (квітень – серпень 2014). *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 599–603.
- Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р.** (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 72(1), 52–60. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7>
- Галів, М., Ільницький, В.** (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014–2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 47–73. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164>.
- Ільницький, В., Куцька, О.** (2023). Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 162–177. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087>
- Augustyn, E.** (2022). Omylny. *Tygodnik Powszechny*, 20, 32–36.
- Ber, J.** (2023). Wojna z przyrodą. Wpływ rosyjskiej agresji na środowisko naturalne Ukrainy. *Komentarze OSW*, 559, 1–7.
- Czuchowski, W.** (2022). Wieziemy ciepło dla Ukrainy. *Gazeta Wyborcza*, 10–11. 11, 7.
- Domańska, M., Wiśniewska, I., Żochowski, P.** (2023). W imadle «ruskiego miru». Okupowane regiony Ukrainy rok po aneksji. *Komentarze OSW*, 544, 1–7.
- Drenda, O.** (2022). Dywersja komiczna. *Tygodnik Powszechny*, 12, 92–95.
- Hlebowicz, B.** (2022). Ukraina bez prądu. *Gazeta Wyborcza*, 8–11, 11.
- Józwiak, G.** (2023). Lekcje pod bombami. *Tygodnik Powszechny*, 37, 48–49.
- Kaźmierska, A., Brzeziński, W.** (2022a). Gdy spichlerz świata płonie. *Tygodnik Powszechny*, 15, 54–57.
- Kaźmierska, A., Brzeziński, W.** (2022b). Rosja bierze świat głodem. *Tygodnik Powszechny*, 22, 6–7.
- Klinger, M.** (2022). Klęska «rosyjskiego świata». *Tygodnik Powszechny*, 15, 34–36.
- Konończuk, W.** (2022a). Barbarzyńcy w ogrodach Ukrainy. *Tygodnik Powszechny*, 17, 44–46.
- Konończuk, W.** (2022b). Różne fronty jednej wojny. *Tygodnik Powszechny*, 32, 6–7.
- Kosiewski, P.** (2022). Ukraińskie muzea na rosyjskim celowniku. *Tygodnik Powszechny*, 12, 50–52.
- Łabuszewska, A.** (2022a). Co się dzieje z Rosjanami. *Tygodnik Powszechny*, 17, 12–18.
- Łabuszewska, A.** (2022b). Kabaret Rosja. *Tygodnik Powszechny*, 26, 42–44.
- Łabuszewska, A.** (2022 c). Nie-Boży pomazaniec. *Tygodnik Powszechny*, 11, 38–42.
- Łabuszewska, A.** (2022 d). Powolny zmierzch putinizmu. *Tygodnik Powszechny*, 46, 50–52.
- Lazari de, A.** (2022). Poczec faszystów rosyjskich. *Gazeta Wyborcza*, 16–17, 12–13.
- Lis, R.** (2022). Nadal czytam ruskich. *Tygodnik Powszechny*, 15, 70–74.
- Melnyk, M.** (2023). Ikony wojny. *Tygodnik Powszechny*, 3, 40–42.
- Michnik, A.** (2022). Ми всі – українці. *Gazeta Wyborcza*, 26.02, 12–13.
- Mirskij, A.** (2022). «Chcemy zabijać Ukraińców». *Gazeta Wyborcza*, 23–24. 07, 18–19.
- Otocki, T.** (2023). Puszkina na cenzorowanym. *Tygodnik Powszechny*, 4, 48–50.

- Pięcak, W.** (2022). Rosja deprawuje pamięć historyczną. *Tygodnik Powszechny*, 20, 7.
- Piotrowska, A. L.** (2022). Putin zabija dwie kultury. *Gazeta Wyborcza*, 13. 07, 16–17.
- Piotrowski, M.** (2022). Koniec toksycznego braterstwa. *Tygodnik Powszechny*, 17, 56–58.
- Rogoża, J.** (2023). Ukraina w obliczu katastrofy demograficznej. *Komentarze OSW*, 524, 1–7.
- Rokita, Z.** (2022). Ukraińska Wojna Ojczyzniana. *Tygodnik Powszechny*, 13, 19–21.
- Spencer, J.** (2022). Memy też są bronią. *Tygodnik Powszechny*, 20, 48–50.
- Szabaciuk, A.** (2023). Rosyjska mobilizacja na okupowanych obszarach Ukrainy. *Komentarze IES*, 984, 1–3.
- Telvak, V. & Pynytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Східноєвропейський історичний вісник*, 27, 249–258. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552
- Urzędowska, M.** (2022). Otchłań strachu. *Gazeta Wyborcza*, 25. 07, 6.

References

- Medvid, O.** (2022). Polska presa pro pochatok ukraińsko-rosiiskoi viiny: za materialamy hazety «Wyborcza.pl» (kviten-serpen 2014) [The Polish press on the beginning of the Ukrainian-Russian war: according to the materials of the newspaper «Wyborcza.pl» (April-August 2014)]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 599–603. [in Ukrainian].
- Haliv, M., Grand, M., & Boichyn, R.** (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal «Nowa Europa Wschodnia» (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 72(1), 52–60. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7> [in Ukrainian].
- Haliv, M. & Pynytskyi, V.** (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukraińskoi viiny (2014–2023): vitchyzniani istoriografichniy diskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014–2023): the Ukrainian historiographical discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 47–73. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164> [in Ukrainian].
- Pynytskyi, V. & Kutska, O.** (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukraińskoi viiny (2014–2022) v ukraińskomu naukovomu diskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014–2022) in the Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 162–177, doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087> [in Ukrainian].
- Augustyn, E.** (2022). Omylny [Fallible]. *Tygodnik Powszechny*, 20, 32–36. [in Polish].
- Ber, J.** (2023). Wojna z przyrodą. Wpływ rosyjskiej agresji na środowisko naturalne Ukrainy [War on nature. The impact of Russian aggression on the natural environment of Ukraine]. *Komentarze OSW*, 559, 1–7. [in Polish].
- Czuchowski, W.** (2022). Wieziemy ciepło dla Ukrainy [We bring warmth for Ukraine]. *Gazeta Wyborcza*, 10–11.11, 7. [in Polish].
- Domańska, M., Wiśniewska, I., & Żochowski, P.** (2023). W imadle «ruskiego miru». Okupowane regiony Ukrainy rok po aneksji [In the vice of «Ruski Mir». Occupied regions of Ukraine a year after annexation]. *Komentarze OSW*, 544, 1–7. [in Polish].
- Drenda, O.** (2022). Dywersja komiczna [Comic subversion]. *Tygodnik Powszechny*, 12, 92–95. [in Polish].
- Hlebowicz, B.** (2022). Ukraina bez prądu [Ukraine without electricity]. *Gazeta Wyborcza*, 8. 11, 11. [in Polish].
- Józwiak, G.** (2023). Lekcje pod bombami [Lessons under bombs]. *Tygodnik Powszechny*, 37, 48–49. [in Polish].
- Kaźmierska, A., & Brzeziński, W.** (2022a). Gdy spichlerz świata płonie [While the granary of the world is burning]. *Tygodnik Powszechny*, 15, 54–57. [in Polish].
- Kaźmierska, A., & Brzeziński, W.** (2022b). Rosja bierze świat głodem [Russia is taking over the world with hunger]. *Tygodnik Powszechny*, 22, 6–7. [in Polish].
- Klinger, M.** (2022). Klęska «rosyjskiego świata» [The failure of the «Russian world»]. *Tygodnik Powszechny*, 15, 34–36. [in Polish].

- Konończuk, W.** (2022a). Barbarzyńcy w ogrodach Ukrainy [Barbarians in the gardens of Ukraine]. *Tygodnik Powszechny*, 17, 44–46. [in Polish].
- Konończuk, W.** (2022b). Różne fronty jednej wojny [Different fronts of one war]. *Tygodnik Powszechny*, 32, 6–7. [in Polish].
- Kosiewski, P.** (2022). Ukraińskie muzea na rosyjskim celowniku [Ukrainian museums in Russia's crosshairs]. *Tygodnik Powszechny*, 12, 50–52. [in Polish].
- Łabuszewska, A.** (2022a). Co się dzieje z Rosjanami [What is happening to the Russians]. *Tygodnik Powszechny*, 17, 12–18. [in Polish].
- Łabuszewska, A.** (2022b). Kabaret Rosja [Cabaret Russia]. *Tygodnik Powszechny*, 26, 42–44. [in Polish].
- Łabuszewska, A.** (2022c). Nie-Boży pomazaniec [Not-God's anointed]. *Tygodnik Powszechny*, 11, 38–42. [in Polish].
- Łabuszewska, A.** (2022d). Powolny zmierzch putinizmu [The slow decline of Putinism]. *Tygodnik Powszechny*, 46, 50–52. [in Polish].
- Lazari, de A.** (2022). Poczec faszystów rosyjskich [A group of Russian fascists]. *Gazeta Wyborcza*, 16–17.07, 12–13. [in Polish].
- Lis, R.** (2022). Nadal czytam ruskich [I still read Russian]. *Tygodnik Powszechny*, 15, S. 70–74. [in Polish].
- Melnyk, M.** (2023). Ikony wojny [War icons]. *Tygodnik Powszechny*, 3, 40–42. [in Polish].
- Michnik, A.** (2022). My vsi – ukraintsi [We are all Ukrainians]. *Gazeta Wyborcza*, 26.02, 12–13. [in Ukrainian].
- Mirskij, A.** (2022). «Chcemy zabijać Ukraińców» [«We want to kill Ukrainians»]. *Gazeta Wyborcza*, 23–24. 07, 18–19. [in Polish].
- Otocki, T.** (2023). Puszkina na cenzorowanym [Pushkin on censored]. *Tygodnik Powszechny*, 4, 48–50. [in Polish].
- Pięcak, W.** (2022). Rosja deprawuje pamięć historyczną [Russia is corrupting historical memory]. *Tygodnik Powszechny*, 20, 7. [in Polish].
- Piotrowską, A. L.** (2022). Putin zabija dwie kultury [Putin is killing two cultures]. *Gazeta Wyborcza*, 13.07, 16–17. [in Polish].
- Piotrowski, M.** (2022). Koniec toksycznego braterstwa [The end of toxic brotherhood]. *Tygodnik Powszechny*, 17, 56–58. [in Polish].
- Rogoża, J.** (2023). Ukraina w obliczu katastrofy demograficznej [Ukraine facing a demographic catastrophe]. *Komentarze OSW*, 524, 1–7. [in Polish].
- Rokita, Z.** (2022). Ukraińska Wojna Ojczyźniana [Ukrainian Patriotic War]. *Tygodnik Powszechny*, 13, 19–21. [in Polish].
- Spencer, J.** (2022). Memy też są bronią [Memes are weapons too]. *Tygodnik Powszechny*, 20, 48–50. [in Polish].
- Szabaciuk, A.** (2023). Rosyjska mobilizacja na okupowanych obszarach Ukrainy [Russian mobilization in the occupied areas of Ukraine]. *Komentarze IES*, 984, 1–3. [in Polish].
- Telvak, V. & Ilnytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropejskyi Istorychnyi Visnyk*, 27, 249–258. [in English]. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552
- Urzędowska, M.** (2022). Otchłań strachu [The abyss of fear]. *Gazeta Wyborcza*, 25.07, 6. [in Polish].

Оксана МЕДВІДЬ

кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (oksana-medvid@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8777-976>

Андрій КАДИКАЛО

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (am0001bc@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Медвідь, О., & Кадикало, А. (2024). Зайнятість українців-переселенців у Польщі в період російсько-української війни. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 96–101. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.8>

ЗАЙНЯТІСТЬ УКРАЇНЦІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. *Мета дослідження* – проаналізувати сфери зайнятості українських переселенців на території Польщі в період російсько-української війни. **Методологія дослідження** спирається на загально визнані принципи системності, науковості, авторської об'єктивності. **Наукова новизна** полягає у дослідженні сфер зайнятості українських мігрантів у Польщі в період широкомасштабного російського вторгнення на територію України. **Висновки.** Великі польські компанії пропонують для чоловіків переважно місця у будівельній, металургійній, автомобільній та транспортній галузях промисловості. Найбільший попит є на такі професії, як водій, деревообробник, зварювальник, слюсар, екскаваторник, робітник м'ясної промисловості, сантехнік. Для жінок переважно пропонують роботу у фізіотерапії, громадському харчуванні, готельному, сільськогосподарському і садівничому господарстві, косметичній, торговельній, кравецькій та перукарській промисловості. Також на польському ринку праці є попит на лікарів, медсестер, стоматологів, фармацевтів, фізіотерапевтів, IT-фахівців, вихователів дитячих садків, вчителів української та англійської мов, посади яких можуть зайняти українці. Українці намагаються знайти роботу, яка б відповідала їхній освіті чи була споріднена з попередньою роботою на Батьківщині. Що правда робота на спеціалізованих посадах із слабким знанням польської мови може становити проблему. Можна стверджувати, що в період російсько-української війни українські переселенці в Польщі працюють у багатьох сферах економіки як наймані працівники, а також активно займаються підприємницькою діяльністю. Загалом українці в Польщі становлять найчисельнішу групу працюючих іноземців.

Ключові слова: українці-переселенці, Польща, російсько-українська війна, працевлаштування, сфера зайнятості, ринок праці.

Oksana MEDVID'

PhD, Associate Professor of Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (oksana-medvid@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8777-976>

Andriy KADYKALO

Graduate Student of the Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (am0001bc@gmail.com)

To cite this article: Medvid', O., & Kadykalo, A. (2024). Zainiatist ukrainsiv-pereselentsiv u Polshchi v period rosiisko-ukrainskoi viiny [Employment of Ukrainian immigrants in Poland during the Russian-Ukrainian war]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 96–101. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.8> [in Ukrainian].

EMPLOYMENT OF UKRAINIAN IMMIGRANTS IN POLAND DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract. *The purpose of the study is to analyze the spheres of employment of Ukrainian immigrants on the territory of Poland during the Russian-Ukrainian war. The research methodology is based on generally recognized principles of systematicity, scientificity, authorial objectivity. The scientific novelty consists in the study of the spheres of employment of Ukrainian migrants in Poland during the period of the large-scale Russian invasion of the territory of Ukraine. Conclusions. Large Polish companies offer mainly positions for men in the construction, metallurgical, automotive and transport industries. The greatest demand is for such professions as a driver, a woodworker, a welder, a locksmith, an excavator, a worker in the meat industry, and a plumber. For women, they mainly offer work in physiotherapy, public catering, hotel, agricultural and horticulture, cosmetic, retail, tailoring and hairdressing industries. There are also jobs for Ukrainians on the Polish labor market demand for doctors, nurses, dentists, pharmacists, physiotherapists, IT specialists, kindergarten teachers, Ukrainian and English language teachers. Ukrainians try to find a job that corresponds to their education or is related to the previous job in the Motherland. It is true that working in specialized positions with a weak knowledge of the Polish language can be a problem. It can be argued that during the Russian-Ukrainian war, Ukrainian immigrants in Poland work in many areas of the economy as employees, and are also actively engaged in entrepreneurial activities. In general, Ukrainians in Poland constitute the largest group of working foreigners.*

Key words: *Ukrainian immigrants, Poland, Russian-Ukrainian war, employment, sphere of employment, labor market.*

Постановка проблеми. З початком повномасштабного російського вторгнення на територію України сотні тисяч українців змушені були виїхати за кордон. Як відомо, значну кількість біженців прийняла Польща. Для українських переселенців сусідня держава надала чимало пільг. Зокрема, для родин з дітьми діють програми «Сім'я 500+» (щомісячне фінансування призначається у розмірі 500 злотих на дитину), «Dobry Start» (одноразова грошова допомога 300 злотих), «40+» (забезпечення житлом українців, при цьому поляки можуть отримати 40 злотих на день на особу за надання безкоштовного харчування та проживання переселенцям) та ін.

Та не важаючи на грошову допомогу та інші пільги, більшість українців намагаються знайти в Польщі роботу. Це зумовлено низкою причин. По-перше, для нормального проживання призначеної допомоги недостатньо, а по-друге, частина переселенців мають намір залишитися в Польщі на довший час, або ж обрати цю країну місцем постійного проживання. Тому проблема забезпечення українців набуває щоразу більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень. З початком повномасштабного російського вторгнення проблема працевлаштування українських мігрантів за кордоном стала предметом зацікавленості істориків, правознавців, економістів. Зокрема О. Литвинчук та О. Юрківський розглядали міграційні процеси українців в умовах російсько-української війни та їх вплив на економіку європейських держав (Литвинчук, Юрківський, 2023). Г. Мельник охарактеризувала трудову міграцію українців до Польщі у 2014–2022 рр. (Мельник, 2022). Соціальний аспект міграційних процесів в Україні в умовах російсько-української війни висвітлили А. Сімахова та І. Церковний (Сімахова, Церковний, 2022). Окремі аспекти проблеми вивчали В. Тельвак та В. Ільницький (Telvak, & Ilnytskyi, 2023).

Питання працевлаштування українських біженців у Польщі подано у статистичних даних на офіційних інтернет-ресурсах Воєводського управління праці в Жешуві (Дані Воєводського

управління..., 2022), Державної міграційної служби України (Державна міграційна..., 2022), Національного інституту стратегічних досліджень (Національний інститут..., 2023).

Мета статті – проаналізувати сфери зайнятості українських переселенців на території Польщі в період російсько-української війни. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- дослідити пропозицію польського ринку праці для українських переселенців;
- охарактеризувати основні сфери господарства Польщі, де працевлаштовані українські мігранти;
- показати значення праці українських переселенців для розвитку економіки Республіки Польща.

Виклад основного матеріалу. Широкомасштабне російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. призвело до масової міграції населення до країн Європейського Союзу. Польща однією з перших прийняла українських біженців. Станом на 06.09.2022 р. після вибуху війни до Польщі приїхали 5,95 млн. українці, 430 тис. з них знайшли тут роботу. Оновлені дані від 13.10.2022 р. показують, що від 24.02.2022 р. до Польщі прибули майже 7 млн. українців, натомість понад 5,2 млн. повернулися до України (Дані Воєводського управління..., 2022).

Хоча це може бути дивно, українці насправді не заповнили ринок праці у Польській республіці. Через близькість кордону існує велика конкуренція серед самих українських громадян, а привабливих пропозицій роботи небагато. Цьогорічний звіт Гданського технологічного університету для Gremi Personal показує, що найбільша концентрація працівників з України була у трьох воєводствах: Мазовецькому, Лодзінському та Поморському (Дані Воєводського управління..., 2022).

Згідно з даним ZUS (Zakład ubezpieczeń Społecznych на зразок Соцстраху) в Польщі на кінець 2023 р. працювали понад 755,8 тис. українців. Для порівняння у березні 2022 р. кількість застрахованих громадян України в Польщі становила 666,7 тис., що на 39,7 тис. більше, ніж у грудні 2021 р. Найбільше українців працюють у Мазовецькому (184,1 тис.), Великопольському (89,2 тис.), Нижньосілезькому (88,6 тис.), Сілезькому (71,7 тис.) і Малопольському (62,2 тис.) воєводствах (Дані Воєводського управління..., 2022).

Цікаво, що у промислово розвиненому Сілезькому воєводстві переселенці з України не склали конкуренцію польським робітникам. Експерти пояснюють, що для роботи на промислових підприємствах, наприклад, в автомобілебудуванні, потрібні навички, досвід і знання мови, а українцям, які шукають роботу в Польщі, цього поки що бракує. Небагато українців знайшли роботу в Нижньосілезькому воєводстві, де мало пропозицій найпростіших робіт, особливо їх не вистачає за межами найбільшого міського центру, яким є Вроцлав.

Згаданий звіт Гданського технологічного університету акцентує очевидну закономірність – українці знаходять найкраще оплачувану роботу в урбанізованих регіонах, де є більший попит на людей, які виконують найпростіші роботи, в тому числі в широкому розумінні послуг (Мельник, 2022).

Доцільно зауважити, що заробітна плата українців – невисока. Згідно з доповіддю Personnel Service, більшість з них заробляють менше 4 000 злотих на місяць. 10 % задекларували вищі заробітки ніж 6 000 злотих. Більшість українців щомісячно витрачають на проживання до 500 злотих на місяць, майже 30 % – до 1000, натомість кожен десятий витрачає до 2 000 злотих. Ці витрати можуть здаватися низькими, але варто звернути увагу на той факт, що 58 % з опитаних отримали від роботодавця квартиру, 38 % користуються безкоштовним транспортом до робочого місця, і 30 % отримують допомогу на харчування. Українці часто також надсилають частину своїх заробітків родичам, які залишилися в Україні. За даними аналітичного агентства Gremi Personal, 75 % працевлаштованих українців здійснювали переказ коштів на батьківщину. Зокрема, 35,4 % з них передавали понад половину виплати, а 39,1 % – менше половини.

Згідно з даними підкарпатських районних відділів праці, станом на листопад 2023 р. 978 підприємців задекларували бажання працевлаштування громадян України (Дані Воєводського управління..., 2022). Ці компанії пропонують для чоловіків переважно місця у будівель-

ній, металургійній, автомобільній та транспортній галузях промисловості. Найбільший попит є на такі професії, як водій, деревообробник, зварювальник, слюсар, екскаваторник, робітник м'ясної промисловості, сантехнік. Для жінок переважно пропонують роботу у фізіотерапії, громадському харчуванні, готельному, сільськогосподарському і садівничому господарстві, косметичній, торговельній, кравецькій та перукарській промисловості.

Також на польському ринку праці є попит на лікарів, медсестер, стоматологів, фармацевтів, фізіотерапевтів, IT-фахівців, вихователів дитячих садків, вчителів української та англійської мов (Економічна правда, 2023).

Воєводське управління праці в Жешуві повідомило, що від початку збройного конфлікту в Україні до кінця 2023 р. 36 000 осіб почали легальну роботу на Підкарпатті або скористалися активними формами підтримки громадян України. Лише торік у цьому воєводстві знайшли роботу кілька тисяч сусідів із-за східного кордону (Працівники з України знаходять..., 2024).

Загалом українці в Польщі становлять найчисельнішу групу працівників- іноземців. На кінець серпня 2023 р. їх кількість становила 691,6 тис. осіб, або ж 59,3 % від усіх іноземних працівників (Економічна правда, 2023).

Польські роботодавці все охочіше працевлаштовують працівників з України. У яких галузях промисловості їх можна знайти найчастіше? Касир, продавець – для роботи за такою професією обов'язкова чинна санітарно-епідеміологічна книжка. Будівельник – ця професія дуже популярна серед українців завдяки простим вимогам. Найчастіше на будівництві можна зустріти молодь зі Східної України. Жнивир – більшість пропозицій роботи такого типу з'являється в період з травня до вересня. Як показує статистика, українці можуть становити до 80 % працівників цієї галузі. Навантажувач – для виконання цього виду робіт необхідно пройти курси спеціаліста. Найбільшим стимулом для працівників з України є високий заробіток, який коливається від 20 до 30 злотих за годину роботи (залежить від регіону країни та розміру підприємства). Водій – українці найчастіше працюють тут як постачальники послуг для поляків, які мають автомобіль, зареєстрований в UBER. Бажаною характеристикою цьому випадку є знання польської мови – тільки такі співробітники з України можуть розраховувати на хороші оцінки клієнтів і більшу кількість замовлень.

Чверть польських компаній туристичної та готельної індустрії працевлаштовує іноземців, причому більшість останніх (понад 90 %) – українці, йдеться у звіті, підготовленому Польським агентством розвитку підприємництва (PARP) у співпраці з Ягеллонським університетом (Дані Воєводського управління..., 2022). Як повідомлялося, біженці з України можуть розраховувати на роботу першочергово як помічник на кухні, покоївка, кухар та офіціант. Це не надто прибуткові посади, але у випадку з українцями, які шукають роботу в Польщі, перешкодою залишається мовний бар'єр та можливе підтвердження відповідної освіти.

«Польські роботодавці зазвичай хвалять працівників з України, хоча наголошують, що в більшості випадків їм потрібно ретельно вчитися» – розповів Ришард Жонса, співвласник компанії JAR Kielnarowa, яка працює в дорожній та будівельній галузі (Працівники з України знаходять..., 2024).

Як зазначив директор Воєводського управління праці в Жешуві Томаш Чоп, «більшість з українців є хорошими й ефективними працівниками, які готові залишатися в неробочий час, якщо це необхідно» (Дані Воєводського управління..., 2022).

Як зазначають польські роботодавці, українці намагаються знайти роботу, яка відповідає їхній освіті чи була споріднена з попередньою роботою на Батьківщині. Щоправда, праця на спеціалізованих посадах зі слабким знанням польської мови може становити проблему, однак, як подає дослідження EWL, 47 % українців можуть розмовляти польською мовою на побутовому рівні. Окрім того, 68 % опитаних українців сказали, що на робочому місці розмовляють українською мовою. Це пов'язано з тим, що у багатьох фірмах, які послуговуються двома мовами, керівниками є саме українці (Працівники з України знаходять..., 2024).

Українські переселенці в сусідній державі намагаються зайнятися також приватним підприємництвом. Кожен десятий бізнес у Польщі відкривають громадяни України, повідо-

мив Польський економічний інститут. За даними PІE, у 2022–2023 роках громадяни України створили у Польщі 44,5 тисяч компаній. Ць свідчить про активну підприємницьку діяльність. У 2023 році створено приблизно 28,6 тис. українських діючих ФОП, тобто в 1,8 раза більше, ніж за весь 2022 рік (Економічна правда, 2023). Це становить 72 % усіх підприємств, зареєстрованих в Польщі іноземцями. Частка українського бізнесу, яким керують жінки, становить приблизно 38 %.

Українські підприємства працюють переважно в таких галузях: будівництво (24 %), інформація та зв'язок (18 %) та інші види послуг (14 %) (Економічна правда, 2023).

Незважаючи на вплив українських мігрантів, мала кількість українських чоловіків спричинила нестачу робочої сили. Експерти вказують, що причиною дефіциту працівників є заборона виїзду українських чоловіків за кордон, а також спрощений доступ громадян України до ринків праці в інших країнах ЄС, яким українці користуються, виїжджаючи до Німеччини, Голландії та ін. При цьому 34 % респондентів мають намір повернутися в Україну якнайшвидше (Державна міграційна..., 2022).

Висновки. Великі польські компанії пропонують для чоловіків переважно місця у будівельній, металургійній, автомобільній та транспортній галузях промисловості. Найбільший попит є на такі професії, як водій, деревообробник, зварювальник, слюсар, екскаваторник, робітник м'ясної промисловості, сантехнік. Для жінок переважно пропонують роботу у фізіотерапії, громадському харчуванні, готельному, сільськогосподарському і садівничому господарстві, косметичній, торговельній, кравецькій та перукарській промисловості. Також на польському ринку праці є попит на лікарів, медсестер, стоматологів, фармацевтів, фізіотерапевтів, ІТ-фахівців, вихователів дитячих садків, вчителів української та англійської мов, посади яких можуть зайняти українці. Українці намагаються знайти роботу, яка б відповідала їхній освіті чи була споріднена з попередньою роботою на Батьківщині. Що правда робота на спеціалізованих посадах із слабким знанням польської мови може становити проблему. Можна стверджувати, що в період російсько-української війни українські переселенці в Польщі працюють у багатьох сферах економіки як наймані працівники, а також активно займаються підприємницькою діяльністю. Загалом українці в Польщі становлять найчисельнішу групу працюючих іноземців.

Джерела та література

- Дані Воєводського управління праці в Жешуві. (2022) URL: <https://www.polrab.pl/powiedzy-pracowcy-z-ukrainy/>
- Державна міграційна служба України : статистичні дані (2022) [Електронний ресурс]. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html>
- Економічна правда (2023) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>
- Литвинчук, О., Юрківський, О. (2023). Міграційні процеси в Україні: загрози в умовах російсько-української війни. *Економіка, управління та адміністрування*, 2 (104), 71–78.
- Мельник, Г. (2022). Трудова міграція українців до Республіки Польща 2014–2022 рр. *Європейські історичні студії*, 23, 44–56. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47396>
- Пищуліна, О., Юрчишин, В., Стецюк, П., Міщенко, М. (2023). *Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн східного партнерств*. Центр Разумкова. Київ.
- Працівники з України знаходять роботу на Підкарпатті. (2024). Nowiny 24. URL: <https://nowiny24.pl>
- Сімахова, А., Церковний, І. (2022). Міграційні процеси в Україні в умовах війни: соціальний аспект. *Економіка, управління та адміністрування*, 4 (102), 60–64.
- Супруновський, А. (2022). Вимушена міграція українських громадян в умовах російського вторгнення в Україну. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/115.pdf
- Українські біженці війни за кордоном. Національний інститут стратегічних досліджень: вебсайт. (2023) URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinski-bizhentsi-viyny-za-kordonom>
- Telvak, V., & Pnytskyi, V. (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoevropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 27, 249–258. [in English]. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552

- Філіпчук, Л., Ломоносова, Н., Сирбу, О., Кабанець, Ю.** (2022). *Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого – 24 березня 2022): моніторинг Cedos*. URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vymushena-migracziya-ta-vijna-v-ukraïni.docx-1.pdf>
- Як отримати притуток в Європі: тимчасовий захист vs статус біженця.* (2023). URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/200/yak-otrimatiprixistok-v-jevropi-timcasovii-zaxist-vs-status-bizencya>

References

- Dani Voyevods'koho upravlinnya pratsi v Zheshuvi* (2022). [Data from the Voivodship Labor Department in Rzeszów]. URL: <https://www.polrab.pl/powiedzy-pracowcy-z-ukrainy/> [in Poland].
- Derzhavna mihratsiyna sluzhba Ukrayiny : statystychni dani* (2022). [State Migration Service of Ukraine: statistical data] [Electronic resource] [Elektronnyy resurs]. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html> [in Ukrainian].
- Ekonomichna pravda* [Economic truth]. [Elektronnyy resurs]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807> [in Ukrainian].
- Lytvynchuk, O., & Yurkivs'kyi, O.** (2023). *Mihratsiyni protsesy v Ukrayini: zahrozy v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny*. [Migration processes in Ukraine: threats in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Ekonomika, upravlinnya ta administruvannya – Economy, management and administration*, 2(104), 71–78 [in Ukrainian].
- Mel'nyk, H.** (2022). *Trudova mihratsiya ukrayintsiv do Pespubliky Pol'shcha 2014–2022 rr.* [Labor migration of Ukrainians to the Republic of Poland 2014–2022]. *Yevropeys'ki istorychni studiyi – European historical studies*, 23, 44–56. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47396> [in Ukrainian].
- Pyshchulina, O., Yurchyshyn, V., Stetsyuk, P., & Mishchenko, M.** (2023). *Vplyv mihratsiynykh protsesiv na perebih povoyennoho vidnovlennya Ukrayiny, mihratsiynu polityku YES ta krayin skhidnoho partnerstv* [The influence of migration processes on the course of post-war reconstruction of Ukraine, the migration policy of the EU and Eastern Partnership countries]. Tsentr Razumkova. Kyiv [in Ukrainian].
- Pratsivnyky z Ukrayiny znakhodyat' robotu na Podkarpatti* (2024). [Workers from Ukraine find work in Podkarpattia]. Nowiny 24 – News 24. URL: <https://nowiny24.pl> [in Poland].
- Simakhova, A., & Tserkovnyy, I.** (2022). *Mihratsiyni protsesy v Ukrayini v umovakh viyny: sotsial'nyy aspekt* [Migration processes in Ukraine during the war: social aspect]. *Ekonomika, upravlinnya ta administruvannya – Economy, management and administration*, 4 (102), 60–64. [in Ukrainian].
- Suprunovs'kyi, A.** (2022). *Vymushena mihratsiya ukrayins'kykh hromadyan v umovakh rosiys'koho vtorhnennya v Ukrayinu* [Forced migration of Ukrainian citizens under the conditions of the Russian invasion of Ukraine]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Legal scientific electronic journal*. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/115.pdf [in Ukrainian].
- Telvak, V., & Ilnytskyi, V.** (2023). *A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. Skhidnoevropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 27, 249–258. [in English]. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552
- Ukrayins'ki bizhentsi viyny za kordonom. Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen': veb sayt.* (2023). [Ukrainian refugees of the war abroad. National Institute for Strategic Studies: website]. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinski-bizhentsi-viyny-za-kordonom> [in Ukrainian].
- Filipchuk, L., Lomonosova, N., Syrбу, O., & Kabanets', Yu.** (2022). *Vymushena mihratsiya i viyna v Ukrayini (24 lyutoho – 24 bereznya 2022): monitorynh Sedos* [Forced migration and war in Ukraine (February 24 – March 24, 2022): Sedos monitoring]. URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vymushena-migracziya-ta-vijna-v-ukraïni.docx-1.pdf> [in Ukrainian].
- Як отримати притуток в Європі: тимчасовий захист vs статус біженця* (2023). [How to get asylum in Europe: temporary protection vs refugee status]. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/200/yak-otrimatiprixistok-v-jevropi-timcasovii-zaxist-vs-status-bizencya>

УДК 94:355.01(470:477)-054.73«20»:352.07(477.83-21)
DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.9>

Руслана ПОПП

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (ruslana_popp@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8777-9760>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-9444-2018>

Scopus-Author ID: 57222035521

Микола-Мирослав БОРОДІЙЧУК

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (kolya.bmo@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1972-0437>

Бібліографічний опис статті: Попп, Р., &, Бородійчук, М.-М. (2024). Роль місцевого самоврядування у підтримці та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану (досвід Дрогобицької міської територіальної громади). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 102–112. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.9>

РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПІДТРИМЦІ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (ДОСВІД ДРОГОБИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

Анотація: *Мета статті* – показати заходи місцевого самоврядування Дрогобицької міської територіальної громади щодо підтримки, адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну. **Методологія дослідження** базується на загальноприйнятих принципах науковості, об'єктивності, історизму, методах зовнішньої та внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна.** Підсумовуються основні напрями діяльності Дрогобицького органу місцевого самоврядування щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. **Висновки.** В умовах воєнного стану місцеве самоврядування в Україні довело життєздатність. У більшості регіонів воно зберегло функціональність, довело, що може здійснювати ефективне управління на місцевому рівні у співпраці з державною владою в особі військових адміністрацій та їхніх очільників. Місцеве самоврядування Дрогобицької місцевої територіальної громади від початку військової агресії Росії організувало, надавало, координувало підтримку людям, які були вимушені залишити через війну свої місця проживання. Їх забезпечували тимчасовим житлом, харчуванням, соціальною, фінансовою, інформаційною, психологічною та медичною допомогою. Для адаптації внутрішньо переміщених осіб організувалося корисне дозвілля, надавалися консультації та сприяння у працевлаштуванні, отриманні освітніх послуг. **Проблеми, пов'язані з масовим вимушеним переселенням, потребують від громад їх вселення значних ресурсів щодо втілення проєктів та заходів з інтеграції постраждалих осіб. Для надання різнопланової допомоги, реалізації спеціальних потреб, забезпеченості житлом тих, хто змушений був залишити свої домівки, місцеве самоврядування Дрогобицької міської територіальної громади співпрацює з волонтерами, меценатами, містами-побратимами, українськими та міжнародними фундаціями, благодійними організаціями. Підсилює роботу органу місцевого самоврядування щодо моніторингу потреб внутрішньо переміщених осіб, розв'язання їхніх проблем, сприяння їх діловій та соціальній активності, а також планування майбутнього, рада з питань ВПО.**

Ключові слова: воєнний стан, органи місцевого самоврядування, міська територіальна громада, внутрішньо переміщені особи, гуманітарна допомога.

Ruslana POPP

PhD (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8777-9760>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-9444-2018>

Scopus-Author ID: 57222035521

Mykola-Myroslav BORODIICHUK

Postgraduate Student, Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (kolya.bmo@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1972-0437>

To cite this article: Popp, R., & Borodiichuk, M.-M. (2024). The role of local government in the support and integration of internally displaced persons under the conditions of marital state (experience of the Drohobych urban territorial community) [The role of local government in the support and integration of internally displaced persons under the conditions of marital state (experience of the Drohobych urban territorial community)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 102–112. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.9> [in Ukrainian].

THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENT IN THE SUPPORT AND INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE (EXPERIENCE OF THE DROHOBYCH URBAN TERRITORIAL COMMUNITY)

Abstract: The purpose of the article is to demonstrate activities of the local government of the Drohobych Urban Territorial Community towards support, adaptation and integration of internally displaced persons during the full-scale russian invasion of Ukraine. **The research methodology** is based on generally accepted principles of science, objectivity, historicism and methods of external and internal criticism of sources. **Scientific novelty.** The author summarizes main areas of activities of the Drohobych local government bodies regarding internally displaced persons during martial law. **Conclusions.** In the conditions of martial law, the local government in Ukraine proved its viability. In most regions, it proved its functionality by carrying out effective management at the local level in cooperation with the state authorities in the form of military administrations and their leaders. The local self-government of the Drohobych United Territorial Community organized, provided, and coordinated support to people who were forced to leave their places of residence due to the war since the beginning of russia's military aggression. They were provided with temporary housing, food as well as social, financial, informational, psychological and medical assistance. For their adaptation, various free-time activities were organized. The internally displaced persons also received consultations and assistance in employment and obtaining educational services. The problems connected with forced resettlement of big groups of people require investment of significant resources in implementing projects and activities for their integration. To provide multi-faceted assistance, realization of special needs, provision of housing for those who were forced to leave their homes, the local government of the Drohobych United Territorial Community cooperates with volunteers, sponsors and sister cities, Ukrainian and international foundations and charitable organizations. The Councils on internally displaced persons facilitate the work of the local government in monitoring the needs of internally displaced persons, solving their problems, promoting their business and social activities as well as planning their future.

Key words: martial law, local government bodies, united territorial community, internally displaced persons, humanitarian aid.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної військової агресії Росії проти України влада на місцях часто була найближче до людей, тому довіра до неї певною мірою зміцнювалася, хоча почасти виникали і певні проблеми. Першочергової допомоги потребували люди, що під загрозою небезпеки, рятуючи життя своє та своїх близьких, змушені були покинути

рідний дім. Тому сьогодні важливо підсумувати досвід діяльності самоврядних інституцій в умовах військового стану, показати їх ініціативи щодо розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб та шляхів їх інтеграції в місцеві громади у розрізах різних регіонів. Це допоможе знайти шляхи подолання нових викликів та посилити роль місцевого самоврядування в умовах післявоєнної відбудови нашої держави.

Аналіз останніх досліджень. Питання діяльності органів місцевого самоврядування в умовах Російсько-української війни аналізують науковці різних напрямів: юристи, економісти, політологи, історики, соціологи. Так, І. Пирога та М. Пирога показали роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану (Пирога, Пирога, 2023).

У виданні «Соціально-економічні та гуманітарні наслідки Російської агресії для українського суспільства», підготовленому фахівцями Центру Розумкова, розкрито інструменти державної політики й антикризові заходи, спрямовані на підтримку внутрішньо переміщених осіб (Соціально-економічні та гуманітарні наслідки Російської агресії для українського суспільства, 2022). Науковці Національного інституту стратегічних досліджень проаналізували масштаби міграцій, проблеми та способи розв'язання питань, пов'язаних з внутрішніми вимушеними переміщеннями, які виникли внаслідок повномасштабного вторгнення РФ (Внутрішні вимушені переміщення..., 2023). А. Андрусевич, Н. Андрусевич, З. Козак, З. Міщук склали аналітичну записку про потреби та очікування внутрішньо переміщених осіб у Львівській області (Андрусевич, Андрусевич, Козак, Міщук, 2022).

Окремих досліджень, які б висвітлювали роль місцевого самоврядування у роботі з тимчасово переміщеними особами в умовах агресії Росії проти України з урахуванням регіональних особливостей, наразі немає.

Мета статті. Показати заходи місцевого самоврядування Дрогобицької міської територіальної громади щодо підтримки, адаптації та інтеграції тимчасово переміщених осіб під час повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну.

Виклад основного матеріалу. Організація відсічі ворогу після початку повномасштабної агресії Росії потребувала консолідації зусиль усього українського суспільства. В умовах воєнного стану, на основі обласних та районних державних адміністрацій були створені тимчасові спеціальні органи – військові адміністрації (Про правовий режим воєнного стану, 2022). При цьому не перестали працювати й органи місцевого самоврядування. З урахуванням специфіки нових воєнних умов, вони надалі у взаємодії з військовими адміністраціями, виконують свої повноваження, спрямовані на розв'язання питань місцевого значення, при цьому на законодавчому рівні розширили повноваження голів громад (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України..., 2022). В умовах повномасштабної агресії Росії територіальні громади стали «базовою ланкою, що забезпечує стійкість тилу» (Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства, 2022, с. 119).

З початку військових дій Дрогобицька міська територіальна громада, яка об'єднує міста Дрогобич, Стебник та 32 сільські громади, приймала усіх, хто шукав тут прихистку. За офіційними даними, близько 20 433 осіб вимушено перемістилися до неї (Дрогобицька громада продовжує працювати..., 2023). Реальна кількість тих, хто рятувався від російської агресії на Дрогобичинні у перші дні війни, є набагато більшою, можливо, утричі, дехто зупинявся тут тимчасово, інші з різних причин не реєструвалися (У Дрогобицькій громаді налічується..., 2023). Станом на 22 березня 2023 у Дрогобицькій міській територіальній громаді нараховувалося 11 тисяч внутрішньо переміщених осіб. З них третина – особи похилого віку та люди з інвалідністю, а також 3,5 тисячі дітей (Підтримка ВПО та нові проекти у громаді, 2023). На перше січня 2024 481 осіб із статусом ВПО (Де і яку допомогу можуть отримати переселенці у Дрогобицькій громаді, 2024).

Постраждалим від війни людям, яких зустрічав Дрогобич на початку повномасштабних військових дій, надавалася вся необхідна першочергова допомога: безкоштовне тимчасове помешкання, одяг, харчування, медичний та психологічний супровід. Задля координації зусиль органу місцевого самоврядування та мешканців громади щодо прийому переміщених осіб, від-

повідно до розпорядження міського голови, у місті запрацював Гуманітарний Координаційний Центр (Приймаємо перших переселенців..., 2022), який організував збір та надання гуманітарної допомоги. Левова частка її надходила від закордонних міст-побратимів Дрогобича, а також з таких країн, як Польща, Литва, Латвія, Чехія, Німеччина, Греція, США, Франція. Була налагоджена співпраця з волонтерським штабом «Українська команда», з міжнародними організаціями та благодійними фондами, зокрема: БФ «Право на захист», Данською Радою у справах біженців DRC, World Central Kitchen, чеською організацією «Людина в біді», Спілкою Робітничих Самаритян Німеччини (ASB), Стабілізейшен Суппорт Сервісез (SSS), Товариством Червоного Хреста, акумулювалися також і всі можливі ресурси громади (Війна, виклики для міст, інтеграція ВПО..., 2023).

До 1 грудня 2023 р. Дрогобицька міська територіальна громада отримала 1512,7 тонн гуманітарної допомоги, 735,4 тонн з якої вдалося зібрати та доправити до міста зусиллями Гуманітарного Координаційного Центру, 198,1 тонн було надано громадою для ВПО. Це продукти харчування, одяг, засоби гігієни, побутове та промислове обладнання. Медикаменти і засоби медичного застосування не видавалися особисто в руки, а використовувалися для надання медичних послуг (Дрогобицька громада продовжує працювати над залученням гуманітарної допомоги..., 2023).

Про отримання гуманітарної допомоги, критерії її розподілу органи місцевого самоврядування регулярно інформували громаду. Надання необхідної і своєчасної інформації для населення і, зокрема, тим, хто вимушено шукав прихистку на Дрогобиччині, стало важливим напрямом у діяльності місцевого самоврядування. З 25 лютого 2022 на сайті Дрогобицької міської ради було створено спецрубрику «Переселенцям», де розміщується інформативні матеріали, інструкції для осіб, які прибували і прибувають до Дрогобицької громади (Дрогобицька громада продовжує працювати над залученням гуманітарної допомоги..., 2023). З 28 лютого 2022 р. у приміщенні Туристично-інформаційного центру міста, запрацював єдиний інформаційний центр (Увага! У Дрогобичі запрацював єдиний інформаційний центр!, 2022). На базі Дрогобицької міської ради був створений call-центр, який працював 24/7. На єдину телефонну лінію могли звертатися особи, які переїжджали до Дрогобича та потребували відомостей щодо поселення, харчування, процедури реєстрації, про пункти допомоги тощо. Для інформування прибуваючих були розроблені електронні, а також паперові пам'ятки, які роздавалися безпосередньо на блок-постах на під'їздах до міста (Інструкція для переселенців, які їдуть у Дрогобицьку громаду, 2022). Одним із інструментів комунікації місцевої влади з внутрішньо переселеними особами стали соціальні мережі: Фейсбук, Інстаграм, Телеграм. Вони мають можливість користуватися і інформаційно-комунікаційною системою «Дрогобич-smart city», де електронно подаються петиції, звернення, отримуються консультації (Війна, виклики для міст, інтеграція ВПО..., 2023). Зараз комунікація відбувається і за принципом «win-win», коли регіональні соціальні робітники, які займаються внутрішніми переміщеними особами, знайомі вже з ними особисто, знають про кожну потребу ВПО (Спецпроект. Мер Дрогобича: 90 % переселенців потребують постійного житла, бо не мають куди повертатися, 2023).

Від початку повномасштабного вторгнення з внутрішньо переселеними особами працює Дрогобицький міський центр соціальних служб. Станом на 15 квітня Управління соціального захисту населення звернулися для отримання довідки ВПО – 8,5 тис. осіб, 80 % з яких подали заяви на отримання адресної допомоги від держави (Реєстрація внутрішньо переміщених осіб..., 2024). Щомісячна державна фінансова допомога для ВПО становить 3 000 гривень для осіб з інвалідністю та дітей, а для інших осіб – 2 000. Крім того, у громаді для забезпечення гуманітарних потреб ВПО отримували додаткову фінансову підтримку, зібрану та передану донорами. Грошову допомогу в розмірі 6600 грн. було виплачено 1237 особам з числа ВПО (8 164 200 грн.). 1 268 200 грн. було надано для 373 дитини з числа ВПО на підготовку до школи (Дрогобицька громада продовжує працювати над залученням гуманітарної допомоги для військових та ВПО..., 2023).

В умовах значного та раптового переміщення людей, поява у громадах нових груп населення з іншими ціннісними орієнтирами – досить складний виклик. Презентуючи досягнення місцевих органів влади щодо інтеграції внутрішньо переселених осіб на заході, що відбувся у межах компонента «Разом вдома: сильна громада, ефективна адаптація ВПО», який є частиною програми «Стійкість»¹, голова Дрогобицької громади Т. Кучма, зазначив, що органи місцевого самоврядування шукали точки дотику, щоб люди, які вимушено переїхали до Дрогобича, не почували себе чужими (Війна, виклики для міст, інтеграція ВПО..., 2023). У громаді було впроваджено проєкт «Вуличний лекторій» за кошти грантодавця «Разом з Україною» (10 тис дол. США). В його рамках з ВПО проводилися заняття з йоги, майстер-класи з місцевої кулінарії, ліпки, організовувалися відвідини музеїв, перегляди документальних фільмів, екскурсії, концерти, їм надавалися правові консультації, їх запрошували на психологічні тренінги щодо подолання стресових станів (Війна, виклики для міст, інтеграція ВПО..., 2023). Над забезпеченням корисного й інтелектуального дозвілля ВПО працювало Управління культури та розвитку туризму виконавчих органів Дрогобицької міської ради, до цієї роботи залучалися освітні та мистецькі заклади, туристично-інформаційний центр міста, музей «Дрогобиччина» (Знайомлять з туристичними принадами міста..., 2022). Центр професійного розвитку педагогічних працівників Дрогобицької міської ради проводив навчання на мовному курсі «Розмовляємо українською» (Мова – єднає: у Дрогобичі завершився мовленнєвий курс..., 2022). За ініціативи відділу сім'ї та молоді, кожного тижня породіллям надавалися пакунки із необхідними речами для новонароджених, серед яких були і матері, які вимушено переїхали до Дрогобича «Безпека та турбота..., 2022). За словами очільника громади, «У більшості, 99 % переселенців, які втікали від війни та небезпеки, вони все-таки адаптувалися до наших традицій. Наприклад, вони першими долучаються до спільних толок.... Приємно, коли люди із Сєвєродонецька доглядають за пам'ятником Степанові Бандері» (Спецпроєкт. Мер Дрогобича..., 2023). Взаємовідносини з внутрішньо переміщеними особами будувалася органом місцевого самоврядування на «розумінні та сприйнятті». Були

Місцеве самоврядування Дрогобича доклало багато зусиль щоб забезпечити ВПО дахом над головою. Були обладнані спеціальні простори для їхнього поселення, головню, на базі освітніх та інших комунальних закладів (Дрогобицька громада продовжує працювати..., 2023). Левова частка людей розмістилася у приватному секторі, було запущено спеціальну програму для компенсації їх господарям за проживання ВПО (Триває виплата компенсації..., 2022).

Під час опитування внутрішньо переміщених осіб, які проживають у Дрогобичі влітку 2023 р., з'ясувалося, що 20 % з них не мають змоги, або не планують повернутися додому. Самотужки розв'язати питання будівництва соціального житла місцевим громадам не під силу (При Дрогобицькій міськраді створять..., 2023). Для поліпшення умов проживання ВПО місцева влада залучає кошти з власного та обласного бюджетів, допомогу від міст-побратимів, активно налагоджує партнерську співпрацю з міжнародними організаціями та інвесторами. Серед них: організація Core Response, Благодійний фонд «Move Ukraine», Український фонд соціальних інвестицій (Новому житлу для ВПО бути..., 2023). Це дало змогу, зокрема, вивільнити школи, у яких знайшли тимчасовий прихисток вимушені переселенці, а також відремонтувати будівлі, які роками не використовувались. У Стебнику за 52 дні було переоблаштовано гуртожиток під квартири для 32 сімей внутрішньо переміщених осіб. В оселях зробили ремонт та встановили меблі (Квартири «під ключ»..., 2022). Також було відремонтовано гуртожиток № 1 Дрогобицького державного педагогічного університету, споруджено у Дрогобичі модульно-каркасний будинок на 12 квартир (Налагоджену Дрогобицькою громадою міжнародну співпрацю відзначили на Європейському економічному конгресі (Налагоджену Дрогобицькою громадою міжнародну співпрацю..., 2023). Житло, яке облаштовується для ВПО, залишається

¹ Упроваджується Фондом Східна Європа в консорціумі громадських організацій на чолі з ERIM (Equal Rights and Independent Media – Рівні права та незалежні медіа, Франція) у партнерстві з Фондацією домів з прав людини, Домом прав людини – Тбілісі, Чорноморським фондом регіонального співробітництва та коштом Європейського Союзу.

у власності громади. Сьогодні активно напрацьовуються і нові житлові проєкти для тих хто вимушено переселився на Дрогобиччину.

Дрогобицька міська територіальна громада була однією з перших в області, в якій створено уповноважений орган для обліку внутрішньо переміщених осіб, що потребують житла для тимчасового проживання. Зазначені функції покладено на Департамент міського господарства Дрогобицької міської ради. Процедура відбору претендентів на соціальне житло у Дрогобицькій громаді відбувається прозоро, за критеріями, визначеними Кабміном та затвердженими виконавчим комітетом Дрогобицької міської ради Львівської області. З рейтинговими списками претендентів можна ознайомитися на сайті Дрогобицької міської ради у рубриці «Переселенцям». Станом на 20 березня 2024 року в ньому нараховувалося 212 осіб (Рейтинговий список ВПО, які потребують отримання тимчасового житла з фонду Дрогобицької міської ради..., 2024).

В умовах продовження воєнних дій та руйнувань, цілком зрозуміло, що пропорція між ВПО, орієнтованими на повернення, та тими, які прагнуть інтегруватися в соціальне середовище за місцем нинішнього проживання, може мати тенденції до зростання (Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення, 2023). Для досягнення кращої комунікації між органами місцевої влади, громадськими організаціями та ВПО, уряд України своєю Постановою «Про затвердження Примірного положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб», від 4 серпня 2023 р. рекомендував утворювати на місцях Ради з питань ВПО (Про затвердження Примірного положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб, 2023). Перше засідання Ради з питань ВПО як дорадчого органу при міській раді Дрогобича, до якого увійшли 15 осіб з числа внутрішньо переміщених осіб, шість представників органу місцевого самоврядування, три – громадських організацій, які провадять діяльність у сфері забезпечення та захисту прав внутрішньо переміщених осіб, відбулося 29 грудня 2023 р. Головою ради є Денис Уваров, а заступником – Оксана Магчишин, директорка Дрогобицького центру соціальних служб (Відбулось перше засідання Ради з питань ВПО, яка діє при Дрогобицькій міській раді, 2023).

Дрогобицька громада стала однією з дванадцяти місцевих громад України, яку обрали для участі у проєкті підтримки внутрішньо переміщених осіб – «Довгострокові рішення для ВПО», що реалізовується під егідою Офісу Координатора системи ООН в Україні. Метою ініціативи є «забезпечення підтримки органів влади та місцевого самоврядування України з боку міжнародної гуманітарної спільноти у зусиллях щодо пошуку довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб стосовно покращення доступу до житла, роботи, надання адміністративних послуг тощо» (Довгострокові рішення для ВПО: у Дрогобич завітали представники Агентства ООН у справах біженців, 2024).

В умовах вимушеної зміни місця проживання та занять, внутрішньо переміщені особи переживали значний стрес, змушені були пристосовувати свій спосіб життя до нових умов. Саме «незадовільний рівень доходів, економічна маргіналізація, залишаються основною перешкодою для інтеграції вимушених мігрантів» (Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення, 2023). За повідомленням Дрогобицької філії Львівського обласного центру зайнятості, з часу повномасштабного вторгнення Росії на українські землі за послугами центру зайнятості у Дрогобичі звернулись близько 700 осіб з числа ВПО, з них 278 осіб вдалось працевлаштувати (У Дрогобичі провели «Ярмарок вакансій»..., 2023). За даними опитування «Дрогобич City», причинами того, що більшість тих, хто вимушено переселився в регіон, не зміг знайти роботу за місцем проживання – відсутність відповідних вакансій, низька заробітна плата та відмова роботодавців через статус ВПО, вік. Своєрідним шляхом розв'язання проблеми є і можливість перекваліфікації. Для цього у Дрогобицькому центрі зайнятості можна отримати ваучер на навчання (26840 грн.). (Знайти роботу попри все..., 2023).

Серед актуальних проблем, пов'язаних з інтеграцією ВПО до Дрогобицької міської територіальної громади, є небажання дітей відвідувати освітні заклади громади очно. Серед причин – мовний бар'єр та можливі випадки цькування (Відбулось чергове засідання Ради з питань

ВПО..., 2024). Важливим є і те, що поступово зменшуються надходження закордонної гуманітарної допомоги, скорочується фінансування місцевих бюджетів. Це посилить проблему дефіциту ресурсів громад, потрібних для надання підтримки ВПО. (Місьцеве самоврядування..., 2023, с. 30).

Всеукраїнське опитування оприявило і певні проблеми щодо становища ВПО, чверть опитаних (25 %) повідомили, що зазнали неналежного ставлення з боку місцевих громад, а кожний п'ятий з опитаних сповістив про випадки дискримінаційного або несправедливого ставлення до себе та членів своєї сім'ї через статус вимушеного переселенця (Внутрішні вимушені переміщення..., 2023). Тому при розв'язанні проблем ВПО необхідно оперативно реагувати на будь-які порушення працівниками органів місцевого самоврядування доброчесності, унормувувати нормативно-правову базу, активно залучати ВПО до участі у громадському житті.

Висновки. В умовах воєнного стану місьцеве самоврядування в Україні довело свою життєздатність. У більшості регіонів воно зберегло функціональність, довело, що може здійснювати ефективне управління на місцевому рівні у співпраці з державною владою в особі військових адміністрацій та їхніх очільників. Місьцеве самоврядування Дрогобицької місцевої територіальної громади від початку військової агресії Росії організувало, надавало, координувало підтримку людям, які через війну вимушено залишили свої місця проживання. Вони забезпечувалися тимчасовим житлом, харчуванням, соціальною, фінансовою, інформаційною, психологічною та медичною допомогою. Для адаптації внутрішньо переміщених осіб організувалося корисне дозвілля, надавалися консультації та сприяння у працевлаштуванні, отриманні освітніх послуг. Проблеми, пов'язані з масовим вимушеним переселенням, потребують від громад їх вселення значних ресурсів щодо втілення проєктів та заходів з інтеграції постраждалих осіб. Для надання різнопланової допомоги, реалізації спеціальних потреб, забезпеченості житлом тих, хто змушений був залишити свої домівки, місьцеве самоврядування Дрогобицької міської територіальної громади співпрацює з волонтерами, меценатами, містами-побратимами, українськими та міжнародними фундаціями, благодійними організаціями. Підсилює роботу органу місцевого самоврядування щодо моніторингу потреб внутрішньо переміщених осіб, розв'язання їхніх проблем, сприяння їх діловій та соціальній активності, а також планування майбутнього, рада з питань ВПО.

Перспективним напрямом дослідження є вивчення досвіду місцевого самоврядування Дрогобицької міської територіальної громади у допомозі релокації малого та середнього бізнесу.

Джерела та література

- Актуальні питання місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та подальші завдання децентралізації.* (2022). URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16609>
- Андрусевич, А., Андрусевич, Н., Козак, З., Міщук, З.** (2022). Повернутись додому: Експрес-картування потреб та очікувань ВПО у Львівській області. *Аналітична записка. Ресурсно-аналітичний центр. Львів: «Суспільство і довкілля».*
- «Безпека та турбота – те чим ми можемо підтримати зараз», – Тарас Кучма відвідав породіль Дрогобицького пологового будинку, серед яких матері ВПО.* (2022). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/bezpeka-ta-turbota-te-chim-mi-mozhemo/>
- Відбулось перше засідання Ради з питань ВПО, яка діє при Дрогобицькій міській раді.* (2023). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/vidbulos-pershe-zasidannya-rady-z-pytan-vpo-yaka-diye-pry-drogobyczkij-miskij-radi/>
- Відбулось чергове засідання Ради з питань ВПО: обговорили проблеми освітньої та соціальної інтеграції.* (2024). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/vidbulos-cherгоve-zasidannya-rady-z-pytan-vpo-obgovoryly-problemy-osvitnoyi-ta-soczialnoyi-integraciyi/>
- Війна, виклики для міст, інтеграція ВПО: досвід Дрогобича презентували громадам України.* (2023). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/vihodyat-na-mizhnarodniy-riven-uchni-l/>
- Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення.* (2023). URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahu-problemy-ta-sposoby-yikh>

- Де і яку допомогу можуть отримати переселенці у Дрогобицькій громаді.* (2024). URL: <https://drohobych.city/articles/334643>
- Довгострокові рішення для ВПО: у Дрогобич завітали представники Агентства ООН у справах біженців.* (2024). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/dovgostrokovi-rishennya-dlya-vpo-u-drohobych-zavitaly-predstavnyku-agentstva-oon-u-spravah-bizhencziv/>
- Дрогобицька громада продовжує працювати над залученням гуманітарної допомоги для військових та ВПО: проміжний звіт та критерії розподілу.* (2023). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/promizhnyj-zvit-pro-otrymanu-gumanitarnu-dopomogu-ta-kryteriyi-yiyi-rozpodilu/>
- З новими оселями: у Стебнику вручили ключі від квартир вимушено переміщеним особам.* (2022). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/25-serpnya-vidbudetsya-cherbove-zasidann/>
- Знайомлять з туристичними принадами міста: у Дрогобичі щоденно проводять екскурсії, як для переселенців так і місцевих мешканців | Відео.* (2022). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/znayomlyat-z-turistichnimi-prinadami/>
- Знайти роботу попри все: як у громаді можуть допомогти переселенцям з роботою, навчанням та грантами.* (2023). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/znayti-robotu-popri-vse-yak-u-gromadi-mo/>
- Інструкція для переселенців, які їдуть у Дрогобицьку громаду (Оновлено).* (2022). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/uvaga-rozshukuietsya-avtomobil-na-yako/>
- Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп.* (2023). За ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД.
- Мова-єднає: у Дрогобичі завершився мовленнєвий курс для внутрішньо переселених осіб.* (2022). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/mova-iednaie-u-drogobichi-zavershivsya-mov/>
- Налагоджену Дрогобицькою громадою міжнародну співпрацю відзначили на Європейському економічному конгресі.* (2023). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/art-terapiya-dlya-ditey-drogobitskiy-mi/>
- Новому житлу для ВПО бути: Дрогобич підписав Меморандум з представниками Українського фонду соціальних інвестицій на спорудження житла для переміщених осіб за грантові кошти Уряду Німеччини.* (2023). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/trivaie-informatsiy-na-kampaniya-vihod/>
- Пирога, І. С., Пирога, М. І.** (2023). Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО, 77 (1), 117–123.*
- Підтримка ВПО та нові проекти у громаді: у Дрогобич завітали представники БФ «Право на захист» та неурядової організації Peace Winds Japan.* (2023). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/pidtrimka-vpo-ta-novi-proekti-u-gromad/>
- Приймаємо перших переселенців: у Дрогобичі створили Гуманітарний Координаційний Центр.* (2022). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/sogodni-vid-vechora-na-usiy-lvivschini/> <https://drohobych-rada.gov.ua/sogodni-vid-vechora-na-usiy-lvivschini/>
- Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану. Закон України від 12.05.2022 р., № 2259-IX* (2022). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222259>
- Про затвердження Примірнього положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб.* (2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>
- Про правовий режим воєнного стану: Закон України.* (2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
- Реєстрація внутрішньо переміщених осіб, державні виплати та гуманітарна допомога – Іван Терлецький про роботу Управління соціального захисту населення за тиждень. Відео.* (2024). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/drogobichani-spilno-z-pereselentsyami>
- Рейтинговий список взятих на облік осіб, які потребують отримання житла з фонду житла Дрогобицької міської ради, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб станом на 20.03.2024 року.* (2024). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/rejtyngovuj-spysok-stanom-na-20.03.2024.pdf>
- Соціально-економічні та гуманітарні наслідки Російської агресії для українського суспільства.* (2022). URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf
- Спецпроект. Мер Дрогобича: 90% переселенців потребують постійного житла, бо не мають куди повертатися.* (2023). URL: <https://ru.interfax.com.ua/news/interview/927975.html>
- Триває виплата компенсації на оплату комунальних послуг для власників житла, які прихистили внутрішньо переміщених осіб.* (2022). URL: drohobych-rada.gov.ua/trivaie-viplata-kompensatsiyi-na-oplatu/

- У Дрогобицькій громаді налічується до 16 тисяч переселенців, 30 % із них, імовірно, залишаться жити в ній постійно – мер. (2023). URL <https://ru.interfax.com.ua/news/interview/927975.html>
- У Дрогобичі провели «Ярмарок вакансій», який об'єднав роботодавців та людей, які перебувають в пошуку роботи. (2023). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/u-drohobychi-proveli-yarmarok-vakansi/>
- Увага! У Дрогобичі запрацював єдиний інформаційний центр! (2022). URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/uvaga-u-drohobychi-zapratsyuvav-iediniy-i/>.

References

- Aktualni pytannya mistsevoho samovryaduvannya v umovakh voyennoho stanu ta podalshi zavdannya detsentralizatsiyi.* (2022). [Current issues of local self-government under martial law and further tasks of decentralization]. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16609> [in Ukrainian].
- Andrusevych, A., Andrusevych, N., Kozak, Z., & Mishchuk, Z.** (2022). Povernutys domu: Ekspreskartuvannya potreb ta ochikuvan VPO u Lvivskiy oblasti [Return home: Express mapping of the needs and expectations of IDPs in the Lviv region]. *Analitychna zapyska. Resursno-analitychnyy tsestr – Analytical note. Resource and analytical center.* Lviv : «Suspilstvo i dovkillya». [in Ukrainian].
- «Bezpeka ta turbota – te chym my mozheмо pidtrymaty zaraz», – Taras Kuchma vidvidav porodil Drohobytskoho polohovoho budynku, sered yakykh materi VPO. (2022). [«Safety and care are what we can support now», – Taras Kuchma visited a woman giving birth at the Drohobytsky Maternity Hospital, among whom are IDP mothers]. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16609> [in Ukrainian].
- Vidbulos pershe zasidannya Rady z pytan VPO, yaka diye pry Drohobytskiy miskiy radi.* (2023). [The first meeting of the Council on IDPs, which operates under the Drohobytsk City Council, took place]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/vidbulos-pershe-zasidannya-rady-z-pytan-vpo-yaka-diye-pry-drogobyczkij-miskij-radi/> [in Ukrainian].
- Vidbulos chergove zasidannya Rady z pytan VPO: obhovoryly problemy osvithnoyi ta sotsialnoyi intehtratsiyi.* (2024). [Another meeting of the Council on IDPs was held: problems of educational and social integration were discussed]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/vidbulos-cherbove-zasidannya-rady-z-pytan-vpo-obgovoryly-problemy-osvithnoyi-ta-sotsialnoyi-integracziyi/> [in Ukrainian].
- Viyina, vyklyky dlya mist, intehtratsiya VPO: dosvid Drohobycha prezentuvaty hromadam Ukrayiny.* (2023). [War, challenges for cities, integration of IDPs: Drohobytsk's experience was presented to Ukrainian communities]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/vihodyat-na-mizhnarodniy-riven-uchni-> [in Ukrainian].
- Vnutrishni vymusheni peremishchennya: obsyahy, problemy ta sposoby yikh vyrishennya.* (2023). [Internal forced displacement: volumes, problems and ways to solve them]. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-yikh> [in Ukrainian].
- De i yaku dopomohu mozhut otrymaty pereselentsi u Drohobytskiy hromadi.* (2024). [Where and what help can resettlers get in the Drohobytsk community]. URL: <https://drohobych.city/articles/334643> [in Ukrainian].
- Drohobytska hromada prodovzhuye pratsyuvaty nad zaluchennyam humanitarnoyi dopomohy dlya viyskovykh ta VPO: promizhnyy zvit ta kryteriyi rozpodilu.* (2024). [The Drohobytsk community continues to work on attracting humanitarian aid for the military and IDPs: interim report and distribution criteria]. URL: <https://drohobych.city/articles/334643> [in Ukrainian].
- Dovhostrokovy rishennya dlya VPO: u Drohobych zavitaly predstavnyky Ahentstva OON u spravakh bizhentsiv.* (2024). [Long-term solutions for IDPs: representatives of the UN Refugee Agency visited Drohobytsk]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/dovgostrokovi-rishennya-dlya-vpo-u-drogobych-zavitaly-predstavnyky-agentstva-oon-u-spravah-bizhencziv/> [in Ukrainian].
- Z novymy oselyamy: u Stebnyku vruchyly klyuchi vid kvartyr vymusheno peremishchenym osobam.* (2022). [With new homes: keys to apartments were handed over to forcibly displaced persons in Stebnyk]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/25-serpnya-vidbudetsya-cherbove-zasidann/> [in Ukrainian].
- Znayomyat z turystychnymy prynadamy mista: u Drohobychi shchodenno provodyat ekskursiyi, yak dlya pereselentsiv tak i mistsevykh meshkantsiv | Video.* (2022). [They will introduce you to the city's tourist attractions: in Drohobytsk, excursions are held daily, both for immigrants and local residents | Video.]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/znayomyat-z-turistichnimi-prinadami> [in Ukrainian].
- Znayty robotu popry vse: yak u hromadi mozhut dopomohy pereselentsyam z robotoyu, navchannyam ta hrantamy.* (2023). [Finding work against all odds: how communities can help migrants with jobs, training and grants.]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/znayty-robotu-popry-vse-yak-u-gromadi-mo/> [in Ukrainian].

- Instruktsiya dlya pereselentsiv, yaki yidut u Drohobytsku hromadu (Onovleno).* (2022). [Instructions for displaced persons going to Drohobytsh hromada (Updated)]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/uvaga-rozhshukuietsya-avtomobil-na-yako/> [in Ukrainian].
- Potapenko, V. H.** (ed.) (2023). *Mistseve samovryaduvannya yak chynnyk stiykosti tylu : analit. dop.* [Local self-government as a factor in the stability of the rear: analytical report]. Kyiv : SISR.[in Ukrainian].
- Mova-yednaye: u Drohobychi zavershyvsya movlennyevyy kurs dlya vnutrishno pereselenykh osib.* (2022). [Language unites: a speech course for internally displaced persons has been completed in Drohobych.]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/mova-iednaie-u-drogobychi-zavershivsya-mov/> [in Ukrainian].
- Nalahodzhenu Drohobytskoyu hromadoyu mizhnarodnu spivpratsyu vidznachyly na Yevropeyskomu ekonomichnomu konhresi.* (2023). [The international cooperation established by the Drohobytsh community was recognized at the European Economic Congress]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/art-terapiya-dlya-ditey-drogobitskiy-mi/> [in Ukrainian].
- Novomu zhytlu dlya VPO buty: Drohobych pidpysav Memorandum z predstavnykamy Ukrayinskoho fondu sotsialnykh investytsiy na sporudzhennya zhytla dlya peremishchenykh osib za hrantovi koshty Uryadu Nimechchyny.* (2023). [There should be new housing for IDPs: Drohobych signed a Memorandum with representatives of the Ukrainian Social Investment Fund on the construction of housing for displaced persons with grant funds from the Government of Germany]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/trivaie-informatsiyna-kampaniya-vihod/> [in Ukrainian].
- Pyroha, I. S., & Pyroha, M. I.** (2023). Rol mistsevoho samovryaduvannya u vidbudovi v umovakh voyennoho stanu [The role of local self-government in reconstruction under martial law]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu, Seriya PRAVO – Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University, PRAVO Series, 77 (1), 117–123* [in Ukrainian].
- Pidtrymka VPO ta novi proekty u hromadi: u Drohobych zavitaly predstavnyky BF «Pravo na zakhyst» ta neuryadovoyi orhanizatsiyi Peace Winds Japan.* (2023). [Support for IDPs and new projects in the community: representatives of the BF «Right to Protection» and the non-governmental organization Peace Winds Japan visited Drohobych]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/pidtrimka-vpo-ta-novi-proekty-u-gromad/> [in Ukrainian].
- Pryymayemo pershykh pereselentsiv: u Drohobychi stvoryly Humanitarnyy Koordynatsiynyy Tsent.* (2022). [We are accepting the first resettlers: a Humanitarian Coordination Center was created in Drohobych]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/sogodni-vid-vechora-na-usiy-lvivschini/> <https://drohobych-rada.gov.ua/sogodni-vid-vechora-na-usiy-lvivschini/> [in Ukrainian].
- Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannya derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannya u period dii voiennoho stanu. Zakon Ukrainy.* (2023). [On making changes to some laws of Ukraine regarding the functioning of the civil service and local self-government during the period of martial law.]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222259> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Prymirnoho polozhennia pro Radu z pytan vnutrishno peremishchenykh osib.* [On the approval of the Model Regulation on the Council for Internally Displaced Persons]. (2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> [in Ukrainian].
- Pro pravovyi rezhyim voiennoho stanu: Zakon Ukrainy.* (2023). [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
- Reiestratsiia vnutrishno peremishchenykh osib, derzhavni vyplaty ta humanitarna dopomoha – Ivan Terletskyi pro robotu Upravlinnia sotsialnoho zakhystu naseleennia za tyzhden. Video. (2024). [Registration of internally displaced persons, state payments and humanitarian aid – Ivan Terletskyi on the work of the Department of Social Protection of the Population in a week]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/drogobichani-spilno-z-pereselentsyami> [in Ukrainian].
- Reitynhovyi spysok vziatykh na oblik osib, yaki potrebuiut otrymannia zhytla z fondu zhytla Drohobytskoi miskoi rady, pryznachenooho dlia tymchasovoho prozhyvannya vnutrishno peremishchenykh osib stanom na 20.03.2024 roku.* (2024). [Ranking list of registered persons who need housing from the housing fund of the Drohobytsh City Council designated for temporary residence of internally displaced persons as of March 20, 2024]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/rejtyngovyj-spysok-standom-na-20.03.2024.pdf> [in Ukrainian].
- Sotsialno-ekonomichni ta humanitarni naslidky rosiiskoi ahresii dlia ukrayinskoho suspilstva.* (2022). [Socio-economic and humanitarian consequences of russian aggression for ukrainian society]. URL: https://rozumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf [in Ukrainian].
- Spetsproiekt. Mer Drohobycha: 90% pereselentsiv potrebuiut postiinoho zhytla, bo ne maiut kudy povertatysia.* (2023). [Special project. Mayor of Drohobych: 90% of displaced people need permanent housing

because they have nowhere to return]. URL: <https://ru.interfax.com.ua/news/interview/927975.html> [in Ukrainian].

Tryvaie vyplata kompensatsii na oplatu komunalnykh posluh dlia vlasnykiv zhytla, yaki prykhystyly vnutrishno peremishchenykh osib. (2022). [The payment of compensation for the payment of utility services for homeowners who sheltered internally displaced persons continues]. [in Ukrainian].

U Drohobyskii hromadi nalichuietsia do 16 tysiach pereselentsiv, 30% iz nykh, imovirno, zalyshatsia zhyty v nii postiino – mer. (2023). [There are up to 16,000 displaced people in the Drohobysk community, 30% of them are likely to stay there permanently – the mayor]. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/927944.html> [in Ukrainian].

U Drohobychi provely «Iarmarok vakansii», yakyi obiednav robotodavtsiv ta liudei, yaki perebuvaiut v poshuku roboty. (2023). [A «Job Fair» was held in Drohobych, which brought together employers and people looking for work]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/u-drogobychi-proveli-yarmarok-vakansi/> [in Ukrainian].

Uvaha! U Drohobychi zapratsyuvav yedynyi informatsiinyi tsentr! (2022). [WARNING! A single information center has opened in Drohobych!]. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/uvaga-u-drogobychi-zapratsyuvav-iedyniy-i/> [in Ukrainian].

Володимир ДУМИЧ

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (dumychvol@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6899-2040>

Бібліографічний опис статті: Думич, В. (2024). Волонтерська діяльність Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 15/57, Спецвипуск*, 113–123. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.10>

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. Мета статті. Показати основні напрями волонтерської діяльності Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. **Методологія дослідження** базується на аналізі й оцінюванні історичних подій, фактів, об'єктивності, хронологічної послідовності та системного підходу до досліджуваного матеріалу.

Наукова новизна. У статті показано особливості, форми, методи, пріоритетні напрями організації волонтерської допомоги в межах окремого освітнього простору – Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, обґрунтовано її важливість і результати. **Висновки.** В умовах воєнного стану заклади вищої освіти України змінювали, адаптували навчальний процес для продовження освітньої діяльності. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка розгорнув й активну волонтерську діяльність. Зусиллями закладу було організовано розміщення внутрішньо переміщених осіб, надання їм необхідної допомоги, надходження гуманітарної підтримки. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка став одним найбільших прихистків для ВПО у Львівській обл. Для кращої адаптації людей, які вимушено переселилися до Дрогобича, університет організував корисне дозвілля, культурно-масові заходи, проводив різноманітні освітні заняття, активно працювала і психологічна служба.

Волонтерська діяльність університету спрямовувалася і на підтримку Збройних сил України та допомогу їм. Так, було організовано й проведено низку благодійних заходів, концертів, ярмарків, спортивних змагань, а зібрані кошти від різноманітних акцій йшли на потребу ЗСУ. Було налагоджено також виготовлення практичних речей (маскувальні сітки, оконні свічки, балаклави, футболки) для української армії.

Ключові слова: воєнний стан, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, волонтерська діяльність, внутрішньо переміщені особи, гуманітарна допомога.

Volodymyr DUMYCH

Postgraduate Student, Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (dumychvol@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6899-2040>

Bibliographic Description of the Article: Dumych, V. (2024). Volonterska diialnist Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka v umovakh povnomasshtabnoi ahresii Rosii proty Ukrainy [Volunteer activity at Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University in conditions of the full-scale Russian aggression against Ukraine]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities sciences: a collection of scientific articles of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History Series, Special issue*, 113–123. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.10> [in Ukrainian].

VOLUNTEER ACTIVITIES AT DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY IN THE CONDITIONS OF RUSSIA'S FULL-SCALE AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Abstract. *The purpose of the research is to stress out the main areas of the volunteer activity at Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University in the conditions of the full-scale Russian aggression against Ukraine. The research methodology is based on the analysis and evaluation of historical events, facts, objectivity, chronological sequence and a systematic approach to the researched material. The scientific novelty lies in the fact the features, forms, methods, and priority directions of the volunteer's support organization within a separate educational space, in particular, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University have been covered the article, and the importance and the results have been substantiated. The Conclusions. Due to the martial law, higher education institutions in Ukraine changed and adapted the educational process in order to carry on the educational activities. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University has also developed active volunteering activities. The efforts made by the higher educational institution led to the organized the placement of internally displaced persons, providing them with the necessary assistance, and receiving humanitarian support. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University has become one of the largest shelters for IDPs in Lviv region. The university set up useful leisure time, cultural and mass events, held various educational classes, and the psychological service of the university was working actively, which was aimed at better adaptation of people, who were forced to move to Drohobych.*

The volunteer activity of the higher educational institution was also aimed at supporting and helping the Armed Forces of Ukraine. Numerous charity events, concerts, fairs, and sports competitions were organized and held at the university, the funds collected from various actions were donated to the needs of the Armed Forces of Ukraine. The production of practical items (masking nets, trench candles, balaclavas, T-shirts) for the Ukrainian army was also established.

Key words: *martial law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, volunteering, internally displaced persons, humanitarian aid.*

Постановка проблеми. Початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну спричинив глобальні гуманітарні наслідки. Серед важливих завдань життєдіяльності держави, постало і питання продовження ефективної роботи закладів вищої освіти у воєнний час. Деякі університети України опинилися на окупованих територіях, інші зазнали руйнування або ж перебували в близькості до лінії ведення бойових дій. У такій ситуації перед українським суспільством постала проблема виживання, збереження та продовження функціонування вищої освіти як такої. Окрім налагодження освітнього процесу, університети, зіткнувшись з низкою викликів і проблем, розпочали освоювати нову для себе соціальну місію – ставали волонтерськими центрами ЗСУ. Актуальним сьогодні є вивчення досвіду їхньої волонтерської діяльності, адже вона є вагомим внеском у боротьбу проти ворога. Це дасть можливість також віднайти правильні рішення задля забезпечення ефективного функціонування всієї системи вищої освіти в сучасних реаліях і в умовах відбудовчих процесів.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми і виклики, які постали перед вищою освітою в Україні через війну та спроби їх розв'язання, детально проаналізовані в Аналітичному звіті, які уклали Євген Ніколаєв, Григорій Рій та Іван Шемелинець (Ніколаєв, Рій, Шемелинець, 2023). Державну політику в сфері вищої освіти після початку повномасштабного вторгнення було досліджено в межах проекту «Університети в облозі: виклики для української системи вищої освіти після повномасштабного вторгнення Росії в Україну», що здійснювався Школою політичної аналітики НаУКМА у партнерстві з Національним агентством із забезпечення

якості вищої освіти за підтримки Фонду Фрідріха Науманна за Свободу (Університети під час війни: від закладу освіти до соціальної місії, 2022).

Заслуговує на увагу праця Ірини та Андрія Шевчуків, які не тільки окреслили виклики для системи вищої освіти України, що постали перед нею після російського вторгнення в Україну 2022 р., а й розглянули можливості для її розвитку в нових складних умовах (Шевчук, Шевчук, 2022). Галина Жила спрогнозувала розвиток вищої освіти в короткостроковому періоді, в повоєнний час, а також теоретично обґрунтувала проблеми і перспективи вищої освіти, вказавши, на яке майбутнє може сподіватися українська наука (Вища освіта в умовах війни: виклики, проблеми, перспективи для студентів та науковців. (2023). У. Когут, О. Сікора, Т. Вдовичин, теж розкривають певні проблеми освітнього процесу в умовах воєнного часу (Когут, Сікора, Вдовичин, 2022).

Проте організацію волонтерської роботи в умовах окремого закладу вищої освіти у період воєнного стану ще не достатньо досліджено, що й обумовлює актуальність статті.

Мета статті. Показати основні напрями волонтерської діяльності Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в умовах повномасштабної агресії Росії проти України.

Виклад основного матеріалу. У перший ж день повномасштабного вторгнення Росії на територію України (24 лютого 2022 р.) керівництво Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка опублікувало звернення до всіх працівників та студентів, наголосивши увагу на тому, що Президент України Володимир Зеленський підписав Указ № 64 (2022) «Про введення воєнного стану в Україні». Наголошувалося, що освітній процес мав продовжитися у дистанційній формі, евакуація структурних підрозділів, працівників та студентів не передбачалася (Зберігаймо спокій!, 2022). Із врахуванням нових рекомендацій МОН України «Про організацію освітнього процесу» від 25 лютого 2022 року та відповідно до наказу ректора «Про внесення змін до графіку навчального процесу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» від 25.02.2022 р., з 28 лютого до 13 березня для здобувачів вищої освіти за усіма освітніми програмами за денною та заочною формами було запроваджено канікули (з 28 лютого по 13 березня в університеті оголошуються канікули, 2022).

В умовах воєнного стану одним із важливих напрямів діяльності Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка стала волонтерська діяльність, яка здійснювалася в координації з Міністерством освіти та науки України, Дрогобицькою районною військовою державною адміністрацією і Дрогобицькою міською радою. Був створений Волонтерський центр допомоги ЗСУ та територіальній обороні. За його роботу відповідав проректор з навчально-наукової роботи, міжнародних зв'язків та інформаційної діяльності (Про основне із внутрішньо переміщеними особами, 2022). У роботі Волонтерського центру, який займався організацією гуманітарної допомоги від міжнародних партнерів, збором коштів, медикаментів, продуктів харчування, речей першої необхідності брали участь студенти, викладачі, працівники різних структурних підрозділів університету (Волонтерський центр допомоги ЗСУ та територіальній обороні, 2022).

Біолого-природничий факультет та інститут фізичної культури і здоров'я (сьогодні це факультет здоров'я людини та природничих наук), налагодили навчання для викладачів, студентів та просто охочих з домедичної допомоги. Психологічна служба університету організувала психологічну підтримку усіх, хто цього потребував (Психологічна служба активно надає консультації!, 2022). Профком працівників, профком студентів, студентське самоврядування, кафедри університету активно долучалися до «інформаційного фронту» (Війна нікого не залишає байдужим..., 2022).

Від початку військових дій в Україні виникла складна гуманітарна ситуація, пов'язана з переселенням мешканців тих областей, де відбувалися обстріли та оборонні бої. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка відгукнувся на потреби Дрогобицької міської територіальної громади та Львівської обласної військової адміністрації щодо

надання прихистку людям, які через військові дії змушені були залишити свої домівки. Внутрішньо переміщених осіб поселяли у студентському гуртожитку № 5. 26–28 лютого 2022 р. викладачі, студенти та співробітники провели толоку щоб підготуватися до прийому людей (Діяльність Дрогобицького університету..., 2022). За два роки війни в студентському гуртожитку було надано житло 1450 внутрішньо переміщеним особам.

Одночасно керівництво університету розпочало реалізацію проекту із запуску в експлуатацію гуртожитку № 1, що перебував на той час у законсервованому стані. За власні кошти, а також внески благодійних міжнародних організацій Solidarites International, Klub Inteligencji Katolickiej w Warszawie, Громадської організації «Будуємо Україну Разом» та за підтримки Львівської обласної військової адміністрації у ньому було проведено капітальний ремонт. З травня 2023 З жовтня 2023 року, відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння щодо співробітництва між Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців та Міністерством освіти і науки України, розпочалися ремонтні роботи в гуртожитку № 3. Проектна потужність цього об'єкта – 200 ліжко-місць (Працюємо для перемоги..., 2024).

У 2023 році університету вдалося залучити кошти для відшкодування витрат на комунальні послуги за проживання внутрішньо переміщених громадян у студентському гуртожитку № 5 від благодійного Фонду «Карітас Самбірсько-Дрогобицької Єпархії Української Греко-Католицької церкви», Товариства Червоного Хреста України на суму 2009678,71 грн., а також 946 881 грн. надало Міністерство освіти і науки України. У холі гуртожитку волонтери (викладачі та студенти) організували пункт видачі продуктів харчування, одягу і засобів гігієни. (Діяльність Дрогобицького університету..., 2022). Жешувський університет, профспілка учителів польських (ZNP), Колегіуму Вітелона, ГО «Спільнота академічна», Познанський університет імені Адама Міцкевича, неприбуткова організація «Орадея», Університет прикладних наук WIBES, (Галів, Німилевич, 2022; Подарунок від польських колег, 2023; Чергова допомога..., 2022; Колегіум Вітелона і Дрогобицький університет – плідне партнерство, 2022; Співпраця з бельгійською неприбутковою організацією..., 2022; Потужна підтримка..., 2022).

Благодійна організація Товариство Червоного Хреста України, ГО «Я з повстанського роду!», Громадська організація SchutzensengelWerk gGmbH, Товариство «Pojutrze», Фундація «Obywatelska Wielkopolska», Благодійний Фонд «Центр підтримки та захисту», Благодійна організація «Благодійний фонд Родини Веселого», Данська рада у справах біженців, ЮНІСЕФ, Міжнародна організація з міграції, Благодійна організація «Ukraina Marzen», Благодійна організація «Kuchnia wojskowa Piaski», Спілка Робітничих Самаритян Німеччини (ASB), Американська федерація вчителів, ТЗОВ «Церсаніт-інвест», міжнародна благодійна організація Peace Winds Japan Плідна співпраця університету з Дрогобицькою міською радою, 2022; Товариство Червоного Хреста..., 2022; Співпраця з благодійниками триває, 2022; Великодні подарунки..., 2023; Разом до перемоги!, 2023; Україна – це жінка, 2023; Святий Миколай завітав..., 2022; У студентський гуртожиток ..., 2022; Співпраця з міжнародними партнерами, 2022; Щиро дякуємо..., 2022; Допомога як вияв любові..., 2024; Дружня допомога Дрогобицької міської ради, 2022) Для людей, які вимушено переселилися до Дрогобича, науково-педагогічні працівники проводили безкоштовні курси з вивчення української та польської мов, заняття з фітнесу, танців, вокалу, лекції та майстер класи, екскурсійні поїздки історичними місцями, в гори, організовували відвідування театру (Курси української мови..., 2022). Мешканці гуртожитку долучилися до загальноміської толоки з облагородження паркової зони та до висадження біля будівлі гуртожитку понад сорока фруктових дерев (Ми – за чисте місто, 2022), (Нехай росте сад..., 2022). Особливою турботою були оточені діти. Для них спеціально було облаштовано кімнату фізичного та творчого розвитку (Вручення відзнак польським партнерам, 2023). Викладачі університету склали графік роботи з різними категоріями дітей: дошкільниками, молодшими школярами тощо, організувавши окремі локації. Кожен день був насичений рухливими іграми, театральними дійствами, аплікуванням, літературними і краєзнавчими вікторинами, малюванням, ліпленням, бісероплетінням, хореографією та розвагами. Не тільки викладачі, але й студенти як майбутні педагоги, згідно з графіком, проводили для дітей навчально-виховні, розважальні

заходи («Я люблю Україну», 2022; Кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти..., 2022; Педагогічна організація дозвілля малечі, 2022; Повертаємо дітям посмішки, 2022; Робота з дітьми внутрішньо переміщених осіб триває..., 2022). Для мешканців гуртожитку було організовано екскурсії до Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі», поїздки до зоопарку «Лімпопо», відвідини театральних вистав у Львівському академічному обласному музично-драматичному театрі ім. Юрія Дрогобича (Діяльність Дрогобицького університету під час війни, 2022).

Різноаспектна волонтерська діяльність викладачів та студентів університету дала можливість людям, які приїхали з інших регіонів України, ознайомитися з традиціями нашого краю. Вони з цікавістю брали участь в приготуванні різдвяної куті, випіканні пасок, які освятив капелан університету о. Олег Кекош (Заняття «Великодні писанки в українських традиціях»..., 2022; Пасха – свято для всіх, 2022; У студентському гуртожитку..., 2022). Понад те, кожен, хто бажав, міг відзначити Святвечір у реклекційно-просвітницькому центрі «Еммануїл» Самбірсько-Дрогобицької єпархії УГКЦ. Було організовано та реалізовано проекти, які дали можливість дітям отримати подарунки на свято Святого Миколая, Новий Рік та Великдень від однолітків та їхніх родин із Польщі, Сполучених Штатів Америки та 2023 Керівництво, викладачі, студенти, інші співробітники Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну надають допомогу Збройним силам України (Працюємо для перемоги..., 2024). Вони плели маскувальні сітки, вкрай необхідні нашим захисникам на передовій (Допомагаємо Українській Армії, 2022). Швейна майстерня кафедри технологічної та професійної освіти налагодила пошиття балаклав, підкашників та футболок, які передавались воїнам (Працюємо для перемоги..., 2024). Відбулася низка благодійних концертів, ярмарків спортивних змагань. (Благодійний концерт..., 2023; Відбувся благодійний турнір з футболу, 2022; «Коробка тепла для ЗСУ»..., 2024; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка і «Music for Ukraine», 2022; Разом до перемоги!, 2023; Студенти факультету початкової освіти ..., 2023). За кошти зібрані на різних благодійних заходах було придбано металеві печі, каримати, рюкзаки, спальники, дощовики, аптечки, медикаменти, засобів гігієни та продуктові комплекти, виготовлено окопні свічки, для обігріву воїнів, відремонтовано мікроавтобус. В університеті було організовано збір коштів для воїна – випускника факультету фізики, математики, економіки та інноваційних технологій Михайла Кітика.

Цього річ у Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка започатковано благодійні збори на придбання FPV-дронів для військових (Університет передав..., 2024; В університеті скерували..., 2024). Трудовий колектив прийняв рішення щомісячно відрахувати один відсоток заробітної платні на потреби ЗСУ.

Висновки. В умовах воєнного стану заклади вищої освіти України змінювали, адаптували навчальний процес для продовження освітньої діяльності. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка розгорнув й активну волонтерську діяльність. Зусиллями університету було організовано розміщення внутрішньо переміщених осіб, надання їм необхідної допомоги, надходження гуманітарної підтримки. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка став одним найбільших прихистків для ВПО у Львівській обл. Для кращої адаптації людей, які вимушено переселилися до Дрогобича, університет організовував корисне дозвілля, культурно-масові заходи, проводив різноманітні освітні курси, активно працювала і психологічна служба.

Волонтерська діяльність університету спрямовувалася і на підтримку та допомогу Збройним силам України. Так, було організовано та проведено низку благодійних заходів, концертів, ярмарків, спортивних змагань, а зібрані кошти від різноманітних акцій йшли на потребу ЗСУ. Було налагоджено також виготовлення практичних речей (маскувальні сітки, окопні свічки, балаклави, футболки) для української армії.

Перспективним напрямом дослідження є висвітлення організації освітньої діяльності Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в умовах повномасштабної агресії Росії проти України.

Джерела та література

- Благодійний концерт на підтримку ЗСУ кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки.* (2023). URL: <https://dspu.edu.ua/news/blagodijnyj-koncert-na-pidtrymku-zsu-kafedry-muzychno-teoretychnyx-dyscyplin-ta-instrumentalnoyi-pidgotovky/>
- В університеті скерували 24 тис. грн профспілкових внесків колективу на придбання дронів для ЗСУ.* (2024). URL: <https://dspu.edu.ua/news/v-universyteti-skeruvaly-24-tys-grn-profspilkovykh-vneskiv-kolektyvu-na-privdannya-droniv-dlya-zsu/>
- Великодні подарунки для дітей ВПО та дітей з особливими потребами.* (2023). URL: <https://dspu.edu.ua/news/velykodni-podarunky-dlya-ditej-vpo-ta-ditej-z-osoblyvymy-potrebamy/>
- Відбувся благодійний турнір з фут залу.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/vidbuvsya-blagodijnyj-turnir-z-futzalu/>
- Війна нікого не залишає байдужим...* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/vijna-nikogo-ne-zalyshaye-bajduzhym/>
- Волонтерський центр допомоги ЗСУ та територіальній обороні.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/volonterskyj-centr-dopomogy-zsu-ta-terytorialnij-oboroni/volonterskyj-centr-dopomogy-zsu-ta-terytorialnij-oboroni/>
- Вручення відзнак польським партнерам.* (2023). URL: <https://dspu.edu.ua/news/vruchennya-vidznak-polskym-partneram/>
- Галів, М., Німилович, О.** (2022). Дрогобицький університет – співорганізатор Благодійного концерту у Жешові. *Музичне мистецтво XXI століття – історія, теорія, практика: збірник наукових праць інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич – Кельце – Каунас – Алмати – Банська Бистриця: Посвіт, Вип. 8. 162–164.
- Діяльність Дрогобицького університету під час війни.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/diyalnist-drogobysckogo-universytetu-pid-chas-vijny/>
- Допомога як вияв любові і підтримки: закордонні ровесники передали подарунки дітям-переселенцям.* (2024). URL: <https://dspu.edu.ua/news/dopomoga-yak-vyav-lyubovi-i-pidtrymky-zakordonni-rovesnyky-peredaly-podarunky-dityam-pereselencyam/>
- Допомогаємо Українській Армії.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/dopomogayemo-ukrayinskij-armiyi/>
- Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка і «Music for Ukraine».* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/drogobysckyj-derzhavnyj-pedagogichnyj-universytet-imeni-ivana-franka-i-music-for-ukraine/>
- Дружня допомога Дрогобицької міської ради.* (2022) URL: <https://dspu.edu.ua/news/druzhnaya-dopomoga-drogobysckoyi-miskoyi-rady/>
- Дякуємо нашим багаторічним партнерам.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/dyakuyemo-nashym-bagatorichnym-partneram/>
- Жила, Г.** (2023). Вища освіта в умовах війни: виклики, проблеми, перспективи для студентів та науковців. *Молодь і ринок, 2/210*, 141–145.
- З 28 лютого по 13 березня в університеті оголошуються канікули.* (2022) URL: <https://dspu.edu.ua/news/sergij-shkarlet-vsim-zakladam-osvity-rekomendovano-prypynyty-osvitnij-proces-ta-ogolosyty-kanikuly-na-dva-tyzhni/>
- Заняття «Великодні писанки в українських традиціях» із дітьми внутрішньо переміщених громадян.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/zanyattya-velykodni-pysanky-v-ukrayinskykh-tradyciyax-iz-ditmy-vnutrishno-peremishhenykh-gromadyan/>
- Зберігаймо спокій!* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/zberigajmo-spokij/>
- «З любов'ю від філологів».* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/z-lyubov-yu-vid-filologiv/>
- Кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти проводить курс занять з евакуйованими дітьми.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/kafedra-zagalnoyi-pedagogiky-ta-doshkilnoyi-osvity-provodyt-kurs-zanyat-z-evakujovanymy-ditmy/>
- Когут, У., Сікора, О., Вдовичин, Т.** (2022). Виклики навчання та викладання в умовах війни. *Молодь і ринок, 6 (204)*, 83–88.
- Колегіум Вітелона і Дрогобицький університет – плідне партнерство.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/kolegium-vitelona-i-drogobysckyj-universytet-plidne-partnerstvo/>
- «Коробка тепла для ЗСУ» від студентів факультету початкової освіти та мистецтва.* (2024). URL: <https://dspu.edu.ua/news/korobka-tepla-dlya-zsu-vid-studentiv-fakultetu-pochatkovoyi-osvity-ta-mystectva/>

- Курси української мови для тимчасово переміщених осіб: перші здобутки.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/kursy-ukrayinskoyi-movuy-dlya-tymchasovo-peremishhenykh-osib-pershi-zdobutky/>
- Ми – за чисте місто.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/my-za-chyste-misto/>
- Нет войне в Украине/ Ні війні в Україні/ Stop the war.* (2022). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4iGP8j0LBb4&t=7s>
- Нехай росте сад...* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/nexaj-roste-sad/>
- Ніколаєв, С., Рій Г., Шемелинець, І.** (2023). *Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт.* Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка.
- Пасха – свято для всіх.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/pasxa-svyato-dlya-vsix/>
- Педагогічна організація дозвілля малечі.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/pedagogichna-organizaciya-dozvillya-malechi/>
- Плідна співпраця університету з Дрогобицькою міською радою.* (2022) URL: <https://dspu.edu.ua/news/plidna-spivpracya-universytetu-z-drogobycykoyu-miskoyu-radoyu/>
- Повертаємо дітям посмішки.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/povertayemo-dityam-posmishky/>
- Подарунок від польських колег.* (2023). URL: <https://dspu.edu.ua/news/podarunok-vid-polskykh-koleg/>
- Потужна підтримка від почесних докторів Університету з Бельгії.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/potuzhna-pidtrymka-vid-pochesnykh-doktoriv-universytetu-z-belgiyi/>
- Працюємо для перемоги: звіт про волонтерську діяльність ДДПУ за 2 роки повномасштабної війни.* (2024). URL: <https://dspu.edu.ua/news/pracyuyemo-dlya-peremogy-zvit-pro-volontersku-diyalnist-ddpu-za-2-roky-povnomasshtabnoyi-vijny/?fbclid=IwAR3Vi9vLE-YThTmszKtNzWZtlHpxwAd5tr0IwatM0Q1lpo5XSE6lsQsB46g>
- Про основне із внутрішньо переміщеними особами.* (2022) URL: <https://dspu.edu.ua/news/pro-osnovne-iz-vnutrishno-peremishhenymy-osobamy/>
- Психологічна служба активно надає консультації!* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/psychologichna-sluzhba-aktyvno-nadaye-konsultaciyi/>
- Разом до перемоги!* (2023). URL: <https://dspu.edu.ua/news/razom-do-peremogy-3/>
- Разом до перемоги!* (2023). URL: <https://dspu.edu.ua/news/razom-do-peremogy-4/>
- Робота з дітьми внутрішньо переміщених осіб триває...* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/robo-ta-z-ditmy-vnutrishno-peremishhenykh-osib-tryvaye/>
- Святий Миколай завітав до дітей з числа ВПО.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/svyatyj-mykolaj-zavitav-do-ditej-z-chysla-vpo/>
- Співпраця з бельгійською неприбутковою організацією «Орадея» триває.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/spivpracya-z-belgijiskoyu-neprybutkovoyu-organizaciyeyu-oradea-tryvaye/>
- Співпраця з благодійниками триває.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/spivpracya-z-blagodijnykamy-tryvaye/>
- Співпраця з міжнародними партнерами.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/spivpracya-z-mizhнародnymi-partneramy/>
- Студенти факультету початкової освіти та мистецтва провели благодійний ярмарок «Разом до перемоги».* (2023). URL: <https://dspu.edu.ua/news/studenty-fakultetu-pochatkovoyi-osvity-ta-mystectva-provely-blagodijnyj-yarmarok-razom-do-peremogy/>
- Товариство Червоного Хреста завітало до університетського гуртожитку.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/tovarystvo-chervonogo-xresta-zavitale-do-universytetskogo-gurtozhytku/>
- У студентський гуртожиток завітали представники Спілки Робітничих Самаритян Німеччини (ASB).* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/u-studentskyj-gurtozhytok-zavitale-predstavnyky-spilky-robitnychyx-samarytyan-nimechchyny-asb/>
- У студентському гуртожитку ВПО навчалися готувати кутю.* (2023). URL: <https://dspu.edu.ua/news/u-studentskomu-gurtozhytku-vpo-navchalysya-gotuvaty-kutyu/>
- Україна – це жінка.* (2023). URL: <https://dspu.edu.ua/news/ukrayina-ce-zhinka/>
- Університет отримав щедрий дарунок від благодійника з Королівства Нідерландів Кеса Ван дер Пі (Van Der Rhee).* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/49573111/>
- Університет передав дрони для ЗСУ. Благодійний збір коштів «Франко-дрон» продовжується.* (2024). URL: <https://dspu.edu.ua/news/universytet-peredav-drony-dlya-zsu-blagodijnyj-zbir-koshtiv-franko-dron-prodovzhuyetsya/>
- Університети під час війни: від закладу освіти до соціальної місії.* (2022) Київ. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c20b0b6d-be52-4b0b-8544-2fbdbc4850dd/content>

- Чергова допомога від польських партнерів.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/cherгова-dopomoga-vid-polskykh-partneriv/>
- Чергова допомога для мешканців (ВПО) університетського гуртожитку.* (2023). URL: <https://dspu.edu.ua/news/cherгова-dopomoga-dlya-meshkanciv-vpo-universytetskogo-gurtozhytku/>
- Шевчук І., Шевчук А.** (2022). *Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України.* URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1420/1367>
- Щиро дякуємо за допомогу та підтримку.* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/shhyro-dyakuyemo-za-dopomogu-ta-pidtrymku/>
- Як позбутися травм війни: викладачі та капелан університету провели тренінг для переселенців.* (2024). URL: <https://dspu.edu.ua/news/yak-pozbutysya-travm-vijny-vykladachi-ta-kapelan-universytetu-provely-trening-dlya-pereselenciv/>
- «Я люблю Україну».* (2022). URL: <https://dspu.edu.ua/news/ya-lyublyu-ukrayinu/>

References

- Blahodiinyi kontsert na pidtrymku ZSU kafedry muzychno-teoretychnykh dysyplin ta instrumentalnoi pidhotovky.* (2023). [Charity concert in support of the ZSU (Armed Forces of Ukraine) held by the Department of Music Theory and Instrumental Training]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/blagodijnyj-koncert-na-pidtrymku-zsu-kafedry-muzychno-teoretychnykh-dysyplin-ta-instrumentalnoyi-pidgotovky/> [in Ukrainian].
- V universyteti skeruvaly 24 tys. hrn profspilkovykh vneskiv kolektyvu na prydbannia droniv dlia ZSU.* (2024). [The university transferred 24,000 hryvnias of union contributions to the drones' purchase for the Armed Forces of Ukraine]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/v-universyteti-skeruvaly-24-tys-grn-profspilkovykh-vneskiv-kolektyvu-na-prydbannya-droniv-dlya-zsu/> [in Ukrainian].
- Velykodni podarunky dlia ditei VPO ta ditei z osoblyvymy potrebamy.* (2023). [Easter gifts for IDP children and children with special needs]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/velykodni-podarunky-dlya-ditej-vpo-ta-ditej-z-osoblyvymy-potrebamy/> [in Ukrainian].
- Vidbuvsia blahodiinyi turnir z fut zalu.* (2022). [A charity indoor football tournament was held]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/vidbuvsya-blagodijnyj-turnir-z-futzal/> [in Ukrainian].
- Viina nikoho ne zalyshaie baiduzhym...* (2022). [The war leaves no one indifferent...]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/vijna-nikogo-ne-zalyshaye-bajduzhym/> [in Ukrainian].
- Volonterskyi tsentr dopomohy ZSU ta terytorialnij oboroni.* (2022). [Volunteer Center for Assistance to the Armed Forces and Territorial Defense]. URL: <https://dspu.edu.ua/volonterskyj-centr-dopomogy-zsu-ta-terytorialnij-oboroni/> [in Ukrainian].
- Vruchennia vidznak polskym partneram.* (2023). [Awards presentation to Polish partners]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/vruchennya-vidznak-polskym-partneram/> [in Ukrainian]
- Haliv, M., & Nimylovych, O.** (2022). Drohobyskyi universytet – spivorganizator Blahodiinoho kontsertu u Zheshovi [Drohobych University is a co-organizer of the Charity Concert in Rzeszów]. *Muzychne mystetstvo XXI stolittia – istoriia, teoriia, praktyka – Musical art of the 21st century – history, theory, practice*, 8, 162–164. URL: <https://dspu.edu.ua/news/drohobyckyj-universytet-spivorganizator-blagodijnogo-koncertu-u-zheshovi/> [in Ukrainian].
- Diialnist Drohobyskoho universytetu pid chas viiny.* (2022). [Activities at Drohobych University during the war]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/diialnist-drohobyckogo-universytetu-pid-chas-vijny/> [in Ukrainian]
- Dopomoha yak vyjav liubovi i pidtrymky: zakordonni rovesnyky peredaly podarunky ditiam-pereselentsiam.* (2024). [Aid as a manifestation of love and support: foreign peers gave gifts to displaced children]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/dopomoga-yak-vyjav-lyubovi-i-pidtrymky-zakordonni-rovesnyky-peredaly-podarunky-dityam-pereselencyam/> [in Ukrainian]
- Dopomohaiemo Ukrainskii Armii.* (2022). [We are helping the Ukrainian Army]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/dopomogayemo-ukrayinskij-armiyi/> [in Ukrainian]
- Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka i «Music for Ukraine».* (2022). [Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University and «Music for Ukraine»]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/drohobyckyj-derzhavnyj-pedagogichnyi-universytet-imeni-ivana-franka-i-music-for-ukraine/> [in Ukrainian]
- Druzhnia dopomoha Drohobyskoi miskoi rady.* (2022). [Drohobych City Council's friendly help]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/druzhnya-dopomoga-drohobyckoyi-miskoyi-rady/> [in Ukrainian]

- Diakuiemo nashym bahatorichnym partneram.* (2022). [Expressing gratitude to our long-term partners]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/dyakuyemo-nashym-bagatorichnym-partneram/> [in Ukrainian].
- Zhyla, H.** (2023). *Vyshcha osvita v umovakh viiny: vyklyky, problemy, perspektyvy dlia studentiv ta naukovtsiv* [Higher Education in the Conditions of War: Challenges, Problems, Prospects for Students and Scientists]. *Molod i rynek – Young and the market*, 2/210, 141–145. [in Ukrainian].
- Z 28 liutoho po 13 bereznia v universyteti oholoshuiutsia kanikuly.* (2022). [Holidays are announced at the university from February 28 to March 13]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/sergij-shkarlet-vsimgzakladam-osvity-rekomendovano-prypynyty-osvitnij-proces-ta-ogolosyty-kanikuly-na-dva-tyzhni1/> [in Ukrainian]
- Zaniattia «Velykodni pysanky v ukrainskykh tradytsiiakh» iz ditmy vnutrishno peremishchenykh hromadian.* (2022). [«Easter Eggs in Ukrainian Traditions» class with children of internally displaced citizens]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/zanyattia-velykodni-pysanky-v-ukrayinskykh-tradyciyakh-iz-ditmy-vnutrishno-peremishhenykh-gromadyan/> [in Ukrainian].
- Zberihaimo spokii!* (2022). [Keep calm!]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/zberigajmo-spokij/> [in Ukrainian]
- «Z liuboviu vid filologiv».* (2022). [«With love from Philologists»]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/z-lyubov-yu-vid-filologiv/> [in Ukrainian].
- Kafedra zahalnoi pedahohiky ta doshkilnoi osvity provodyt kurs zaniat z evakuiovanymy ditmy.* (2022). [The Department of General Pedagogy and Preschool Education conducts a course of classes for the evacuated children]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/kafedra-zagalnoyi-pedagogiky-ta-doshkilnoyi-osvity-provodyt-kurs-zanyat-z-evakujovanymy-ditmy/> [in Ukrainian].
- Kohut, U., Sikora, O., & Vdovychyn, T.** (2022). *Vyklyky navchannia ta vykladannia v umovakh viiny* [Challenges of Teaching and Learning in War Conditions]. *Youth and Market*, 6 (204), 83–88. [in Ukrainian].
- Kolehium Vitelona i Drohobyskyi universytet – plidne partnerstvo.* (2022). [A fruitful partnership between Collegium Vitelona and Drohobych University]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/kolegium-vitelona-i-drohobyckyj-universytet-plidne-partnerstvo/> [in Ukrainian].
- «Korobka tepla dlia ZSU» vid studentiv fakultetu pochatkovoï osvity ta mystetstva.* (2024). [«Warmth Box for the Armed Forces» from students of the Faculty of Primary Education and Art]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/korobka-tepla-dlya-zsu-vid-studentiv-fakultetu-pochatkovoyi-osvity-ta-mystectva/> [in Ukrainian].
- Kursy ukrainskoi movy dlia tymchasovo peremishchenykh osib: pershi zdobutky.* (2022). [Ukrainian language courses for temporarily displaced people: the first achievements]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/kursy-ukrayinskoyi-movy-dlya-tymchasovo-peremishhenykh-osib-pershi-zdobutky/> [in Ukrainian].
- My – za chyste misto.* (2022). [We are for a clean city]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/my-za-chyste-misto/> [in Ukrainian].
- Net voine v Ukrainy/ Ni viini v Ukraini/ Stop the war.* (2022). [No to war in Ukraine / No to war in Ukraine / Stop the war]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4iGP8j0LBb4&t=7s> [in Ukrainian].
- Nekhai roste sad...* (2022). [Let the garden grow...]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/nexaj-roste-sad/> [in Ukrainian].
- Nikolaiev, Ye., Rii, H., & Shemelynets, I.** (2023). *Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitychnyi zvit.* Kyiv: Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka [Higher Education in Ukraine: Changes Due to the War: an Analytical Report]. Kyiv: Borys Hrinchenko Kyiv University.[in Ukrainian].
- Paskha – sviato dlia vsikh.* (2022). [Easter is a holiday for everyone.]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/pasxa-svyato-dlya-vsikh/> [in Ukrainian].
- Pedahohichna orhanizatsiia dozvillia malechi.* (2022). [Pedagogical organization of children's leisure time]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/pedahogichna-organizaciya-dozvillya-malechi/> [in Ukrainian].
- Plidna spivpratsia universytetu z Drohobyskoïu miskoiu radoiu.* (2022). [Fruitful cooperation of the university with Drohobych City Council]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/plidna-spivpratsia-universytetu-z-drohobyckoyu-miskoyu-radoyu/> [in Ukrainian].
- Povertaiemo ditiam posmishky.* (2022). [Bringing smiles back to children]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/povertayemo-dityam-posmishky/> [in Ukrainian].
- Podarunok vid polskykh koleh.* (2023). [A gift from Polish colleagues]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/podarunok-vid-polskykh-koleg/> [in Ukrainian].
- Potuzhna pidtrymka vid pochesnykh doktoriv Universytetu z Belhii.* (2022). [Strong support from Honorary Doctorate of the University from Belgium]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/potuzhna-pidtrymka-vid-pochesnykh-doktoriv-universytetu-z-belgiyi/> [in Ukrainian].

- Pratsiuiemo dlia peremohy: zvit pro volontersku diialnist DDPU za 2 roky povnomasshtabnoi viiny.* (2024). [Working for victory: a report on volunteer activities of DDPU during 2 years of full-fledged war]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/pracyuyemo-dlya-peremogy-zvit-pro-volontersku-diyalnist-ddpu-za-2-roky-povnomasshtabnoyi-vijnj/> [in Ukrainian].
- Pro osnovne iz vnutrishno peremishchenymy osobamy.* (2022). [On the main thing with internally displaced persons]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/pro-osnovne-iz-vnutrishno-peremishhenymy-osobamy/> [in Ukrainian].
- Psykhologichna sluzhba aktyvno nadaie konsultatsii!* (2022). [The psychological service provides consultations actively]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/psykhologichna-sluzhba-aktyvno-nadaye-konsultaciyi/> [in Ukrainian].
- Razom do peremohy!* (2023a). [Together to victory!]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/razom-do-peremogy-3/> [in Ukrainian].
- Razom do peremohy!* (2023b). [Together to victory!]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/razom-do-peremogy-4/> [in Ukrainian].
- Robota z ditmy vnutrishno peremishchenykh osib tryvaie...* (2022). [Work with children of internally displaced persons carries on]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/robota-z-ditmy-vnutrishno-peremishhenykh-osib-tryvaye/> [in Ukrainian].
- Sviaty Mykolai zavitav do ditei z chysla VPO.* (2022). [St. Nicholas visited the IDPs children]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/svyatyj-mykolaj-zavitav-do-ditej-z-chysla-vpo/> [in Ukrainian].
- Spivpratsia z belhiiskoiu neprybutkovoju orhanizatsiieiu «Oradea» tryvaie.* (2022). [Cooperation with the Belgian non-profit organization «Oradea» is ongoing]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/spivpratsia-z-belgijskoyu-neprybutkovoyu-organizaciyeyu-oradea-tryvaye/> [in Ukrainian].
- Spivpratsia z blahodiinykamy tryvaie.* (2022). [Cooperation with philanthropists continues]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/spivpratsia-z-blagodijnykamy-tryvaye/> [in Ukrainian].
- Spivpratsia z mizhnarodnyimi partnerami.* (2022). [Cooperation with international partners]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/spivpratsia-z-mizhnarodnyimi-partnerami/> [in Ukrainian].
- Studenty fakultetu pochatkovoї osvity ta mystetstva provely blahodiinyi yarmarok «Razom do peremohy».* (2023). [Students of the Faculty of Primary Education and Art held a charity fair «Together to Victory»]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/studenty-fakultetu-pochatkovoyi-osvity-ta-mystectva-provely-blagodijnyj-yarmarok-razom-do-peremogy/> [in Ukrainian].
- Tovarystvo Chervonoho Khresta zavitalo do universytetskoho hurtozhytku.* (2022). [The Red Cross Society visited the university dormitory]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/tovarystvo-chervonogo-xresta-zavitalo-do-universytetskoho-gurtozhytku/> [in Ukrainian].
- U studentskyi hurtozhytok zavitaly predstavnyky Spilky Robitnychykh Samarytian Nimechchyny (ASB).* (2022). [Representatives of the Association of Working Samaritans of Germany (ASB) visited the student dormitory]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/u-studentskyj-gurtozhytok-zavitaly-predstavnyky-spilky-robitnychykh-samarytyan-nimechchyny-asb/> [in Ukrainian].
- U studentskomu hurtozhytku VPO navchalysia hotuvaty kutiu.* (2023). [IDPs learned how to cook kutya in the student dormitory]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/u-studentskomu-gurtozhytku-vpo-navchalysia-gotuvaty-kutyu/> [in Ukrainian].
- Ukraina – tse zhinka.* (2023). [Ukraine is a woman]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/ukrayina-ce-zhinka/> [in Ukrainian].
- Universytet otrymav shchedryi darunok vid blahodiinyka z Korolivstva Niderlandiv Kesa Van der Ri (Van Der Rhee).* (2022). [The university received a generous gift from a philanthropist from the Kingdom of the Netherlands, Kes Van Der Ree]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/49573111/> [in Ukrainian].
- Universytet peredav drony dlia ZSU. Blahodiinyi zbir koshtiv «Franko-dron» prodovzhuietsia.* (2024). [The university handed over drones for the Armed Forces. The «Franco-drone» charity fundraiser continues]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/universytet-peredav-drony-dlya-zsu-blagodijnyj-zbir-koshtiv-franko-dron-prodovzhuyetsia/> [in Ukrainian].
- Universytety pid chas viiny: vid zakladu osvity do sotsialnoi misii.* (2022) Kyiv. [Universities during the war: from the educational institution to the social mission.]. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c20b0b6d-be52-4b0b-8544-2fbdbc4850dd/content> [in Ukrainian].
- Cherhova dopomoha vid polskykh partneriv.* (2022). [Another help from Polish partners]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/cherhova-dopomoga-vid-polskykh-partneriv/> [in Ukrainian].
- Cherhova dopomoha dlia meshkantsiv (VPO) universytetskoho hurtozhytku.* (2023). [One more assistance for residents (VPO) of the university dormitory]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/cherhova-dopomoga-dlya-meshkanciv-vpo-universytetskoho-gurtozhytku/> [in Ukrainian].

- Shevchuk, I., & Shevchuk, A.** (2022). *Osvitnia analityka kriz pryzmu viiny: vyklyky ta mozhlyvosti dlia vyshchoi shkoly Ukrainy* [Educational Analytics Through the Prism of War: Challenges and Opportunities for Higher Education in Ukraine]. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1420/1367> [in Ukrainian].
- Shchyro diakuiemo za dopomohu ta pidtrymku.* (2022). [Expressing gratitude for help and support]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/shchyro-dyakuyemo-za-dopomogu-ta-pidtrymku/> [in Ukrainian].
- Yak pozbutysia travm viiny: vykladachi ta kapelan universytetu provely treninh dlia pereselentsiv.* (2024). [How to get rid of war trauma: teachers and a university chaplain conducted a training for displaced persons]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/yak-pozbutysya-travm-vijny-vykladachi-ta-kapelan-universytetu-provely-trening-dlya-pereselenciv/> [in Ukrainian].
- «*Ia liubliu Ukrainu*». (2022). [«I love Ukraine»]. URL: <https://dspu.edu.ua/news/ya-lyublyu-ukrayinu/> [in Ukrainian].

УДК 94:327(477:410)«2022/2023»
DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.11>

Галина ГРИЦЕНКО

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (grycenko84@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7047-5664>

Єлизавета-Параскевія ЯЦУЛА

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка, проспект Свободи, 18, м. Львів, Україна, індекс 79000 (elezaveta.yatchula@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5061-4049>

Бібліографічний опис статті: Гриценко, Г., & Яцула Є-П. (2024). Українсько-британські відносини в культурно-історичному контексті (2022–2023). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 124–129. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.11>

УКРАЇНСЬКО-БРИТАНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ (2022–2023)

Анотація. *Мета дослідження* – дослідити розвиток двосторонніх українсько-британських культурних, зокрема, освітньо-наукових відносин на сучасному етапі. Простежено активну підтримку української діаспорної спільноти у Великій Британії України з перших днів російського вторгнення. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності та об'єктивності, на основі аналізу думок і поглядів відомих політиків, експертів та дослідників міжнародних відносин. **Наукова новизна** полягає у дослідженні вельми важливих сьогодні британських відносин як одного з головних, постійних та надійних не тільки політичних партнерів України, але й культурних. **Висновки.** З початком російської агресії, українські закордонні студії, публікації вітчизняних авторів у світових ЗМІ, стали важливим важелем у поширенні інформації про Україну в міжнародній спільноті. З метою поглиблення культурних зв'язків та освітніх можливостей, Велика Британія та Україна провели Сезон культури Британія / Україна (2022). Стратегічну ціль у збереженні людського капіталу нашої держави, насамперед у продовженні навчання українців за кордоном за українською державною програмою, відіграє мережа українських освітніх хабів. Відтак, повномасштабне російське вторгнення в Україну лише посилює з боку англійської сторони погляди про те, що активна британська різнопланова допомога українцям, зокрема культурна, будуть у майбутньому кістяком безпеки; стануть основою нових двосторонніх відносин, змін у стратегічних поглядах Великої Британії. Адже культурна дипломатія – формат донесення правдивої інформації про війну в Україні та її культуру, котра максимально об'єднує зусилля культурних інституцій та дипломатичних установ.

Ключові слова: Україна, Велика Британія, російська агресія, культура, наука, освіта, міжнародні зв'язки.

Halyna HRYTSENKO

PhD (History), Associate Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (grycenko84@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7047-5664>

Yelyzaveta-Paraskeviia YATSULA

first (bachelor) level of higher education, Ivan Franko Lviv National University, 18, Svoboda Ave., Lviv, Ukraine, postal code 79000 (elezaveta.yatchula@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5061-4049>

To cite this article: Hrytsenko, H., & Yatsula, Y-P. (2024). Ukrainsko-brytanski vidnosyny v kulturo-istorychnomu konteksti (2022–2023). [Ukrainian-British relations in the cultural and historical context (2022–2023)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 124–129. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.11> [in Ukrainian].

UKRAINIAN-BRITISH RELATIONS IN THE CULTURAL AND HISTORICAL CONTEXT (2022–2023)

Abstract. *The study aims to investigate the dynamics of the development of bilateral British-Ukrainian cultural, in particular, educational and scientific relations at the present stage. The article traces the active support of the Ukrainian diaspora community in the UK for Ukraine since the first days of the Russian invasion. The methodology of the study is based on the principles of historicism, systematicity and objectivity, based on the analysis of the opinions and views of well-known politicians, experts and researchers of international relations. The scientific novelty lies in the study of British relations today as one of the main, permanent and reliable not only political but also cultural partners of Ukraine. Conclusions. With the beginning of Russian aggression, Ukrainian studies abroad, publications of domestic authors in the world mass media, became an important lever in the dissemination of information about Ukraine in the international community. With the aim of deepening cultural ties and educational opportunities, Great Britain and Ukraine held the UK/Ukraine Season of Culture (2022). The strategic goal of preserving the human capital of our country, with the aim of continuing the education of Ukrainians abroad under the Ukrainian state program, is played by the network of Ukrainian educational hubs. Hence, Russia's full-scale invasion of Ukraine has only strengthened the British view that active British multifaceted assistance to Ukrainians, including cultural assistance, will be the backbone of future security; and will be the basis for new bilateral relations and changes in the UK's strategic views. After all, cultural diplomacy is a format for conveying truthful information about the war in Ukraine and its culture, which maximally combines the efforts of cultural institutions and diplomatic institutions.*

Key words: *Ukraine, Great Britain, Russian aggression, culture, science, education, international relations.*

Постановка проблеми. Українсько-британські відносини сьогодні є вельми актуальними. Протягом 32-літнього існування (встановлені 10 січня 1992 р.) можна виділити такі особливо активні етапи їх взаємин: початковий етап встановлення відносин (1992–1996); період активізації (2008–2009); із 2014 року і до сьогодні, період активної взаємодії на фоні агресії Росії проти України і проведення внутрішньодержавних перетворень.

Ще до початку війни простежувалася зацікавленість української сторони в налагодженні зв'язків із Великою Британією лише на формальному етапі. Лондон, з іншого боку, також транслиував свої інтереси щодо політики України, а саме бачив в перспективі Україну як повноправного члена НАТО. В подальшому (2009–2013) основні важелі були спрямовані на розроблення і підписання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну лише посилило з боку англійської сторони погляди про те, що активна британська різнопланова допомога українцям (внутрішньодержавні реформи) будуть у майбутньому кістяком безпеки; стануть основою нових двосторонніх відносин, змін у стратегічних поглядах Великої Британії. Сполучене Королівство є одним з головних, постійних та надійних не тільки політичних партнерів України, але й культурних, тому дослідження цих відносин є вельми важливим сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика українсько-британських відносин досліджується у багатьох працях як українських так і іноземних дослідників, які у своїх роботах детально розглядають безпекові відносини між Україною та Британією, їх зміну від минулого до теперішнього. Серед вітчизняних дослідників, істориків проблематику українсько-британської співпраці вивчали (Бровко), (Грубінко, 2022), (Стужук, 2022) та інші відомі науковці й практики дипломатичної роботи.

На увагу заслуговує колективна монографія «Російсько-українська війна (2014–2022): історичні, політичні, культурно-освітні, релігійні, економічні та юридичні аспекти». На її сторінках досліджено вплив російської агресії на кожен сферу життєдіяльності населення України, а також окреслено перспективи її відновлення й розвитку в післявоєнний час.

Попри значний науковий інтерес до теми українсько-британських відносин в умовах повномасштабного російського вторгнення з боку широкого кола дослідників, окремих досліджень з історико-культурних аспектів немає, що все ж таки потребують додаткового вивчення.

Мета статті – дослідити розвиток двосторонніх українсько-британських культурних, зокрема, освітньо-наукових відносин на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Отже, починаючи від лютого 2022 р. поза межами України було проведено чимало культурних й мистецьких заходів різних рівнів (від персонального, інституційного до загальнодержавного), форматах (разові події, окремі проекти, частини міжнародних форумів) та формах (арт, аналітика, дискусії тощо) (Культура в часі війни..., 2022). Велику роль у розповсюдженні інформації про Україну та її культуру, війну Росії в Україні відіграють публікації вітчизняних авторів та авторок у світових ЗМІ, англійські медійні ініціативи, наприклад, цикл PEN Ukraine «Діалоги про війну» і т.д.

З метою посилення культурного обміну Велика Британія та Україна провели Сезон культури Британія / Україна (травень-листопад) 2022 р., для відзначення 30-річчя дипломатичних відносин та сформування ще тіснішого партнерства між двома країнами. Про проведення заходу повідомили міністри Ліз Трасс та Дмитро Кулеба, під час зустрічі «Діалог із стратегічного партнерства», що відбулась в Лондоні (У 2022 році відбудеться Сезон культури Британія / Україна, 2022).

Для святкування цієї річниці Британська Рада й Український інститут об'єднали зусилля в організації захопливого двостороннього культурного проекту співробітництва. Варто відзначити, що до відкриття цього дійства також через відеозвернення приєдналася Олена Зеленська зі словами подяки «кожному, хто нині допомагає українцям, та уряду Великої Британії за стратегічне партнерство, адже сезон є його справжнім втіленням» (Українські культурні сезони у Великій Британії, 2022). Перша леді наголосила, що з початком російської агресії в Україні культурні заходи були відкладені через вагання «чи доречне мистецтво під час війни?» Але згодом зрозуміли, що «саме під час війни... Кожен звук музики, кожен кадр фільму є культурним фронтом, який протистоїть хаосу» (Українські культурні сезони у Великій Британії, 2022).

Сезон культури на тему «Future reimagined / Сценарії майбутнього» об'єднав значну розмаїту спільноту митців, діячів культури, творців та освітян з обох країн для дослідження українсько-британських культур, взаємин із цифровими технологіями й того, яким виглядає майбутнє для всіх залучених у культурні процеси (У 2022 р. відбудеться Сезон культури Британія / Україна, 2022).

Зокрема, метою міжнародної організації Сполученого Королівства Британської Ради є поглиблення культурних зв'язків та освітніх можливостей, сприяння, зокрема, дружньому британсько-українському діалогу та кращому порозумінню у Великій Британії.

Володимир Шейко, генеральний директор Українського інституту, зазначив: «головною метою Сезону культури Велика Британія/Україна було посилення мистецького та культурного обміну між Великою Британією та Україною. Міцні та стійкі партнерські стосунки, які утворилися під час Сезону, не лише призвели до нових мистецьких проєктів, але й згенерували ідеї та плани щодо майбутньої творчої співпраці. Ми пишаємось бути свідками партнерства та проєктів Сезону, оскільки вони продовжують існувати далі та процвітати навіть після закриття» (У Лондоні завершився Сезон культури Велика Британія / Україна..., 2022).

Наприкінці Сезону Британська Рада та Український інститут співпрацювали з Міською Радою Ліверпуля на ЄвроФестивалі, що передував Євробаченню 2023. На фестивалі було представлено понад 20 культурних проєктів, значна частина з них – колаборації між українськими та британськими митцями.

Клер де Брекелер, регіональна директорка мистецьких програм Британської Ради відзначила: «В умовах повномасштабного російського вторгнення Сезон культури Велика Британія / Україна під назвою «Сценарії майбутнього» набув нових глибоких значень. Художники та організації, працюючи під ракетними обстрілами та вимушено переселені, продемонстрували неперевершену самовідданість і креативність. Сезон культури, незважаючи на безпрецедентні умови, відзначив наші спільні цінності та нагадав нам, що мистецтво процвітає навіть у темряві. Це підкреслює нагальну потребу в безперервній міжнародній співпраці та партнерстві» (У 2022 р. відбудеться Сезон культури Британія / Україна, 2022).

Максимальна інтеграція є чи не єдиною можливістю жити, працювати та розвиватися на новому місці (Зв'язок, що не боїться відстані..., 2023). Відтак, у 2023 р. громадська організація «Товариство дослідників України» з метою згуртування українців за кордоном запустила застосунок I'm Ukrainian (мобільний додаток). На думку товариства, «згуртованість українців в Україні та за кордоном – один зі стовпів, на яких тримається українська боротьба проти ворога. Щоб українці, які вимушено покинули Батьківщину, ні на мить не забували про неї та своє походження, ми приєдналися до розробки та реалізації мобільного додатку» (Зв'язок, що не боїться відстані..., 2023).

У Великій Британії у співробітництві із Торгово-промисловою палатою Лондона відкрився Український освітній хаб. Директор Українського інституту розвитку освіти Наталія Софій відзначила, що його «стратегічне завдання – зберегти людський капітал нашої держави, тому ми спільно з Асоціацією інноваційної та цифрової освіти з ініціативи Міністерства освіти і науки України розвиваємо мережу українських освітніх хабів, місія якої – надати можливість українським дітям, що наразі тимчасово перебувають в інших країнах, надолужити навчання, продовжити здобувати освіту за українською державною програмою та набувати навичок для успішного життя і т. д.» (Український освітній хаб запрацював у Великій Британії, 2023).

Відтак, медіа «Читомо» й LitCentr запустили за кордоном мапу просторів Ukrainian Bookshelves Worldwide з книгами українською мовою. Відомо, що більшість таких українських книжкових полиць були створені після 24 лютого 2022 р., а значна частина з них існують при бібліотеках (Зв'язок, що не боїться відстані..., 2023).

З початком російської агресії, українські закордонні студії стали осередками вітчизняної культури не тільки для українців, які вимушено опинилися за кордоном, а й важливим важелем у поширенні інформації про Україну в міжнародній спільноті (Українські студії за кордоном, 2022).

Українські студії, крім наукової діяльності, активно займаються ще й проведенням різних заходів. Зокрема, місією Українського культурного центру Ноттінгема є збереження культурної ідентичності українців у Великій Британії. Одна з найстаріших у країні школа українознавства ім. Лесі Українки організовує різні культурні й освітні заходи для осіб різного віку (Українські студії за кордоном, 2022).

Українці Великої Британії від самого початку російської агресії активно підтримують Україну в боротьбі за вільне життя народу. Протягом війни діаспорна спільнота (активісти) розгорнула широку діяльність у багатьох стратегічних напрямках: організація мітингів у різних містах Великої Британії на підтримку України; виконують Гімн України, скандують «Слава Україні», тримають українські прапори та плакати з гаслами: «Stop putin», «Save Ukraine from putin's Red Terrorism», «No fly zone over Ukraine now», «putin, Kill Yourself, not Ukraine»; активно поширюють правдиву інформацію про злочинну московську війну в Україні у своїх групах на Facebook (Діаспора України. Велика Британія, 2022).

Висновки. Отже, культурна дипломатія – формат донесення правдивої інформації про війну в Україні та її культуру. Вона доповнює, продовжує боротьбу, яку ведуть (і в якій, на жаль, гинуть) на фронті українські захисники та захисниці, серед котрих є й багато представників культурної сфери (Культура в часі війни..., 2022).

Сьогодні українці мають широке вікно можливостей для активної комунікації у світі. Це нагода розкривати себе, пробуджувати інтерес до української культури та України. Але щоб це

було максимально ефективно, потрібно «виступати з єдиної узгодженої позиції, а також максимально об'єднувати зусилля культурних інституцій, окремих діячів, дипломатичних установ» (Культура в часі війни..., 2022).

Відтак, британське дипломатичне, інформаційне, культурне співробітництво з Україною є важливим важелем у зупиненні і поверненні назад просування Росії. Завдяки підтримці британського уряду України, з британським народом зміцнюються відносини, що сприятиме ще більшому культурному обміну.

Однак зважаючи вже на значний масив опублікованих праць з проблематики українсько-британських відносин, обговорюване питання вимагає подальшої наукової розробки, щоб простежити подальші перспективи розширення відносин між двома країнами.

Джерела та література

- Бровко, А.** (2019). Співробітництво України та Великобританії в контексті сучасних міжнародних відносин: політичний вектор. *Проблеми міжнародних відносин*, 15. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vipusk15/5.pdf>
- Британія готова на будь-які дії задля порятунку України.* (2022 – 30 січня). URL: https://britaniya_gotova_na_bud_yaki_zadlya_poryatunku_ukraini
- Грубінко, А.** (2022). Міжнародна роль Великої Британії в умовах російсько-української війни. *Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету*, 2 (75), 293–299.
- Грубінко А., Буглай, Н.** (2022). Історичний шлях українсько-британських відносин (до 30-річчя стратегічного партнерства). *Український історичний журнал*, 1, 206–219.
- Діаспора України. Велика Британія.* (2022). URL: <https://lpnu.ua/news/diaspora-ukraini-velyka-brytaniia>
- Зв'язок, що не боїться відстані: українські культурні та цифрові проекти за кордоном.* (2023). URL: <https://rubryka.com/article/ukrainian-culture-abroad-2/>
- Культура в часі війни: дипломатичний фронт.* (2022). URL: <https://isc.lviv.ua/dyplomatiia-v-chasi-vijny/>
- У 2022 році відбудеться Сезон культури Британія/Україна.* (2022). URL: https://lb.ua/culture/2021/12/10/500650_2022_rotsi_vidbudetsya_sezon.html
- У Лондоні завершився Сезон культури Велика Британія/Україна, який об'єднав понад 1000 митців та дієвців культури з обох країн.* (2022). URL: <https://ui.org.ua/news/news-cross-sector-programmes/uk-ukraine-season-comes-to-a-close/>
- Український освітній хаб запрацював у Великій Британії.* (2023). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3801613-ukrainskij-osvitnij-hab-zpracuvav-u-velikij-britanii.html>
- Українські студії за кордоном.* (2022). URL: <https://www.ukrainer.net/ukrainski-studii/>
- Українські культурні сезони у Великій Британії мають статус територію свободи і правди – Зеленьська.* (2022). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3516258-ukrainski-kulturni-sezoni-u-velikij-britanii-maut-stati-teritorieu-svobodi-i-pravdi-zelenska.html>
- Стужук, Ю.** (2022). Співробітництво України та Великої Британії в умовах російсько-української війни. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень*, 2(75), 135–140.
- Черевко, О.** (2023). Еволюція українсько-британських відносин в умовах широкомасштабної агресії Росії проти України. *Український історичний журнал*, 4 (571), 5–24. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.005>
- «I'm Ukrainian»: для українців за кордоном з'явився корисний застосунок.* (2023). URL: <https://podrobnosti.ua/2468785-im-ukrainian-dlja-ukrantsv-za-kordonom-zjavivsja-korisnij-zastosunok.html>
- The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph.* Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. 1421 p.

References

- Brovko, A.** (2019). Spivrobitnytstvo Ukrainy ta Velykobrytanii v konteksti suchasnykh mizhnarodnykh vidnosyn: politychnyi vektor [Cooperation between Ukraine and Great Britain in the context of modern international relations: political vector]. *Problems of International Relations*, 15. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vipusk15/5.pdf> [in Ukrainian].
- Problems of International Relations*, 15.
- Brytaniia hotova na bud-yaki dii zadlia poriatunku Ukrainy.* (2022. – 30 sichnia) [Britain is ready for any action to save Ukraine. (2022. – January 30)]. URL: https://britaniya_gotova_na_bud_yaki_zadlya_poryatunku_ukraini [in Ukrainian].

- Hrubinko, A.** (2022). Mizhnarodna rol Velykoi Brytanii v umovakh rosiiskoukrainskoi viiny [The international role of Great Britain in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Naukovi zakhody Yurydychnoho fakultetu Zakhidnoukrainskoho natsionalnogo universytetu – Scientific activities of the Faculty of Law of the West Ukrainian National University*, 2(75) [in Ukrainian].
- Hrubinko, A., & Buhlai, N.** (2022). Istorychnyi shliakh ukrainsko-brytanskykh vidnosyn (do 30-richchia stratehichnogo partnerstva) [The historical path of Ukrainian-British relations (to the 30th anniversary of the strategic partnership)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 1, 206–219 [in Ukrainian].
- Diaspora Ukraini. Velyka Brytaniia* [Diaspora in Ukraine. United Kingdom]. (2022). URL: <https://lpnu.ua/news/diaspora-ukraini-velyka-brytaniia> [in Ukrainian].
- Zviazok, shcho ne boitsia vidstani: ukrainski kulturni ta tsyfrovi proiekty za kordonom* [Communication that is not afraid of distance: Ukrainian cultural and digital projects abroad]. (2023). URL: <https://rubryka.com/article/ukrainian-culture-abroad-2/> [in Ukrainian].
- Kultura v chasi viiny: dyplomatychnyi front* [Culture in times of war: the diplomatic front]. (2022). URL: <https://isc.lviv.ua/dyplomatiia-v-chasi-vijny/> [in Ukrainian].
- U 2022 rotsi vidbudetsia Sezon kultury Brytaniia/Ukraina* [In 2022, the Season of Culture Britain/Ukraine will take place]. (2022). URL: https://lb.ua/culture/2021/12/10/500650_2022_rotsi_vidbudetsya_sezon.html [in Ukrainian].
- U Londoni zavershyvsia Sezon kultury Velyka Brytaniia/Ukraina, yakyi obiednav ponad 1000 myttsiv ta diievtsiv kultury z obokh krain* [The Great Britain/Ukraine Season of Culture, which brought together more than 1,000 artists and cultural workers from both countries, ended in London]. (2022). URL: <https://ui.org.ua/news/news-cross-sector-programmes/uk-ukraine-season-comes-to-a-close/> [in Ukrainian].
- Ukrainskyi osvittii khab zapratsiuvav u Velykii Brytanii* [The Ukrainian educational hub has become operational in Great Britain]. (2023). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3801613-ukrainskij-osvittij-hab-zapracuvav-u-velikij-britanii.html> [in Ukrainian].
- Ukrainski studii za kordonom* [Ukrainian studies abroad]. (2022). URL: <https://www.ukrainer.net/ukrainski-studii/> [in Ukrainian].
- Ukrainski kulturni sezony u Velykii Brytanii maiut staty terytoriietu svobody i pravdy – Zelenska* [Ukrainian cultural seasons in Great Britain should become the territory of freedom and truth – Zelenska]. (2022). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3516258-ukrainski-kulturni-sezoni-u-velikij-britanii-maut-stati-teritorieu-svobodi-i-pravdi-zelenska.html> [in Ukrainian].
- Stuzhuk, Yu.** (2022). Spivrobotnytstvo Ukrainy ta Velykoi Brytanii v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Cooperation between Ukraine and Great Britain in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen – Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies*, 2(75), 135–140 [in Ukrainian].
- Cherevko, O.** (2023). Evoliutsiia ukrainsko-brytanskykh vidnosyn v umovakh shyrokomasshtabnoi ahresii Rosii proty Ukrainy [The evolution of Ukrainian-British relations in the conditions of Russia's large-scale aggression against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 4 (571), 5–24. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.005> [in Ukrainian].
- «Im Ukrainian»: dlia ukrainsiv za kordonom z'avyvsia korysnyi zastosunok [«Im Ukrainian»: a useful application has appeared for Ukrainians abroad]. (2023). URL: <https://podrobnosti.ua/2468785-im-ukrainian-dlja-ukrantsv-za-kordonom-zjavivsja-korisnij-zastosunok.html> [in Ukrainian].
- The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. 1421 p. [in Ukrainian].

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної та кадрової роботи Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: hH-4431-2017

Scopus ID: 57203399830

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Researcher ID: X-5320-2018

Юлія ТАЛАЛАЙ

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови та перекладу, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (julietalalay@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3134-2030>

Бібліографічний опис статті: Ільницький, В., Тельвак, В., & Талалай, Ю. (2024). Сучасна російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022–2024). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 130–146. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.12>

СУЧАСНА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА НА ШПАЛЬТАХ «THE BRITISH ARMY REVIEW» (2022–2024)

Анотація. Мета дослідження – розглянути особливості висвітлення проблематики сучасної російсько-української війни на шпальтах «The British Army Review» (2022–2024 рр.). **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах об'єктивності, науковості, системності та історизму, а також застосуванні міждисциплінарного підходу. Використано структурно-функціональний та порівняльно-історичний методи. Наукова новизна статті полягає у розкритті особливостей висвітлення повномасштабного етапу російсько-української війни (2022–2024 рр.) на сторінках «The British Army Review». **Висновки.** Отже, здійснений аналіз показує, що у британському журналі «The British Army Review» із 2023 р. чимало уваги приділяється питанням російсько-української війни. У порівнянні із попередніми роками (2014–2021 рр.) кількість згадок про Україну та агресію Росії зростає у рази. Навіть більше перший (весняний) номер 2024 р. був присвячений відбиттю наступу на Київ у лютому-березні 2022 р. Автори журналу актуалізують необхідність вдосконалення власних збройних сил саме війною в Україні. Зокрема йдеться про модернізацію (управлінську, технічну), мобілізацію (вдосконалення самого процесу з врахуванням українського досвіду), вдосконалення зв'язку, необхідність прискорення закупівлі засобів протиповітряної оборони, засобів для стрільби дальньої дії, засобів радіоелектронної боротьби, безпілотних літальних апаратів, необхідність поповнення стратегічних запасів та загалом поліпшення матеріально-технічної бази, тощо. Водночас вони доволі об'єктивно оцінюють хід, наслідки бойових і політичних дій та подальші наміри. Автори дуже чітко визначають Росію основною загрозою миру та безпеці в Європі, а відповідно визнають необхідність підготовки до ймовірного протистояння з нею. Підкреслюючи, що стримування можливе не тільки ядерне, але й за допомогою потужної армії.

Ключові слова: російсько-українська війна, «The British Army Review», рецензія.

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Full Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Associate Professor, Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy, 32 Heroyiv Maidana Street, Lviv, Ukraine, postal code 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: H-4431-2017

Scopus ID: 57203399830

Vitalii TELVAK

PhD hab. (History), Full Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Researcher ID: X-5320-2018

Yuliya TALALAY

Ph.D (Pedagogy), Associate Professor, Head of the Department of the English Language and Translation, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (julietalalay@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3134-2030>

To cite this article: Ilnytskyi, V., Telvak, V., & Talalay, Yu. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina na shpaltakh «The British Army Review» (2022–2024) [The Modern Russo-Ukrainian War in the Columns of «The British Review» (2022–2024)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 130–146. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.12> [in Ukraine].

THE MODERN RUSSO-UKRAINIAN WAR IN THE COLUMNS OF «THE BRITISH ARMY REVIEW» (2022–2024)

Abstract. *The purpose of the research* is to study the peculiarities of coverage on the issues of the modern Russo-Ukrainian War in the columns of «The British Army Review» (2022–2024). **The methodology of the research** is based on the principles of objectivity, scientificity, systematicity and historicism, as well as the application of an interdisciplinary approach. There have been used structural functional and comparative historical methods. **The scientific novelty** of the research consists in elucidating of the features coverage of the full-scale stage of the Russo-Ukrainian War (2022–2024) on the pages of «The British Army Review». **Conclusions.** Hence, according to the analysis, which was carried out, it became clear that a chief focus was on to the issues concerning the Russo-Ukrainian War in the British magazine «The British Army Review» of 2023. There are numerous references to Ukraine and Russia's aggression, which extremely increased in contrast to previous years (2014–2021). Even more so, the first (spring) issue of 2024 was devoted to the repulse of the offensive on Kyiv in February–March of 2022. Due to the war in Ukraine, the magazine's authors brought to light the necessity of strengthening their own armed forces. In particular, the following aspects were emphasized: modernization (management, technical), mobilization (improvement of the process itself taking into account the Ukrainian experience), improvement of communications, the need to accelerate the procurement of air defense equipment, long-range fire equipment, electronic warfare equipment, unmanned aerial vehicles, the need to replenish strategic stocks and generally improving the material and technical base, etc. At the same time, the authors assessed the progress, consequences of military and political actions and further intentions quite objectively. The authors identify Russia as the paramount threat to peace and security in Europe, and accordingly recognize the drastic need to prepare for a possible confrontation with it. It was stressed out that deterrence is possible not only the nuclear one, but also with the help of a powerful army.

Key words: Russo-Ukrainian war; «The British Army Review», reception.

Постановка проблеми. Проблематика сучасної російсько-української війни (2014–2024 рр.) знайшла своє відображення на шпальтах усіх провідних світових ЗМІ (друкованих і електронних), їй присвячені наукові, науково-популярні та популярні огляди (підготовлені журналістами, науковцями, військовими тощо). Звісно рівень публікованих матеріалів різноманітний як за широтою проблем, які розкриваються, так і ступенем аналітичності. Повномасштабний етап війни ще більше активізував зацікавлення різноманітними її аспектами. З-поміж серйозних і авторитетних періодичних видань, на шпальтах якого детально розглядалася проблематика війни є британський журнал «The British Army Review».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання російсько-української війни (2014–2024 рр.) загалом та її повномасштабного етапу, зокрема, вже розглядалися у наукових та науково-популярних дослідженнях. Василь Ільницький, Володимир Старка та Микола Галів дослідили використання основних пропагандистських заходів, які здійснювала Росія під час підготовки до збройної агресії проти України (Іlnytskyi, Starka & Haliv, 2022). Питання інформаційної війни як одного з аспектів гібридної війни в Україні висвітлювали Іванна Чобіт та Вікторія Бойченко (Чобіт, Бойченко, 2022). У контексті інформаційної війни своє дослідження підготували Василь Ільницький, Микола Глібіщук, Володимир Старка та Микола Галів (Ільницький, Глібіщук, Старка, 2022; Ільницький, Старка, Галів, 2022). Борис Дрогомирецький зробив спробу комплексно проаналізувати історіографічні дослідження сучасної російсько-української війни (Дрогомирецький, 2022). Спроби періодизації російсько-української війни (2014–2022) у сучасних наукових публікаціях вивчили Василь Ільницький та Олеся Куцька (Ільницький, Куцька, 2023). Вітчизняний історіографічний дискурс щодо характеру сучасної російсько-української війни (2014–2023) проаналізували Микола Галів та Василь Ільницький (Галів, Ільницький, 2023). Різноманітні аспекти російсько-української війни ґрунтовно розглядають Лариса Якубова (Якубова, 2023) та Сергій Плохій (Плохій, 2023).

Аналіз відображення повномасштабного етапу російсько-українського воєнного конфлікту польськими журналістами розглядала Оксана Медвідь (Медвідь, 2022). Польська рецепція російсько-української війни неодноразово ставала об'єктом історіографічного вивчення (Masnenko, Telvak, Yanyshyn, & Telvak, 2021). Віталій Тельвак та Василь Ільницький з'ясували особливості осмислення повномасштабного етапу путінської агресії співробітниками однієї з найбільш авторитетних європейських аналітичних інституцій – варшавського Центру східних студій імені Марека Карпа (Telvak & Іlnytskyi, 2023). Питання російсько-української війни на сторінках наукових видань «Східноєвропейський історичний вісник» та «Військово-науковий вісник» вивчали Антоніна Бойчук, Наталія Ільницька та Назарій Задорожний (Бойчук, & Ільницька, 2023; Задорожний, & Бойчук, 2023). Питання російсько-української війни широко висвітлювалося на шпальтах газети «The New York Times». Саме Юрій Офіцинський провів аналіз видання та виокремив основні тематичні напрямки (Офіцинський, 2018). Аналіз проблематики російсько-української війни у сучасних дисертаційних напрацюваннях розглядали Юрій Офіцинський та Лілія Гриник (Офіцинський, Гриник, 2023). Натомість аналізу матеріалів такого важливого видання «The British Army Review» на сьогодні нема. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – розглянути особливості висвітлення проблематики сучасної російсько-українська війна на шпальтах «The British Army Review» (2022–2024).

Виклад основного матеріалу. Періодичне видання «The British Army Review» видається Центром історичного аналізу та дослідження конфліктів (Centre for Historical Analysis and Conflict Research). Редактор журналу Ендрю Сіммс (Andrew Simms) впродовж 12 років працював у Міністерстві оборони та підготував значну кількість репортажів із Афганістану, Іраку, Косово. Цей часопис є своєрідним майданчиком для професійного обговорення важливих військових питань, які мають безпосередній інтерес як для рядового солдата, так і офіцера вищого рангу. Водночас журнал є складовою підготовки військовослужбовця Великобританії, готуючи його до протидії майбутнім загрозам. Автура досить широко представлена фаховими військовими (усіх рангів), експертами та й авторами, які цікавляться військовою справою. Зви-

чайно, що публікований матеріал (невеликі за обсягом публікації – до 3000 слів) не містить конфіденційної інформації, лише аналітичні думки (добре проілюстровані) авторів про військовий досвід, тактичні та стратегічні завдання, які спрямовані на майбутнє вдосконалення військових сил.

Наголосимо, що питання сучасної російсько-української війни знаходили висвітлення (більшою чи меншою мірою) у випусках ще із 2014 р. Однак повномасштабний етап російсько-української війни в разі збільшив у текстах питання про Україну та підготовку власних збройних сил до нових викликів. Саме про уроки та висновки із бойових дій в основному пишуть більшість авторів. Від лютого 2022 р. світ побачило шість випусків (182, 183, 184, 185, 186, 187). Упродовж 2023–2024 рр. у них було опубліковано 58 текстів і 6 вступних статей, рецензії та огляди. У першому (порядковий номер 182) випуску (весняному) 2023 р. йдеться про серйозні мобілізаційні заходи. У вступній статті генерал Патрік Сандерс (Patrick Sanders) наголошує на особливій важливості підвищення готовності до нових загроз у зв'язку із російською агресією. Задля цього рекомендує розвивати стійкість, конкурентоспроможність армії та прискорювати заплановану модернізацію, щоб попередити війну у Європі. При цьому наголошує, що важливо говорити не тільки про мобілізацію задля протистояння безпосередній загрозі, але й про модернізацію, щоб мати змогу долати виклики майбутнього. Із війни в Україні генерал робить висновок про необхідність прискорення закупівлі засобів протиповітряної оборони, для стрільби дальньої дії, радіоелектронної боротьби, безпілотних літальних апаратів, а також поповнення стратегічних запасів та загалом поліпшення матеріально-технічної бази, тощо (Sanders, 2023, р. 4). Загалом майже цілий випуск присвячено питанням мобілізації та розбудови британської армії у контексті загроз, які виникли із російською агресією щодо України. Авторами текстів у ньому стали начальник Генерального штабу (Chief of the General Staff) генерал Патрік Сандерс (Patrick Sanders), помічник начальника Генерального штабу (Assistant Chief of the General Staff) генерал-майор Чарльз Коллінз (Charles Collins), професор Маттіас Штрон (Matthias Strohn), доктор наук Ендрю Монаган (Andrew Monaghan), бригадний генерал (у відставці) Йен Гаррісон (Iain Harrison), професор Пітер Вілсон (Peter Wilson), генерал-майор (у відставці) доктор наук Ендрю Шарп (Andrew Sharpe), капітан Джеймі Робсон (Jamie Robson), директор з питань політики та досліджень в Федерації військових сімей (Army Families Federation) Мішель Алстон (Michelle Alston), магістрант Королівського коледжу Лондона (спеціальність: військові дослідження) (King's College London) Чарлі МакКаллум (Charlie MacCallum), майор, магістр міжнародних відносин Вільям Джордж (Регулярна Армія) (William George) і капітан, запрошений співробітник Генерального штабу дослідницької групи військових наук в Об'єднаному Королівському Інституті з Дослідження Проблем Оборони та Безпеки, магістр міжнародних відносин у Стаффордширському університеті, магістр ділового адміністрування Університету Уоріка Патрік Хінтон (Patrick Hinton), майор (Гренадерська гвардія) (GREN GDS) Джеймс Тейлор (James Taylor), економічний історик Кріс Міллер (Chris Miller). Практично в усіх текстах автори актуальність своїх текстів пояснюють російською агресією щодо України. Так, генерал-майор Чарльз Коллінз визначає пріоритетні проблеми та завдання британської армії у контексті війни в Україні – тривала концентрація на боротьбі із тероризмом змістили акценти у підготовці військовослужбовців (насамперед відійшла на задній план підготовка до боротьби в умовах масштабних збройних конфліктів). Основними першочерговими напрямками вдосконалення, на його думку, є повітряна оборона, засоби дальньої дії, безпілотні літальні апарати, електронна боротьба, формування відповідних військових запасів (Collins, 2023, р. 6). Йдеться і про десятилітній проект «Майбутній солдат» (як частини програми з безпеки, оборони, розвитку та зовнішньої безпеки, яка діє з 2020 р.). Автор наголошує на помилковому твердженні, що Росія зазнає в Україні такої поразки, після якої не зможе відновитися впродовж десятиліть. У підтвердження своїх слів наводить історичний досвід ХХ ст. і необхідність врахування, що Росія – держава із імперськими амбіціями окупувати сусідні народи, яка здатна швидко відновлювати боєздатність (сухопутних військ), незважаючи на колосальні втрати. Натомість усім, хто сумнівається в агресивних намірах Росії генерал-майор Чарльз

Коллінз рекомендує звернутися до фінів, балтів та інших народів. Також він підкреслює, що досвід України доводить необхідність у добре навченій та екіпірованій армії. Відтак першочергова потреба запобігти поширенню війни у Європі ґрунтується на стримуванні (не тільки ядерною зброєю), у якому важливою складовою є сухопутні сили (Collins, 2023, р. 7).

Попри наявність лише 73 тис. армії у Великій Британії генерал пише про її смертоносність, маневреність, мобільність, але й визнає необхідним її розширення, поліпшення забезпечення (оскільки війна в Україні викристалізувала основні технічні та військові засоби, «4+1» (вогонь, БПЛА, засоби електронної боротьби, протиповітряна оборона, створення запасів боеприпасів)), проведення одночасної мобілізації та модернізації), необхідні для ведення війни у XXI ст. Узагальнюючи свою публікацію, визнає, що важливим є перегляд забезпечення, розбудова військово-промислового комплексу, співпраця із союзниками, швидка модернізація військового обладнання, еволюційна зміна («збереження того, що було ефективним з промислової ери та використання найкращого з новітніх технологій»), удосконалення технологій обробки даних та зв'язку тощо (Collins, 2023, р. 8).

У цьому ж випуску професор Маттіас Штрон підготував розлогу публікацію у якій із історичної ретроспективи проаналізував приклади мобілізаційних кампаній, зокрема Німеччини у 1930 – 1940-х рр. та їхній досвід (Strohn, 2023, р. 10–13).

Доктор наук Ендрю Монаган розглядає причини та наслідки мобілізації (21 вересня – 28 жовтня 2022 р.) у РФ (Monaghan, 2023, р. 14–15). Відтак роблячи висновки, що вона засвідчила не тільки про спроби розв'язати низку глибоких проблем, з якими стикнулася російська армія на полі бою, але про серйозне збільшення завдань для досягнення усіх цілей, викриває усі складнощі цього процесу (неузгодженість військового та політичного керівництва, проблеми у командуванні та логістиці, відсутність технічних засобів, відсутність або низькоякісне забезпечення призовників, помилки у включенні осіб (літніх, хворих, із наявними звільненнями тощо), вплив мобілізації на економіку країни тощо) (Monaghan, 2023, р. 16–19).

Інший автор наголошує на необхідності та терміновості вдосконалення військових потужностей західних союзників з огляду на реформування Росією збройних сил та їх підготовки до майбутніх збройних конфліктів (Harrison, 2023, р. 20). При цьому робить значний акцент на вдосконалення оборонно-промислового комплексу. Відтак узагальнює, що досвід бойових дій в Україні ставить конкретні завдання модернізації можливостей ведення війни, стійкості на полі бою (Harrison, 2023, р. 24).

Магістрант Королівського коледжу Лондона Чарлі МакКаллум пише про використання Росією міграції як зброї проти Заходу. Зокрема чітко стверджує, що намагання знищити енергетичну інфраструктуру України спрямоване на деморалізацію населення, провокування нових хвиль міграції українців до ЄС, створення величезних безлюдних площ, непридатних для проживання впродовж зимових місяців. Із потоком еміграції в країнах ЄС виникне суттєва напруга із житлом, медициною, освітою тощо (MacCallum, 2023, р. 43). Окрім міграційної кризи автор пише і про проблему із продовольчим експортом, блокування якого РФ спрямоване на створення тиску на Європу та Україну, сподівання, що загроза голоду (у найбільш вразливих країнах) змусить зняти санкції чи навіть припинення військової підтримки Європою України (MacCallum, 2023, р. 44). Автор вбачає ще одну проблему – міграційна криза може мати дуже серйозну ескалацію – прямий конфлікт польських та російських військових, а також створити перепони при русі сил НАТО через Сувальський коридор (з'єднує Польщу та країни Балтії) на підтримку Литви, Латвії, Естонії у разі російської агресії щодо них (MacCallum, 2023, р. 45).

Майор, магістр міжнародних відносин Вільям Джордж і капітан, запрошений співробітник Генерального штабу дослідницької групи військових наук в Об'єднаному Королівському Інституті з Дослідження Проблем Оборони та Безпеки, магістр міжнародних відносин у Стаффордширському університеті, магістр ділового адміністрування Університету Уорік Патрік Хінтон розглядають війну Росії проти України як досвід захисту власної землі від агресора. Відзначають не тільки потужність ЗСУ, але й якість зброї, наданої країнами Заходу та НАТО, ще із 2014 р. (George, Hinton, 2023, р. 47). Окрім того, пишуть про суттєву підтримку

Великої Британії Міністерства оборони України та інших урядових структур при реформуванні у частині закупівель, вразливих до корупції. Зачіпається і питання чисто логістичні (при доставці озброєння та іншого забезпечення), які вдалося найбільш оптимально відлагодити Великій Британії разом з іншими європейськими партнерами (George, Hinton, 2023, p. 48). Піднімається питання можливостей стримувати Росію (оскільки не стримали економічні санкції, дипломатичний тиск, натомість присутність військ НАТО, на думку автора, навпаки допомогла б підтвердити нарратив про боротьбу Росії із Заходом як для внутрішнього, так і для зовнішнього споживача) саме через здатність протистояти, завдавати шкоди та забезпечувати оборону. Описуються позитивні результати по програмі «Інтерфлекс», автори згадують конкретних українських військовослужбовців та їхні дії на фронті. Водночас згадують про інші програми підготовки і співпраці, які дали значний результат (як підтвердження результативності наводить приклад подій 2014 р, коли значно менші за кількістю російські військові підрозділи безперешкодно захоплювали території) (George, Hinton, 2023, p. 49, 50–51).

Наступний випуск 183 (літо 2023 р.) присвячений підготовці до майбутніх загроз, які потенційно можуть виникнути у найближчій перспективі. Тут йдеться про вдосконалення управління – зменшення чисельності штабів, особливо на передній лінії, забезпечення тактичної та оперативної свободи, маневреності, збереження життя військовослужбовців, координації операцій із союзниками, врахування недоліків і слабкостей тощо. У випуску автори наголошують на реформуванні усіх структурних ланок збройних сил (зокрема систем керування та контролю) з урахуванням досвіду війни Росії проти України. Матеріали доповнюються також фотоілюстраціями з України. Практично усі автори актуальність пропонованих змін мотивують російсько-українською війною. До нього подали свої тексти командувач польової армії, генерал-лейтенант Ральф Вуддісс (Ralph Wooddisse), генерал-майор, начальник штабу польової армії (Chief of Staff of the Field Army) Колін Вейр (Colin Weir), директор Центру сухопутних військових дій (Director Land Warfare), генерал-майор Кріс Баррі (Chris Barry) і начальник штабу Центру сухопутних військових дій (Chief of Staff of the Land Warfare Centre), полковник Метт Льюїс (Matt Lewis), полковник, командувач групи експериментів і випробувань Тобі Тілл (Toby Till), командир 1-ї штурмової бригади військової розвідки, бригадний генерал (Commander 1st Deep Recce Strike Brigade Combat Team) Ніл Бадд (Neil Budd), підполковник Королівського Логістичного Корпусу Джек Паттінсон (Jez Pattinson), полковник, командир контррозвідки польової армії (Commander Field Army Understand Group) Нат Хейден (Nat Haden), Джеймс Сладден (James Sladden), підполковник Джеймс Чендлер (James Chandler), майор Марк Девіс (Mark Davies), майор Софі Лонгстон (Sophie Longstone) (Корпус Королівських Інженерів), майор, командир ескадрильї Джайлз Мун (Giles Moon) (кавалерійський полк Британської армії Королівські Її Величності улани). Зокрема, генерал-лейтенант Ральф Вуддісс пише про триваючу війну в Україні, а відтак необхідність термінової підготовки до війни («уже ввечері») (Wooddisse, 2023, p. 4).

Окремо наголосимо на вміщеному інтерв'ю (саме його власне дослідження мало бути опубліковане окремо, в іншому випуску) асоційованого члена Центру історичного аналізу та дослідження конфліктів Джеймса Сладдена (James Sladden) «Як Україна готувалася до війни у 2022 р.». Сам Д. Сладден колишній морський піхотинець, магістр Університету Ексетер. Задля детального вивчення особливостей російсько-української війни він неодноразово перебував в Україні на передовій, збирав польові матеріали, на місці вивчав практику військового бою. В інтерв'ю він відзначає надзвичайну стійкість українських військових, які неодноразово розвіювали прогнози експертів, щодо перемоги Кремля. Особливо його вразила ініціатива звичайних українців 24 лютого 2022 р. у захисті власної держави (Sladden, 2023, p. 34). Відзначає і факти, що добровольцям вручали автомати та по два магазини, коротко тренували, а відтак виводили на позиції та віддавали наказ їх утримувати. При цьому зауважує, що фактичну відсутність постійної комунікації (від рівня роти та нижче), засобів зв'язку (використовували мобільні телефони чи навіть ручні рації придбані у магазинах іграшок), які компенсовувалися винахідливістю та вмінням використовувати навички із цивільного життя. Основне, що

забезпечило успіх – усвідомлення необхідності утримувати росіян північніше річки Ірпінь. Суттєвою була допомога цивільного населення, яке у найрізноманітніший спосіб (від інформації до організації диверсій) долучалося до боротьби. Наголошує на необхідності враховувати та перейняти такий досвід. Розлоге дослідження Д. Сладдена та його двох співавторів поміщене в окремому випуску (Sladden, 2023, р. 35). Відзначає, що артилерія зробила значний внесок в утримування позицій, зупиняючи росіян, знищуючи понтонні мости, вражаючи колони ворога тощо. Цікавим є його думки про те, що ще під час навчання він скептично сприймав лекції про артилерію, танки, окопи, вважаючи застарілими ці засоби ведення війни (натомість концентрувався на саморобних вибухових пристроях, стрілецькій зброї, психологічним впливам тощо). Однак досвід отриманий в Україні його переконання та показав важливість цих засобів (Sladden, 2023, р. 36). Важливим є й висновок Джеймса Сладдена, що із 2014 р. увага британських збройних сил була спрямована не на Україну, а реальний досвід не отримував експертної оцінки та використання. Зокрема, теза про те, що у війні необхідно мати можливості витримувати удари та водночас зберігати боєздатність і технічне забезпечення (після відвідин місць боїв він був вражений чисельністю знищеної техніки та людей) (Sladden, 2023, р. 37).

Інший автор – майор Марк Девіс проаналізувавши досвід України пише, що збройні сили Великої Британії поки мають значно менше навичок та можливостей контрмобільності, а також наголошує на неоднозначності при ствердженні про наявність «бойової відповідності» для стримування чи діяльності в умовах високоінтенсивного конфлікту. Він ретельно нагадує цілу низку бойових операцій у російсько-українській війні та виокремлює особливості тактики (Davies, 2023, р. 46–47). У своєму тексті майор Софі Лонгстон також відзначає низку негативних факторів, які свідчать про розпад світового порядку (російська агресія щодо України, біженці, які тонуть у Ла-Манші, зростаючий рівень бездомності, бідності, зміни клімату та погодні катаклізми, відродження етнонаціоналізму тощо) (Longstone, 2023, р. 50).

Наступний, невеликий за обсягом спеціальний випуск 184, підготував генерал-майор (у відставці) (Директор Центру історичного аналізу та дослідження конфліктів, 34 роки військової служби та дев'ять років оперативних завдань) доктор наук Ендрю Шарп (Andrew Sharpe). Виходячи із історичного досвіду, він пише про війну в Україні, наголошує, що якщо жодна із сторін не може перехопити, утримувати чи використовувати ініціативу, настає «глухий кут». Тобто оперативну ситуацію, яка виникла у військових діях в Україні станом на літо 2023 р., він вважає саме «глухим кутом», а Росію називати «витраченою силою» («spent force») зарано. Адже вона утримує 20 % території України (багатої на природні ресурси) та її буде дуже важко витіснити із територій Криму, Донбасу, захоплені ще у 2014 р. Відтак наголошує на помилковості тверджень окремих авторів, що вона уже втратила свій потенціал (все ж має достатньо артилерії, боєприпасів до неї та значний людський потенціал), і без кардинальних дій не відмовиться від захоплених територій. Навіть більше – після оголошення та припинення бойових дій, домовленостями між сторонами цей «глухий кут» не буде розв'язано – Путін залишиться підозрюваним у військових злочинах, російські військові цілі не будуть досягнуті, Україна вважатиме окупованою свою територію тощо. При цьому пише, що заморожені конфлікти є звичайними глухими кутами, які стають тривалими та й менш вирішеними. Для того, щоб це змінити (переломити) необхідно розглядати не лише тактичні та операційні механізми, але й широкий регіональний та глобальний контексти (Sharpe, 2023, р. 4). Багаторічна військова історія ж показує, що війна і військові дії у той чи той спосіб містять періоди безвиходу. Наводячи приклади вирішення / невирішення сучасних військових «глухих кутів», вважає, що розв'язання проблеми (зокрема, у Боснії та Кіпрі) стало просто замороженням стратегічного «глухого кута». Натомість сам конфлікт залишається не вирішеним і очікує на новий вибух (Sharpe, 2023, р. 6).

Ендрю Шарп відзначає, що Росія має дуже давню традицію боротьби з використанням «активних заходів» (кібератаки, напади на критичну інфраструктуру, вбивства та спроби вбивств, втручання у демократичні процеси, дезінформацію, пропаганду, проксі сили, громадянські заворушення тощо). При цьому Росія не розділяє «надпорогові» та «підпорогові»

операції. Саме тому у протистоянні з Росією сторона, яка утримується (з моральних чи стратегічних поглядів) від використання аналогічних заходів, залишається у дуже не вигідному становищі (Sharpe, 2023, p. 14). Доволі багато він надає рекомендацій та відзначає фактори, які допоможуть вплинути на вихід із «глухого кута»: уникати «замороження» (що може припинити тимчасово кровопролиття, але не розв'язати основні проблеми), розширення підтримки друзів та союзників, при відсутності можливостей для тактичної перемоги і подальших оперативних здобутків, краще не переходити у наступ, натомість розширити власні можливості, використувати будь-яку нагоду для нанесення збитків супротивнику, гнучкість у керівництві стратегічними цілями (при успішності оперативних), посилення економічних санкцій, підозра Путіну у військових злочинах тощо. Автор порівнює російський естеблїшмент із Троєю, оточеною шарами «стін», проникнути за які можна при допомозі «троянських коней»: найпотужніших союзників Росії, Китаю, Індії, сусідніх країн (Білорусія, Молдова, Казахстан, Киргизстан, Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Вірменія, Грузія), вразливого Калініграда, неєвропейського населення Росії, яке виявляє невдоволення через надмірні втрати на фронті, наявність у самому Кремлі дуже крихкого союзу та напруги із групою Вагнера тощо (Sharpe, 2023, p. 15).

Не менш представницька й авторитетна автура укомплектувала випуск 185 (осінь 2023 р.). Зокрема, з-поміж авторів – заступник начальника Генерального штабу, генерал-лейтенант Шерон Несміт (Sharon Nesmith), директор Army Futures (нове управління в штабі армії, створене для досліджень, експериментів та інновацій), генерал-майор Джеймс Боудер (James Bowder), полковник, помічник начальника відділу концепцій у штабі армії (Assistant Head Concepts), Кріс Котон (Chris Coton), старший науковий співробітник Об'єднаного Королівського Інституту з Дослідження Проблем Оборони та Безпеки (Senior Research Fellow, RUSI), доктор наук Джек Уотлінг (Jack Watling), помічник начальника відділу досліджень та експериментів (Assistant Head of Research and Experimentation), полковник Тім Райт (Tim Wright), помічник начальника відділу стратегії та проектування сил (військ) (Assistant Head Strategy and Force Design), полковник Нік Інґліш (Nick English), головний аналітик земельних питань в Лабораторії оборонної науки і техніки (Chief Land Analyst at Dstl) Пол Елрік (Paul Elrick), співзасновник, редактор журналу «Military Strategy» («Військова стратегія»), колишній піхотинець Вільям Ф. Оуен (William F. Owen), бригадний генерал, радник Міністерства закордонних справ, у справах Співдружності та розвитку Великої Британії Герхард Вілер (Gerhard Wheeler), лейтенант, командир відділу в Центрі аналізу розвідувальних даних Сухопутних військ Джонатан Берден (Jonathan Burden), майор Робб Блумфілд (Robb Bloomfield), Ендрю Сіммс (Andrew Simms), майор Саймон Свінделлс (Simon Swindells).

Випуск 185 – завершальний у 2023 р. і є логічним продовженням двох попередніх – 182, присвяченого терміновій мобілізації та 183 – підготовці до «боротьби сьогодні» та в наступні декілька років. Зокрема, у цьому випуску розглядаються програми «Wavel» і «Майбутній воїн», які розкривають підготовку до боротьби у наступні десятиліття (Nesmith, 2023, p. 4).

Полковник Нік Інґліш (Nick English) та головний аналітик земельних питань в Лабораторії оборонної науки і техніки (Chief Land Analyst at Dstl) Пол Елрік (Paul Elrick) описують значний результат використання невеликих безпілотних літальних апаратів у російсько-українській війні (English, Elrick, 2023, p. 20–23). Вільям Ф. Оуен у своєму тексті, пишучи про хибні уроки сучасної російсько-української війни, зазначає, що військова справа обох сторін реально відстає на два-три покоління, враховуючи актуальні стандарти компетентних, якісно навчених армій. У публікації він подає рекомендації задля успішної фахової підготовки курсантів до війни у нових умовах (Owen, 2023, p. 24). Водночас розглядає питання важливості українського досвіду для армії Великобританії та доцільність / можливість його використання іншими. Порівнюючи арабо-ізраїльські війни із війною в Україні, відзначає різкий контраст саме через застаріле обладнання, слабку підготовку, яка не відповідає стандартам НАТО. Стверджує, що на червень 2023 р. жоден бойовий танк в Україні не мав повністю інтегрованої системи датчиків та системи захисту останнього покоління. Автор намагається спростувати тезу про українські «уроки». Зокрема, відкидає унікальність застосування БПЛА, відсилаючи

ще до років. Першої світової війни, арабо-ізраїльських війн, війни у В'єтнамі, коли також використовувалися ці засоби як для розвідки, так і бойових дій, вказує і на обмежені технічні можливості (зокрема DJI Mavic). Вважає вплив безпілотників перебільшеним порівняно із іншими, навіть старішими технологіями (наприклад, радар). Масове використання дронів (із обмеженими технічними можливостями) пояснює легкими можливостями цивільних осіб їх купувати. Водночас наголошує, що Британська армія навіть до лютого 2022 р. мала чітке розуміння сучасної війни, розроблену концепцію, однак ціла низка її напрямів не фінансувалася (Owen, 2023, р. 26). Пише про недоцільність говорити за танки, коли необхіднішими є ППО, засоби РЕБ. Натомість із війни в Україні не вважає за можливе зробити більше висновків, ніж із війни у Нагірному Карабасі. Випускання певної кількості снарядів (155/152 мм) Росією та Україною він не вважає уроком. Натомість основий висновок, який він робить, спостерігаючи за сучасними конфліктами, – готовність до війни. Саме тому говорить, що британська армія має використовувати розвідку, наведення, визначення цілей. Водночас зазначає, що вона має колосальний досвід війн, професійну підготовку, реальне розуміння особливостей сучасних війн (та й практичну підготовку впродовж останніх п'яти років до війни із значно професійнішою російською армією, ніж вона є сьогодні) (Owen, 2023, р. 27).

Натомість майор Робб Блумфілд (Robb Bloomfield), описуючи боротьбу у кіберпросторі, говорить про волонтерську IT-армію України, яка продемонструвала реальну ефективність. Сама ж російсько-українська війна актуалізувала необхідність формування кіберзахисту й ефективної кіберборотьби (Bloomfield, 2023, р. 40–41). Цю тему продовжує Ендрю Сіммс (Andrew Simms), пишучи про особливості створення IT-армії України (після повномасштабного вторгнення) за ініціативою міністра цифрової трансформації та першого віцепрем'єр-міністра Михайла Федорова. Зокрема відзначає ефективні кібератаки на російські інфраструктуру та сайти, розвідку, систему побудови (підрозділи нападу та оборони), організацію (визначення цілей та завдань) і результативність роботи (впродовж 15 місяців відбулося понад 700 атак) тощо (Simms, 2023, р. 42–44). Наголошуючи, що IT-армія тісно співпрацює та кординує свої дії із армією (що не завжди легко через вибір цілей), також користується зв'язками із урядовими установами, великими технологічними компаніями тощо. Визначається за необхідне формальне включення IT-армії до Збройних сил України, яке б юридично оформило її статус (Simms, 2023, р. 44). Важливим напрямом її роботи є постійне збільшення DDO-S атак щодо Росії, боротьба із інформаційно-психологічними операціями росіян, створення власного високоякісного контенту (Simms, 2023, р. 45).

Майор Саймон Свінделлс (Simon Swindells) опублікував статтю «Ставлення до дій Росії: чи потрібно Великобританії переглянути свої стратегічні припущення». У ній визнає вплив пономасштабного вторгнення Росії в Україну на зовнішню політику Великої Британії. Саме Росія характеризується як найбільш гостра пряма загроза європейській безпеці. За цих умов як самій Великій Британії, так і її союзникам необхідно проводити заходи для зміцнення колективної безпеки. Однак агресія Росії проти України, з одного боку, об'єднала Великобританію та її союзників, а з іншого, відобразила певні недоліки – акцент на Індостро-Тихоокеанському регіоні. Саме тому за необхідне визначається переоцінка стратегічних завдань та концентрація уваги Великої Британії на забезпеченні євроатлантичної безпеки і розширення діяльності в Індостро-Тихоокеанському регіоні задля зміцнення співпраці із партнерами (США, ЄС) та зайняття передових позицій у ключових альянсах. Наголошується і на розширенні завдань у Євро-атлантичному Регіоні, особливо у районах Балтійського та Чорного морів, задля вивільнення ресурсів США у Європі та посилення їх позицій в Індостро-Тихоокеанському регіоні у протистоянні із Китаєм (Swindells, 2023, р. 48–49).

Значно розширилася автура у випуску 186 (весна 2024 р.). Свої рефлексії опублікували командувач Об'єднаного корпусу швидкого реагування (Commander ARRC), генерал-лейтенант Нік Бортон (Nick Borton), заступник начальника штабу планування Об'єднаного командування ОЗС НАТО Неаполя (Deputy Chief of Staff Plans, Allied Joint Force Command Naples), генерал-майор Джон Мід (John Mead) і заступник Начальника планів штабу, команду-

вач Об'єднаного командування ОЗС НАТО Брюнсума (Deputy Chief of Staff Plans, Allied Joint Force Command Brunssum), генерал-майор Марк Пуллан (Mark Pullan), заступник начальника відділу трансформації штабу, штаб-квартира Об'єднаних збройних сил в Ізмірі, Туреччина (Staff Transformation, HQ Allied Land Command in Izmir, Turkiye), бригадний генерал Кріс Гент (Chris Gent), заступник командувача Корпусу швидкого розгортання НАТО Італія (NATO Rapid Deployable Corps Italy), генерал-майор Джез Беннетт (Jez Bennett), керівник відділу стратегії (Head Strategy), бригадний генерал Девід Бікерс (David Bickers), начальник штабу Об'єднаного корпусу швидкого реагування (Chief of Staff, ARRC), генерал-майор Майк Кітінг (Mike Keating), полковник, помічник керівника стратегії, Стратегічний центр армії (Assistant Head Strategy, Army Strategic Centre) Х'юго Ллойд (Hugo Lloyd) та (майор, штабний офіцер стратегічної злагодженості сухопутних Сил спеціальних операцій НАТО другого класу SO2 Land SOF Strategic Coherence) Аласдер Дочерті (Alasdair Docherty), керівник відділу дослідження конфліктів (Head of Conflict Research), Центру історичного аналізу та дослідження конфліктів, професор Ендрю Стюарт (Andrew Stewart), генерал-лейтенант (у відставці) Пол Ньютон (Paul Newton), майор Джеймс Коуен (James Cowen), підполковник Хелоїза Гудлі (Héloïse Goodley), резерв Королівського флоту, лейтенант-командувач (Royal Navy Reserve) Білл Янг (Bill Young), генерал-майор (у відставці) Саймон Гатчінгс (Simon Hutchings), армія США, майор Рокко П. Сантуррі III (Rocco P. Santurri III).

Генерал-майор Джон Мід (John Mead) і заступник Начальника планів штабу, командувач Об'єднаного командування ОЗС НАТО Брюнсума (Deputy Chief of Staff Plans, Allied Joint Force Command Brunssum), генерал-майор Марк Пуллан (Mark Pullan), пишуть про відсутність плану та й навіть розкол у розумінні ступеня загрози Альянсу від Росії. Вагоме значення надавалося наближенню національних планів із планами НАТО задля повноцінної можливості відповісти (пріоритетний глибокий точковий удар, спільні вогневі ураження, інтеграція високотехнологічних космічних та кібернетичних можливостей) (Mead, Pullan, 2024, p. 7–8).

Бригадний генерал Девід Бікерс (David Bickers), наголошує на концептуальному та стратегічному оновленні НАТО після лютого 2022 р. Визнає, що засадничі основи стримування та оборони викликані Росією та ще більше посилюються вторгненням у лютому 2022 р., відтак прискорилося запровадження Верховного спільного командування Європи задля стримування та оборони Євро-Атлантичного регіону (Bickers, 2024, p. 13). Досить ретельно вивчався досвід мобілізації 2022 р. у ЗСУ, відтак, навіть було здійснено цілу низку корекцій у функціонування Збройних сил, які стосувалися підготовки, формування запасів, обладнання, логістики, управління (підвищення здатності проведення бойових дій, оптимізація, перепризначення, перегрупування), смертоносності, стійкості, протиповітряної оборони тощо (Bickers, 2024, p. 15).

Генерал-майор Майк Кітінг (Mike Keating) проектує ймовірний формат майбутнього конфлікту із Росією. Відповідно припускає використання Росією такого ж формату, як і в Україні (будучи готовою втратити величезну кількість особового складу та матеріальних ресурсів, використовуючи важелі політичні, економічні, ведучи паралельно інформаційну війну). Натомість НАТО, на його думку, має використовувати власні ключові переваги: якість кадрів (солдат і офіцерів), технологічну перевагу, інтелектуальний ресурс (коаліція з 31 країни) (Keating, 2024, p. 19). Як і передній автор, відзначає, що російська агресія стимулювала перегляд концепції захисту та оборони країн-учасниць НАТО. Наголошуючи на суттєвій трансформації Командування Спеціальних операцій Альянсу – від понад двадцятирічної концентрації на боротьбі з тероризмом до бойової діяльності щодо захисту Євро-Атлантичного простору (Keating, 2024, p. 19).

Із відомостей про війну в Україні та Газі генерал-лейтенант (у відставці) Пол Ньютон (Paul Newton) робить висновки, відзначаючи швидкозмінний характер, відсутність «безпечної тилової зони», через постійні атаки на військові та цивільні об'єкти (за сотні кілометрів від лінії фронту) тощо (Newton, 2024, p. 36). Вважає, що Міністерство оборони Великої Британії вивчило досвід воєнного стану України у промисловості (Newton, 2024, p. 37).

Підполковник Хелоїза Гудлі (Héloïse Goodley), порушує у тексті іншу не менш важливу складову війни в Україні – дотримання прав людини. Наголошуючи, що війна порушила звичайний уклад життя, навчання, роботи, завдала не тільки фізичних, але й психологічних травм. Особливий акцент робить на дітях, які зазнали значних травм від війни (незаконні перевезення дітей із окупованих територій у Росію та Білорусь, русифікація тощо) (Goodley, 2024, p. 45). Акцентує увагу і на інших серйозних порушеннях – торгівлі людьми, сексуальному насильстві. Появі проблеми біженців (понад вісім мільйонів осіб) та внутрішньо переміщених осіб (5,6 мільйона осіб) (Goodley, 2024, s. 45). Ще однією проблемою, на її думку, є захист культурної спадщини. Наголошує на її цілеспрямованому знищенні Росією з метою стирання національної ідентичності та самобутності України (цей почерк росіян традиційний і для інших конфліктів). Знищенням і руйнуванням об'єктів досягається й інший ефект – руїни чи повна відсутність пам'ятки стають постійним нагадуванням про війну. Саме тому авторка підкреслює необхідність врахування у майбутніх боях факторів дотримання безпеки цивільних і збереження культурних пам'яток (Goodley, 2024, p. 46).

Резерв Королівського флоту, лейтенант-командувач (Royal Navy Reserve) Білл Янг (Bill Young), пише про ще живі спогади радянської окупації країн Балтії, агресію щодо Фінляндії, регіональну конкуренцію та постійні нагадування необхідності бути готовими до війни (кібератаки, пошкодження газопроводу, зростання незаконних мігрантів на кордонах, поява розвідувальних суден над ключовими європейськими та північноатлантичними підводними телекомунікаційними кабелями тощо) (Young, 2024, p. 47).

Генерал-майор у відставці Саймон Гатчінгс пише про вимоги війни в Україні та відповідно дні слабкості у логістиці Великої Британії, частина яких, за його визначенням, виходить далеко за межі простої потреби поповнення боєприпасів. Український досвід показує на російські стратегічні та тактичні провали саме через надмірну легковажність логістичної підготовки. Натомість успішність операції Interlink – приклад якісної логістичної співпраці та інноваційності. Хоча й навіть після цього автор загалом критично оцінює логістичні спроможності, вважаючи їх недостатніми при використанні концепції How We Fight 2026 Сухопутної армії та в умовах ведення війни (Hutchings, 2024, p. 52). Важливим визначає підготовку логістики задовго до конфлікту та захист логістичних ланцюжків, ефективність їхнього функціонування під час війни. Стимування можливе при умові потенційних можливостей вести боротьбу, підкріплену ефективною логістикою (Hutchings, 2024, p. 53). Автор вважає центральною роль Корпусу Королівської Логістики у НАТО (окрім українських уроків для ефективності функціонування логістичної системи використовується штучний інтелект) (Hutchings, 2024, p. 54).

Армія США, майор Рокко П. Сантуррі III (Rocco P. Santurri III). Відзначає, що залучення людей військової справи є досить складним завданням, із яким стикаються як у Британії, так і США. Зокрема, в останніх підтримка збереження масштабу мільйонної армії (з причини зниження загального рівня фізичної підготовки, відсутності освіти, психічними проблемами, наявністю прибутковіших робіт тощо). Однак основний його посыл, що «російське вторгнення в Україну повернуло в Європу привид загальносвітової війни» (Santurri, 2024, p. 56–57).

Авторами спеціального випуску (№ 187, весна 2024 р.) стали колишній британський військовий, історик, конфліктолог, радник BBC, CNN та ITN, член моніторингової місії ОБСЄ в Україні Джеймс Сладден (James Sladden). Джеймс – колишній дослідник корпорації RAND (американський центр дослідження та розвитку), доктор філософії з історії в Кембриджському університеті. Отримав ступінь магістра в Інституті стратегії та безпеки в Університеті Ексетера (де був стипендіатом). До цього Джеймс служив у британській армії, є асоційованим науковим співробітником Центру історичного аналізу та дослідження конфліктів. Другий співавтор Ліам Коллінз (Liam Collins) з 2016 до 2018 р. працював виконавчим офіцером генерала (у відставці) Джона Абізейда, який був старшим радником США з оборони в Україні. Доктор Коллінз є співредактором Посібника Routledge з Контртероризму та Нерегулярних Бойових Операцій США та співавтором Understanding Urban Warfare. Ліам Коллінз, бакалавр у галузі машинобудування (аерокосмічна техніка) у Військовій академії США у Вест-Пойнті, магістр зі зв'язків із громад-

ськістю та доктор філософії (Принстонський університет, Школа громадських і міжнародних відносин). Третій співавтор Бен Коннабл (Ben Connable), доктор філософії, старший іноземний науковий співробітник Атлантичної ради, ад'юнкт-професор досліджень безпеки в Джорджтаунському університеті та незалежний дослідник і автор. Бен Коннабл – офіцер розвідки Корпусу морської піхоти США у відставці та офіцер зовнішньої служби, а також колишній старший політолог корпорації RAND (американський центр дослідження та розвитку). Отримав ступінь магістра у Військово-морській аспірантурі та докторський – у військових дослідженнях у Королівському коледжі Лондона).

Авторський матеріал структуровано на основні складові частини: вступ, «операційний контекст», «повномасштабне вторгнення», «аеропорт "Антонов"», «Козаровичівська дамба», «добровольці», «перше переправлення», «битва на річці Ірпінь», «битва артилерії», висновки, методика дослідження, використана література.

У спеціальному випуску ці автори розкривають, як українські військові зупинили російську армію від перетину річки Ірпінь, а, отже, перешкодили їй дістатися північно-західних околиць Києва у лютому-березні 2022 р. Вони описують діяльність 2-го мотопіхотного батальйону та допоміжних підрозділів 72-ї механізованої бригади Збройних Сил України під час оборони Києва (Sladden, Collins, & Connable, 2024). Матеріал підготовлений (у рамках гранту від Madison Policy Forum) впродовж 2022–2023 рр. на основі усних інтерв'ю від українських військовослужбовців, цивільних осіб та польових матеріалів (допомогли зрозуміти вплив географії), зібраних після відвідин основних місць бойових дій. Наголошують автори на важливості фіксації та відстеженні подій, оскільки вони можуть бути втрачені. Окрім того, ці події допоможуть військовикам зрозуміти тактику сучасного бою на близькій дистанції. Відзначають автори й те, що багато з опитаних усвідомлювали можливість нової війни, але мало хто міг уявити наступ на Київ. У спецвипуску детально розповідається про бої, які відбулися від 24 лютого і до кінця березня 2022 р. в аеропорту «Антонов», а відтак біля річки Ірпінь (в районі Горенки), Ірпеня, Мощуна та Гути Межигірської (Sladden, Collins, & Connable, 2024, р. 6). Автори дуже правильно наголошують на важливості, поряд із записом спогадів людей, ще й відвідування поля бою (для реконструкції обставин подій), виявлення та фіксації артефактів, які можуть бути втрачені. Західні військові саме через дослідження поля бою отримують розуміння особливостей самого бою. Автори наголошують, що зібравши та проаналізувавши спогади десятків осіб, отримали індивідуальне бачення ходу подій. Для авторів тексту – це приклад людської волі, узгодженості, адаптивності військових і цивільних, які своїми діями переламали усі прогнози (Sladden, Collins, & Connable, 2024, р. 7).

Дослідники розписують основні мету та плани російських загарбників і напрями удару, підготовлені сили. Підкреслюють, що основний акцент робився на швидкому захопленні чи ліквідації законно обраної влади (за допомогою початкової операції спеціальних сил і повітряно-десантної операції), відтак підписання капітуляції та встановлення маріонеткового уряду (початкові сили російських військ спрямовані на захоплення аеропорту оцінювали у 7–10 тисяч осіб) (Sladden, Collins, & Connable, 2024, р. 8–9).

Не менш детально описано основні та додаткові сили захисників Києва (72 механізована бригада Збройних сил України із усіма підрозділами, 4 бригада оперативного призначення Національної гвардії України, окремі підрозділи 80 десантно-штурмової бригади, 95 десантно-штурмової бригади, 24 окремих штурмових батальйонів «Айдар», артилерія з 128 окремої гірсько-штурмової бригади, грузинський легіон, ОСП «Омега», 3 окремих полк спеціального призначення, Національна гвардія України, полк «Азов», національна поліція, сили територіальної оборони тощо) (Sladden, Collins, & Connable, 2024, р. 10). Дуже детально подано описи географічних особливостей Київщини – навколишні міста, чисельність їхнього населення, річки та водні шляхи (Дніпро, кілька дрібніших річок, водні канали, які виведені лишень на найдетальніших картах), мости, шляхи сполучення, відстані між ними, аеропорти (Міжнародний аеропорт «Бориспіль», Міжнародний аеропорт імені Сікорського, аеропорт «Антонов») (Sladden, Collins, & Connable, 2024, р. 10, 12–13).

Відбувається досить скрупульозна реконструкція, боїв за аеропорт (практично похвилинна), підрив дамби та затоплення території (Sladden, Collins, & Connable, 2024, p. 24). Водночас описують, величезні черги у ТЦК СП, особливості мобілізації, зайняття позицій, підготовку до оборони, безпосередні бойові зіткнення (Sladden, Collins, & Connable, 2024, p. 22, 25–26, 29, 41). Автори відзначають значний внесок артилерії, наголошуючи на результативності її застосування (у 2014–2015 рр. на Донбасі від її використання було спричинено 85 % від усіх втрат, у повномасштабній війні – 80–90 %) (Sladden, Collins, & Connable, 2024, p. 46, 48).

У висновках автори констатують, що перші дні російського вторгнення були справді напруженими та вирішальними, оскільки військові ще не підірвали мости і дамби, не облаштували позицій навколо Києва, не встигли підтягнути людський, технічний та бойовий ресурс тощо. І у перші дні росіяни за кращої підготовки, знання місцевості, могли прорватися у столицю. Однак російські війська не сподівалися такого потужного опору, навіть у найслабших ділянках оборони (у першу ж ніч елітні десантно-штурмові відділи скинуті на аеропорт були знищені, як і плацдарм для розгортання наступу на Київ із північно-західного напрямку). Погоджуються із думкою інтерв'юєрів, що саме завдяки затопленню рівнинних територій біля Києва, його вдалося врятувати: «72-а бригада і річка Ірпінь врятували Київ» (Sladden, Collins, & Connable, 2024, p. 49). До речі, дослідники називають це гідрологічною війною, однак не встановили чи рішення затопити територію було прийнято до 24 лютого. Наголошують і на важливості місцевих ентузіастів, які разом із ЗСУ змогли перемогти у битві за річку Ірпінь. Наводять приклади найвиразніших історій людей, які ще 23 лютого були цивільними, а вже 24 лютого вступили у бій із російськими професійними військовими. Значна частина осіб хоч і не вважали, що переможуть, але вважали, що необхідно боротися. Попри те, що мобілізація була хаотичною, вона відіграла важливу роль, бо саме перші добровольці стали значною частиною сил, які захищали Київ. Окрім того, місцеві громадяни допомагали ЗСУ – надавали їжу та інші засоби, копали оборонні рови, повідомляли інформацію про ворога (Sladden, Collins, & Connable, 2024, p. 50).

Інтерв'ю, які брали у військових, безпосередніх учасників подій, цивільних осіб, свідків подій, доповнюють відомості, зібрані на полях бою (червень і серпень 2022 р.). Загалом вдалося взяти інтерв'ю у 40 осіб (8 цивільних і 32 військових). З-поміж них добровольці, військовослужбовці, рядові та офіцери (два полковника, один генерал). Використовували Google Maps, так і додаток MAPS.ME. Текст доповнений фотоілюстративними та картографічними матеріалами. Приблизні карти виготовлялися на основі поєднання інформації з інтерв'ю та спостережень дослідницької групи. Фотографії, подані у виданні, робилися безпосередньо дослідниками на місці подій (Sladden, Collins, & Connable, 2024, p. 51).

Висновки. Отже, здійснений аналіз показує, що у британському журналі «The British Army Review» із 2023 р. чимало уваги приділяється питанням російсько-української війни. У порівнянні із попередніми роками (2014–2021) кількість згадок про Україну та агресію Росії зростає у рази. Навіть більше, перший (весняний) номер 202 р. був присвячений відбиттю наступу на Київ у лютому-березні 2022 р. Автори журналу актуалізують необхідність вдосконалення власних збройних сил саме війною в Україні. Зокрема йдеться про модернізацію (управлінську, технічну), мобілізацію (вдосконалення самого процесу з врахуванням українського досвіду), вдосконалення зв'язку, необхідність прискорення закупівлі засобів протиповітряної оборони, для стрільби дальньої дії, радіоелектронної боротьби, безпілотних літальних апаратів, а також поповнення стратегічних запасів та загалом поліпшення матеріально-технічної бази, тощо. Водночас вони доволі об'єктивно оцінюють хід, наслідки бойових і політичних дій та подальші наміри. Автори дуже чітко визначають Росію основною загрозою миру та безпеці в Європі, а відповідно визнають необхідність підготовки до ймовірного протистояння з нею. Підкреслюючи, що стримування можливе не тільки ядерне, але й за допомогою потужної армії.

Фінансування. Статтю підготовлено згідно з держбюджетними темами «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (номер

державної реєстрації 0123U101598), «Російсько-українська війна: історичні витоки, виклики для національної безпеки, формування засад політики пам'яті» (номер державної реєстрації 0123U100588) і «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України» (номер державної реєстрації 0124U000787).

Джерела та література

- Бойчук, А., Ільницька, Н.** (2023). Матеріали до історії сучасної російсько-української війни на сторінках «Східноєвропейського історичного вісника» (2016–2023). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 13/55*, 26–46. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283084>
- Галів, М., Ільницький, В.** (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014–2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 13/55*, 47–73. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164>.
- Дрогоморецький, Б.** (2022). Сучасна гібридно-інформаційна війна: історіографічний вимір. *Актуальні питання гуманітарних наук, 48, т. 1*, 11–17. doi: [10.24919/2308-4863/48-1-2](https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-1-2).
- Задорожний, Н. Бойчук, А.** (2023). Проблематика сучасної російсько-української війни на сторінках «Військово-наукового вісника» (2014–2022). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 13/55*, 108–140. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283181>.
- Ільницький, В., Куцька, О.** (2023). Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 13/55*, 162–177. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087>
- Ільницький, В., Глібіщук, М., Старка, В.** (2022). Як ідеологічні засади білогвардійського руху вплинули на світогляд В. Путіна. *Актуальні питання гуманітарних наук, 53 (1)*, 12–21.
- Ільницький В., Старка В., Галів М.** (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал, 5*, 43–55. DOI: doi.org/10.15407/uhj2022.05.043
- Медвідь О. В.** (2022). Польська преса про початок українсько-російської війни: за матеріалами газети «Wyborcza.pl» (квітень–серпень 2014). *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing»*, 599–603.
- Офіцинський, Ю.** (2018). Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013–2017 років). Ужгород: РІК-У.
- Офіцинський, Ю., Гриник, Л.** (2023). Війна Росії проти України в дисертаційних дослідженнях українських науковців (2019–2023). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 13/55*, 234–263. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283186>
- Плохій, С.** (2023). *Російсько-українська війна: повернення історії*. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля.
- Чобіт, І., Бойченко, В.** (2022). Роль телебачення у російсько-українській інформаційній війні. *Воєнно-історичний вісник, 43(1)*, 135–147. Doi: [10.33099/2707-1383-2022-43-1-135-147](https://doi.org/10.33099/2707-1383-2022-43-1-135-147).
- Якубова, Л.** (2023). *До свободи крізь вогонь: Україна проти рашизму*. Київ : «Кліо».
- Bickers, D.** (2024). Piecing together a picture of our future role in NATO. *The British Army Review, 186*, 12–15.
- Bloomfield, R.** (2023). Digital diplomats: the concept of cyber peacekeeping. *The British Army Review, 185*, 38–41.
- Collins, Ch.** (2023). Mobilising the British army. *The British Army Review, 182*, 6–9.
- Davies, M.** (2023). Countering enemy mobility redux. *The British Army Review, 183*, 46–49.
- English, N., & Elrick, P.** (2023). Casting aside the crystal ball: putting wargaming at the heart of force design. *The British Army Review, 185*, 20–23.
- George, W., & Hinton, P.** (2023). Ukraine – a case study in upstream capacity building? *The British Army Review, 182*, 46–51.
- Goodley, H.** (2024). Human security in the war in Ukraine – why it matters. *The British Army Review, 186*, 43–46.

- Harrison, I.** (2023). Industry partners: greasing the wheels of mobilisation. *The British Army Review*, 182, 20–25.
- Hutchings, S.** (2024). A glimpse over the horizon at a new dawn in logistics. *The British Army Review*, 186, 52–55.
- Keating, M.** (2024). A change in architecture? nato remodelling's impact on corps warfighting. *The British Army Review*, 186, 16–20.
- Longstone, S.** (2023). The British Army's role in combatting transnational health challenges. *The British Army Review*, 183, 50–54.
- MacCallum, Ch.** (2023). Russia and the threat of 'Weaponised' migration. *The British Army Review*, 182, 42–45.
- Masnenko, V., Telvak, Vitalii, Yanyshyn, B. & Telvak, Viktoria.** (2021). Identity transformation of the Ukrainian Donbas: from the «wild field» to Russian occupation. *Analele Universității din Craiova. Istorie*, XXVI, 2 (40), 101–114.
- Mead, J., & Pullan, M.** (2024). The UK & NATO: a window of opportunity. *The British Army Review*, 186, 6–9.
- Monaghan, A.** (2023). Mobilizatsiya. *The British Army Review*, 182, 14–19.
- Nesmith, Sh.** (2023). Focus on the 'now, next' and future' is necessary to 'remain world beaters'. *The British Army Review*, 185, 4.
- Newton, P.** (2024). Are you looking at the 'whole' picture? *The British Army Review*, 186, 35–38.
- Owen, W. F.** (2023). The false lessons of modern war: why ignorance is not insight. *The British Army Review*, 185, 24–27.
- Sanders, P.** (2023). Mobilise building momentum but 'More to be done'. *The British Army Review*, 182, 4–5.
- Santurri, III P. R.** (2024). Marketing the military to a modern American audience. *The British Army Review*, 186, 56–60.
- Sharpe, A.** (2023). Breaking bad: history's steer on unlocking stalemate in Ukraine. *The British Army Review*, 184, 3–15.
- Simms, A.** (2023). Digital dispatches: inside the ranks of Ukraine's it army. *The British Army Review*, 185, 42–45.
- Sladden, J.** (2023). How Ukraine was made to fight in 2022. *The British Army Review*, 183, 34–37.
- Sladden, J., Collins, L., & Connable, B.** (2024). The battle of Irpin river. *The British Army Review*, 187, 6–53.
- Strohn, M.** (2023). Building an Army: some lessons from history. *The British Army Review*, 182, 10–13.
- Swindells, S.** (2023). Facing up to russia's actions: does the uk need to reappraise its previous strategic assumptions? *The British Army Review*, 185, 47–49.
- Telvak, V., & Ilnytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoevropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 27, 249–258. [in English]. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552
- Wooddisse, R.** (2023). The army needs to be ready 'to fight tonight'. *The British Army Review*, 183, 4–5.
- Young, B.** (2024). Alliance accompaniment. *The British Army Review*, 186, 47–51.

References

- Boichuk, A., & Ilnytska, N.** (2023). Materialy do istorii suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny na storinkakh «Skhidnoevropeiskoho Istorychnoho Visnyka» (2016–2023) [Materials on the history of the modern Russian-Ukrainian war on the pages of the East European Historical Bulletin (2016–2023)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 26–46. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283084> [in Ukrainian].
- Haliv, M., & Ilnytskyi, V.** (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriografichni dyskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014 – 2023): the Ukrainian historiographical discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 47–73. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164> [in Ukrainian].
- Drohomyretskyi, B.** (2022). Suchasna hibrydno-informatsiina viina: istoriografichni vymir [Modern Hybrid-Information War: Historiographical Dimension]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 48(1), 11–17. Doi: 10.24919/2308-4863/48-1-2. [in Ukrainian].

- Zadorozhnyi, N., & Boichuk, A.** (2023). Problematyka suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny na storinkakh «Viiskovo-naukovoho visnyka» (2014–2022) [Issues of the modern Russian-Ukrainian war on the pages of the «Military Scientific Journal» (2014–2022)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 108–140. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283181> [in Ukrainian].
- Ilytskyi, V., & Kutska, O.** (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014–2022) in the Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 162–177. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087> [in Ukrainian].
- Ilytskyi, V., Hlibischuk, M., & Starka, V.** (2022). Yak ideolohichni zasady bilohvardiiskoho rukhu vplynuly na svitohliad V. Putina [How the ideological foundations of the white guard movement influenced the worldview of V. Putin]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 53 (1), 12–21. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-2> [in Ukrainian].
- Ilytskyi, V., Starka, V., & Haliv, M.** (2022). Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukrainy [Russian Propaganda as an Element of Preparation for Armed Aggression Against Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 43–55. doi: 10.15407/uhj2022.05.043 [in English].
- Medvid, O. V.** (2022). Polska presa pro pochatok ukrainsko-rosiiskoi viiny: za materialamy hazety «Wyborcza.pl» (kviten-serpen 2014) [The Polish press on the beginning of the Ukrainian-Russian war: according to the materials of the newspaper «Wyborcza.pl» (April-August 2014)]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 599–603. [in Ukrainian].
- Ofitsynskyy, Y.** (2018). Suchasna rosiisko-ukrainska viina (za materialamy hazety «The New York Times» 2013–2017 rokiv). [The Modern Russian-Ukrainian War (Based on the Materials of the Newspaper The New York Times, 2013–2017)]. Uzhhorod: RikU. [in Ukrainian].
- Ofitsynskyy, Y., & Hrynyk, L.** (2023). Viina Rosii proty Ukrainy v dysertatsiinykh doslidzhenniakh ukrainskykh naukovtsiv (2019–2023) [Russia's war against Ukraine in dissertation studies of Ukrainian scientists (2019–2023)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 234–263. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283186> [in Ukrainian].
- Plokhii, S.** (2023). *Rosiisko-ukrainska viina: povnennia istorii [The Russian-Ukrainian war: the return of history]*. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia [in Ukrainian].
- Chobit, I. & Boichenko, V.** (2022). Rol telebachennia u rosiisko-ukrainskii informatsiinii viini [The role of television in the russian-ukrainian information war]. *Militari Historical Bulletin*, 43, 135–147. doi: 10.33099/2707-1383-2022-43-1-135-147 [in Ukrainian].
- Yakubova, L.** (2023). *Do svobody kriz vohon: Ukraina proty rashyzmu [To freedom through fire: Ukraine against racism]*. Kyiv: «Klio» [in Ukrainian].
- Bickers, D.** (2024). Piecing together a picture of our future role in NATO. *The British Army Review*, 186, 12–15. [in English].
- Bloomfield, R.** (2023). Digital diplomats: the concept of cyber peacekeeping. *The British Army Review*, 185, 38–41. [in English].
- Collins, Ch.** (2023). Mobilising the British army. *The British Army Review*, 182, 6–9. [in English].
- Davies, M.** (2023). Countering enemy mobility redux. *The British Army Review*, 183, 46–49. [in English].
- English, N., & Elrick, P.** (2023). Casting aside the crystal ball: putting wargaming at the heart of force design. *The British Army Review*, 185, 20–23. [in English].
- George, W., & Hinton, P.** (2023). Ukraine – a case study in upstream capacity building? *The British Army Review*, 182, 46–51. [in English].
- Goodley, H.** (2024). Human security in the war in Ukraine – why it matters. *The British Army Review*, 186, 43–46. [in English].

- Harrison, I.** (2023). Industry partners: greasing the wheels of mobilisation. *The British Army Review*, 182, 20–25. [in English].
- Hutchings, S.** (2024). A glimpse over the horizon at a new dawn in logistics. *The British Army Review*, 186, 52–55. [in English].
- Keating, M.** (2024). A change in architecture? nato remodelling's impact on corps warfighting. *The British Army Review*, 186, 16–20. [in English].
- Longstone, S.** (2023). The British Army's role in combatting transnational health challenges. *The British Army Review*, 183, 50–54. [in English].
- MacCallum, Ch.** (2023). Russia and the threat of 'Weaponised' migration. *The British Army Review*, 182, 42–45. [in English].
- Masnenko, V., Telvak, Vitalii, Yanyshyn, V., & Telvak, Viktoria.** (2021). Identity transformation of the Ukrainian Donbas: from the «wild field» to Russian occupation. *Analele Universității din Craiova. Istorie, XXVI, 2 (40)*, 101–114. [in English]
- Mead, J., & Pullan, M.** (2024). The UK & NATO: a window of opportunity. *The British Army Review*, 186, 6–9. [in English].
- Monaghan, A.** (2023). Mobilizatsiya. *The British Army Review*, 182, 14–19. [in English].
- Nesmith, Sh.** (2023). Focus on the 'now, next' and future' is necessary to 'remain world beaters'. *The British Army Review*, 185, 4. [in English].
- Newton, P.** (2024). Are you looking at the 'whole' picture? *The British Army Review*, 186, 35–38. [in English].
- Owen, W. F.** (2023). The false lessons of modern war: why ignorance is not insight. *The British Army Review*, 185, 24–27. [in English].
- Sanders, P.** (2023). Mobilise building momentum but 'More to be done'. *The British Army Review*, 182, 4–5. [in English].
- Santurri, III P. R.** (2024). Marketing the military to a modern American audience. *The British Army Review*, 186, 56–60. [in English].
- Sharpe, A.** (2023). Breaking bad: history's steer on unlocking stalemate in Ukraine. *The British Army Review*, 184, 3–15. [in English].
- Simms, A.** (2023). Digital dispatches: inside the ranks of Ukraine's it army. *The British Army Review*, 185, 42–45. [in English].
- Sladden, J.** (2023). How Ukraine was made to fight in 2022. *The British Army Review*, 183, 34–37. [in English].
- Sladden, J., Collins, L., & Connable, B.** (2024). The battle of Irpin river. *The British Army Review*, 187, 6–53. [in English].
- Strohn, M.** (2023). Building an Army: some lessons from history. *The British Army Review*, 182, 10–13. [in English].
- Swindells, S.** (2023). Facing up to russia's actions: does the uk need to reappraise its previous strategic assumptions? *The British Army Review*, 185, 47–49. [in English].
- Telvak, V., & Ilnytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 27, 249–258. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552 [in English].
- Wooddise, R.** (2023). The army needs to be ready 'to fight tonight'. *The British Army Review*, 183, 4–5. [in English].
- Young, B.** (2024). Alliance accompaniment. *The British Army Review*, 186, 47–51. [in English].

Микола ГАЛІВ

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-3855-2018>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212151942>

Бібліографічний опис статті: Галів, М. (2024). Освітня політика в Хорватії (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): стратегія післявоєнної відбудови і європейського розвитку. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 147–159. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.13>

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В ХОРВАТІЇ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.): СТРАТЕГІЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Мета статті – представити результати дослідження освітньої політики в Хорватії (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), охарактеризувати стратегічні напрями післявоєнної відбудови і європейського розвитку хорватської освіти, визначити найбільш важливі для України досвід реформування освіти в Хорватії. Методологія дослідження спирається на принципи історизму, системності, об'єктивності, а також на загально наукові методи (аналіз, синтез, класифікація) та спеціально-історичні методи (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний). Наукова новизна полягає у тому, що вперше в українській історичній науці проаналізовано освітню політику Республіки Хорватія 1991–2023 рр. Висновки. У результаті дослідження встановлено, що освітня політика у Хорватії від 1991 р. до наших днів характеризувалася кількома головними тенденціями: відновлення національних освітніх традицій; європеїзація, розвиток людського капіталу. Можна виокремити такі періоди її розвитку: 1) 1990-ті рр. – демонтування соціалістичної моделі виховання та структури освіти, відродження національної системи освіти, перші кроки на шлях до європеїзації, відсутність системних управлінських рішень і змін у законодавстві; 2) 2000–2013 рр. – поступова і цілеспрямована європеїзація задля досягнення основних європейських стандартів у сфері освіти, ухвалення доленосних рішень та формування інституційних засад європеїзації; 3) 2013–2023 рр. – подальша розбудова освіти на шляху європеїзації, удосконалення законів, поновлення стратегій, утвердження структури освіти, увага до модернізації змісту освіти, реалізація компетентного підходу. Водночас окреслилася низка проблемних моментів у розвитку освіти: недостатня інфраструктурна та кадрова спроможність у дошкільній і початковій освіті; неефективна модель фінансування деяких рівнів освіти; недостатній рівень освітніх результатів (бал PISA); зменшення інтересу молоді до вступу на трирічні освітні професійно-технічні програми; низький рівень зайнятості осіб із повною вищою освітою; недостатні ресурси для забезпечення якості освітніх програм у вищій школі тощо. Для України, на нашу думку, буде корисним використати такий досвід хорватської освіти: створення «шкіл повного дня»; надання більш широкого доступу волонтерським організаціям до середніх і вищих закладів освіти; удосконалення системи освіти дорослих шляхом подальшої розробки професійних стандартів, освітніх програм і відповідного методичного забезпечення; широка діджиталізація системи освіти і формування цифрової компетентності учасників освітнього процесу.

Ключові слова: Республіка Хорватія, освітня політика, післявоєнна відбудова, європеїзація, освітні реформи, система освіти, зміст освіти.

Mykola HALIV

PhD hab. (Education), Full Professor, Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-3855-2018>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212151942>

To cite this article: Haliv, M. (2024). Osvitnia polityka v Khorvatii (kinets XX – pochatok XXI st.): stratehiia pislivoiennoi vidbudovy i yevropeiskoho rozvytku [Education policy in Croatia (the end of the 20th – the beginning of the 21st century): post-war reconstruction and european development strategy]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 147–159. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.13> [in Ukrainian].

EDUCATION POLICY IN CROATIA (THE END OF THE 20TH – THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY): POST-WAR RECONSTRUCTION AND EUROPEAN DEVELOPMENT STRATEGY

Abstract. *The purpose of the article is to present the results of a study of educational policy in Croatia (end of the 20th – beginning of the 21st century), to characterize the strategic directions of post-war reconstruction and European development of Croatian education, to determine the most important for Ukraine experience of reforming education in Croatia. The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, objectivity, as well as on general scientific methods (analysis, synthesis, classification) and special historical methods (historical-genetic, historical-typological, historical-systemic). The scientific novelty is that the educational policy of the Republic of Croatia 1991–2023 was analyzed for the first time in Ukrainian historical science. The Conclusions.* As a result of the study, it was established that the educational policy in Croatia from 1991 to the present day was characterized by several main trends: restoration of national educational traditions; Europeanization, development of human capital. The following periods of its development can be singled out: 1) 1990s – dismantling of the socialist model of upbringing and education structure, revival of the national education system, the first steps on the way to Europeanization, lack of systemic management decisions and changes in legislation; 2) 2000–2013 – gradual and purposeful Europeanization in order to achieve the main European standards in the field of education, adoption of fateful decisions and formation of institutional foundations of Europeanization; 3) 2013–2023 – further development of education on the path of Europeanization, improvement of laws, renewal of strategies, approval of the structure of education, attention to modernization of the content of education, implementation of the competence approach. At the same time, a number of problematic points in the development of education were outlined: insufficient infrastructural and personnel capacity in preschool and primary education; inefficient model of financing some levels of education; insufficient level of educational results (PISA score); decreasing interest of young people in enrolling in three-year educational vocational programs; low level of employment of persons with full higher education; insufficient resources to ensure the quality of educational programs in higher education, etc. For Ukraine, in my opinion, it will be useful to use the experience of Croatian education: creation of «whole-day schools»; providing wider access of volunteer organizations to secondary and higher education institutions; improvement of the adult education system through the further development of professional standards, educational programs and appropriate methodological support; wide digitization of the education system and the formation of digital competence of participants in the educational process.

Key words: Republic of Croatia, educational policy, post-war reconstruction, Europeanization, educational reforms, education system, content of education.

Постановка проблеми. У 1991–1995 рр. Республіка Хорватія вела війну за незалежність, яка завдала значних збитків її економіці, соціальній та культурно-освітній сферам. Післявоєнна відбудова країни охопила усі сектори суспільного життя, зокрема освіту. Освітня політика поступово стала однією зі складових не лише відбудови, але й подальшого економічного зростання, утвердження демократії та національної безпеки Хорватії. Беручи до уваги певну близькість історичної долі Хорватії та України, вважаємо доцільним проана-

лізувати хорватський досвід освітньої політики і виокремити певні рекомендації для нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні історіографія освітньої політики незалежної Хорватії представлена десятками наукових праць. Для нас найбільш важливими є студії Ніколи Паствовіча (Pastuović, 1996; Pastuović, 2012), Ладислава Церича (Cerych, 1997), Тіхоміра Жіляка та Теодори Молнар (Žiljak, 2013; Žiljak, & Molnar, 2015), Снежани Корен і Браніслави Барановіч (Koren and Baranović, 2009), Ніколи Бакети (Baketa, 2012), Габора Галаша (Hálasz, 2015). Серед українських дослідників відзначимо статтю Оксани Гули про українознавчу освіту в Хорватії (Гула, 2017). Політичні, економічні, соціальні механізми післявоєнної відбудови Хорватії проаналізувала Софія Косаревиц (Косаревиц, 2022). Назагал відзначимо відсутність в українській історичній та педагогічній науці досліджень освітньої політики Республіки Хорватія у 1991–2023 рр.

Мета статті – представити результати дослідження освітньої політики в Хорватії (кінець XX – початок XXI ст.), охарактеризувати стратегічні напрями післявоєнної відбудови і європейського розвитку хорватської освіти, визначити найбільш важливий для України досвід реформування освіти в Хорватії.

Виклад основного матеріалу. Республіка Хорватія успадкувала систему освіти від соціалістичної Югославії, намагаючись демонтувати її упродовж 1990-х рр. Перший Президент країни Франьо Туджман, ще в 1990 р. наголосив на потребі змін в освіті, вказавши два головні напрями: повернення до національної спадщини та орієнтація на європейські освітні традиції (Tuđman, 1990). Запропонована Президентом модернізація, по суті, мала ретроспективний характер, бо концентрувалася на відновленні хорватської національної педагогіки та освіти. Наперед відзначимо, що аналогічні тенденції розгорталися і в пострадянській Україні, де вчені-педагоги закликали до відродження національної автентичної педагогіки і освіти (Галів, 2012).

Уже в умовах війни розпочалися певні зміни у структурі освіти Хорватії, зокрема було відновлено гімназії. Наголосимо, що такі заклади діяли у структурі хорватської системи освіти ще у 1958–1974 р. У змісті освіти відбувалися помітні трансформації, зосереджені навколо ідеї розвитку хорватської державності, мови, культури, релігії хорватського народу. Звісно, відбулися зміни у кадровому забезпеченні управління освітою, ліквідовано деякі притаманні соціалістичній системі організаційні ланки (наприклад, піонерську організацію). У 1994 р. було ліквідовано Інститут освіти Республіки Хорватія, де працювали понад три сотні науковців, розробляючи навчальні програми та здійснюючи прикладні і теоретичні дослідження у сфері педагогіки (Žiljak, 2013, ss. 10–11).

У другій половині 1990-х рр., після відновлення територіальної цілісності Хорватії, з'явилися перші ознаки європеїзації освіти, зокрема запроваджено можливість вибору одного з декількох затверджених підручників (Koren & Baranović, 2009, p. 100). У рамках професійно-технічної ланки освіти у 1995/96 н. р. було впроваджено деякі елементи німецького досвіду, а саме – дуальну систему підготовки фахівців. Відтепер теоретична частина навчальної програми здійснювалася в професійно-технічних та інших середніх закладах освіти, а практична («учнівство» – на виробництві під наглядом майстрів або ж у ремісничій школі. Як зауважує Т. Жіляк, дуальна система впроваджувалася на основі досвіду та підтримки Баварської ремісничої палати, однак в історії хорватської освіти вже існували приклади такого «учнівства», а також навчання під час праці за моделлю С. Шувара. Тож і в цьому випадку він бачить прояв «ретроспективної європеїзації» (Žiljak, 2013, s. 11).

Дослідники С. Корен та Б. Барановіч відзначили ще одну характерну рису освітньої політики Хорватії у другій половині 1990-х рр.: домінування державного управління, яке перебувало під впливом правлячої партії – Хорватського демократичного союзу; відсутність системних змін у законодавстві (за винятком частково реформованої професійної освіти); розв'язання поточних питань підзаконними актами (Koren, & Baranović, 2009, p. 96). Водночас продовжувалася робота над усуненням зі змісту освіти наративів попередньої (соціалістичної) епохи, зосередження уваги на національному вихованні молоді.

На думку Т. Жіляка, з 2000 р. починається другий період розвитку хорватської освіти – європеїзації, який складався з двох етапів: 1) початкові зміни у напрямі європеїзації освіти; 2) ухвалення доленосних рішень та формування інституційних засад європеїзації. Саме з 2000 р. уряд бере курс на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС). У цей час було схвалено низку стратегічних документів щодо розвитку країни загалом і системи освіти зокрема (наприклад, Концепцію змін в системі освіти в Республіці Хорватія, 2002 р.). У 2001 р. Хорватія приєдналася до Болонського процесу. До освітньої політики держави поступово входить новий дискурс: навчання упродовж життя в суспільстві знань (Žiljak, 2013, s. 13). Метою освіти проголошувалося піднесення якості життя, а завдання освіти та виховання вбачалися у тому, щоб підготувати особистість до виконання головних ролей у житті, за допомогою яких вона задовольняє свої потреби і потреби суспільства, сприяючи досягненню визначеної мети (Projekt, 2002, s. 11).

На початку 2000-х рр. відбулися інституційні зміни щодо установ, які визначали освітню політику. У 2002 р. було відновлено Інститут освіти (згодом реорганізований у незалежне Агентство виховання та освіти), утворено Науково-дослідний центр розвитку освіти при Інституті соціальних досліджень у Загребі. У структурі Міністерства науки, освіти та спорту було створено директорат з питань навчального планування, який займався розробленням національного змісту освіти та програм навчальних дисциплін. Важливу роль відіграють Хорватська академія знань та мистецтв (ХАЗМ) та Національна рада з питань конкурентоспроможності. Ці інституції підготували документи, які відстоювали концепцію навчання впродовж життя, уводячи до загальнохорватського освітнього дискурсу критерії конкурентоспроможності і працевлаштування (Žiljak, 2013, s. 14).

У цей час ЄС надавав фінансову підтримку інституційним і програмним змінам в Хорватії, насамперед через Програму допомоги громадам у відбудові, розвитку і стабілізації (CARDS – Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation programme). У 2001–2006 рр. для проєктів національного значення Хорватія отримала 262 млн. євро, а проєктів регіонального рівня – 179 млн. євро (CARDS, 2023).

У 2005–2010 рр. було прийнято низку основоположних документів для розвитку освіти в Хорватії: План розвитку системи виховання і освіти у 2005–2010 рр. (2005), Стратегія розвитку системи професійної освіти в Республіці Хорватія у 2008–2013, Закон про освіту і навчання в початковій та старшій школі (2008), Правила складання державних випускних іспитів (2008), Закон про забезпечення якості науки і вищої освіти, Закон про професійно-технічну освіту (2009), Закон про освіту дорослих (2007), Загальні основи хорватської рамки кваліфікацій (2008) (Žiljak, 2013, s. 16).

Так, План розвитку системи виховання і освіти у 2005–2010 рр. враховував вплив соціально-економічних змін на виховання та освіту, демографічні тенденції, зміни на ринку праці, регіональний розвиток, можливості фінансування освіти, умови глобалізації та вступу до ЄС (Plan razvoja, 2005, ss. 4–8). Пріоритетами визнавалися: спрямування виховання та освіти для забезпечення соціальної згуртованості і економічного зростання; підвищення якості й ефективності освіти (розвиток викладання та навчання, зв'язків між освітою та сферою праці, поліпшення освітніх можливостей та забезпечення рівності доступу до освіти, розвиток освітніх можливостей для дорослих); посилення професійного розвитку вчителів та інших працівників у сфері освіти; підвищення ефективності управління, зокрема моніторингу і оцінювання освіти (Plan razvoja, 2005, ss. 9–19). План скеровував розвиток освіти Хорватії у бік європейської інтеграції.

Закон про освіту і навчання в початковій та старшій школі (2008) визначав такі цілі шкільних установ: 1) забезпечувати систематичне навчання учнів, заохочувати та вдосконалювати їхній інтелектуальний, фізичний, естетичний, соціальний, моральний та духовний розвиток, а також розвиток відповідно до їхніх здібностей і вподобань; 2) розвивати в учнів усвідомлення національної приналежності, збереження історико-культурної спадщини та національної самобутності; 3) виховувати та навчати учнів відповідно до загальнокультурних і циві-

лізаційних цінностей, прав людини та прав дитини, навчити їх жити в мультикультурному світі, поважати різноманітність і толерантність, а також брати активну та відповідальну участь у демократичному розвитку суспільства; 4) забезпечити набуття учнями базових (загальноосвітніх) і професійних компетентностей, підготувати їх до життя та роботи в мінливому соціокультурному контексті відповідно до вимог ринкової економіки, сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), наукових знань і досягнень; 5) готувати учнів до навчання впродовж життя (Zakon, 2008). Певну увагу закон виявляв до дітей, батьки яких були громадянам країн-членів ЄС.

Незабаром у Хорватії було утворено ще декілька важливих інституцій: Агентство професійно-технічної освіти (2005), Агентство освіти дорослих (2006), Агентство мобільності та програм ЄС (2007). Перші два агентства були об'єднані в єдину організацію у 2010 р. У 2008 і 2010 рр. ухвалено Державний педагогічний стандарт системи початкової освіти та Державний педагогічний стандарт системи середньої освіти (Žiljak, 2013, s. 16). У 2011 р. затверджено Національний рамковий навчальний план для дошкільного виховання та освіти і загальнообов'язкової та середньої освіти. Згідно з ними, головними принципами початкової та середньої освіти в Республіці Хорватія проголошувалися: знання (розвиток суспільства знань), солідарність (систематичне виховання у дітей та молоді чуйності до інших), ідентичність (формування особистої, культурної і національної ідентичності), відповідальність (активна участь дітей і молоді в житті суспільства) (Nacionalni okvirni kurikulum, 2011).

Спільно з європейськими партнерами хорватський уряд, ХАЗМ та представники працеводців розробили Рекомендації щодо стратегії виховання, освіти, науки і технологій (2012). У цьому документі основний акцент робився на формування освітньо-дослідницького простору як ключового складника інфраструктури прогресу, розвитку людського потенціалу, формування системи цінностей особистості, утвердження взаємозалежності освіти та інноваційної економіки. Орієнтуючись на європейські вимоги, проголошувалася необхідність переходу на десятирічну обов'язкову освіту (у Хорватії була обов'язковою восьмирічна початкова освіта). Ставилася мета формувати на рівні початкової і середньої освіти компетентності, визначені Європейським парламентом у документі «Ключові компетентності для навчання впродовж життя – Європейська рамка компетентностей» (2006). Йшлося про такі компетентності: спілкування рідною мовою; спілкування іноземними мовами; математична компетентність і базові компетентності в науці й техніці; цифрова компетентність; методична компетентність («навчити вчитися»); соціальна та громадянська компетентність; ініціативність і підприємливість; культурна обізнаність і самовираження (Smjernice, 2012, s. 11).

Система вищої освіти Хорватії поступово перебудовувалася на засадах Болонського процесу. В країні було впроваджено державний матуральний іспит як інструмент оцінювання освіти і водночас класифікаційний механізм вступу до коледжів. Щоправда, у 2009 і 2010 рр. студенти протестували проти впровадження Болонського процесу. Уряд зробив певні кроки до узгодження хорватської рамки кваліфікацій з європейською. У 2006 і 2009 рр. в Хорватії проводився тест PISA, однак його результати не викликали якоїсь особливої дискусії (Žiljak, 2013, ss. 17–18). Студенти закладів вищої освіти Хорватії беруть активну участь у програмах академічної мобільності. Згідно з даними ЮНЕСКО, рівень виїзної студентської мобільності в Хорватії на 2013 р. становив 4,93 %, що було вище середнього рівня виїзної студентської мобільності в ЄС. На той час за кордоном навчалися майже 6 тис. хорватських студентів (Što će biti, 2013).

Помітно зростали показники освіти дорослих, яка фінансувалася через програму CARDS, а згодом підпрограму Грундтвіга (Grundtvig), що реалізовувалася Агентством мобільності та програм ЄС з 2009 р. Право на участь у ній мали студенти, установи й організації освіти дорослих, працівники закладів освіти дорослих, компанії та низка інших учасників. У 2009 р. в рамках підпрограми Грундтвіга для Хорватії реалізовувалося три види активностей: професійне навчання, візити та обміни, підготовчі візити. Вони здійснювалися через 35 проєктів, у яких взяли участь 35 осіб із 33 установ. Наступного року додалася активність під назвою «Партнер-

ство», а загалом було реалізовано 60 проєктів із 116 учасниками із 47 організацій. У 2011 р. підпрограма реалізовувала сім видів активностей у рамках 42 проєктів, у яких брали участь 234 учасники із 37 організацій та установ (Baketa, 2012, ss. 60–61).

Успіхи Хорватії щодо реформування освіти відзначила Європейська комісія у своєму звіті 2011 р. Наголошувалося, що показники завершення навчання учнями у старшій середній школі є вищими за контрольні показники в ЄС. Щоправда, Хорватія мала нижчі показники від середнього в ЄС щодо отримання вищої освіти та доступності дошкільної освіти, участі дорослих у навчанні впродовж життя. Наголошувалося на тому, що в країні було створено команду експертів Болонського процесу, щоб забезпечити просування у реформуванні вищої освіти. Тривають реформи у професійно-технічній освіті та освіті дорослих. Відбувся значний прогрес участі Хорватії в програмах ЄС. Країна виконала вимоги для участі в програмах Lifelong Learning та Youth in Action. Тож, можливість співпраці з державами-членами ЄС у сфері освіти значно зросла (Croatia, 2011, pp. 57–58).

Після вступу Хорватії до ЄС розпочався третій період у розвитку освітньої політики країни та розбудови системи освіти. Остаточно утвердилася структура освіти, яка складається з дошкільної, початкової, середньої і вищої школи. Дошкільня охоплює дітей від 6 місяців до 6 років, початкова школа – від 6 до 15 років, середня школа – від 15 до 19–20 років. Відповідно до закону про дошкільну освіту (2013), дошкільна програма є обов'язковою для кожної дитини за рік, що передує школі. Для дітей, які не відвідують дитячий садок, проводиться спеціальна дошкільна програма тривалістю 250 годин на рік (Zakon, 2013).

Початкова (основна) школа є обов'язковою для всіх дітей, які мешкають у Хорватії, незалежно від громадянства. Середня ланка освіти складається з таких закладів: гімназії (термін навчання – чотири роки), професійно-технічні школи (термін навчання – чотири або п'ять років), художні школи (термін навчання – чотири роки), промислові, економічні торговельні школи (термін навчання – три роки). Гімназії поділяються на загальні та спеціальні заклади (природничі, математичні, природничо-математичні, мовні, класичні).

Професійно-технічні школи мають статус технікумів («технічних шкіл») та різну профільність (промислові, економічні, медичні тощо). Після закінчення професійно-технічних закладів випускники отримують сертифікат про здобуття середньої освіти та конкретної спеціальності. Мистецькі школи мають відповідні напрями: музика, образотворче мистецтво, танці. Промислові школи мають два різновиди навчального плану: перший передбачає теоретичну і практичну підготовку в закладі освіти, другий – дуальне навчання, причому практична частина складає 65 % від усієї програми та реалізовується у виробничих майстернях, на підприємствах. Відповідно існують відмінності між здачею випускного іспиту. У першому випадку учень просто здає іспит, у другому ж – він може здавати як іспит, так і спеціальний кваліфікований тест (Гула, 2017, ss. 182–183).

Одним із ключових завдань на рівні початкової і середньої освіти у Хорватії стала актуалізація громадянського виховання і освіти. Низка досліджень виявили проблеми у сфері політичної грамотності, розуміння змісту громадянства та демократії серед хорватських студентів. Це, звісно, привернуло увагу до середньої ланки освіти. Річ у тім, що Національна рамкова навчальна програма передбачає громадське виховання та освіту лише як змістову проблематику міжпредметного характеру, яка повинна обов'язково реалізовуватися в усіх навчальних дисциплінах школи. Відтак громадянська освіта була запроваджена в Хорватії як експериментальний модуль у 12 початкових і середніх школах у 2012/13 та 2013/14 навчальних роках. У початкових школах м. Ріска було запроваджено громадянську освіту як позакласну (факультативну) програму, спочатку на експериментальному рівні, а згодом – офіційному. Результати були доволі позитивними, зросло зацікавлення дітей питаннями громадянських прав, проблемами дискримінації та толерантності. Відтак й інші міські громади Хорватії поступово запроваджують такий досвід (Ćulum, Šekolj, & Kušić, 2018, ss. 95–96, 104–105). Водночас у хорватській системі початкової та середньої освіти набули поширення волонтерські програми, які впроваджуються з ініціативи неурядових організацій. Дослідження засвідчили їх високу

ефективність у формування громадянської та соціальної компетентностей (Ćulum, Šekolj, & Kušić, 2019).

Структура вищої освіти Хорватії складається з 10 університетів (найбільші – у Загребі, Рієці, Осієку, Спліті і Задарі), у складі яких є 80 факультетів, зокрема і філіальних. Крім того, в країні функціонують політехнічні інститути, академії мистецтв. У 2022 р. було прийнято новий Закон про наукову діяльність і вищу освіту, який передбачав автономію для університетів та академічне самоврядування для інших закладів вищої освіти. У Хорватії утвердилася бінарна система вищої освіти, яка базується на принципах Болонської декларації: університетська та професійна. Професійне навчання орієнтоване насамперед на ринок праці, і в його рамках набуваються передусім професійні компетентності, тоді як освіта в університеті має переважно теоретичний характер і спрямована на подальше продовження академічної освіти. Ця диференціація професійно-технічної і університетської освіти та типів закладів вищої освіти орієнтується на регіональні потреби, підвищує гнучкість навчальних програм, одночасно забезпечуючи їхню якість та відповідність потребам ринку праці (Visoko obrazovanje, 2023). Бакалаврські програми охоплюють три-чотири роки (180, 240 кредитів ЄКТС), магістерські – один-два роки (60, 120 кредитів ЄКТС), докторські – щонайменше три роки (Visoko obrazovanje, 2018, ss. 17–18).

Варто відзначити, що упродовж 2017–2022 рр. різко зросла кількість освітніх програм у закладах вищої освіти Хорватії – з 1400 до 1800. Відповідно зросла чисельність студентів і викладачів. На думку представників Міністерства науки і освіти, це не відповідає потребам суспільства, економіки і ринку праці (Kušić, 2022). Невпорядкованою у Хорватії залишається ситуація з кількістю закладів вищої освіти, які мають статус юридичної особи. Згідно з даними Реєстру закладів вищої освіти та офіційного обліку акредитованих закладів у Республіці Хорватія таких є 117 а саме: 10 державних і 4 приватні університети, 72 структурні підрозділи державних університетів, 13 державних і 18 приватних політехнічних інститутів. Велика кількість закладів вищої освіти є наслідком того, що найбільші університети у Загребі, Рієці, Осієку і Спліті не є юридично інтегрованими установами, а їхні структурні підрозділи (факультети, центри тощо) – окремі юридичні особи (Vrste visokih učilišta, 2024).

На сучасному етапі розвитку освіти в Хорватії освітня політика зосереджена навколо реалізації кількох ключових документів. У березні 202 р. уряд прийняв Національний план розвитку системи освіти до 2027 р. а також супровідний план дій щодо його реалізації. Тематичні напрями Національного плану включають ранню та дошкільну освіту, початкову, середню загальну та мистецьку освіту, професійну освіту і освіту дорослих, вищу освіту, освіту людей з особливими освітніми потребами, представників національних меншин та членів хорватської нації за кордоном. Особливий акцент зроблено на застосуванні цифрових технологій у системі освіти (Nacionalni plan razvoja, 2023, ss. 7–37). Загалом на реалізацію заходів Національного плану заплановано понад 2 млрд. євро, більшість яких буде надано Європейським Союзом (Tekuće reforme, 2023).

Національний план визначає 10 цілей, які необхідно досягнути до 2027 р.: 1) забезпечити доступність дошкільної освіти для кожної дитини; 2) поліпшити освітні результати учнів шляхом підвищення якості, ефективності, результативності та справедливості системи початкової й загальної середньої освіти; 3) забезпечити вищий рівень працевлаштування осіб з кваліфікацією шляхом підвищення якості й актуальності професійної освіти; 4) збільшити частку дорослого населення в процесах навчання упродовж життя шляхом підвищення якості й актуальності освітніх програм для дорослих; 5) підвищити та забезпечити якість, актуальність і доступності вищої освіти; 6) забезпечити доступ до освіти учнів з вадами розвитку та студентів з інвалідністю; 7) підвищити доступність ідентифікації, освітніх шляхів, моніторингу та підтримки обдарованих дітей та учнів шляхом створення узгодженої системи; 8) поліпшити навчання дітей та студентів національних меншин; 9) удосконалити освіту дітей і студентів хорватської національності за межами Республіки Хорватія; 10) продовжувати запроваджувати ІКТ в освіті на всіх рівнях (Nacionalni plan razvoja, 2023, ss. 41–72).

Водночас Національний план відзначав низку проблем у системі освіти Хорватії, які необхідно розв'язати до 2027 р. Так, у дошкільній освіті спостерігається інфраструктурна і кадрова неспроможність (недостатня кількість закладів, місць для дітей у закладах, кількість вихователів та іншого професійного персоналу, особливо в сільській місцевості), неефективна модель фінансування (неоптимальний розподіл повноважень між центральною та місцевою владою), проблема доступності дошкільної освіти для неблагополучних сімей, неадекватне застосування процедур забезпечення якості дошкільної освіти тощо (Nacionalni plan razvoja, 2023, ss. 9–10). У початковій та загальній освіті Хорватії зафіксовано такі проблеми: кількість годин викладання дуже мала порівняно з середнім показником у Європі; недостатній рівень освітніх результатів (бал PISA); недостатня інфраструктурна спроможність, необхідна для запровадження моделі цілоденної школи; часткове впровадження реформи освіти (непідготовленість вчителів, неналежна система оцінювання реформи); відсутність системних заходів освітньої політики, необхідних для залучення та утримання найкращих кандидатів на педагогічну професію; недостатнє використання даних і сучасних ефективних інструментів оцінки державної політики (стандартизовані оцінки знань, аналітичні інструменти тощо); неоптимальна структура гімназійних програм (Nacionalni plan razvoja, 2023, ss. 14–15).

У професійно-технічній освіті спостерігається: зменшення інтересу молоді до вступу на трирічні освітні програми та значний надлишок чотирирічних освітніх програм; недостатня спроможність роботодавців щодо організації та впровадження дуальної освіти; відсутність регулярних досліджень щодо майбутніх потреб ринку праці в певних секторах і результатів працевлаштування осіб, які нещодавно закінчили заклади професійно-технічної освіти; неадекватна мережа закладів освіти і пропозиції освітніх програм на регіональному рівні; повільне пристосування програм професійно-технічної освіти до потреб ринку праці; недостатня участь викладачів закладів професійно-технічної освіти у безперервному професійному розвитку, недоліки в оцінюванні якості роботи педагогів та ін. (Nacionalni plan razvoja, 2023, ss. 18–19).

Освіта дорослих в Хорватії досі відзначається: низьким рівнем участі в навчанні впродовж життя (особливо серед низькокваліфікованого, літнього, сільського та тривало безробітного населення); низьким рівнем залучення роботодавців до оцінки потреб, програм розвитку навичок та їх оцінки, неоднаковою якістю програм освіти дорослих; відсутністю цілісної системи і механізмів забезпечення якості; недостатністю інформації про можливості й різні форми навчання впродовж життя; недостатньою участю фахівців з освіти дорослих у професійному розвитку, відсутністю відповідних навчальних матеріалів (Nacionalni plan razvoja, 2023, s. 20).

Вища освіта Хорватії на 2023 р., крім багатьох позитивних характеристик, відзначається: низьким рівнем завершення вищої освіти; низьким рівнем зайнятості осіб із повною вищою освітою; невідповідністю між пропозицією освітніх програм та кількістю студентських гуртожитків; недостатніми ресурсами для забезпечення якості освітніх програм; відсутністю систематичного збору даних і зв'язків між сформованими базами даних у вищій освіті; недостатньою розробленістю системи моніторингу випускників вищої освіти; відсутністю стратегічно орієнтованого фінансування вищої освіти; низьким рівнем інтернаціоналізації хорватської вищої освіти; слабкими зв'язками між викладацькою, науково-дослідницькою діяльністю й передачею знань і технологій між закладами вищої освіти та суспільством (Nacionalni plan razvoja, 2023, s. 25). Власне на виправлення зазначених недоліків і проблем й спрямований Національний план розвитку системи освіти до 2027 р.

Серед запланованих нововведень у систему освіти Хорватії відзначимо низку вагомих реформ у початковій, професійно-технічній освіті, освіті дорослих, а також цифровізації освіти. Так, у початковій освіті з 2023 р. заплановано впровадження проєкту «Школа повного дня», який буде реалізовуватися на першому етапі як чотирирічний пілотний проєкт у 62 школах. Усі програми, процедури та заходи будуть підготовлені, реалізовані й оцінені зовні. Повна реалізація проєкту передбачена на 2027/28 н. р. Основні цілі та механізми реалізації цілоденної початкової школи спрямовані на: 1) поліпшення шкільних досягнень і навчальних результатів усіх учнів початкової школи за всіма навчальними напрямками шляхом збільшення навчаль-

них годин; 2) зменшення відмінностей у навчальних результатах для груп учнів із різними соціально-економічними, соціальними, територіальними, родинними та особистими обставинами; 3) суттєве поліпшення матеріального, професійного та соціального статусу вчителів, експертів, директорів шкіл; 4) підвищення добробуту та якості життя учнів, батьків /опікунів, а також якості життя в місцевих громадах і суспільстві. Проект значною мірою підтримується ЄС, за рахунок якого в основному будуть здійснюватися інвестиції в інфраструктуру та нові навчальні програми. Заплановане підвищення зарплат вчителям фінансуватиметься з державного бюджету Хорватії (Tekuće reforme, 2023).

З метою реформування професійно-технічної освіти Агентство професійної освіти та освіти дорослих упродовж 2017–2023 рр. реалізовувало проект «Модернізація системи професійної освіти та навчання». Він частково фінансувався Європейським соціальним фондом та спрямовувався на сприяння розвитку привабливої, інноваційної, актуальної, інклюзивної і пов'язаної з ринком праці професійної освіти. На початок вересня 2023 р. у результаті проекту було розроблено 108 стандартів професій, з яких 104 внесено до реєстру Хорватської рамки кваліфікацій. Також розроблено 140 кваліфікаційних стандартів, з яких 117 внесено до згаданого реєстру, та 94 професійно-технічні освітні програми з відповідними методичними рекомендаціями для викладачів щодо їх застосування. На сьогодні в Хорватії здійснюється надання підтримки директорам, викладачам і професійним партнерам у впровадженні, реалізації та моніторингу галузевих освітніх програм шляхом постійного навчання, семінарів, візитацій тощо (Tekuće reforme, 2023).

На подальше удосконалення освіти дорослих у Хорватії вплинуло прийняття Закону про освіту дорослих у грудні 2021 р. Відтак хорватська система освіти дорослих була повністю гармонізована із Законом про хорватську рамку кваліфікацій, а методологія створення програм освіти для дорослих базується на нормативних актах, що регулюють хорватську рамку кваліфікацій. Нова законодавча база освіти дорослих запровадила такі інновації: формальні програми для отримання мікрокваліфікацій; визнання попереднього неформального та інформального навчання. Додатковий стимул для розвитку та впровадження мікрокваліфікацій забезпечується через можливості фінансування програм для набуття компетентностей, необхідних на ринку праці через структурні й інвестиційні фонди, механізми відновлення та стійкості, з особливим акцентом на розвиток зелених і цифрових технологій (Tekuće reforme, 2023).

План цифровізації освіти спирається на схвалену хорватським парламентом наприкінці 2022 р. Стратегію цифрової Хорватії на період до 2032 р. (Strategiju digitalne Hrvatske, 2023). У Національному плані розвитку системи освіти до 2027р. вказуються кількісні показники, яких треба досягнути через чотири роки. Так, кількість учнів, які використовуватимуть нові та/або вдосконалені публічні цифрові послуги, продукти і процеси у 2027 р. повинна становити понад 95 тис. осіб, кількість студентів – понад 31 тис., кількість працівників закладів освіти – понад 15 тис. З цієї метою заплановано: обладнати заклади освіти цифровою технікою для проведення змішаних / гібридних форм навчання; постійно вдосконалювати цифрові компетентності вчителів шкіл і викладачів закладів професійної та вищої освіти; уніфікувати обладнання шкіл для забезпечення рівних можливостей застосування цифрових технологій у процесі навчання; створити цифрову освітню платформу; розробити відкриті цифрові навчальні ресурси для закладів вищої освіти; створити систему цифрової зрілості закладів вищої освіти; надавати підтримку закладам освіти у сфері штучного інтелекту (Nacionalni plan razvoja, 2023, ss. 72–74).

Досвід освітньої політики в Хорватії та реформування різних секторів освіти, накопичений упродовж останніх 34 років, на наше переконання, треба враховувати при подальшій розбудові системи освіти України. Звісно, у системі і змісті освіти двох країн є багато відмінностей, водночас деякі важливі кроки на шляху до приєднання до європейського освітнього простору Україна вже зробила, повторюючи шлях Хорватії. Маємо на увазі, наприклад, приведення у відповідність національної рамки кваліфікацій до європейських стандартів, прийняття принципів Болонського процесу у вищій школі, удосконалення моніторингу і оцінювання яко-

сті освіти, впровадження інноваційних підходів до змісту й організації освіти у рамках Нової української школи тощо. З іншого боку, необхідно використати досвід Хорватії щодо: створення «шкіл повного дня» на рівні початкової та гімназійної освіти України; надання більш широкого доступу волонтерським організаціям до середніх і вищих закладів освіти з метою залучення дітей та молоді до соціально важливих проєктів і формування громадянської та соціальної компетентностей; удосконалення системи освіти дорослих шляхом подальшої розробки професійних стандартів, освітніх програм і відповідного методичного забезпечення; широка діджиталізація системи освіти і формування цифрової компетентності учасників освітнього процесу. Зі зрозумілих причин, у системі освіти Хорватії сьогодні недостатня увага приділяється первинній військовій підготовці дітей старшого шкільного віку та студентів, тож у цьому річці немає якогось важливого для нас освітнього досвіду.

Висновки. Отже, освітня політика у Хорватії від 1991 р. до наших днів характеризувалася кількома головними тенденціями: відновлення національних освітніх традицій; європеїзація; розвиток людського капіталу. У своєму розвитку вона пройшла декілька етапів: 1) 1990-ті рр. – демонтування соціалістичної моделі виховання та структури освіти, відродження національної системи освіти, перші кроки на шлях до європеїзації (впровадження дуальної форми освіти в професійній середній школі), відсутність системних управлінських рішень і змін у законодавстві (освітня політика радше мала реагувальний, аніж стратегічний характер); 2) 2000–2013 рр. – поступова і цілеспрямована європеїзація задля досягнення основних європейських стандартів у сфері освіти, ухвалення доленосних рішень (законів, стратегій, планів, правил, педагогічних стандартів) та формування інституційних засад європеїзації (утворення відповідних агентств); 3) 2013–2023 рр. – подальша розбудова освіти на шляху європеїзації, удосконалення законів, поновлення стратегій, утвердження структури освіти, увага до модернізації змісту освіти, реалізація компетентнісного підходу. Водночас окреслилася низка проблемних моментів у розвитку освіти: недостатня інфраструктурна і кадрова спроможність у дошкільній та початковій освіті; неефективна модель фінансування деяких рівнів освіти; недостатній рівень освітніх результатів (бал PISA); зменшення інтересу молоді до вступу на трирічні освітні професійно-технічні програми; низький рівень зайнятості осіб із повною вищою освітою; недостатні ресурси для забезпечення якості освітніх програм у вищій школі тощо. Саме на розв'язання цих проблем націлені влада та освітянська громадськість Хорватії у третьому десятилітті XXI ст.

Для України, на нашу думку, буде корисним використати такий досвід хорватської освіти: створення «шкіл повного дня»; надання більш широкого доступу волонтерських організацій до середніх і вищих закладів освіти; удосконалення системи освіти дорослих шляхом подальшої розробки професійних стандартів, освітніх програм і відповідного методичного забезпечення; широка діджиталізація системи освіти і формування цифрової компетентності учасників освітнього процесу. Звісно, цей досвід є неповним, оскільки освітні реформи в Хорватії тривають. Крім того, такі кроки потребують масштабного фінансування, що для України в умовах російсько-української війни є надскладним завданням. Проте зазначені напрями хорватської освітньої політики можуть реалізовуватися у рамках післявоєнної відбудови України, на шляху нашої країни до повноцінного приєднання до європейської та північноатлантичної спільноти.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні хорватського досвіду щодо реформування наукової сфери.

Фінансування. Статтю підготовлено у рамках проєкту фундаментального дослідження «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України» (номер державної реєстрації 0124U000787).

Джерела та література

- Baketa, N. (2012). Europeizacija obrazovanja odraslih u Hrvatskoj. *Andragoški glasnik*, 16 (1), 55–67.
- CARDS. (2023). CARDS. URL: <https://udruge.gov.hr/highlights/eu-programmes/cards-177/177>
- Cerych, L. (1997). Educational Reforms in Central and Eastern Europe: processes and outcomes. *European Journal of Education*, 32(1), 75–97.

- Croatia.** (2011). Croatia 2011 progress report. Brussels, 69 p. URL: <https://aei.pitt.edu/44842/>
- Ćulum, B., Čekolj, N., & Kušić, S.** (2018). Dekonstrukcija moći (nacionalne) obrazovne politike na primjeru građanskog odgoja i obrazovanja. *Ka novim iskoracima u odgoju i obrazovanju. Zbornik radova 2. međunarodna znanstveno-stručna konferencija*, (ss. 94–107). Sarajevo.
- Ćulum, B., Čekolj, N., & Kušić, S.** (2019). Školski volonterski programi u funkciji advanceja kvaliteta života mladih. *X Međunarodna naučno-stručna konferencija «Unapređenje kvalitete života djece i mladih»*. Tematski zbornik, (ss. 444–456). Tuzla.
- Hálasz, G.** (2015). Education and social transformation in Central and Eastern Europe. *European Journal of Education*, 50(3), 350–371.
- Koren, S., & Baranović, B.** (2009). What kind of history education do we have after eighteen years of democracy in Croatia? Transition, intervention and history education politics (1990–2008). *Dimou, A. (ed.) «Transition» and the Politics of History Education in Southeastern Europe*, (pp. 91–140). Gottingen: V&E unipress.
- Kučić, I. Š.** (2022). Ministarstvo znanosti ne zna koliko u Hrvatskoj ima studenata! Međutim, ima još jedna gora stvar. URL: <https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/ministarstvo-znanosti-ne-zna-koliko-u-hrvatskoj-ima-studenata/>
- Nacionalni okvirni kurikulum.** (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. URL: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf
- Nacionalni plan razvoja.** (2023). *Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine*. Zagreb, 81 s. URL: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/AkcijскиNacionalniPlan/Nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027.pdf>
- Pastuović, N.** (1996). Upravljanje i reformiranje obrazovnih sustava: osvrt na reforme u postkomunističkim zemljama. *Društvena istraživanja*, 5(21), 39–58.
- Pastuović, N.** (2012). *Obrazovanje i razvoj: kako obrazovanje razvija ljude i mijenja društvo, a kako društvo djeluje na obrazovanje*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 370 s.
- Plan razvoja.** (2005). *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005. – 2010*. Zagreb, 38 s.
- Projekt.** (2002). *Projekt Hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće*. Zagreb, 209 s.
- Smjernice.** (2012). *Smjernice za strategiju odgoja, obrazovanja, znanosti i tehnologije*. Zagreb, XIV+44 s. URL: https://www.unipu.hr/uploads/media/Smjernice_za.pdf
- Što će biti.** (2013). Što će biti s obrazovanjem nakon ulaska u EU? URL: <https://www.educentar.net/Vijest/11041/Sto-ce-biti-s-obrazovanjem-nakon-ulaska-u-EU/>
- Strategiju digitalne Hrvatske.** (2023). *Strategiju digitalne Hrvatske za razdoblje do 2032. Godine*. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2023_01_2_17.html
- Tekuće reforme.** (2023). *Tekuće reforme i razvoj politike*. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/croatia/ongoing-reforms-and-policy-developments>
- Tudman, F.** (1990). *Govor u Saboru 30. svibnja 1990*. URL: <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/znameniti-govori/govor-franje-tudmana-u-saboru-30-svibnja-1990>
- Visoko obrazovanje.** (2018). *Visoko obrazovanje u Republici Hrvatskoj. Vodič za članove stručnih povjerenstava u postupcima vrednovanja visokih učilišta i znanstvenih organizacija*. Zagreb, 77 s. URL: https://www.azvo.hr/images/stories/novosti/Bro%C5%A1lura_Visoko_obrazovanje_u_RH.pdf
- Visoko obrazovanje.** (2023). *Visoko obrazovanje*. URL: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/visoko-obrazovanje/133>
- Vrste visokih učilišta.** (2024). *Vrste visokih učilišta*. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/vrste-visokih-ucilista>
- Zakon.** (2008). *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_87_2789.html
- Zakon.** (2013). *Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju*. URL: <https://vrtic-krijesnice.zagreb.hr>
- Žiljak, T.** (2013). Dvije faze obrazovne politike u Hrvatskoj nakon 1990. godine. *Andragoški glasnik*, 17 (1), 7–25.
- Žiljak, T., & Molnar, T.** (2015). Croatian Education Policy in the EU Context. *EU Public Policies Seen from a National Perspective: Slovenia and Croatia in the European Union* / Edited by Damjan Lajh and Zdravko Petak, (pp. 279–298). Ljubljana: Faculty of Social Sciences.
- Галів, М.** (2012). Реалізація ідеї національної автентичності української педагогіки у творчості Омеяна Вишневецького. *Збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 1, 78–84.

- Гула, О. (2017). Система освіти Республіки Хорватія: українознавчий аспект. *Українознавство*, 3 (64), 181–191.
- Косаревич, С. (2022). *Післявоєнна відбудова Хорватії*. URL: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-croatia>

References

- Baketa, N. (2012). Europeizacija obrazovanja odraslih u Hrvatskoj [Europeanization of adult education in Croatia]. *Andragoški glasnik*, 16 (1), 55–67. [in Croatian].
- CARDS. (2023). CARDS. URL: <https://udruge.gov.hr/highlights/eu-programmes/cards-177/177> [in English].
- Cerych, L. (1997). Educational Reforms in Central and Eastern Europe: processes and outcomes. *European Journal of Education*, 32(1), 75–97. [in English].
- Croatia. (2011). Croatia 2011 progress report. Brussels, 69 p. URL: <https://aei.pitt.edu/44842/> [in English].
- Ćulum, B., Čekolj, N., & Kušić, S. (2018). Dekonstrukcija moći (nacionalne) obrazovne politike na primjeru građanskog odgoja i obrazovanja [Deconstruction of the power of (national) education policy on the example of civic education]. *Ka novim iskoracima u odgoju i obrazovanju. Zbornik radova 2. međunarodna znanstveno-stručna konferencija*, (ss. 94–107). Sarajevo [in Croatian].
- Ćulum, B., Čekolj, N., & Kušić, S. (2019). Školski volonterski programi u funkciji advanceja kvaliteta života mladih [School volunteer programs in the function of advancing the quality of life of young people]. *X Međunarodna naučno-stručna konferencija «Unapređenje kvalitete života djece i mladih»*. *Tematski zbornik*, (ss. 444–456). Tuzla [in Croatian].
- Hálasz, G. (2015). Education and social transformation in Central and Eastern Europe. *European Journal of Education*, 50(3), 350–371. [in English].
- Koren, S., & Baranović, B. (2009). What kind of history education do we have after eighteen years of democracy in Croatia? Transition, intervention and history education politics (1990–2008). *Dimou, A. (ed.) «Transition» and the Politics of History Education in Southeastern Europe*, (pp. 91–140). Gottingen: V&E unipress [in Croatian].
- Kušić, I. Š. (2022). Ministarstvo znanosti ne zna koliko u Hrvatskoj ima studenata! Međutim, ima još jedna gora stvar [The Ministry of Science does not know how many students there are in Croatia! However, there is another worse thing]. URL: <https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/ministarstvo-znanosti-ne-zna-koliko-u-hrvatskoj-ima-studenata/> [in Croatian].
- Nacionalni okvirni kurikulum. (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* [National Framework Curriculum for Preschool Education and General Compulsory and Secondary Education]. URL: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf [in Croatian].
- Nacionalni plan razvoja. (2023). *Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. Godine* [National education system development plan for the period until 2027]. Zagreb, 81 s. URL: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/AkcijскиINacionalniPlan/Nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027.pdf> [in Croatian].
- Pastuović, N. (1996). Upravljanje i reformiranje obrazovnih sustava: osvrt na reforme u postkomunističkim zemljama [Managing and reforming education systems: a review of reforms in post-communist countries]. *Društvena istraživanja*, 5(21), 39–58. [in Croatian].
- Pastuović, N. (2012). *Obrazovanje i razvoj: kako obrazovanje razvija ljude i mijenja društvo, a kako društvo djeluje na obrazovanje* [Education and development: how education develops people and changes society, and how society affects education]. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 370 s. [in Croatian].
- Plan razvoja. (2005). *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.–2010* [Education system development plan 2005–2010]. Zagreb, 38 s. [in Croatian].
- Projekt. (2002). *Projekt Hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće* [Project of the Croatian educational system for the 21st century]. Zagreb, 209 s. [in Croatian].
- Smjernice. (2012). *Smjernice za strategiju odgoja, obrazovanja, znanosti i tehnologije* [Guidelines for the strategy of upbringing, education, science and technology]. Zagreb, XIV+44 s. URL: https://www.unipu.hr/uploads/media/Smjernice_za.pdf [in Croatian].
- Što će biti. (2013). Što će biti s obrazovanjem nakon ulaska u EU? [What will happen to education after joining the EU?]. URL: <https://www.educentar.net/Vijest/11041/Sto-ce-biti-s-obrazovanjem-nakon-ulaska-u-EU/> [in Croatian].

- Strategiju digitalne Hrvatske.** (2023). *Strategiju digitalne Hrvatske za razdoblje do 2032. godine* [Digital Croatia strategy for the period until 2032]. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2023_01_2_17.html [in Croatian].
- Tekuće reforme.** (2023). *Tekuće reforme i razvoj politike* [Ongoing reforms and policy development]. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/croatia/ongoing-reforms-and-policy-developments> [in Croatian].
- Tudman, F.** (1990). *Govor u Saboru 30. svibnja 1990* [Speech in Parliament on May 30, 1990]. URL: <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/znameniti-govori/govor-franje-tudmana-u-saboru-30-svibnja-1990> [in Croatian].
- Visoko obrazovanje.** (2018). *Visoko obrazovanje u Republici Hrvatskoj. Vodič za članove stručnih povjerenstava u postupcima vrednovanja visokih učilišta i znanstvenih organizacija* [Higher education in the Republic of Croatia. Guide for members of expert commissions in evaluation procedures of higher education institutions and scientific organizations]. Zagreb, 77 s. URL: https://www.azvo.hr/images/stories/novosti/Bro%C5%A1ura_Visoko_obrazovanje_u_RH.pdf [in Croatian].
- Visoko obrazovanje.** (2023). *Visoko obrazovanje* [Higher Education]. URL: <https://mzo.gov.hr/istaknute teme/odgoj-i-obrazovanje/visoko-obrazovanje/133> [in Croatian].
- Vrste visokih učilišta.** (2024). *Vrste visokih učilišta* [Types of higher education institutions]. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hr/national-education-systems/croatia/vrste-visokih-ucilista> [in Croatian].
- Zakon.** (2008). *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* [Law on education in primary and secondary schools]. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_87_2789.html [in Croatian].
- Zakon.** (2013). *Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju* [Law on Preschool Education]. URL: <https://vrtic-krijesnice.zagreb.hr> [in Croatian].
- Žiljak, T.** (2013). Dvije faze obrazovne politike u Hrvatskoj nakon 1990. godine [Two phases of educational policy in Croatia after 1990]. *Andragoški glasnik*, 17 (1), 7–25. [in Croatian].
- Žiljak, T., & Molnar, T.** (2015). Croatian Education Policy in the EU Context. *EU Public Policies Seen from a National Perspective: Slovenia and Croatia in the European Union* / Edited by Damjan Lajh and Zdravko Petak, (pp. 279–298). Ljubljana: Faculty of Social Sciences [in English].
- Haliv, M.** (2012). Realizatsiia idei natsionalnoi avtentychnosti ukrainskoi pedahohiky u tvorchosti Omeliana Vyshnevskoho [Implementation of the idea of national authenticity of Ukrainian pedagogy in the work of Omelyan Vishnevsky]. *Zbirnyk naukovykh prats molodykh uchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych*, 1, 78–84. [in Ukrainian].
- Hula, O.** (2017). Systema osvity Respubliky Khorvatii: ukrainoznavchyi aspekt [The education system of the Republic of Croatia: the Ukrainian studies aspect]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies*, 3 (64), 181–191. [in Ukrainian].
- Kosarevych, S.** (2022). *Pisliavoienna vidbudova Khorvatii* [Post-war reconstruction of Croatia]. URL: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-croatia> [in Ukrainian].

Володимир ГАЛИК

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (galykvol@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9761-7661>

Бібліографічний опис статті: Галик, В. (2024). Тема російсько-українських відносин у творчих візіях Івана Франка: проблеми, пояснення, застереження, майбутнє. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 160–167. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.14>

ТЕМА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН У ТВОРЧИХ ВІЗІЯХ ІВАНА ФРАНКА: ПРОБЛЕМИ, ПОЯСНЕННЯ, ЗАСТЕРЕЖЕННЯ, МАЙБУТНЄ

Анотація. Мета дослідження. На матеріалах найновішої франкознавчої історіографії, а також різножанрового творчого доробку Івана Франка, ставимо за мету показати місце теми російсько-українських відносин у його творчих візіях, і водночас окреслити виокремлені вченим основні проблеми двосторонніх взаємин, акцентувати на його поясненнях щодо них та продемонструвати застереження й погляди на їхнє майбутнє. **Методологія дослідження** опирається на застосовуванні загальнонаукових принципів історизму й об'єктивності, а також системності. Побіжно, в процесі проведеної роботи у напрямі вивчення окресленої проблеми, використано історико-порівняльний й історико-системний методи. Визначальну канву джерельної бази становлять насамперед прозові, філософські, наукові, етнографічно-фольклорні, літературно-критичні та поетичні твори Івана Франка, у яких розкрито історію та проблеми російсько-українських відносин у період другої половини XVI – початку XX ст. **Наукова новизна** статті позначається у тому, що вперше, на основі вибраних прозових, філософських, наукових, етнографічно-фольклорних, літературно-критичних та поетичних творів Івана Франка, здійснено більш комплексне та різнобічне висвітлення теми російсько-українських відносин у його творчих візіях, де акцентовано на основних проблемах цих взаємин, звернуто увагу на його поясненнях щодо них та продемонстровано застороги й думки щодо їхнього майбутнього. **Висновки.** У процесі проведеного дослідження, констатовано, що Іван Франко у своїх вибраних різножанрових працях зумів розплутати клубок проблем у російсько-українських відносинах упродовж багатовікового співіснування. У своїх творах мислитель підкреслює, що ключовою ознакою українців, їх ментальності є передовсім вольовитість, патріотичний настрій, віковічне жадання народу до свободи, миру тощо. Загалом, ідеї українського вченого, є свого роду універсальним інструментом дій теперішніх та майбутніх поколінь українців, адже у них відображена минула реальність українського народу через призму дійсності Івана Франка й аналізу тих проблеми, які повсякчасно побутували, проте реальних й конкретних масштабних дій для їх розв'язання було недостатньо. З огляду на сучасну обстановку, безсумнівно є те, що Франкові слова не втрачають актуальності і слугують свого роду програмою всебічної організації та діяльності на всіх фронтах задля перемоги над агресором й запобігання повороту колеса історії у зворотному напрямі.

Ключові слова: Іван Франко, російсько-українські відносини, різножанрова спадщина, творчі візії, проблеми, пояснення, застереження, майбутнє.

Volodymyr HALYK

PhD of Historical Sciences, Assistant Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (galykvol@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9761-7661>

To cite this article: Halyk, V. (2024). Tema rosiisko-ukrainskykh vidnosyn u tvorchykh viziiakh Ivana Franka: problemy, poiasnennia, zasterezhennia, maibutnie. [The topic of Russian-Ukrainian relations in the creative visions of Ivan Franko: problems, explanations, warnings, the future]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 160–167. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.14> [in Ukrainian].

THE TOPIC OF RUSSIAN-UKRAINIAN RELATIONS IN THE CREATIVE VISIONS OF IVAN FRANKO: PROBLEMS, EXPLANATIONS, WARNINGS, THE FUTURE

Abstract. *The aim of the study. Using the materials of the latest French historiography, as well as Ivan Franko's multi-genre creative work, we aim to show the place of the topic of russian-Ukrainian relations in Ivan Franko's creative visions, and at the same time outline the main problems of bilateral relations identified by the scientist, emphasize his explanations for them and demonstrate Frank's warnings and views on their future. The research methodology is based on the application of general scientific principles of historicism and objectivity, as well as systematicity. Briefly, in the course of the work carried out in the direction of studying the outlined problem, historical-comparative and historical-systemic methods were used. The defining canvas of the source base is primarily the prose, philosophical, scientific, ethnographic-folkloric, literary-critical and poetic works of Ivan Franko, where he revealed the history and problems of russian-Ukrainian relations in the period of the second half of the 16th to the beginning of the 20th century. Scientific novelty of the presented article is indicated by the fact that, for the first time, on the basis of selected prose, philosophical, scientific, ethnographic-folkloric, literary-critical and poetic works of Ivan Franko, a more comprehensive and versatile coverage of the topic of russian-Ukrainian relations in the creative visions of Ivan Franko was carried out. the main problems of these relations are emphasized, attention is paid to his explanations about them, and Frank's reservations and thoughts about their future are shown. Conclusions. In the course of the research, it was established that Ivan Franko in his selected works of various genres managed to untangle the tangle of problems in Russian-Ukrainian relations during centuries of coexistence. In his writings, Ivan Franko emphasizes that the key characteristic of Ukrainians and their mentality is, first of all, willpower, patriotic mood, the people's age-old desire for freedom, peace, etc. In general, the ideas of the Ukrainian scientist are a kind of universal tool for the actions of the present and future generations of Ukrainians, because they reflect the past reality of the Ukrainian people through the prism of the reality of Ivan Franko and the analysis of those problems that have been around all the time, but there are no real and concrete large-scale actions to solve them was enough Given the current situation, there is no doubt that Frank's words do not lose their relevance and serve as a kind of program of comprehensive organization and activity on all fronts to defeat the aggressor and prevent the wheel of history from turning in the opposite direction.*

Key words: *Ivan Franko, russian-Ukrainian relations, diverse heritage, creative visions, problems, explanations, warnings, future.*

Постановка проблеми. Теперішнє становище в Україні та у світі загалом, а саме – російсько-українська війна, учергове спонукає до глибокого аналізу різножанрової творчої спадщини Івана Франка задля переосмислення її витоків, причин та можливих наслідків. Звернемо увагу на те, що аналіз проблеми російсько-українських відносин до та після франкового часу, присутній у різножанрових творах українського вченого. Для прикладу, їх розгляду Іван Франко торкався у прозових, філософських, наукових, етнографічно-фольклорних, літературно-критичних та поетичних творах. Відповідно до вищесказаного, на основі вибраних праць Івана Франка хочемо глибоко проаналізувати бачення вченим окресленої проблеми з метою кращого та повного розуміння й трактування сучасних подій, і взяти до уваги його пророчі слова як засторогу у майбутньому, на що досі не акцентувалася значна увага.

Аналіз досліджень. Поодинокі або ж вибрані аспекти порушеного нами питання, представлено у низці наукових та науково-популярних досліджень. У процесі роботи над пропонованою статтею, нами вивчено й проаналізовано діаспорну і вітчизняну франкознавчу історіографію, а також різножанрові праці й розвідки про погляди Івана Франка на проблему російсько-українських відносин. Важливими у цьому напрямі є студії Я. Славутича (Славутич,

1959), О. Багана (Баган, 2009; 2018), Т. Подедворного (Подедворний, 2014), Г. Терещук (Терещук, 2021), В. Микитюка (Микитюк, 2022). Основу джерельної бази дослідження склали безпосередньо прозові, філософські, наукові, етнографічно-фольклорні, літературно-критичні та поетичні твори Івана Франка.

Мета статті. На матеріалах найновішої франкознавчої історіографії, а також різножанрового творчого доробку Івана Франка ставимо за мету показати місце теми російсько-українських відносин у його творчих візіях, і водночас окреслити виокремлені вченим основні проблеми двосторонніх взаємин, акцентувати на його поясненнях щодо них та продемонструвати застереження й погляди на їхнє майбутнє.

Виклад основного матеріалу. У процесі вивчення причин та витоків сьогоденної російсько-української війни стає очевидним, що Іван Франко є тим, хто свого часу досить часто застерігав від неї через призму з'ясування експансивної природи так званої імперської недорозвинутої нації.

Проникливі думки та пояснення до них про сутність не тільки росіян, але й усього їхнього «гнилого болота», неабияк актуальні у сьогоденні, адже показують ключове ество немислимо жорстокого ординського табуна, що своєю поведінкою приголомшує увесь світ. В одному із тюремних сонетів від 1899 р. у контексті звернемо увагу на те, що побутує низка версій щодо його адресації (Див. про це у: Лоза, (1966), Іван Франка вдало висловився про сутність самого ества так званих «російських сусідів»: «Багно гнилеє між країв Європи, / Покрите цвіллю, зеленню густою! / Розсаднице недумства і застою, / [росіє – з малої букви – В.Г.]! Де лиш ти поставиш стопи, / Повзе облуда, здирство, плач народу, / Цвіте бездушність, наче плісень з муру. / Ти тиснеш і кричиши: «Даю свободу!» / Дреши шкуру й мовиши: «Двигаю культуру!»...» (Франко, 1976і).

В одному із прозових творів, а саме казці «Як русин товкся *по тім світі*», Іван Франко образно торкнувся проблеми винищення українців москалями. Тут в образі москаля постає лікар, який пропонує вилікувати українця не тілесно, а духовно, оскільки його хвороба радше є психологічною, і позначена такими основними симптомами, як «*Independenciam summi positam*»¹ або ж «*Mania autonmica*»². Щоб якимось чином цьому протидіяти, «лікар-москаль» пропонує застосувати «*весь апарат <...> психічних способів, поки його душа не стратила віри в своє власне існування і нарешті-таки не покинула сього велетенського тілища*» (Франко, 1978, с. 246–247).

Такі засоби «москальського лікування українців» призводили до постійної боротьби та протистояння з метою відстоювання особистісного – українського. Акцентуючи на цьому, І. Франко переконує, що український народ навіть в умовах важких, навіть пекельних випробувань, повинен відстоювати свою історію, культуру та власні права. З огляду на це він у своєму творі оптимістично-прогностично стверджує, що, незважаючи на всі зовнішні перепони, український народ: «*...вернув назад на землю, відродився. Пробувши кілька хвилин у пеклі і кілька хвилин у раю, знає, як смакує одне й друге, вміє цінити своє нове життя, бо знає, в чім його дійсна вартість*» (Франко, 1978, с. 255).

Отже, змістовою канвою цитованого твору Іван Франко відповів ненависникам українців, а передовсім москалям, що українці є вольовим народом і всі їхні заходи на його знищення будуть марними, адже у будь-якому випадку він зможе вистояти та відродити втрачене.

У низці філософських праць, Іван Франко пробував аргументувати, чому москалям заважали українці і Україна, їхня культура, історія, традиції тощо. Зокрема, у праці «*Воскресеніє чи погребеніє?*», автор акцентує на тому, що хто тільки раз «*гляне на карту русько-української землі і зверне увагу на історію та теперішнє положення русько-українського племені*», той зразу ж зрозуміє, чому українські землі є причиною постійних спотикань та смаковитим територіальним шматком для москальських сусідів. За словами вченого, український край своїм географічним розташуванням «*...на розграниччі між північною а полуденною і захід-*

¹ З латини – «незалежність від верховної влади».

² З латини – «манія автономії».

ною *Слов'ящиною, в найкращім кліматі, повздожж Чорного моря...*» (Франко, 1986а, с. 223) може відігравати значиму роль у загальному майбутньому цілої Східної Європи. водночас Іван Франко наголошує на тому, що українські землі у своєму обсязі становлять не тільки «...ключ до внутра [росії – з малої букви – В.Г.], але zarazом і найбільше джерело її сили...» (Франко, 1986а, с. 223–224). Говорячи про можливі наслідки відсутності українських земель у складі Росії, вчений переконує: «...позбавлена України [росія – з малої букви – В.Г.] втратила би всяке значення на Чорнім морі і на Балканському півострові, відтята була б від цілого майже слов'янського світу» (Франко, 1986а, с. 224).

У 1904 р. Іван Франко опублікував немалу статтю «*Подуви вітру в [росії – з малої букви – В.Г.]*», у котрій розкритикував антинародну політику російського царату та порушив питання його інтересів щодо українців. За словами І. Франка, росіяни робили усе щоб запобігти поширенню та розголосу правди про будь-які національно-визвольні спротиви неросійських, у тому числі й українського народу. За словами І. Франка, в незалежності від соціального стану, неросійські народи для етнічних москалів вважалися «непокірними дикунами», яких «...треба було прикоротити, щоб уможливити доступ до них цивілізації, або се були віковічні вороги [росії – з малої букви – В.Г.], ті вороги ще зі «смутного времени», з якими треба було звести віковічні рахунки» (Франко, 1986б, с. 350). У контексті сказаного, зауважимо на тому, що у згаданій публікації український вчений епізодично простежує способи за засоби процесу знищення української народності й інших, ще від часів Івана Грозного, Петра Великого, доводячи до часів «всеобіймаючого тиску миколаївського режиму» (Франко, 1986б, с. 350).

Не зважаючи на те, що українська громадськість дещо розуміла про наслідок російського втручання у розвиток українського, все-таки у вибраних колах галичан, були й ті, які не те що не протистояли, а навпаки – організовували окремі, хоч і не великі, групи людей, які поширювали ідеї так званого «руського міра» і переконували у доцільності його прийняття. Зокрема, у літературно-критичній статті «*Східно-західні непорозуміння. (З приводу книжки Підеші «Восток і Запад»)*», Іван Франко акцентує на цьому явищі: «*Трохи інше діло було в Галичині, де ще від 50-тих років [XIX ст. – В.Г.] купка людей, осліплених зверхнім блиском російського колоса, силкувалася побіч інших виплодів російського духу вводити в курс і погляд про окремішнє місце [росії – з малої букви – В.Г.] в цілій всесвітній історії, про її виїмковий, ні з чим іншим незрівняний характер, про її спеціальне призначення супроти слов'ящини і «гнилого Заходу»*» (Франко, 1982, с. 200).

Звертаючи увагу на поширенні вищеокресленого явища, І. Франко намагається пояснити його виток: «... Була на дні тих поглядів наївна віра у всесильність російського самодержавства, у взірцевий порядок російського режиму, в «твердість» російського релігійного чуття та російської дисципліни» (Франко, 1982, с. 200). Водночас учений зауважив, що «... Все те імпувало людям наївним, не обізнаним ані зблизька з російським життям, ані навіть іздалека з російською літературою, публіцистикою, наукою, людям, що привикли на все дивитися зверху, не любили аналізувати фактів, не мали в душі ніякої міри для оцінки їх дійсної вартості» (Франко, 1982, с. 200). Та попри це, Іван Франко робить спробу дещо реабілітувати прихильників «руського міра», наголошуючи на тому, що «... Нема що мовити, роками, десятиліттями втовкмачувані такі погляди мусили витворити свого роду атмосферу, традицію, духовну передиспозицію до такого власне думання навіть у людей, не заражених москвофільською епідемією» (Франко, 1982, с. 200).

Розуміючи, що проблема віковичного знуцання москалів над українцями та їхнє постійне зазіхання на українські землі безперервно зростає, а в українському суспільстві починає ще й побутувати деяка прихильність до так званого «руського міра», Іван Франко почав вдаватися до застережень та закликів щодо боротьби проти москальських ворогів. Зокрема, ще у 1905 р. написав «*Одвертий лист до гал[ицької] української молодезжі*», у змістовій канві котрого пояснює що: «...наша Україна переживає тепер весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг і нових форм діяльності, коли невимовне горе, вдіяне народам дотеперішнім режимом, порушило най-

ширші верстви і найглибші інстинкти людської душі до боротьби, якої результатом мусить бути повний перестрів зразу державного, а далі й громадського, соціального порядку [росії – з малої букви – В.Г.], а в тім комплексі й України» (Франко, 1986с, с. 401). Продовжуючи, вчений звертає увагу на тому, що «...Велика доба для нашої нації почнеться з хвилию, коли в [росії – з малої букви – В.Г.] упаде абсолютизм. Останні події показують, що той упадок уже не за горами...» (Франко, 1986 с, с. 402).

Завіряючи українську інтелігенцію, що її рішучі дії призведуть до позитивних змін, вчений наголосив: «Перед українською інтелігенцією відкриється тепер, при свободніших формах життя в [росії – з малої букви – В.Г.], величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу – українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в як найширшій мірі і в як найшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жадна нація і жадна хоч і як сильна держава не може остаятися» (Франко, 1986с, с. 404).

Задля переконливості у площині рішучих дій щодо сусідського ворога, вчений наголосив, що перед галицькою молоддю, за його словами, стоїть «велика історична задача – допомогти російській Україні в тяжких переломових хвилях і потім, у початках, у закладах великої праці – здвигнення нашої національної будови в усій її цілості... <...>». «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів <...>». Продовжуючи думку, І. Франко наголошує: «...Ми повинні – всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані <...>, щоб ми боліли кождим її частковим, локальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його» (Франко, 1986с, с. 404–405).

Подібні роздуми присутні і в поетичній спадщині Івана Франка. До роз'яснення проблем, які побутували у російсько-українських відносинах упродовж великих часових меж, він звертався у таких творах, як: «Вічний революціонер» (Франко, 1986b) «Каменярі» (Франко, 1986e), «Мойсей (пролог)» (Франко, 1986f), «Товаришам з тюрми» (Франко, 1986h), «Беркут» (Франко, 1986a), «На суді» (Франко, 1986g), «Земле, моя всеплодюча мати...» (Франко, 1986d), «Во чоловіціх благоволеніє!» (Франко, 1986с), «Не пора, не пора» (Франко, 2002a), «Розвивайся ти, високий дубе...» (Франко, 2002b) та інших.

Зокрема, ще у далекому 1880 р. І. Франко написав свою знамениту поезію-гімн, у якій закликав українську спільність то того, що «Не пора, не пора, не пора / Москалеві й ляхові служити! / Довершилась України кривда стара, / Нам пора для України жити. <...> Бо пора ця великая єсть: / У завзятій, важкій боротьбі / Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь, Рідний краю, здобути тобі!» (Франко, 2002a).

Інша поезія Івана Франка із подібними закликами та свого роду програмою дій – вірш від 1883 р. «Розвивайся ти, високий дубе...». У цьому поетичному творі він також вдається до подібного заклику: «Діти ж мої, діти нещасливі, / Блудні сиротята, / Годі ж бо вам в сусід на услужі / Свій вік коротати! / Піднімайтесь на святеє діло, / На щирую дружбу, / Та щоби ви чесно послужили / Для матері службу. / Чи ще ж то ви мало наслушились / Москві і ляхові? / Чи ще ж то ви мало наточились / Братерської крові? / Пора, діти, добра поглядати / Для власної хати, / Щоб таздою, не слугою / Перед світом стати!» (Франко, 2002b, с. 22–23).

Водночас учений вдавався до прогнозу результатів боротьби та майбутнього України. У цьому плані свято вірив у те, що у прийдешньому: «Розпадуться пута віковії, / Тяжкії кайдани, / Непобіджена злими ворогами / Україна встане. / Встане славна мати Україна, / Щаслива і вільна, / Від Кубані аж до Сяну-річки / Одна, нероздільна» (Франко, 2002b, с. 23).

Висновки. На основі вищепроаналізованих вибраних різножанрових праць Івана Франка видно, що він зумів розплутати усю павутину проблем російсько-українських відносин упродовж багатовікового співіснування. Український вчений підкреслює, що ключовою ознакою

українців, їх ментальності є передовсім вольовитість, патріотичний настрій, віковичне прагнення до свободи, миру тощо. Виокремлені вище ідеї мислителя, є свого роду універсальним інструментом дій теперішніх та майбутніх поколінь українців, адже у них відображена минула реальність українського народу через призму дійсності Івана Франка й аналізу тих проблем, які повсякчасно побутували, проте реальних й конкретних масштабних дій для їх розв'язання було недостатньо. Тому з огляду на сучасну обстановку, Франкові слова не втрачають актуальності і слугують свого роду програмою всебічної організації та діяльності на всіх фронтах задля перемоги над агресором й запобігання повороту колеса історії у зворотному напрямі.

Джерела та література

- Баган, О.** (2009). Проблема Росії для українського національного руху: погляд Івана Франка. *Журнал Універсум*. URL: https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2009/2/bahan_3_09.html
- Баган, О.** (2018). Іван Франко про галицьке москвофільство. *Українська літературна газета*. URL: <https://dspu.edu.ua/biblioteka/2020/11/26...>
- Лоза, М.** (1966). До історії двох Франкових сонетів. *Альманах на 1966 рік. У пошані Іванові Франкові. Джерзі Ситі – Нью Йорк: Видавництво «Свобода», 135–136.*
- Микитюк, В.** (2022). Іван Франко про москвофільство, сікофантів і гендігерів. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/111360>
- Подедворний, Т.** (2014). Тема Росії у публіцистиці Івана Франка останнього періоду творчості. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика, 39, 275–281.*
- Славутич, Я.** (1959). Іван Франко і Росія. Вінніпег : Українська Вільна академія наук. Серія : Література. Ч. 5.
- Терещук, Г.** (2021) «Встане слава Україна від Кубані до Сяну» – Іван Франко. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ivan-franko-ukrayina-yevroka-kamenyar/31430100.html>.
- Франко, І.** (1976а). Беркут. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 62–63.
- Франко, І.** (1976б). Вічний революціонер. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 22–24.
- Франко, І.** (1976с). Во чоловічих благоволеніє! *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 3, 390.
- Франко, І.** (1976д). Земле, моя всеплодющая мати... *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 28.
- Франко, І.** (1976е). Каменярі. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 66–68.
- Франко, І.** (1976ф). Мойсей (пролог). *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 5, 212–214.
- Франко, І.** (1976г). На суді. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 52–53.
- Франко, І.** (1976h). Товаришам з тюрми. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 3, 335–336.
- Франко, І.** (1976і). Багно гнилеє між країв Європи... *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 172–173.
- Франко, І.** (1978). Як русин товкся по тім світі. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 16, 245–255.
- Франко, І.** (1982). Східно-західні непорозуміння. (З приводу книжки Підеші «Восток і Запад») *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 35, 199–223.
- Франко, І.** (1986а). Воскресеніє чи погребеніє? *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах* Київ : Наукова думка. Т. 45, 221–244.
- Франко, І.** (1986б). Подуви вітру в Росії. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах* Київ : Наукова думка. Т. 45, 349–376.
- Франко, І.** (1986с). Одвертий лист до гал[ицької] української молодіжі. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, Т. 45, 401–409.
- Франко, І.** (1986д). Подуви вітру в Росії. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 45, 349–376.
- Франко, І.** (2002а). Не пора, не пора, не пора. *Франко І. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах / упоряд. З Т. Франко, М.Г. Василенко. Львів : Каменярь, 23–24.*

Франко, І. (2002b). Розвивайся ти, високий дубе... *Франко І. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко.* Львів : Камінь, 22–23.

References

- Bahan, O.** (2009). Problema Rosii dlia ukrainskoho natsionalnogo rukhu: pohliad Ivana Franka. [Russia's problem for the Ukrainian national movement: the view of Ivan Franko]. *Zhurnal Universum – Universum magazine*. URL: https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2009/2/bahan_3_09.html. [in Ukrainian].
- Bahan, O.** (2018). Ivan Franko pro halytske moskvofilstvo. [Ivan Franko about Galician Muscovite]. *Ukrainska literaturna hazeta – Ukrainian literary newspaper*. URL: <https://dspu.edu.ua/biblioteka/2020/11/26...> [in Ukrainian].
- Loza, M.** (1966). Do istorii dvokh Frankovykh sonetiv [To the history of two Franko sonnets]. *Almanakh na 1966 rik. U poshani Ivanovi Frankovi – Almanac for 1966. In honor of Ivan Franko.* Dzherzi Syti – Niu York: Vydavnytstvo «Svoboda», 135–136. [in Ukrainian].
- Mykytiuk, V.** (2022). Ivan Franko pro moskovstvo, sikofantiv i hendigeriv. [Ivan Franko about Muscovites, sycophants and hendigers]. *Zbruch – Bad*. URL: <https://zbruc.eu/node/111360> [in Ukrainian].
- Podedvornyi, T.** (2014). Tema Rosii u publitsystytsi Ivana Franka ostannoho periodu tvorchosti. [The topic of Russia in Ivan Franko's journalism of the last period of his work]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii Zhurnalistyka – Bulletin of Lviv University. Journalism series*, 39, 275–281. [in Ukrainian].
- Slavutych, Ya.** (1959). Ivan Franko i Rosiia. [Ivan Franko and Russia]. Vinnipeh: Ukrainska Vilna akademiia Nauk. Serii: Literatura. Ch. 5. [in Ukrainian].
- Tereshchuk, H.** (2021) «Vstane slavno Ukraina vid Kubani do Sianu» – Ivan Franko. [«A glorious Ukraine will rise from the Kuban to the Sian» – Ivan Franko]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ivan-franko-ukrayina-yevropa-kamenyar/31430100.html>. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976a). Berkut. [Golden eagle]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 62–63. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976b). Vichniy revoliutsioner. [Eternal revolutionary]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 22–24. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976c). Vo chelovitsikh blahovolenniie! [Benevolence in men!]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 3, 390. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976d). Zemle, moia vseplodiushchaia maty... [Earth, my all-fruitful mother...]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 28. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976e). Kameniari. [Stone masons]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 66–68. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976f). Moisei (proloh). [Moses (prologue)]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 5, 212–214. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976g). Na sudi. [At court]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 52–53. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976h). Tovarysham z tiurny. [Comrades from prison]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 3, 335–336. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976i). Bahno hnyleie mizh kraiv Yevropy... [The swamp is rotting between the edges of Europe...]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 172–173. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1978). Yak rusyn tovksia po tim sviti. [Like a Ruthenian, he trudged through that world]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 16, 245–255. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1982). Skhidno-zakhidni neporozuminnia. (Z pryvodu knyzhky Pideshi «Vostok i Zapad») [East-West misunderstandings. (Regarding Pidesha's book «East and West»)]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 35, 199–223. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1986a). Voskreseniie chy pohrebeniie? [Resurrection or burial?]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 45, 221–244. [in Ukrainian].

- Franko, I.** (1986b). Poduvy vitru v Rosii. [Gusts of wind in Russia]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 45, 349–376. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1986c). Odvertiy lyst do hal[ytskoi] ukrainskoi molodezhi. [An open letter to Galician Ukrainian youth]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 45, 401–409.
- Franko, I.** (1986d). Poduvy vitru v Rosii. [Gusts of wind in Russia]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 45, 349–376. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (2002a). Ne pora, ne pora, ne pora. [It's not time, it's not time, it's not time]. *Franko I. Mozaika: iz tvoriv, shcho ne vviishly do Zibrannia tvoriv u 50 tomakh – Franko I. Mozaika: from the works that were not included in the Collection of Works in 50 Volumes / uporiad. Z. T. Franko, M. H. Vasylenko*. Lviv: Kameniar, 23–24. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (2002b). Rozvyvaisia ty, vysokyi dube... [Grow up, tall oak...]. *Franko I. Mozaika: iz tvoriv, shcho ne vviishly do Zibrannia tvoriv u 50 tomakh – Franko I. Mozaika: from the works that were not included in the Collection of Works in 50 Volumes / uporiad. Z. T. Franko, M. H. Vasylenko*. Lviv: Kameniar, 22–23. [in Ukrainian].

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 930.85(477)«1960/1980»:811.161.2'271.2
DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.15>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної та кадрової роботи Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: hH-4431-2017

Scopus ID: 57203399830

Лілія ГРИНИК

докторка філософії, молодша наукова співробітниця, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; методистка позашикільного підрозділу «Дрогобицька мала академія наук» Дрогобицького наукового ліцею імені Богдана Лепкого, вул. Богдана Лепкого, 19, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (lilia_hrnyuk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4077-0128>

НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДО ІСТОРІЇ РАДЯНСЬКОЇ РУСИФІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Рецензія на монографію:

Коцур В. В., Новородовська Н. О. Мовна політика в УРСР (1960–1980-х рр.): соціокультурний вимір. Переяслав, 2024. 265 с.

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Full Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Associate Professor, Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy, 32 Heroyiv Maidana Street, Lviv, Ukraine, postal code 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: H-4431-2017

Scopus ID: 57203399830

Lilija HRYNYK

Doctor of Philosophy, junior research associate, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100; methodologist of the extracurricular unit «Drohobych Junior Academy of Sciences» of the Bohdan Lepky Scientific Lyceum in Drohobych, вул. 19 Bohdan Lepky Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (lilia_hrnyuk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4077-0128>

A NEW STUDY OF THE HISTORY OF SOVIET RUSSIFICATION POLICY

Review of the monograph:

V. V. Kotsur, N. O. Novorodovska. Language policy in the Ukrainian SSR (1960–1980s): sociocultural dimension. Pereyaslav, 2024. 265 p.

Монографія В. В. Коцура і Н. О. Новородовської на тему «Мовна політика в УРСР (1960–1980-х рр.): соціокультурний вимір» є цілісним, самостійним науковим дослідженням, яке розкриває формування проблеми двомовності на території УРСР у період «застою» крізь призму соціокультурної трансформації життя населення. Мовне питання в Україні залишається дискусійним і на сучасному етапі, незважаючи навіть на російсько-українську війну. Монографія надає відповіді на історичні питання, що стосуються мовної проблематики та розкриває передумови культурної трансформації сучасного українського соціуму. Таким чином, обрана дослідниками тема є актуальною і важливою для сучасної науки.

В.В. Коцур і Н.О. Новородовська дослідили політико-правове врегулювання мовного питання в УРСР у 1960–1980-х рр., проаналізувавши в тому числі низку нормативно-правових актів. У першому розділі «Історіографія, джерельна база і методологія наукового дослідження», автори, на основі великого масиву опрацьованих документів та архівних матеріалів, здійснили комплексний джерелознавчий аналіз, виокремивши основні принципи і методи наукового пізнання. Розкрили проблематику історіографічного дискурсу, який безпосередньо стосується обраної теми дослідження. Характерною особливістю є використання авторами монографії праць зарубіжних науковців, які розглядали проблеми національної та мовної політики в СРСР. Це уможливило сформулювати альтернативне уявлення про методи, заходи, інструментарій реалізації радянської політики русифікації та асиміляції етнічних груп.

У другому розділі «Мовно-культурна політика в УРСР (1964–1985 рр.)» (74–147 с.) проведено детальний аналіз науково-освітньої сфери, а також проблеми репресій як методу русифікації та денационалізації українського суспільства. На думку авторів, мовне питання стало фактором спротиву для української інтелігенції, яка відстоювала українську мовно-культурну ідентичності. Дослідники охарактеризували легітимність реалізації радянської русифікаційної політики, за допомогою детального аналізу нормативно-правової бази. В.В. Коцур і Н.О. Новородовська дійшли логічних висновків, що освітня сфера стала основною для реалізації курсу русифікації, оскільки формування особистості відбувалося у шкільні роки.

Автори розглядають русифікацію елементом денационалізації населення, при цьому наголошують, що основними методами її впровадження є зміни в освітній сфері, заміна українських слів російськими відповідниками, штучно організовані міграції, урбанізація, ідеологічне обґрунтування мовної проблеми, перевага російськомовного книговидавництва, преси, телебачення, кінематографу тощо. Автори доводять, що всі зазначені методи радянська влада реалізовувала у комплексі задля більшого ефекту. На думку дослідників, русифікація реалізовувалася не лише через нормотворчу діяльність урядових інституцій СРСР і УРСР, а й шляхом втілення міграційної політики, змішування населення, що зумовлювало формування гібридної ідентичності. У монографії детально висвітлюються передумови інтенсивної русифікації упродовж 1960–1980-х рр. Масову русифікацію науковці пояснюють не лише цілеспрямованою державною політикою радянської влади, але й пристосуванням окремих категорій населення до нових реалій, бажанням кар'єрного й особистісного розвитку. Вони зазначають, що російськомовне населення та етнічні росіяни мали перевагу в кар'єрному розвитку, що також впливало на зміну самобутності населення.

Цілковито органічно у структуру монографії вписується підрозділ 2.2. «Репресії як метод русифікації та денационалізації українського суспільства (1964–1985 рр.)» (121–146 с.). Автори досить чітко пояснили, як репресивна політика впливала на зміни в мовно-культурному середовищі УРСР, розкрили реакцію української інтелігенції, її методи боротьби проти радянського режиму, особливості становлення державницьких ідей у середовищі дисидентів, визначили основні методи боротьби радянської влади проти «інакодумства» та її наслідки. В.В. Коцур і Н.О. Новородовська зазначали, що жорсткі заходи проти дисидентів інколи мали зворотний ефект. Дослідниками влучно відзначено, що дисиденти у таборах змогли зберегти власні переконання. Значну увагу було зосереджено на окремих працях дисидентів, які розкривали антидемократичну сутність радянської влади. Безумовно, для характеристики радянської мовної політики, її впливу на соціокультурне життя населення важливо проаналізувати праці україн-

ських інтелектуалів 1960–1980-х рр., що також відображено у цій частині монографії. Автори зазначали, що поряд з арештами та судами існували позасудові методи, завданням яких було залякування, приниження, демонстрація сили й безкарності радянської системи. Ефект репресивних методів був лише частковим, про що також наголошується у монографії.

У третьому розділі «Русифікація як чинник трансформації ідентичності українського суспільства в період застою» (148–211 с.) В.В. Коцур і Н.О. Новородовська дослідили стан книговидавничої справи та журнальної періодики, а також зміну динаміки мовної ідентичності населення УРСР. Цей розділ став першою спробою вивчити вплив русифікації на зміну мовної та національної самоідентифікації у регіональному розрізі. У розділі систематизовані й узагальнені результати окремих історичних, політологічних, етнополітологічних і соціологічних досліджень, які безпосередньо чи опосередковано були присвячені проблемам радянської національної, мовної політики, формуванню нової особистості «радянська людина» тощо. Авторами розкрито особливості розвитку преси, тенденції зростання російськомовної та відповідно зниження україномовної періодики, висвітлено процес витіснення україномовного книговидавництва. Важливе місце у роботі посідає вивчення кінематографу і телебачення як засобу формування особистості. Дослідники доводять, що формування нового типу особистості «радянська людина» передбачало не лише нав'язування потрібної моделі поведінки, але й зміну мовної та національної ідентичності. З цих причин відчувалася перевага російськомовного телебачення і кінематографу над українськомовним.

У контексті сучасних реалій російсько-української війни, особливої актуальності набуває проблема зміни ідентичності населення під впливом радянської національної та мовної політики. Влучною є теза дослідників: «Мовно-національна політика радянської влади в роки застою стала основним знаряддям зміни ідентичності суспільства, її перетворення на нову спільноту – «радянський народ»». Вона відображає не лише мету русифікації, а й розкриває її наслідки. Автори здійснили детальний аналіз регіональних особливостей зміни мовної самобутності населення у процесі русифікації. У монографії висвітлено причини й наслідки тотальної русифікації у східних і південних областях УРСР (у тому числі у Криму). В.В. Коцур і Н.О. Новородовська доводять, що втрата ідентичності формувала маргінальні прошарки, які досить легко піддаються маніпуляціям. Порівнюючи тенденції русифікації у різних регіонах, науковці відзначили, що окремі області УРСР зберігали зв'язок з мовними, культурними й національними традиціями. Тому там русифікація мала менший вплив на мовну і національну самоідентифікацію населення. Поза сумнівом, неможливо характеризувати процес зміни ідентичності населення без вивчення статистичних даних. Автори для підтвердження своєї гіпотези, комплексно проаналізували переписи населення УРСР 1959 р., 1970 р., 1979 р., 1989 р., дослідили наявну статистику щодо мовної самобутності населення у досліджуваній період, вивчили архівні матеріали, де відображені дані щодо скорочення кількості українськомовних школярів і зростання російськомовних. Це дало можливість наочно продемонструвати наслідки радянської мовної політики. Не оминули увагою автори мовний чинник російсько-української війни. Цілком логічною є їхня думка, що відсутність раціональної державної мовної політики лише поглиблювала суперечності у суспільстві. Важко не погодитися з твердженням, що російська агресія стала чинником поступової дерусифікації.

Монографія характеризується чіткою структурою, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел і літератури, легко читається. Зміст наукової праці відповідає обраній темі, забезпечує досягнення поставленої мети та реалізацію дослідницьких завдань.

Висновки у монографії побудовані логічно, лаконічні, відповідають поставленим завданням та є унікальними для історичної науки. Застосований міждисциплінарний підхід визначає цінність цієї праці для істориків, політологів, етнополітологів, мовознавців, філологів, соціологів. Загалом робота має вагомое теоретичне і практичне значення.

Монографія В.В. Коцура і Н.О. Новородовської значно поглиблює уявлення про причини мовних, культурних і цивілізаційних суперечностей, які були притаманні Україні від моменту проголошення незалежності. Стає очевидним, що ключові причини сучасних викликів прихо-

вані у подіях минулого. Безперечно, це дослідження стане вагомим джерелом для подальших наукових праць. Надалі науковцям важливо зосередити свою увагу на вивченні інших історичних аспектів розвитку української мови, формуванні оптимальної та збалансованої державної мовної політики, що дасть змогу уникнути суперечностей в українському суспільстві.

Загалом монографія має важливе значення для розвитку освіти. По-перше, може бути покладена в основу вивчення історії України та історії української мови. По-друге, нові результати дають змогу переосмислити підходи до викладання української та іноземної мови в Україні. Наукова студія актуалізується сучасними реаліями російсько-української війни (особливо її інформаційного аспекту), а її матеріали можуть бути використанні для формування заходів контрпропаганди, масової просвіти населення і пошуку істини у спірних питаннях історії.

Об'єкт, предмет, мета і завдання досить чітко взаємопов'язані. Не викликають сумніву положення щодо наукової новизни, практичного значення дослідження. Загалом, монографія В.В. Коцура та Н.О. Новородовської характеризується структурованістю, послідовністю викладу матеріалу, є цілісною, актуальною й оригінальною науковою працею. Книга, без сумніву, – помітний внесок у сучасну історичну науку,

Рецензована книга, безумовно, має значний науковий інтерес, є корисною не лише для фахових істориків, мовознавців, а передовсім для студентів, учителів, усіх, хто цікавиться історією України. Бажаю авторам подальших здобутків на науковій ниві.

УДК 94(477):[327.88+341.324](470:477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.16>

Микола ГАЛІВ

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-3855-2018>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212151942>

Михайл ГРАНД

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (mykhailgrand@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3587-2162>

**«РУССКИЙ МИР» ПРОТИ УКРАЇНИ: КОРОТКА ДЕКОНСТРУКЦІЯ
НОВІТНЬОЇ РОСІЙСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ**

Рецензія на:

Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «русского мира». Аналітична записка / відповідальний редактор В.А. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с.

Mykola HALIV

PhD hab. (Education), Full Professor; Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-3855-2018>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212151942>

Mykhail GRAND

Graduate Student at the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (mykhailgrand@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3587-2162>

**«RUSSIAN WORLD» AGAINST UKRAINE: A BRIEF DECONSTRUCTION
OF THE NEWEST RUSSIAN GEOPOLITICAL DOCTRINE**

Review of:

Yakubova L. Ukraine and Ukrainians in the worldview matrix of the «Russian world». Analytical note / Editor-in-chief V. A. Smoliy. Kyiv: Histories of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute 2023. 72 p.

Нещодавно побачила світ чергова праця знаної української історикині, докторки історичних наук, старшої наукової співробітниці Інституту історії України НАНУ Лариси Якубової, присвячена політиці Російської Федерації (далі – РФ) стосовно України і передовсім трансформації поглядів російських владних і навколовладних еліт та «громадськості» на «українське питання». Ця коротка студія зроблена у формі «аналітичної записки», покликаної викласти комплексну проблему у найбільш сфокусованому, акцентованому ключі.

У вступі Л Якубова веде мову про концепт «русский мир», пропонуючи власне трактування цього терміна. Вказавши на відсутність у російському політичному словнику дефініції, яка б визначала автентичну національно-громадську форму, помітивши хитання політиків

та ідеологів РФ між поняттями «россиянин» та «русский» на тлі несформованості ані громадянської, ані етнічної російської нації, дослідниця відзначила трансформацію політтехнології «русский мир» у нову державну ідеологію Росії після 2012 р. Відтак пропонує українську транслітерацію поняття: «рускій мір» («рускаго міра») для означення ідеологічної доктрини, «рускій» – для означення ідентичності та політичних сил, що є основою тоталітаризації РФ на ідеологічних засадах «рускаго міра» (с. 4). Услід за Л. Якубовою ми у цій рецензії використовуємо саме таку транслітеровану форму.

Крім того, у вступі історикиня окреслила головні віхи зміни політики РФ щодо України на тлі конструювання неоімперської візії політичних завдань цієї спадкоємиці СРСР і Російської імперії щодо колишнього пострадянського простору. При цьому ключову роль відігравали суспільно-політичні події в Україні, насамперед дві революції (2004 і 2013–2014 рр.). Дослідниця зауважила, що причини послідовного і демонстративного заперечення суб'єктності України та українців з боку Росії треба шукати в ідентичнісній площині. Після розпаду СРСР російське суспільство гостро переживало кризу ідентичності, натомість частина колишніх радянських республік, серед них і Україна, усвідомлено «втікали» на захід (с. 6).

У першому розділі «Україна – не Росія: системний незбіг» Л. Якубова висвітлила складні кривоخطи у формуванні «нової» російської політичної доктрини, яка могла б мобілізувати суспільство навколо держави / влади РФ, запропонувавши перспективні місії та сенси. Передусім дослідниця вказала на спроби російських інтелектуальних кіл після 1991 р. сконструювати для Росії нову історичну парадигму, у результаті чого започатковано нещадне викриття комунобільшовицьких злочинів, деконструкцію імперських нарративів та вимальовування обрисів ліберально-демократичного розвитку майбутньої Росії. Однак після приходу до влади В. Путіна ці пошуки були зупинені й загалом критикувалися як спроби нав'язати Росії не притаманні їй цінності.

Авторка помітила низку спроб із боку путінської влади та владних політтехнологів запропонувати російському суспільству нові «історичні витоки» російської етнополітичної генези: 1) прив'язати корені російської державності до Старої Ладого (2002); 2) «перемістити» ядро зародження Росії в епіцентр Євразії і поглибити час його появи, проголосивши поселення бронзового віку Аркаїм прабатьківщиною арійців (індоіранців) і «колискою світу» (2005); реабілітувати «імперську ідею», яка передбачала антизахідництво та м'яку десталінізацію (після 2005) (с. 8–9). Остання, зрештою, стала основою для формування політтехнологіями «нової» національної ідеї під гаслом «Назад до початків, в СРСР / імперію», що ознаменувало поступове повернення Росії до тоталітаризму. Відтепер російська ідея полягала у формуванні «тисячолітнього цивілізаційного проєкту», до орбіти якого треба було повернути Київ і усю спадщину Київської Русі (с. 9).

Історикиня слушно зауважила: «нова національна ідеї» РФ, до формування якої залучили як крайньоправих, так і крайньолівих, раніше маргіналізованих «мислителів», містила виразні експансіоністські складові, що спиралися на міф «геноциду росіян» («рускіх») у сусідніх країнах, міф відродження і поширення фашизму / нацизму як в Європі, так і Україні. Новим ідеологам (Є. Холмогоров, А. Дугін, А. Проханов) було надано широкий доступ до мас-медіа, що впродовж кількох років забезпечило масштабне поширення рускомірських ідей. Під час третього президентського строку В. Путіна «нова ідеологія» з апеляцією до патріотизму та необхідності захисту «зневажених» російськомовних за кордоном, яких однозначно представляли як «співвітчизників», отримала цілковиту підтримку російської влади / держави. Настрої, інтереси, «патріотизм» мешканців РФ цілеспрямовано формувався, коригувався і спрямовувався Кремлем, остаточно нівелюючи будь-які громадянські інстинкти та свідомі прагнення «громадян», доводячи до цілковитої деградації «громадянське суспільство», деякі зародкові ознаки якого ще простежувалися у 1990-х і на початку 2000-х рр. (с. 10–11).

Дослідниця вказала на еклектичність політтехнологічного проєкту «рускій мір» (РМ), який сконструювали із пропагандистських кліше, фікцій і квазіінтелектуальних продуктів. РМ мав на меті тримати російське суспільство у стані мобілізаційної готовності до боротьби за

«одвічні цінності», «скрепи», «історичну спадщину», «пам'ять дідів», проти Заходу загалом і ліберально-демократичних «метастаз» в самій Росії. Основними смисловими тезами РМ, на думку Л. Якубової, стали: 1) Росія – це окрема «особлива» частина світу, певний «цивілізаційний континент», що розвивається за законами, відмінними від тих, що рухають США й ЄС; 2) Росія / Євразійська цивілізація претендує на геополітичне домінування в Євразії від Німеччини до Китаю (А. Дугін), її цивілізаційна місія полягає в докорінній перебудові геополітичної системи світу; 3) РМ – це не лише росіяни, а й прихильники цінностей «руського міра» усюди в світі (В. Ніконов) (с. 12). У цьому проєкті Україні і українцям відводилася роль позасуб'єктних складових РМ, які, задля збереження власного біологічного існування, мають відмовитися від національної та європейської ідентичності, перетворившись на Малоросію і малоросіян.

Характеризуючи «системний незбіг» України та Росії, Л. Якубова вказує на цілковите згортання ліберально-демократичних реформ у путінській країні, стагнацію інституту російського президенства з огляду на відсутність зміни еліт, знищення політичних опонентів (зокрема убивство Б. Немцова). На думку істориків, «на відміну від України, Росія витратила тридцять років пострадянського транзиту не на модернізацію (соціально-економічну, політичну, культурну), а на консервацію того, що було. Наслідком процесу зупинення стала чимдалі очевидніша деградація, яка зумовлюється не лише старінням осіб при владі, а й процесами системної деградації суспільства, що не спроможне відповідати викликам епохи. Цим же пояснюються все більш очевидні некомпетентність влади, дисфункції управління, самовбивчий політичний ідіотизм. Зрозуміло, що профільні фахівці всередині системи, так само як їхні колеги сталінських чи пізньорадянських часів, відтермінуюватимуть колапс системи так довго, як зможуть. Та, проте, в будь-якому випадку в ній не йтиметься про розвиток – лише про виживання» (с. 15). На цьому тлі авторка веде мову про невідворотність російсько-української війни, оскільки вона дає змогу російському народу і його політичному лідеру віднайти власне «Я», утвердити путінізм, поставити Росію в епіцентр світової геополітики.

«Що живить українофобію путінської Росії?», – на це питання Л. Якубова спробувала відповісти у другому розділі своєї праці. Загалом, це розділ про російську політику щодо України від приходу до влади В. Путіна та його оточення. Дослідниця скрупульозно описує підходи і методи політики РФ, ведучи мову про проєкти Єдиного економічного простору, Митного союзу, конфлікт щодо острова Тузла, негативні реакції Москви на будь-які потепління взаємин України з ЄС і НАТО, українську політику пам'яті (особливо щодо Голодомору-геноциду), газові війни, «розрядку» у відносинах в роки президентства В. Януковича, які позначилися насамперед Харківськими угодами 2010 р. Дослідниця наголошує на тому, що Росія не вважала Україну рівноправним партнером, відіграла одну з ключових ролей у блокуванні руху України до НАТО на саміті 2008 р. у Бухаресті.

Революція Гідності стала для Росії викликом, відповідь на який полягав у початку нової фази гібридної російсько-української війни, анексії Криму, розгортанні бойових дій на українському Донбасі й загалом масштабного геополітичного наступу на Україну. Красномовною є історична аналогія дослідниці про російське бачення України-зрадниці: традиційний для Росії дискурс «зради царя / Росії», вибудований ще в полеміці між Іваном Грозним та князем Курбським, відродився в своїй новітній версії і захопив російські ЗМІ (с. 22). Л. Якубова відзначає моделі десуб'єктивізації України з боку Росії після 2014 р. навіть на найвищому, міжнародному рівні відносин, аналізує статті російських експертів щодо українсько-російських відносин (Д. Треніна, який прогнозував громадську війну в Україні; Г. Павловського, що вигадав тезу про «систему двох сателітів» – Росії та України, які, начебто доповнюють один одного; С. Караганова, що передрікав «цивілізаційну битву» неоєвразійства та «конаючого» Заходу), показує наростання великоросійського шовінізму та вказує на відновлення тоталітаризму в Росії.

І у візіях російської еліти та її інтелектуалів-мінйонів, і в російському мас-медійному дискурсі, і, відповідно, у згори сконструйованому світоуявленні «російського суспільства» дослідниця бачить одержимість Україною та подиву гідну неспроможність осмислити себе

у світі не інакше, як через Україну. Водночас, зауважує Л. Якубова, екзистенційна проблема полягає не в Україні, а в тому, що уявлення росіян і їхніх правителів про Україну не відповідають дійсності (с. 28–29). Маніпуляції, псевдонаукові конструкції, хворобливі інсинуації стали постійними проявами українофобської політики путінського режиму.

У третьому розділі «Новітні українські революції – російські рефлексії» авторка загалом характеризує реакцію Росії (влади, інтелектуалів, пересічних мешканців) на українські Майдани у 2004 і 2013–2014 рр. Л. Якубова підкреслила: «...українські майдани засвідчили, що повернення до «світлого радянського минулого» – це не український шлях, натомість демократична система продовжує залишатися гарантією того, що владним елітам прийдеться виконувати – добровільно чи ні – свої фундаментальні обіцянки. З не меншою очевидністю майдани засвідчили, що носієм Української мрії та суверенітету є народ» (с. 34). Дослідниця показала, що російські ЗМІ та ідеологи неоєвразійства вкрай негативно ставилися до революційних подій в Україні, трактували їх як антиросійську акцію, «оголошенням війни» Росії.

Проаналізувавши промову В. Путіна з приводу анексії Криму 2014 р., історикиня виокремила в ній декілька меседжів: 1) вище покликання «рускаго человека» полягає в колективному патріотизмі; 2) патріотизм невіддільний від самопожертви і навіть смерті за вітчизну; 3) вітчизна росіян сягає далеко за межі РФ, саме тому вони періодично виявляють свій патріотизм, беручи участь у воєнних конфліктах поза її теренами; 4) ця властивість є вродженою рисою росіян і відрізняє їх на краще від решти народів, саме завдяки цій рисі Росія є найбільшою державою в світі (с. 36). На нашу думку, ці тези є трансформованою на російський лад ідеєю «надлюдини», якій притаманний винятковий набір властивостей (духовних, інтелектуальних, фізичних), що дають їй змогу і «право» захищати та відновлювати «прабатьківщину», поширювати сферу життєвих інтересів.

Практику реалізації Росією «неоімперського тренду» Л. Якубова розкрила у четвертому розділі. Російсько-українська війна, яка почалася в 2014 р. оприявнила справжнє обличчя «рускаго міра», націленого на ліквідацію соборної України, захоплення українських територій під імперською номінацією «Новоросія», постійну і невідступну експансію та світову гегемонію. З одного боку, вчена акцентує на цивілізаційному фундаменті російсько-української війни («На фронтах реального військового та віртуального ідеологічного зіткнення розгорталося цивілізаційне протистояння українського та російського проєктів», с. 39). З іншого, веде мову про імперські прагнення Росії. У розділі наведено декілька важливих показників стану російської економіки за роки тривалого президентства Путіна, окреслено санкційні відповіді з боку Євросоюзу та США на російську агресію проти України з 2014 р., згадано масштаби корупції в РФ та зв'язки влади різного рівня з кримінальним світом. Дослідниця показала механізми посилення путінської влади через розростання силових структур, підконтрольність судової гілки, посилення антигромадського законодавства та репресій проти інакодумців, що призвело, по суті, до узурпації влади Путіним і його найближчим оточенням, й, відповідно, до остаточної втрати російським народом своєї політичної суб'єктності.

Погоджуємося з оцінкою Л. Якубової, відповідно до якої, Росія як країна, і росіяни як ненароджена нація, стратегічно програли, відкинувши шлях природної соціально-економічної та етнокультурної модернізації. Росія залишається імітаційним державним гібридом, що перебуває вже не в стадії неефективного пострадянського транзиту, а оформлюється як тоталітарна система (с. 50).

В останньому розділі Л. Якубова акцентує увагу на перетворенні Росії на анти-Україну, трансформувавши відому кремлівську тезу: «Україна – це анти-Росія». Дослідниця знову говорить про провал ліберально-демократичного проєкту в Росії на межі ХХ–ХХІ ст., а відтак зазначає: путінська Росія виявилася спочатку failed state, а потім реінсталювала тоталітаризм. Крім того, вона виявилася ще й failed nation або «анти нацією» (с. 51). Вживаючи метафору «хронічного хворого», авторка вказує на неподоланий внутрішній конфлікт між імперською формою, що унеможлиблює соціальний розвиток, а лише клішує попередні форми життя, та сучасними викликами зовні. У цьому ключі закономірними для Росії є радянські метастази,

«совки», «ватники», барачна культура масової людини, квазіруска офіційна культура, тотальне зросійщення (русифікація) нацменшин, ідея війни заради війни, нечуване варварство і масові воєнні злочини під час повномасштабної агресії проти України тощо.

Дослідниця помітила й лабільність поняття «державного кордону» у риториці пропутінських інтелектуалів, котрі, по суті, готові обґрунтовувати будь-які кордони, яких сягне Російська імперія у своїй експансії. Л. Якубова також зауважила, що навіть перетворення РФ на країну-ізгоя російські пропагандисти підносять як осмислений вибір, самостійний вихід із «грюканням дверима», винним у чому призначено колективний Захід (с. 56). Вигнанець, який проголошує себе «цивілізацією цивілізацій», узявся вести фронтальний наступ проти власного населення, зокрема і в гуманітарному вимірі. Тут дослідниця наводить приклади не лише писанини «видатного історика» Путіна, але й зміни державного стандарту шкільної історичної освіти, котрі зацементовують ідеологію та пропаганду під виглядом «справжньої історії», а псевдоісторичний наратив перетворюють на форму квазірелігії з відповідними культами (зокрема, «Великої вітчизняної війни» і «спеціальної воєнної операції»). Системні маніпуляції з історією перетворили (в офіційному російському історичному наративі) Київ і Україну на прабатьківщину / вітчизну росіян. Усе це, на думку Л. Якубової, унаочнює переможну ходу консервативної революції та тоталітарний розворот РФ (с. 58–59).

У висновках дослідниця ще раз підкреслює ключові аспекти своєї доповіді: помилковість стратегії Заходу щодо ігнорування російської загрози від 2014 р.; прагнення Росії захопити Україну внаслідок «Кидка мангуста» дало зворотні результати (Україна збереглася як держава, зміцнилася у військовому плані, активізувалися націєтворчі процеси); РФ самоізолювалася від світу, перетворюючись на «фортецю», яка, по суті, буде більш осучасненим ГУЛАГом; «глибинний російський народ» підтримав війну проти України й став активним учасником воєнних злочинів та геноциду українців, а відтак перетворився на заручника путінського режиму; людство знову опинилося на роздоріжжі між свободою і тиранією, ліберально-демократичною системою і новітнім тоталітарним режимом; катаклізм, який переживає російське суспільство, зумовлений нездатністю відмовитися від сталінського минулого і провести послідовну декомунізацію, натомість великі частини соціуму й надалі ностальгують за «хімерою радянської величч»; у неадекватному трактуванні історичного минулого в Росії приховується подальша загроза перспективам російсько-українських (тут ми додамо, російсько-європейських) відносин, а світоглядні засади РМ не залишають місця для незалежного українського проєкту (с. 63–67).

Водночас дослідниця запропонувала декілька рекомендацій, передовсім гуманітарного та державно-інституційного характеру, спрямованого на нівелювання впливу РМ зараз і в майбутньому: 1) виробити стратегію протистояння доктрині РМ, що передбачає системне глибоке вивчення її джерел та проявів, сформувати і впровадити інформаційну протиотруту від РМ, насамперед продовживши декомунізацію; 2) повернутися до ідеї підготовки і проведення міжнародного трибуналу над комунобільшовизмом як попередньої історичної форми тоталітаризму, що нині набув форми рашизму; 3) активізувати в Україні наукові студії, спрямовані на деколонізацію, дослідження тоталітаризму у його комунобільшовицькій та рашистській версіях, а також подолати катастрофічний стан росієзнавчих студій в Україні, які вкрай необхідні для формування інструментарію української дипломатії та органів безпеки у боротьбі з ворогом; 4) створити спеціальні дослідницькі інституції, з метою моніторингу процесів на окупованих територіях, досліджувати їх, готувати багатоплановий інструментарій майбутньої інтеграції деокупованих територій; 5) націлити державні органи влади та управління усіх рівнів, які опікуються освітніми, культурними, інформаційними процесами та інтеграційною політикою в Україні, на демонтаж радянського ментального метанаративу; 6) започаткувати міжвідомчі консультації з українськими академічним та експертним середовищем і утворити робочі групи з метою напрацювання відповідних проєктів, навчальних програм, методичних рекомендацій, рекомендацій для органів влади, органів безпеки, ЗСУ з питань нейтралізації російських ІПСО, зокрема історичного спрямування; 7) формувати

консенсусну політику пам'яті на засадах громадянського примирення, духовного зростання й удосконалення суспільства.

Загалом позитивно оцінюючи працю Л. Якубової, висловимо деякі зауваження та побажання. Вважаємо, що авторці варто було чіткіше вказати на геноцидний характер, ідеї і практики РМ щодо України і українців. Безумовно, в аналітичній записці дослідниця неодноразово згадує про геноцид та «геноцидарну війну». Однак вважаємо, що на основі зібраного авторкою матеріалу можна було більш акцентовано окреслити наміри геноциду українців з боку російських властей, путінських ідеологів. Ще одне зауваження стосується наявності у тексті русизмів («необ'явлена», «хлопнувши» та ін.).

Аналітичну записку Л. Якубової трактуємо як прекрасний фундамент для написання більш масштабної праці, можливо, монографічного характеру, яка привнесе до української науки «системне та глибоке вивчення джерел та виявів» РМ¹. Тож бажаємо відомій українській історикіні подальших вдалих інтелектуальних пошуків.

¹ Уже після написання рецензії ми довідалися про нову працю Лариси Якубової (Якубова Л. Д. Рашизм: Звір з безодні / НАН України. Інститут історії України. Київ : Академперіодика, 2023. 318 с.), у якій науковиця продовжила розкриття досліджуваної проблематики. Вітаємо авторку з новим науковим здобутком!

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Серія Історія. Спецвипуск (2024)

Головний редактор *Юрій Стецик*
Технічний редактор *Галина Гриценко*
Коректор *Олександр Голубєв*

Підписано до друку 01.06.2024 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 20,92. Тираж 50. Замовлення № 0524/359.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

History Series. Special Issue (2024)

Editor-in-chief *Yuriy Stetsyk*
Technical Editor *Halyna Hrytsenko*
Corrector *Oleksandr Golubev*

Signed for printing on 01.06.2024 p. Format 60x84/16. Offset paper.
Times New Roman Font. Digital printing. Printer's sheet 20,92.
Circulation 50. Order № 0524/359.
Printed from the finished original layout.

Printing House – Publishing House «Helvetica»
6/1 Inglezi, Odessa, 65101
Phone +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of the subject of publishing business
DK No. 7623 dated June 22, 2022